

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

ПРОБЛЕМИ, ПРІОРИТЕТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ХХІ СТОЛІТТІ

**Матеріали XVI міжнародної
науково-практичної конференції**

16 травня 2024 р.

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

Кам'янець-Подільський
2024

Ministry of Education and Science of Ukraine
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

**PROBLEMS, PRIORITIES, AND PERSPECTIVES
OF sustainable DEVELOPMENT IN XXI CENTURY**

**Proceedings of the XVI International
Scientific and Practical Conference**

May 16, 2024

ELECTRONIC EDITION

Kamianets-Podilskyi
2024

УДК 378.4(477.43)(082):33

ББК 74.584(4Укр-4Хме)

П78

Рекомендувала вчена рада природничо-економічного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 5 від 28.05.2024)

Редакційна колегія:

Іван Семенець, к. е. н., доцент, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Олександр Любинський, д. с/г. н., професор, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Людмила Любінська, д. б. н., доцент, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Наталія Мазур, д. е. н., професор, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Людмила Матвейчук, д. н. з держ. упр., доцент, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Ірина Ящишина, д. е. н., професор, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Михайло Ведерніков, д. е. н., професор, Хмельницький національний університет.

Тетяна Дудогло, д. е. н., конференціар університар, Комратський державний університет.

Олег Мех, д. е. н., професор, ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г. М. Доброва НАН України».

Вікторія Небрат, д. е. н., старший науковий співробітник, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».

Даріуш Новак, д. е. н., професор, Державний економічний університет в Познані.

Ольга Новікова, д. е. н., професор, Інститут економіки промисловості НАН України.

Наталія Супрун, д. е. н., професор, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».

Наталія Казанішена, к. п. н., доцент, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Ігор Касіяник, к. г. н., доцент, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Володимир Лисак, к. е. н., доцент, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Відповідальний за випуск:

Тетяна Боднарчук, кандидат економічних наук, доцент, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

П78 Проблеми, пріоритети та перспективи сталого розвитку в XXI столітті: матеріали XVI міжнародної науково-практичної конференції [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 284 с.

Електронна версія збірника доступна за покликаннями:

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8086>

Збірник містить тези доповідей учасників XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми, пріоритети та перспективи сталого розвитку в XXI столітті». Матеріали відображають результати наукового доробку вітчизняних та іноземних вчених, що стосуються історичних і сучасних аспектів розвитку економічної науки, цифрових та інноваційних перетворень економіки, обліку, аналізу, оподаткування та контролю, управління людським капіталом, а також суб'єктів господарювання різних галузей економіки.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та усіх, хто цікавиться проблемами розвитку сучасної економіки.

Представлені у матеріалах міжнародної науково-практичної конференції тези учасників відображають власну наукову позицію авторів. Тези публікуються в авторській редакції. Автори доповідей несуть повну відповідальність за зміст тез. Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей та матеріалів цього збірника посилання на авторів і видання є обов'язковим.

УДК 378.4(477.43)(082):33

ББК 74.584(4Укр-4Хме)

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ 1.

ІННОВАЦІЙНІ ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

УДК 330-048.38:355.01-021.68]:004

Олексій Биченков,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ, Україна

ЦИФРОВІ РІШЕННЯ ТА ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНОГО ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Відновлення України одночасно з розвитком інформаційних технологій (великі дані, хмарні технології, велике покриття швидкісного інтернету, сучасні супутникові системи тощо) за своїм масштабом не має схожих аналогів у світі. Тому, стратегія повоєнного відновлення України повинна будуватися на унікальному власному українському досвіді запровадження моделі відновлення, яка базуватиметься на кращих принципах відновлення країн після стихійних лих та військових конфліктів одночасно з використанням сучасних цифрових інструментів.

Основними викликами на шляху відновлення України є масштабність обсягів такого відновлення, наявність достатніх фінансових ресурсів, цільове фінансування кращих та найбільш необхідних ініціатив (пріоритезація), ефективність використання коштів та корупція.

Характеристики післявоєнного функціонування України представлено у Концепції стратегії повоєнного відновлення та розвитку України, розробленою Національним інститутом стратегічних досліджень (НІСД) [2], Національному плані відновлення, який було оприлюднено українським урядом на конференції в Лугано 4–5 липня 2022 року [3]; оцінки збитків та організації відновлення від міжнародної мережі незалежних фірм, що надають аудиторські, податкові та консультативні послуги (KPMG) [7], дослідження ініціатив з відновлення в Україні, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології в рамках комплексного дослідницького проекту, ініційованого ICAP «Єднання» та здійснюваного в рамках проекту USAID «Долучайся!» [11], дослідження ресурсно-аналітичного центру «Суспільство і довкілля» та Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні «Повоєнна відбудова українських міст: Зелена реконструкція та зелена трансформація» [12]. У згаданих документах підтверджується сталість твердження про те, що навіть під час війни та частково зруйнованої війною економіки Україна зберігає потужні діючі державні та соціальні інститути, але має значне навантаження на державний бюджет та економіку.

Тож для розуміння можливих сценаріїв відновлення у дослідженні, підготовленому за сприяння проекту «Ефективне управління державними фінансами в Україні III», що реалізується Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, спираючись на результати дослідження публікації «Нарис про відбудову України» видавництва лондонського Centre for Economic Policy Research [10], було оглянуто поточний стан української економіки наприкінці 2022 року та зазначено, що післявоєнна Україна матиме наступні

характеристики: 1) державний апарат продовжує функціонувати; 2) Україна не розділена чи принаймні зберігає значну частину своїх територій; 3) фізичні руйнування у західній частині України незначні; 4) державний борг значний, фіскальний дефіцит переважно фінансується за рахунок міжнародної допомоги та центробанку; 5) у домогосподарств дуже мало чи практично немає активів, низькі доходи, більшість кредитів не обслуговуються; 6) Україна має витратити значні кошти на свою безпеку протягом тривалого періоду; 7) найближчим часом Україна не стане членом ЄС, але буде рухатися до членства ЄС (Україна отримала статус кандидата у члени ЄС); 8) Україна має такі гарантії безпеки, що забезпечують її від наступного російського нападу; 9) обмінний курс регулюється НБУ (не є ринковим), гривня імовірно переоцінена.

Своєю чергою, динаміка змін зазначених характеристик має досліджуватися відповідно до етапів просування війни та залежить від ситуації на фронті. Всі характеристики включають залучення людського капіталу для відбудови та соціальної єдності. Окремим питанням для вирішення постає розкриття потенціалу всіх громадян в Україні та за кордоном, зокрема жінок та молоді. Сталість характеристик, за якими Україна будуватиме загальнодержавну стратегію повоєнного відновлення залежить від векторів відновлення сфер освіти, охорони здоров'я, надання соціальних послуг, забезпечення інфраструктури, а також через гуманітарного розмінування та реінтеграції ветеранів, військовослужбовців та членів їх родин, інтеграції внутрішньо переміщених осіб та тих, хто повертається.

Таким чином, загальнонаціональна стратегія повоєнного відновлення має ґрунтуватися на комплексному дослідженні процесів економічного та соціального міжнародного досвіду відновлення країн, які постраждали від воєнних конфліктів. Для оцінки збитків, подібною до тієї, яку використовували інші країни, що постраждали від війни в минулому, Україна може скористатися методологією визначення пріоритетних галузей: пріоритетні галузі економіки визначаються на основі кількості постраждалого населення, факторів виробництва (робоча сила, капітал, сировина та ринок управлінських або підприємницьких ресурсів), виробничих потужностей, виробничих можливостей, експорту, імпорту, частки у ВВП тощо.

Оцінка збитків та втрат у визначених секторах має проводитися з урахуванням того, що витрати враховують зміни в економічних потоках у сектори через війну. Така оцінка проводиться окремо для кожної галузі та з урахуванням того, що потреби, які визначені у відновленні, включають вартість відновлення зруйнованих об'єктів [13].

Варто зазначити, що стратегічні плани щодо відновлення після війни мають ґрунтуватися не лише на оцінці руйнації та прорахунку міжнародної донорської допомоги, а й включати завдання по модернізації країни із урахуванням швидкісного розвитку сучасних технологій, які впливатимуть на швидкість та якість процесу економічного та соціального відновлення країни. Щоб максимально використати таку можливість, Україна має побудувати ефективну архітектуру для повоєнного відновлення, яка залучатиме якомога більшу кількість учасників та ресурсів для процесу відбудови та слугувати основою для довгострокового розвитку держави. Для координації архітектурних процесів важливо створити централізовану агенцію відновлення України, яка має викликати довіру та бути підзвітною, а отже прозорою єдиною системою, яка буде об'єднувати інформацію впровадження всіх етапів відновлення країни.

Виходячи з викладеного вище, очевидним є факт, що Україні необхідно запровадити інструменти ефективного, відкритого та прозорого використання всіх доступних ресурсів, які наявні у державі, доступні у приватного секторі та можуть бути активовані з боку всіх категорій міжнародних партнерів. Одним із рішень при запровадженні таких інструментів може стати побудова інтегрованої цифрової платформи державного масштабу, яка дозволить відслідковувати фінансові потоки від міжнародних донорів, а також державного та місцевих бюджетів, у будь-якому розрізі та за будь-якими проектами. Поєднання на платформі інформації з різних цифрових реєстрів та платформ – наявних (наприклад, РПЗМ, Prozorro, Prozorro.Sale, ЄДЕССМ, ДІА, spending.gov.ua тощо) та новостворених. Крім того, важливо передбачити впровадження на єдиній цифровій платформі модульного принципу розгортання цифрових систем, який дозволить інтегрувати різні ініціативи з відновлення та прозорого державного управління. Наприклад, модулі пріоритетизації заявок на відновлення бізнесу або об'єктів соціальної інфраструктури громад, нефінансової допомоги, гуманітарної допомоги тощо.

Побудова відкритої та прозорої цифрової платформи відображення потоків та процесів відновлення дозволить: 1) збільшити ефективність використання коштів за рахунок покращення відкритого процесу розподілу наявних ресурсів та забезпечення цільового фінансування проектів відновлення; 2) збільшити довіру світової спільноти до внутрішніх українських процесів з відновлення та забезпечити передумови для надходження достатнього рівня фінансування програми відновлення від західних партнерів України; 3) якісно поліпшити відновлення за рахунок збільшення довіри всіх рівнів суспільства України та зокрема територіальних громад, та їх залучення у процес відновлення країни. [9].

Звертаючи увагу на підтримку ключових секторів у економічній та соціальній сферах відновлення України у післявоєнний період, варто зазначити, що міжнародні партнери, використовують такі інструменти: 1) надання макрофінансової допомоги для підтримки стабільності; 2) надання технічної допомоги, зосереджену на узгодженні законодавства ЄС; 3) використання спеціальних фінансових інструментів ЄС та МФО для забезпечення галузевої трансформації, сумісної з ЄС; 4) страхування військових ризиків МІГА для відновлення зруйнованих активів та нових інвестицій; 5) залучення інституційних інновацій ЄС для забезпечення участі України в інституціях ЄС під час процесу вступу; 5) впровадження спільних партнерських проектів для сприяння передачі знань (схема волонтерства для молодих громадян ЄС, шкільні та університетські обміни, програми професійного навчання для молодих українських спеціалістів та підприємців) [1], та можуть приєднатися до будь-якої із соціальних ініціатив, надавши: цінний галузевий досвід оптимізації надання послуг у різних сферах, фінансову підтримку, особливо у сфері відновлення фізичної інфраструктури, інституційну експертизу щодо запланованих та поточних процесів реформування, можливість спільних проектів щодо відновлення вибраних структур, допомогу в моніторингу процесів соціального відновлення, щоб вони відбувалися відповідно до найкращих практик та стандартів ЄС [6].

Але незважаючи на чіткій інструментарій ґрунтований на міжнародному досвіді країн, які проходили відновлення після військових конфліктів та катастроф, в Україні досі не визначено модель, за якою буде проходити процес відновлення. Крім того, урядом законодавчо не закріплено питання, хто буде керувати процесом відновлення і за якими принципами. Низка питань стосовно

того, наскільки буде централізоване управління, як буде розподілена пропорція у прийнятті рішень між місцевою та центральною владою і донорами, яка буде залученість громадянського суспільства, які будуть зроблені нові запобіжники від корупції і неефективних витрат коштів на відновлення та чи не будуть піддані сумніву діючі антикорупційні механізми та ін. – все ще потребують узгодження на політичному рівні для подальшого прийняття законодавчою та їх впровадження виконавчою гілками влади.

Список використаних джерел:

1. Економічне відновлення. Policy brief. Ukraine Recovery Conference (Lugano 4–5 July 2022). Lugano, 2022. URL: https://assets-global.website-files.com/625d81ec8313622a52e2f031/62be959a58883c148e362419UKR_Economic%20Recovery_URC.docx.pdf.
2. Концепція стратегії повоєнного відновлення та розвитку України. / Національний інститут стратегічних досліджень. 12 травня 2022. Київ, 2022. 16 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-05/stratvidnovlennya-koncept-v2.pdf>.
3. «Декларація Лугано»: Підсумковий документ I Міжнародної конференції з питань відновлення України (URC 2022). (Lugano, 4–5 July 2022). Lugano, 2022. URL: <https://ua.unc-international.com/materiali-konferenciyi>.
4. Петько С. М. Досвід «економічного дива» Республіки Корея для післявоєнного відновлення України. Військова освіта і наука: сьогодні та майбутнє: зб. тез доп. XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 листоп. 2022 р. Київ: ВІКНУ, 2022. С. 274–275. URL: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/39255>.
5. Петько С. М. Післявоєнне відновлення України на основі передових технологій Індустрії 4.0: Сучасні інформаційні технології та системи в управлінні: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, аспірантів і студентів (м. Київ, 18–19 квітня 2024 р.). КНЕУ імені Вадима Гетьмана, 2024.
6. Петько С. М. «SMART-factories» у післявоєнному відновленні України. Інформаційні технології: теорія і практика: тези доп. VI Всеукр. Інтернет-конф. здобувачів вищ. освіти і молод. учених (м. Харків, 23–24 берез. 2023 р.). Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023. С. 21–24. URL: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/40097>.
7. Романович Д. Повоєнна відбудова: дослідження досвіду та поточного стану. KPMG. URL: <https://kpmg.com/ua/uk/home/insights/2022/12/post-war-reconstruction-of-economy-case-studies.html>.
8. Соціальне відновлення. Policy brief: матеріали Міжнародної конференції з питань відновлення України (URC 2022) (Lugano, 4–5 July 2022) / Центр економічного відновлення (ЦЕВ) 2022. 3 с. URL: https://assets-global.websitefiles.com/625d81ec8313622a52e2f031/62be95f981a2adfb14ab36f8UKR_Social%20Recovery_URC.docx.pdf.
9. Шаповал Н., Федосєєнко М., Грибановський О., Терещенко О. Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення / KSE Institute. 2023. 28 с. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf>.
10. A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine / Torbjörn Becker et al 2022 // Centre For Economic Policy Research (CEPR). URL: London: CEPR PRESS, 2022. 40 p. URL: <https://cepr.org/system/files/publication-files/147614-a-blueprint-for-the-reconstruction-of-ukraine.pdf>.
11. A Study of Recovery Initiatives in Ukraine. USAID, 2023. 233 p. URL: https://ednannia.ua/images/A_study_of_recovery_initiatives_in_Ukraine.pdf.
12. Andrusevych A., Andrusevych N., Kozak Z., Romanko S. Policy paper. November 2022. Post-War Recovery of Ukrainian Cities: Green Reconstruction and Green Transformation. Policy paper. November 2022. Konrad-Adenauer-Stiftung, 2022. 40 p. URL: <https://www.kas.de/documents/-270026/22934445/ENG+2022+Post-war+Recovery+of+Ukraine%E2%80%99s+Cities.PNG.pdf/c2ec0bb6-f379-9b42-cb0b-3a683b2e62be?version=1.1&t=1676906561400>.
13. Post-war Reconstruction of Economy: Case Studies. KPMG in Ukraine. KPMG, 2021. 70 p. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ua/pdf/2023/01/post-war-reconstruction-of-economy-en.pdf>.

Отримано: 05.05.2024

Наталія Внукова,
доктор економічних наук, професор,
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПРІОРИТЕТИ КЛАСТЕРНОГО ПРОЦЕСУ ВОЄННОГО СТАНУ

Дослідження національних вчених довели, що за міжнародними рейтингами стану розвитку інновацій після підписання Угоди про асоціацію з ЄС Україна удосконалила свій творчий потенціал, досягла успіху в розвитку бізнес-середовища, її освітній потенціал стабільно знаходиться на рівні більшості європейських країн, але в країні низький рівень розвитку інститутів, науково-дослідних установ, кластерів та інфраструктури [1]. Розглянуті автором правове регулювання і інструменти дослідницької інфраструктури в ЄС показали, що становлення дослідницької інфраструктури в Україні має стерти відмінності у рівні її розвитку відносно країн ЄС [2].

Мета – розглянути інноваційні пріоритети кластерного процесу в умовах воєнного стану.

Прикладом відповіді на сучасні виклики кластерного руху до ЄС є ініціація Kharkiv IT Cluster створення European Digital Innovation Hub (EDIH), де кожен матиме можливість впроваджувати нові технології [3], який був презентований на виставці Hannover Messe 2024 року.

Щодо розвитку інновацій Український кластерний альянс (УКА) у 2023 році здійснював адвокацію та лобювання інтересів кластерів, продовжив співпрацю і випустив позиційні документи, які відображають значення кластерів у сфері інноваційного розвитку, Індустрії 5.0, розвитку цифрових інноваційних хабів, а також регуляторного впливу на розвиток кластерів [4].

Стосовно напрямів діяльності простежується пріоритетність інновацій щодо розвитку кластерів, у організаційній структурі УКА є Комітет з інновацій та смартспеціалізації, що також підкреслює інноваційну спрямованість дій. Майже третину власного портфеля проєктів – розвиткових та інвестиційних – займають проєкти екосистемного розвитку, це підтверджує позиціонування УКА, як структури, яка прагне зміцнити «коріння» інновацій та інших засадничих елементів розвитку. УКА консолідує експертів промислового, інноваційного, регіонального та цифрового розвитку країни. 2023 року впроваджено проєкт інноваційного розвитку МСП.

Щодо пріоритетів співпраці для міжнародних партнерів УКА пропонує спільне створення стратегій та політик розвитку інноваційних екосистем за секторами та галузями [5].

Підтримка та стимулювання інноваційних екосистем в Україні має перетворитися на головний пріоритет для бізнес-спільнот та галузевих об'єднань. За рівнем інноваційного розвитку Україна займала 2022 року 57 позицію (у 2021 році посідала 49 позицію) в рейтингу Глобального Інноваційного Індексу (із 132 країн), а також посіла 34 місце серед 39 економік Європи. В умовах воєнного стану інноваційні екосистеми зазнали великих шоків, зниження попиту на інноваційні рішення стало обтяжливим фактором, але

одночасно відкрились нові можливості для співпраці з країнами ЄС [5]. За даними УКА низка експертних опитувань свідчить про падіння попиту на інноваційні рішення по більшості регіонів та галузей. Для визначення трендів автором проведено дослідження з використанням сучасного пошукового онлайн сервісу Google Trends [6], який надає у встановлені часові періоди, зокрема в цьому дослідженні у період воєнного стану в Україні, статистику зацікавленості тією чи іншою темою в різних країнах світу. Виконаний пошуковий запит на тему кластерів і інновацій українською мовою за останній рік на 01 травня 2024 року. За 100 бальною шкалою відзначено стабільний високий попит на тему кластерів (62), нижче на інновації (30), але тренди повністю співпадають, що може свідчити про спорідненість тем кластерів та інновацій. Серед регіонів-лідерів щодо кластерів переважають Донецька, Черкаська область та Київ, щодо інновацій – Чернівецька, Вінницька, Сумська області. Між тим, у Чернігівській, Харківській, Львівській, Тернопільській областях попит на тему кластерів та інновацій є майже однаковий, що підкреслює увагу до їх одночасного розвитку як пріоритетного.

Висновок. В умовах повоєнного стану і економічного відновлення тема пріоритетності інновацій з використанням кластерного механізму має одержати свою підтримку для пришвидшення розвитку країни¹.

Список використаних джерел:

1. Матюшенко І., Редько Н. Інноваційний розвиток України в контексті реалізації асоціації з ЄС. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм.* 2020. №11. С. 69-80. <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2020-11-08>.
2. Внукова Н. М. Правове регулювання дослідницької інфраструктури в ЄС для стимулювання розвитку Індустрії 4.0. *Актуальні питання розбудови науково-дослідницької інфраструктури у воєнний та повоєнний періоди: збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами Інтернет-конференції (м. Харків, 28 лютого 2023 року).* Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2023. С. 5-12. URI: <https://openarchive.nure.ua/handle/document/20777>.
3. Kharkiv IT Cluster презентував цифровий інноваційний хаб на виставці Hannover Messe. URL: <https://it-kharkiv.com/kharkiv-it-cluster-prezentuvav-tsyfrovyj-innovatsijnyj-hab-na-hannover-messe/>.
4. Річний звіт Українського кластерного альянсу 2023. URL: <https://www.clusters.org.ua/report-2023/>.
5. Пропозиції УКА для програм підтримки та розвитку іноваційних екосистем. URL: <https://www.clusters.org.ua/blog-single/posision-paper-innovational-ecosystems/>.
6. Як користуватися сервісом Google Trends? URL: <https://adwservice.com.ua/uk/yak-korystuvatysya-servisom-google-trends>.

Отримано: 03.05.2024

¹ Доповідь представлена у межах виконання НДР «Правове забезпечення інноваційного процесу в умовах глобальних викликів» – ДР РК УкрІНТЕІ № 0120U104786

Людмила Воробйова,
кандидат економічних наук, доцент, доктор філософії,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

ЗНАЧЕННЯ ІДЕЙ ФІЗИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Засновником української школи фізичної економії був С. Подолинський. Заслуга вченого полягає в тому, що він заклав основи нового підходу до аналізу розвитку людства, пов'язавши його зі збереженням і нагромадженням енергії.

С. Подолинський вперше поєднав поняття праця і розвиток зі зростанням потоку вільної енергії. Ми можемо говорити про пріоритет вітчизняної науки в постановці проблем. За минулі 144 роки від дня виходу фундаментальної роботи С. Подолинського «Праця людини та її відношення до розподілу енергії» (1880) ідеї, які вперше висловив український учений, пройшли випробування часом і отримали розвиток у науці. В наш час є декілька сотень робіт, надрукованих різними авторами, де аналізується енергетична теорія.

С. Подолинський звернув увагу на невідповідність процесу фотосинтезу другому закону термодинаміки, а саме: сонячна енергія більшої ентропії перетворюється на енергію меншої ентропії. Ця невідповідність довгий час лишалась невирішеною. І лише в кінці ХХ ст. бельгійський учений, лауреат Нобелівської премії (1977 р.) Ілля Пригожін сформулював теорему для нерівноважних процесів як четверте начало термодинаміки, що протидіє другому її началу. Але той самий науковий результат С. Подолинський отримав понад сто років тому. Цей науковий результат він назвав «законом Подолинського».

С. Подолинський створив оригінальне вчення, що перевершило попередні надбання економічної наукової думки, випередило свій час. Вчений дав нове наукове визначення праці. С. Подолинський показав, що праця – це діяльність, яка пов'язана з регулюванням потоків енергії і її нагромадження. Деякі види праці ефективні при безпосередньому використанні енергії Сонця в господарстві, інші – в її збереженні і переробці, а в сукупності людство може забезпечити потік негативної ентропії, достатній для сталого розвитку. За розрахунками Подолинського сталим розвитком суспільства треба вважати такий, при якому витрати однієї калорії людської праці втягують в обіг 20 калорій сонячної енергії (тепер це називають «принципом Подолинського»).

Можна дати визначення наукової парадигми С. Подолинського. Прогрес суспільства він пов'язує зі збільшенням енергетичного бюджету кожної людини і людства в цілому, зі збереженням і нагромадженням енергії. Вчений показав, що людина є єдиною відомою в науці силою природи, яка певними вольовими актами може: збільшувати частину енергії Сонця, що акумулюється на поверхні Землі; зменшувати кількість енергії, що розсіюється в світовий простір. При цьому збереження і нагромадження енергії відбувається завдяки усвідомленій, творчій праці людини.

Ідеї С. Подолинського розвинув В. Вернадський. Свої дослідження Вернадський розпочав з вивчення біосфери. У монографії «Біосфера» (1926) він

розкриває її сутність, визначає основні компоненти біосфери та її трансформацію, викликану діяльністю людей.

Великою заслугою В. Вернадського є вчення про живу речовину. Жива речовина, визначає він, це не лише джерело енергії для геохімічних процесів, але і джерело вільної енергії, що їх підтримує. Саме завдяки живій речовині біосфера стає активною оболонкою землі.

В. Вернадський, як і С. Подолинський, звертає увагу на поширення живих організмів на Землі і їхню роль у нагромадженні сонячної енергії. Цю роль Подолинський прирівнює до дії «термічної машини», тобто такої машини, у якій теплота переходить у роботу – принцип Саді Карно. Цю ідею проводить потім і В. Вернадський.

Вернадський розглядає біосферу як негентропійну систему, яка завдяки живій речовині здатна нагромаджувати сонячну енергію, компенсуючи тим самим її втрати на теплове випромінювання. Цю ідею досліджував і Подолинський.

Вернадський розкриває явища, пов'язані з соціальним рухом живої речовини і визначає поняття «ноосфера». У Подолинського нема формування цього поняття, але у нього чітко визначена роль людського інтелекту у процесі нагромадження енергії.

Подолинський і Вернадський піднімають проблеми гармонійного розвитку природи і суспільства, автотрофності людства. С. А. Подолинський аналізує енергію Всесвіту, її розподіл, збереження та розсіювання. Планетарні процеси досліджує і В. Вернадський.

Український дослідник М. Руденко на засадах нової економіко-філософської системи сформулював концепцію фізичної економії, яка є суттєвим внеском у розвиток світової економічної думки.

Теоретична концепція М. Руденка викладена ним у збірнику економічних праць «Енергія прогресу: нариси з фізичної економії», що складається з чотирьох нарисів та трьох статей (1998 р.), і знайшла продовження в філософсько-космологічній праці «Гносис і сучасність (Архітектура Всесвіту)» (2001). У своїх працях М. Руденко поглиблює і розвиває наукову парадигму С. Подолинського.

Свою економіко-філософську систему М. Руденко будує на засадах синтезу філософії, економіки, космології, математики, фізики та інших наук. Говорячи про методи пізнання, він підкреслює, що вони повинні базуватись на метафізичних засадах, а пізнання потрібно розпочинати з визначення субстанції. М. Руденко заперечує Марксове визначення праці як субстанції вартості. Щодо субстанції, то у М. Руденка це космічна енергія, світова Монада.

Основну увагу вчений приділяє аналізу додаткової вартості, яку він називає «енергією прогресу». Енергією прогресу М. Руденко називає саме абсолютну додаткову вартість. Абсолютна додаткова вартість, за його визначенням, це додаткова енергія Сонця, яку людство використовує для свого прогресу. А відносна додаткова вартість утворюється працею людини.

М. Руденко не заперечує права на існування політичної економії, але наголошує на пріоритетності ідей фізичної економії. Адже людям притаманна не тільки суспільно-духовна, а й фізична сутність. А політична економія не вирішує фізичні проблеми. Це спрощує економічні знання, робить їх односторонніми і неефективними у вирішенні народногосподарських питань. Тому не політизація

економічних знань, а підхід до аналізу з позицій природних законів може стати основою ефективного економічного розвитку.

Потрібно звернути увагу і на те, що необхідність відображення і формування фізичної економії проголошує не лише М. Руденко. Учені різних країн розвивають окремі проблеми її теоретичних засад.

Важливими ідеї фізичної економії є при формуванні концепції сталого розвитку.

В умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну і значного руйнування енергетичної системи суттєво підвищується роль невичерпних та поновлюваних джерел енергії. Під поновлюваними потрібно розуміти енергію, яку отримують при спаленні біомаси: деревини, вугілля, яку отримують із дерева, торфу, промислових, міських та сільськогосподарських відходів.

До невичерпних джерел енергії відносяться: первинна електроенергія, яка генерується із сонячної енергії, енергії вітру, енергії приливів, гідро-, геотермальна та ядерна енергія. Аналіз повоєнного розвитку економіки України свідчить, що це питання є актуальним. Для України перспективними є розвиток технологій використання сонячної енергії; теплонасосних установок і станцій, які можуть використовуватись для вилучення тепла з довкілля; використання альтернативних видів палива; воднева енергетика на основі фотосинтетичних процесів.

Тобто залишається актуальним питання про ефективне використання різних видів енергії, яке в свій час піднімав С. Подолинський.

Отримано: 24.04.2024

Василь Головатюк,
доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки
імені Г. М. Доброва НАН України», м. Київ, Україна

УКРАЇНІ ПОТРІБНА НОВА НАУКОВО-ЦЕНТРИЧНА МОДЕЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Проблема впровадження нової ефективної моделі державної науково-інноваційної політики суспільно-економічного поступу українського суспільства, спрямованої на нарощування потенціалу готовності національної економічної системи до майбутнього наукоємного виробництва й забезпечення на цій основі конкурентоспроможного розвитку та добробуту є вкрай актуальною за умов сучасної російсько-української війни та залишатиметься такою і в післявоєнний період відновлення вітчизняної економіки.

Позитивний досвід і потенціал наукоємного та інноваційного розвитку, накопичений провідними економіками світу обумовив передумови для активного впровадження ними з кінця ХХ століття в межах своїх національних економічних систем *нової науково-центричної моделі державної інноваційно-технологічної політики суспільно-економічного розвитку*. Основними компонентами такої політики можна вважати:

1) активне ініціювання урядами країн повсюдного впровадження політики «нової стратегії» інноваційно-технологічного розвитку, яка суттєво підвищує статус інновацій і технологій у портфелі політичних заходів щодо суспільно-економічного розвитку [1, с. 15];

2) масове інтенсивне впровадження стратегії «нової індустріалізації» національних економічних систем, основною суттю якої є відновлення власного промислового виробництва, або реіндустріалізація на інноваційній основі;

3) забезпечення зростання наукоємності національних економічних систем;

4) забезпечення зростання валових внутрішніх витрат на НДДКР швидшими темпами, ніж це було притаманно темпам росту ВВП, що обумовлювало зростання інтенсивності НДДКР [1, с. 16, 29];

5) нарощування потенціалу готовності національних економік до майбутнього наукоємного виробництва з акцентом, переважно, на власний внутрішній науково-інноваційний та технологічний ресурс.

Впровадження нової науково-центричної моделі державної інноваційно-технологічної політики забезпечувало розвиненим економікам стійку спроможність науково-інноваційної конкурентоспроможності та високий рівень суспільно-економічного розвитку.

Необхідність впровадження в Україні, а також концептуальні положення концепції нової науково-центричної моделі державної інноваційно-технологічної політики суспільно-економічного розвитку як ключового механізму ефективного менеджменту наукової, технологічної та інноваційної діяльності для нарощування потенціалу готовності вітчизняної економічної системи до майбутнього наукоємного виробництва, забезпечення конкурентоспроможного науково-інноваційного розвитку й добробуту українського суспільства обґрунтовано автором у публікаціях журналу «Наука та наукознавство» – 2020 (№3), 2021 (№4), 2022 (№4).

Доречно звернути увагу на важливу методологічну обставину, яка полягає в тому, що, як засвідчують авторські дослідження за матеріалами Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) [2] і Світового банку, потенціал готовності економічної системи країни до майбутнього наукоємного виробництва має тенденцію нарощуватись від «країн, що розвиваються», куди входить і Україна [2, с. 12] до «провідних країн» (класифікація ВЕФ) зі зростанням інвестиційного потенціалу сектору досліджень і розробок (ДР) (нематеріальних активів; оцінюваних як валові внутрішні витрати на ДР, % ВВП), потенціалу драйверів виробництва та потенціалу структурних факторів виробництва.

Встановлено також, що динаміка рівня потенціалу готовності економічних систем до майбутнього наукоємного виробництва різних груп досліджуваних країн має свої особливості: при зростанні інвестиційного потенціалу сектору ДР в межах групи «країн, що розвиваються» і в межах групи «провідних країн» потенціал їхньої готовності до майбутнього виробництва нарощується з різною інтенсивністю.

За результатами дослідження вдалося виявити узагальнені тенденції динаміки нарощування рівня потенціалу готовності економічної системи країни до майбутнього наукоємного виробництва в залежності від інтервалу динаміки зростання інвестиційного потенціалу сектору ДР: (до 0,53 % ВВП включно, 0,54–2,90 % ВВП, вище 2,90 % ВВП). Динаміка рівня інвестиційного потенціалу сектору ДР в кожному із них обумовлює різний характер впливу науки, як на особливості загального зростання потенціалу готовності економічної системи країни до майбутнього наукоємного виробництва, так і потенціалів драйверів виробництва та структурних факторів виробництва.

Встановлено, що накопичення економічною системою країни інвестиційного потенціалу сектору ДР в орієнтовному інтервалі до 0,53 % ВВП спрямовується переважно на забезпечення наукою підтримки вже досягнутого мінімального рівня потенціалу драйверів виробництва, структурних факторів виробництва та підтримки мінімально досягнутого рівня потенціалу готовності економічної системи країни до майбутнього наукоємного виробництва. В означеному інтервалі динаміки наукоємності ВВП характерним є найменш ефективний вплив науки на нарощування потенціалу готовності економічної системи країни до майбутнього наукоємного виробництва.

Накопичення економікою країни інвестиційного потенціалу сектору ДР в орієнтовному інтервалі 0,54–2,90 % ВВП забезпечує найбільш продуктивний вплив науки на досягнення найвищого рівня потенціалу драйверів виробництва та структурних факторів виробництва, а також потенціалу готовності економічної системи країни до майбутнього наукоємного виробництва.

А накопичення інвестиційного потенціалу сектору ДР, що перевищує 2,90 % ВВП не обов'язково сприятиме забезпеченню найбільш продуктивного впливу науки на досягнення найвищого рівня потенціалу готовності економічної системи країни до майбутнього наукоємного виробництва.

Щодо української економічної системи, то реальність така, що наукоємність її ВВП невинно знижується. Так, впродовж 2000–2019 рр. наукоємність ВВП країни за матеріалами Держстату України знизилась з 0,96% до 0,43% (більше, ніж у 2,2 раза), що відповідає найменш ефективному впливу науки на нарощування потенціалу готовності економічної системи країни до майбутнього наукоємного виробництва.

Виходячи із наведеної вище класифікації особливостей впливу науки на характер динаміки потенціалу готовності економічної системи країни до майбутнього наукоємного виробництва в залежності від інтервалу динаміки рівня інвестиційного потенціалу сектору ДР можна вважати, що вітчизняна наука вже тривалий час не достатньо ефективно впливає на нарощування потенціалу готовності національної економічної системи до майбутнього наукоємного виробництва, забезпечення конкурентоспроможного науково-інноваційного розвитку й добробуту українського суспільства.

З огляду на означене, зрозуміло, що виявлені властивості впливу науки на нарощування потенціалу готовності економічної системи країни до майбутнього наукоємного виробництва в залежності від рівня накопиченого економічною системою інвестиційного потенціалу сектору ДР безумовно мають враховуватись при впровадженні механізмів та інструментів нової вітчизняної науково-центричної моделі державної інноваційно-технологічної політики суспільно-економічного розвитку.

В інтересах України концепція нової науково-центричної моделі державної інноваційно-технологічної політики має базуватися на стратегії нарощування потенціалу готовності економічної системи країни до майбутнього виробництва на основі нарощування інвестиційного потенціалу сектору ДР, використання, переважно, національного (внутрішнього) науково-інноваційного ресурсу, нарощування регіонально-спеціалізованих наукових та інноваційних властивостей індустріально-інноваційного та ресурсно-компетентнісного потенціалів регіональних економік.

Для впровадження нової моделі державної науково-центричної інноваційної політики, яка забезпечуватиме найбільш продуктивний вплив науки на нарощування економічною системою України потенціалу готовності до майбутнього наукоємного виробництва, вітчизняна влада має прийняти низку рішучих політичних рішень, щоб забезпечити нарощування потенціалу наукоємності ВВП національної економічної системи в інтервалі 1,3–2,9 % ВВП вже саме зараз, навіть під час теперішньої російсько-української війни.

Отже, подальше відтягування впровадження нової моделі державної науково-центричної політики створює, як сучасні, так і стратегічні суспільно-політичні ризики та загрози успішного конкурентоспроможного науково-інноваційного соціально-економічного поступу України.

Список використаних джерел:

1. OECD Science, Technology and Industry Outlook 2014, OECD Publishing. Paris. 478 p. URL: <http://ifuturo.org/documentacion/Science%20Technology%20and%20Industry%20Outlook%202014.pdf> (дата звернення: 21.05.2021).

2. The Readiness for the Future of Production Report 2018. World Economic Forum, Switzerland. 253 p. URL: <https://www.weforum.org/reports/readiness-for-the-future-of-production-report-2018> (дата звернення: 30.04.2021).

Отримано: 04.05.2024

Ірина Данилова,
старший викладач,
Одеський національний морський університет, м. Одеса, Україна
Юлія Капінус,
здобувачка вищої освіти,
Одеський національний морський університет, м. Одеса, Україна

ЩОДО ЗМІН СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У ПИТАННІ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ З ПОЧАТКУ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ З КРАЇНОЮ АГРЕСОРом

Війна наводить страх і жах на всіх жителів нашої країни, здається, що крім того, як «вижити», нічого і не потрібно, але чому б не тішити себе, втілювати мрії навіть у такий час? Люди все частіше і частіше замислюються над тим, щоб узаконити свої стосунки офіційно, і хто б міг подумати, що під час військового конфлікту це зробити набагато легше ніж до? А легше це не тільки тому, що можна зробити це буквально за один день, а ще й тому, що так звану церемонію можна провести ще й дистанційно, адже на даний момент не всі мають можливість особисто прийти і зустрітися.

Спираючись на постанову, можна сказати, що одружитися за день дистанційно можна тільки у тому випадку, якщо один із наречених є: військовослужбовцем Збройних Сил, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Державної прикордонної служби, Управління державної охорони, Національної гвардії, іншого утвореного відповідно до законів України військового формування (далі – військовослужбовець), поліцейським, особою рядового та начальницького складу служби цивільної захисту, Державного бюро розслідувань, Державної кримінально-виконавчої служби, особою начальницького складу Національного антикорупційного бюро, Бюро економічної безпеки або працівником закладу охорони здоров'я, може проводитися відділами державної реєстрації актів цивільного стану без особистої присутності такого нареченого (нареченої) [1].

Все настільки спростили, що тепер на реєстрації шлюбу може перебувати лише один із наречених, що насправді спрощує ситуацію, адже якщо подивитися з матеріальної точки зору, то це допоможе багатьом сім'ям, чиї дружини, чоловіки, матері та батьки на даний момент перебувають у зоні бойових дій, отримувати певні привілеї, що допоможуть у разі нещасного випадку. У деяких пар могли бути діти до шлюбу, і щоб діти у разі чого не залишилися сиротами (якщо один із батьків загине), шлюб у даному випадку в разі спрощує ситуацію, даючи так звану «подушку безпеки» [4]. Можливо, це трохи неправильно, але все-таки правда, матеріальна складова шлюбу завжди має місце бути, адже тоді людям і не доводилося б його зовсім укладати.

Що можна сказати щодо швидкого подання заяви про шлюб у додатку «Дія»? Вважаємо, що дана функція значно спрощує всю цю процесію і зберігає багато часу, даючи молодим парам за лічені хвилини зв'язати себе узами шлюбу. Так само дуже цікава інформація є про те, що Міністерство цифрової трансформації дійсно дбає про те, щоб людям було простіше одружитися, а точніше в додатку «Дія» з'явилася можливість онлайн, тобто по відеозв'язку, укласти шлюб, без необхідності долати велику відстань [2].

Провівши дослідження, можна сказати, що з початку війни одружилось близько 225259 пар, але цікавий факт – розлучення зменшилися на 20.27%, що очевидно, оскільки в нинішній ситуації, сім'ї, неважливо у яких відносинах, намагаються триматися разом, але навіть якщо справа й доходить до розлучення, то його можна так само за допомогою програми «Дія» здійснити, провівши певну операцію [3].

Отже, можна зробити такий висновок, що насправді реєстрація та укладення шлюбу вимагає впорядкування з боку сімейного права. На наш погляд, не було б зайвим створити певні механізми для захисту безпосередньо шлюбу або сімейного статусу при непередбачених ситуаціях. Вважаємо, що такий підхід допоможе з'ясувати особливості та потреби різних сімей у різних умовах. Наприклад, сімейні консультанти були б дуже доречними в даній ситуації, адже багато людей на емоціях роблять ганебні вчинки і кваліфікований фахівець допоміг би таким людям не робити помилки. Додаток сам собою як технологія безперечно є швидким і зручним, але так само має досить аспектів, у яких можна сумніватися. Він ставить під питання складність людських взаємин, їх емоційну складову, що важлива при такому рішенні. Звичайно, цей прорив дуже спрощує життя українцям, але все-таки, потрібно мати золоту середину між технологічними досягненнями, інноваціями та сімейними цінностями, які зароджуються у шлюбі та несуть у собі певні норми, принципи та переконання. Ці речі є базою при вибудовуванні взаємин у шлюбі та сім'ї у цілому.

Список використаних джерел:

1. Правовий статус ветеранів війни, забезпечення створення належних умов для їх життєзабезпечення визначає Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». URL: <https://dsp.kyivcity.gov.ua/content/pravovyy-status-veteraniv-viyny-ta-chleniv-ih-simey.html?PrintVersion>.
2. Дистанційний шлюб. Українці зможуть одружитися онлайн по відеозв'язку у «Дії». URL: <https://www.ukr.net/news/details/technologies/103627367.html>.
3. Розлучення та шлюби під час війни: статистика показала несподівану тенденцію. URL: <https://glavcom.ua/amp/country/society/ukrajintsi-rozluchajutsja-ridshe-statistika-shljubiv-pislja-povnomasshtabnoho-vtorhnennja-rf-926365.html>.
4. Про посвідчення на право користування пільгами членів сімей військовослужбовців, які загинули чи пропали безвісти під час проходження військової служби: Постанова Іменем України № К/9901/148/19 від 19.02.2021 р. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kas_vp_vid_21_03_2021_roku_u_spravi_1840_2940_18/?utm_source=Reshenie_v_Zakon&utm_medium=Reshenie_v_Zakon&utm_campaign=Reshenie_v_Zakon.

Отримано: 06.05.2024

Оксана Данкєєва,
кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ MILITARY-TECH СТАРТАПІВ

Повномасштабна війна росії проти України показала багатьом державам світу важливість підвищення власної безпеки. В 2023 році на саміті Північноатлантичного альянсу, країни-члени НАТО визначили мінімальний рівень видатків на оборону у розмірі 2% і взяли на себе зобов'язання досягти цього необхідного рівня безпеки (табл. 1). Протягом минулого року лише одинадцять країн-членів НАТО змогли витратити на оборону 2% або більше від ВВП. Рекорд встановила Польща: її витрати на оборону становили 3,9% від ВВП або 29,1 млрд доларів. Військові витрати США у 2023 році становили 860 млрд доларів або 3,49% від ВВП. На поточний, 2024 рік, кожна країна й надалі планує нарощувати оборонні витрати.

Таблиця 1

Витрати ВВП на оборону деяких країн світу

Країна	Відсоток ВВП на оборону за 2023 рік	Запланований відсоток ВВП на оборону на 2024 рік
Україна	18,2	>21,6
Польща	3,9	4
США	3,49	3,1
Естонія	2,73	>3
Литва	2,54	2,71
Фінляндія	2,45	>2,5
Латвія	2,27	> 2,4
Велика Британія	2,07	2,2
Франція	1,9	7,5
Нідерланди	1,7	2
Норвегія	1,67	1,7
Данія	1,65	до 2
Німеччина	1,57	2
Канада	1,38	1,5
Швеція	0,7	1

Джерело: сформовано автором на основі [1–3]

Згідно проведеним дослідженням [1], порівняно з 2014 роком найбільше оборонні витрати наростили країни східного флангу НАТО. Так, витрати Литви зросли на 365%, Угорщини – на 316,2%, Латвії – на 249,7%, Румунії – на 215,2%, Польщі – на 188%, Словаччини – на 162,3%, Чехії – на 154,8%. Витрати США на оборону за дев'ять років зросли на 31,5%. Німеччина минулого року витратила на 47,4% більше грошей на оборону – 68,1 млрд доларів у порівнянні з 39,8 млрд у 2014 році. Проте її витрати не дотягують до цілі НАТО у 2% ВВП.

На тлі активних бойових дій, обмеженого постачання військової допомоги від партнерів та власної неспроможності країни в виробництві військових технологій в достатній кількості, значна кількість бізнесів змінили свою діяльність на напрямок military-tech. Результати таких розробок одразу позитивно позначилися при виконанні воєнних завдань захисниками України. Розуміючи нагальність державної потреби, її важливість та перспективність розробок, зростає кількість стартап-проектів military-tech.

Military-tech-стартап – це новостворена організація, що займається розробкою та впровадженням інноваційної ідеї в масштабовану бізнес-модель в умовах надзвичайної невизначеності.

Military-tech стартапи поділяють на:

- hardware, які займаються розробкою та впровадженням дронів, антидронових рушниць, тактичних навушників, системами зв'язку та інше;
- software, які займаються розробкою та впровадженням систем управління полем бою, програмним забезпеченням для артилерії, тренувальних модулів, системи кіберзахисту тощо [4].

Зазначимо, що в США за перший квартал 2023 року інвестори вклали рекордні \$14,5 млрд саме у військові стартапи. В Україні, у порівнянні з 2014 роком, галузь військово-технічних рішень зросла від 3 до 7 разів, залежно від сфери застосування. Також спостерігається, що розвиток і реалізація Military-tech стартап-проектів тепер здійснюється за 2-3 місяця, тоді, коли до 2022 року процес займав 1,5-2 роки [2]. На 2024 рік передбачено 1,5 млрд грн на фінансування Military-tech розробок, також планується збільшення розмірів грантів.

Отже, розробки вітчизняних військових технологій підвищують перспективи економічного розвитку держави, сприяють залучення іноземних інвестицій в українські стартапи, оскільки MVP одразу проходить перевірку на полі бою та отримує зворотний зв'язок.

Основними проблемами, з якими стикаються Military-tech стартапи при розробці та впровадженні є:

- законодавча база діяльності стартап-проектів. Її недосконалість та інертна до змін система державного управління інтелектуальною власністю ускладнює діяльність новоствореної інноваційної організації. Також бюрократичні процедури затягують як процеси впровадження технологій, так і взаємодію між розробниками та військовими;

- фінансування. Оскільки стартап-проекти вирізняються від звичайного бізнесу обмеженими власними коштами на розробку та реалізацію інноваційної ідеї – залучення інвестицій та правильне оформлення відносин з інвесторами вимагають чималих зусиль;

- ціноутворення на інноваційну продукцію, а саме: протиріччя в державних закупівлях продуктів Military-tech стартапів із мінімальними витратами та прагнення розробників покрити витрати своєї діяльності та отримати прибуток;

- ланцюг постачання комплектуючих деталей. Новітні військові технології потребують особливих комплектуючих, більшість із яких відсутні в Україні. Розробники вимушені купувати їх або їх альтернативні аналоги в інших країнах, де покупка ускладнюється певними бюрократичними процедурами, митними узгодженостями тощо. Це також потребує певного часу на пошук альтернативних постачальників, взаємодій з ними, додаткових витрат, що ускладнює та затягує процес розробки, виробництво стратегічно важливих виробів;

- ризик стратегічних замовлень. Відсутність гарантованого державного замовлення на серійний випуск Military-tech продукції через обмежене фінансування. Ще однією вагомою причиною – є відсутність стратегії та програм розвитку необхідних військових технологій.

Заходами, які сприятимуть зменшенню ризиків та більш ефективному впровадженню Military-tech стартапів на ринок можуть бути:

- створення державних програм для стимулювання розвитку Military-tech стартап-проектів;

– вибудовування ефективної взаємодії розробників з військовими, що має включати такі заходи: проведення військової експертизи, інформування про нові розробки тощо;

– законодавчі умови для залучення іноземних інвесторів та їх інвестицій, грантові програми пришвидшать переведення від одиничного до серійного виробництва.

Отже, війна відкрила для країни можливості щодо розвитку в сфері військових технологій. На сьогоднішній день в Україні існують і розвиваються значна кількість Military-tech стартапів, оскільки постійно виникають ідеї щодо вирішення тієї чи іншої проблеми, підвищення ефективності тощо. Незважаючи на складнощі, з якими стикаються Military-tech стартапи при розробці та ризиками при їх впровадженні, проекти мають великі перспективи щодо подальшої успішної діяльності на вітчизняному та іноземному ринках.

Список використаних джерел:

1. Як змінилися оборонні витрати країн НАТО від початку війни в Україні. URL: <http://surl.li/siwqn> (дата звернення: 05.04.2024).

2. Military-tech стартапи в Україні: які юридичні нюанси стоять на шляху підприємця. URL: <http://surl.li/siwrs> (дата звернення: 06.04.2024).

3. Хто скільки витрачає на армію та зброю: порівнюємо оборонні бюджети різних країн. URL: <http://surl.li/siwls> (дата звернення: 05.04.2024).

4. Продавати Пентагону. 16 світових компаній, які можуть вкласти гроші в український military-tech. URL: <http://surl.li/siwri> (дата звернення: 06.04.2024).

Отримано: 21.04.2024

Андрій Єременко,
кандидат економічних наук,
ДННУ «Академія фінансового управління», м. Київ, Україна

ОЦІНЮВАННЯ НАЙДОРОЖЧИХ СВІТОВИХ БРЕНДІВ

Оцінювання бренду допомагає компаніям зрозуміти його цінність та те, як він впливає на загальну вартість компанії. Це важливе розуміння допомагає приймати правильні рішення, пов'язані з маркетингом та брендингом, а також може забезпечити орієнтир для цільових показників. Його також можна використовувати для залучення інвесторів та забезпечення фінансування, оскільки сильний бренд може бути дуже цінним активом. Крім того, оцінювання бренду може бути корисне під час злиття або поглинання (M&A), оскільки воно може допомогти визначити вартість бренду, що купується [1].

Вартість бренду – це оцінена фінансова вартість бренду, яка базується на тому, наскільки він приносить прибутки компанії. Оцінювання бренду відрізняється від капіталу бренду, концепції, що використовується в маркетинговому бізнесі для представлення вартості бренду, яка базується на припущенні, що власник добре відомого бренду може заробляти більше грошей, ніж від предметів з менш відомою назвою. Це досягається шляхом дотримання стандарту ISO 10668, який описує належну процедуру оцінювання брендів шляхом дотримання шести важливих вимог: прозорості, дійсності, надійності, достатності, об'єктивності, а також фінансових, поведінкових і юридичних факторів. Бренд – це нематеріальний актив (назва, слово, дизайн, символ або будь-який інший атрибут), який відрізняє товари одного продавця від іншого і часто є найціннішим активом компанії.

Гонсало Брухо, глобальний генеральний директор Interbrand, сказав: «Після кількох років сильного зростання бренду ми вступили в період стагнації, і цьогорічна таблиця показує помірне зростання загальної вартості бренду [2].

Згідно з останнім щорічним рейтингом від Interbrand, Apple 11-й рік поспіль є найдорожчим брендом у світі, вартість якого зараз перевищує 500 млрд дол. США. Apple зберігає значну перевагу над іншими провідними брендами, незважаючи на те, що інші спостерігають швидше зростання цінності своїх брендів. Apple лідирує за вартістю бренду з майже 503 млрд дол., що на 4% більше, ніж минулого року. Слідом за нею йде Microsoft, яка отримала найбільше зростання вартості бренду з топ-10 (і, разом з Adobe, з топ-25), на 14% до майже 317 млрд дол. США. Минулого року Microsoft також була найшвидше зростаючим брендом у топ-10. Завдяки постійному зростанню Microsoft збільшила перевагу над Amazon, у якої вартість бренду зросла лише на 1%, до приблизно 277 млрд дол. США. Google продовжує скорочувати відставання від Amazon завдяки трохи більшому збільшенню на 3% до понад 260 млрд дол. США. У 2020 році вартість бренду Amazon була більш ніж на 35 млрд дол. США більшою, ніж вартість бренду Google; ця різниця тепер скорочена більш ніж наполовину. Після Google спостерігається стрімке падіння на 5 місце, яке знову утримує Samsung (+4% до 91,4 млрд дол. США). Варто зазначити, що кожен із 5 найкращих брендів є технологічним брендом, а інші, що завершують 10 найкращих, походять із 3 різних галузей. Автомобільна галузь є наступною за показниками в першій

десятці: Toyota знову на 6 місці (64,5 млрд дол. США), Mercedes Benz піднялася на 7 місце (61,4 млрд дол. США), а BMW на 10 місці (51,2 млрд дол. США), прийнявши місце від Disney, єдиного члена минулорічної топ-10, який вибув цього року [3].

Вже 11-й рік поспіль Apple залишається брендом номер один, ставши першим, чия вартість перевищила півтрильйони доларів США. Microsoft отримала найбільше зростання з усіх топ-10 брендів, збільшившись на 14%. Ймовірно, це зростання було зумовлене інвестиціями бренду в глобальний феномен великої мовної моделі OpenAI ChatGPT. Ще одним великим виробником був BMW, який отримав зростання на 10%, завдяки чому вперше увійшов до топ-10. Airbnb (№46) був найшвидшим зростанням вартості бренду, покращившись на 22% і увійшовши у верхню половину таблиці, незважаючи на те, що торік уперше потрапив до 100-ї позиції. Porsche (20%), Hyundai (18%) і Ferrari (16%) також відзначилися значним зростанням, де кожен увійшов до п'ятірки найшвидших темпів зростання та зробив свій внесок у те, що автомобільний сектор став найбільшим у ціні на 9%. Що стосується брендів, які залишаються в топ-100, але переживають падіння вартості бренду, Budweiser став найбільшим падінням, впавши на 16% у 2023 році. Intel (-14%) і Phillips (-12%) із технологічного сектору також похитнулися, а Facebook (-8%) і 3M (-7%) завершують п'ятірку лідерів [4].

Розкіш знову є найефективнішим сектором, вартість бренду зросла на 6,5%. Hermès (№23) і Dior (№76) були двома найбільшими брендами класу люкс, які зросли у вартості бренду на 10,2% і 8,4% відповідно. Вони разом із такими компаніями, як Prada, Tiffany та Burberry, намагаються вийти за межі традиційних ринків і розширити присутність свого бренду за допомогою нового партнерства, запуску продуктів і споживчого досвіду в глобальному світі – створюючи нове значення для нових клієнтів [5].

Таким чином, бренди впливають на сприйняття споживачів і, як наслідок, на купівельну поведінку, роблячи товари та послуги менш взаємозамінними. У результаті бренди додають економічну цінність, збільшуючи прибуток і зростання, а також зменшуючи ризик. Тому принципова різниця визначається вартістю бренду, репутацією та сприйняттям.

Список використаних джерел:

1. Рейтинг брендів 2023: найдорожчі бренди світу. URL: <https://inventure.com.ua/uk/tools/database/rejting-brendiv-2023:-najdorozhchi-brendi-svitu>.
2. Brand growth slows finds Interbrand's Best Global Brands Report 2023. URL: <https://www.prnewswire.com/news-releases/brand-growth-slows-finds-interbrands-best-global-brands-report-2023-301990979.html>.
3. Here Are the World's 10 Most Valuable Brands in 2023. URL: <https://www.marketingcharts.com/brand-related/top-brands-231507>.
4. Best Global Brands 2023: Apple retains top spot while total brand growth slows significantly. URL: <https://www.campaignasia.com/article/best-global-brands-2023-apple-retains-top-spot-while-total-brand-growth-slows-si/492975>.
5. Apple remains on top, several in top 100 in state of stagnation: Interbrand Global Brands Report 2023. URL: <https://www.medianews4u.com/apple-remains-on-top-several-in-top-100-in-state-of-stagnation-interbrand-global-brands-report-2023/>.

Отримано: 21.04.2024

Оксана Кушнір,
кандидат економічних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

ЦИФРОВА БІЗНЕС-АНАЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Аналітика як наука поглибленого аналізу використовується в усіх сферах життя, вона не тільки констатує, яка ситуація склалася, а й обов'язково доводить взаємозв'язок між явищами та процесами, чому склалася така ситуація, дає підстави для обробки великих масивів даних, дає можливість виконувати моделювання та прогнозування досліджуваних явищ і на цій основі розробляти управлінські рішення. Аналітика вимагає розуміння змісту, знання методів розрахунку, а також взаємозв'язків і співвідношень між показниками прикладної статистики, використання інформаційних технологій для обробки даних і прогнозування зміни стану явищ та процесів.

Управління економічними системами є управлінням в умовах невизначеності, під час якого доводиться вирішувати різні завдання, наприклад, підвищення темпу росту продуктивності праці, управління ризиками, оптимізація діяльності підприємства та інше. Особливе місце відводиться цифровим технологіям, що обумовлено сучасними світовими віяннями – глобальною цифровізацією економічних процесів [1, с. 73].

Цифрова бізнес-аналітика – це нова реальність сьогодення і майбутнього економіки в цілому та її складових – організацій, підприємств, які бажають залишатися конкурентоспроможними в сучасному світі інновацій і глобальних технологій. Вона передбачає проведення аналізу економічних та бізнес-процесів з використанням комп'ютерних методів та інструментів, а також засобів для роботи з масивами обробленої інформації, що дасть змогу як підвищити ефективність господарських процесів, так і вивести бізнес на якісно новий рівень.

Цифрова бізнес-аналітика відрізняється від традиційної аналітики тим, що вона використовує цифрові технології та інструменти для збирання, зберігання, обробки та аналізу даних. Вона дозволяє компаніям отримувати точніші та своєчасніші дані в режимі реального часу, а тому швидше реагувати на зміни в бізнес-середовищі та використовувати їх для ухвалення оперативних рішень. Цифрова бізнес-аналітика включає використання таких інструментів, як аналітика сайту, соціальних мереж, електронної пошти, мобільних додатків та інших цифрових каналів комунікації з клієнтами. Крім того, цифрова бізнес-аналітика дозволяє компаніям краще розуміти потреби своїх клієнтів та покращувати якість продуктів і послуг, що може призвести до підвищення прибутковості [2, с. 149-150]. Однак, для впровадження цифрової бізнес-аналітики необхідні висококваліфіковані фахівці та інвестиції у технології та навчання персоналу.

В бізнес-аналітиці обов'язково повинні бути реалізовані такі наступні три основні категорії функцій:

- можливість інтеграції (BI-інфраструктуру; управління метаданими; розробку та взаємодію);

- представлення інформації (звітність, контрольні панелі, оперативні запити, інтеграцію з додатками);

- аналіз даних (оперативну аналітичну обробку даних; розвинену візуалізацію; моделювання, прогнозування та дослідження даних, карти показників).

Переваги та недоліки цифрової бізнес-аналітики згруповано в таблиці 1.

Таблиця 1

Переваги та недоліки цифрової бізнес-аналітики

Переваги	
точніші дані	цифрова бізнес-аналітика дозволяє отримувати більш точні дані про бізнес-процеси компанії, що допомагає приймати більш обґрунтовані рішення
своєчасна інформація	цифрова бізнес-аналітика дозволяє отримувати інформацію майже в режимі реального часу, що допомагає швидко реагувати на зміни у бізнес-середовищі
поліпшення якості продуктів та послуг	цифрова бізнес-аналітика дозволяє компаніям краще розуміти потреби своїх клієнтів та покращувати якість продуктів та послуг
оптимізація витрат	цифрова бізнес-аналітика дозволяє оптимізувати витрати на маркетинг, рекламу та інші сфери діяльності компанії
підвищення прибутковості	цифрова бізнес-аналітика допомагає компаніям підвищувати прибутковість за рахунок оптимізації витрат та покращення якості продуктів та послуг
Недоліки	
складність	цифрова бізнес-аналітика може бути складною та потребує високої кваліфікації фахівців
необхідність інвестицій	для впровадження цифрової бізнес-аналітики необхідні інвестиції у технології та навчання персоналу
ризик витоку даних	при використанні цифрових технологій існує ризик витоку конфіденційних даних компанії
необхідність аналізу великого обсягу даних	цифрова бізнес-аналітика дозволяє аналізувати великий обсяг даних, що може бути складним і потребує часу та ресурсів
обмеженість даних	цифрова бізнес-аналітика може бути обмежена доступністю даних або їх якістю

Сформовано автором

Продуктом цифрової бізнес-аналітики є економічна інформація та інструментальне забезпечення її прикладного використання, що пояснюється новими тенденціями розвитку, пов'язаними зі збагаченням її функціонального змісту:

1) зміщення об'єкта та предмета аналітичної діяльності бізнес-суб'єктів у зовнішнє, ринкове середовище; об'єднання даних, що накопичуються у корпоративних інформаційних системах, з даними аналітичних та рейтингових агентств, державних органів управління, фіскальних структур;

2) ускладнення структури зберігання та обробки інформації; у корпоративних інформаційних системах швидко накопичується бізнес-інформація, отримана з різних джерел та у різний спосіб; якість та достовірність інформації також різняться, а тому не вся накопичена інформація придатна для бізнес-аналізу;

3) зростання вимог до оперативності подання бізнес-інформації зацікавленим користувачам; відображення господарських угод в електронних звітах протягом кількох годин для умов динамічного ринкового середовища є недостатнім, час обробки інформації скорочується до кількох хвилин, що має

особливе значення для корпоративних та холдингових бізнес-структур з географічно розподіленою мережею їхніх філій та учасників [3, с. 33-34].

З кожним роком цифрова бізнес-аналітика охоплює все більше процесів з метою зростання ефективності. На рисунку 1 представлено основні процеси, які вона охоплює.

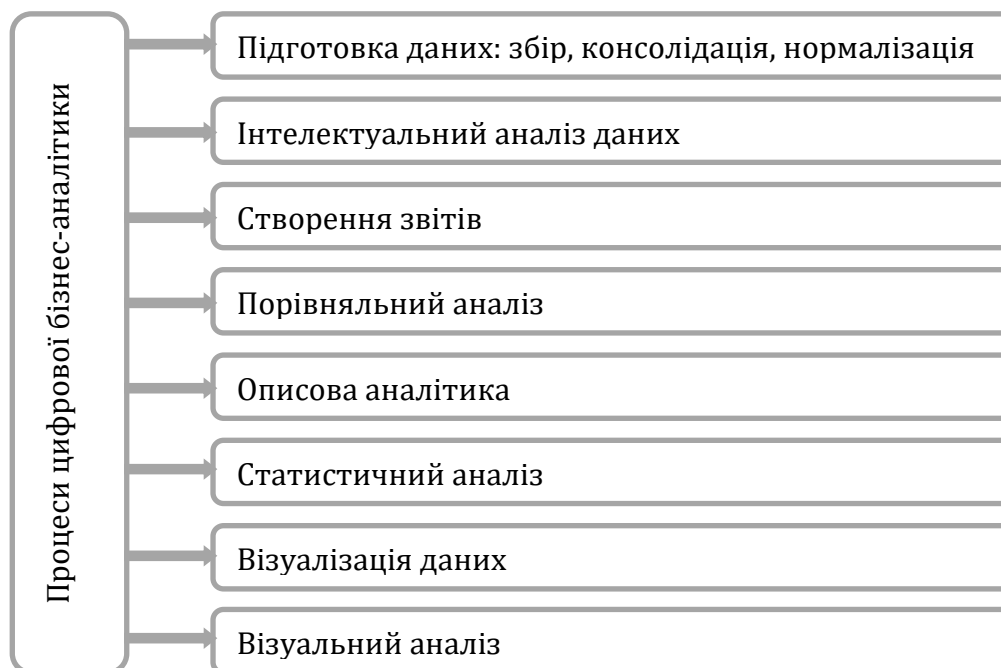

Рис. 1. Основні процеси цифрової бізнес-аналітики

Побудовано автором

Отже, цифровізація сучасного суспільства висуває нові вимоги до розвитку його економічної підсистеми, надає їй «проривний» характер на основі використання інноваційних технологій управління бізнесом. Це актуалізує значення цифрової бізнес-аналітики для господарської та управлінської практики, збагачує її зміст та формує специфічний ринок послуг, пов'язаний з інтерпретацією та прикладним використанням великих масивів інформації. Цифрова бізнес-аналітика – це поєднання аналітики, інтелектуального аналізу даних, візуалізації даних, інструментів та інфраструктури даних з метою покращення механізму прийняття рішень на основі даних. ВІ-системи або системи бізнес-аналітики призначені для вирішення проблем традиційного аналізу даних.

Список використаних джерел:

1. Кузьміна О. В. Напрями розвитку цифрових технологій бізнес-аналітики. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток економіки та бізнес-адміністрування: наукові течії та рішення»*. 21 жовтня 2021 р. Том 1. К.: НАУ, 2021. С. 73-75.
2. Кравченко М. О., Салабай В. О. Роль цифрових трансформацій бізнес-процесів підприємств. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2023. № 26. С. 148-153.
3. Пуцентейло П., Довбуш А., Бінчаровська Т., Гомотюк В. Сучасні технології бізнес-аналітики як інструмент для підвищення бізнес-комунікацій компанії. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. Випуск 1-2. 2022. С. 29-40.

Отримано: 25.04.2024

В'ячеслав Майдан,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ, Україна

ВПЛИВ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЙ НА ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ

Одним із чинників розвитку та функціонування для ринку праці розглядається менеджмент процесів, головним завданням якого виступає організація міжкомунікаційного зв'язку між робітником і роботодавцем. З цим процесом пов'язана більшість організаційних та бюрократичних питань, розв'язання яких потребує багато часу, ніж планують використати гравці ринку праці [2–4].

Смарт-контракт – це самовиконуваний програмний код, який описує певну послідовність операцій у разі звернення користувача [5]. За принципом незмінності розгорнутий у блокчейні смарт-контракт гарантовано виконує запрограмований у ньому алгоритм. Така властивість крім автоматизації забезпечує гарантовану очікувану поведінку в разі виникнення типової ситуації. Завдяки чому смарт-контракти, як продукт, є найбільш затребуваними під час виконання визначеного кола фінансових операцій [5], зокрема: точність нарахування заробітної плати, обчислення пільг тощо. Отже, прозорість і автоматизація всіх фінансових транзакцій забезпечуються незмінним програмним кодом, записаним у блокчейн.

Реалізацію схеми безумовного базового доходу можна глибоко переосмислити та виконати, використовуючи складне розмежування розподілу ресурсів в алгоритмах смарт-контрактів у поєднанні з прозорістю та підзвітною процедурною структурою, що властиве технології блокчейн [1].

Разом з тим, інтеграція смарт-контрактів у динаміку взаємодії між працівником і роботодавцем сприяє значному підвищенню ефективності управління. Завдяки автоматизації стабільних процесів, включаючи різні бюрократичні процедури, відпадає необхідність у посередниках. Автоматизовані процеси найму на основі критеріїв, а також автоматичне оформлення необхідної документації та прийняття рішень є прикладом масштабів автоматизації. Дійсно, практично будь-який аспект зв'язку між працівником і роботодавцем, який можна описати або задокументувати, стає доступним для автоматизації, включаючи наймання, розподіл відпусток, звільнення та ін.

Своєю чергою, усунення посередницьких ролей сприяє покращенню каналів зв'язку між працівниками та роботодавцями. Завдяки децентралізації з'являється можливість дооформляти тимчасові договори з автоматичним формуванням необхідної документації. Таке впорядкування процесів сприяє помітному спрощенню, тим самим пом'якшуючи складності, притаманні традиційним структурам.

Оцінка ефективності системи в її ширшому контексті взаємодії з іншими системами, такими як урядові міністерства, передбачає ретельний порівняльний аналіз очікуваних і реалізованих результатів. Ця оцінка базується на алгоритмах, визначених у смарт-контрактах. Очікувані результати часто екстраполюються з історичних і статистичних наборів даних, сприяючи встановленню контрольних показників для оцінки продуктивності як на системному рівні, так і на рівні окремого працівника.

Зберігання даних відповідно до принципів блокчейну та використання технологій, заснованих на блокчейні, забезпечує підвищену конфіденційність для персоналу організації, захищаючи персональні дані від неналежного використання. Доступ до даних організовано за допомогою механізмів шифрування з відкритим ключем, у якому особисті дані працівника шифруються за допомогою відкритого ключа, а розшифровка можлива виключно за допомогою відповідного закритого ключа [7]. Початковий ключ, отриманий з алгоритму смарт-контракту, включається в базу даних робочого вузла блокчейну, який, взаємодіючи на принципах консенсусу з іншими вузлами, керує правами доступу. Такий підхід захищає дані співробітників від підробки, оскільки будь-яка спроба зміни викликає ефект каскаду, що вимагає змін у всіх системних даних, процесу, якому перешкоджатимуть робочі вузли. Крім того, такі спроби документуються в системі. Кожна системна дія ретельно реєструється та залишається незмінною, що сприяє підвищеній прозорості з можливістю перегляду та аналізу, коли це виправдано, що зміцнює цілісність даних.

Відповідність фундаментальним принципам блокчейну забезпечує створення надійної закритої системи, яка водночас характеризується повною прозорістю та безпечним зберіганням даних працівників. Крім того, дотримання цих принципів породжує систему, що забезпечує повну сумісність, чому сприяє пул операційних вузлів, що забезпечує дотримання узгоджених правил і стійку операційну стабільність.

Вивчення операційної динаміки системи в організаційному контексті є багатообіцяючим, особливо при застосуванні принципу консенсусу не лише до операційних вузлів для реалізації системного процесу, але й для вирішення організаційних проблем.

Децентралізована автономна організація (DAO) втілює парадигму для сприяння співпраці між колективом осіб, які мають спільні інтереси, засновані на принципах блокчейну [6]. Питання, які вимагають обговорення, голосування та колективного прийняття рішень, направляються через алгоритм смарт-контракту. Незмінні правила кодифікуються перед реалізацією смарт-контракту та залишаються незмінними після цього. Процедури голосування проводяться з використанням авторизованих відкритих ключів, що забезпечує єдину реєстрацію рішень у прозорий та підзвітний спосіб. Така реалізація консенсусу в системі усуває численні проблеми, пов'язані з процесами прийняття рішень, і придатна для застосування в дискретній цифровій системі, робочі процеси якої можна описати за допомогою алгоритму.

Крім зосередження на окресленні динаміки функціонування конкретної системи на ринку праці також потребує уваги розгляд окремого працівника в контексті його взаємодії з системою і ринком загалом. Головною роллю працівника в цьому середовищі є виконання завдань і подальше отримання винагороди.

Прозоре виконання відповідних алгоритмів у смарт-контрактах сприяє безперебійній виплаті компенсації працівнику. Проте варто з'ясувати, чи є у працівника альтернативи взаємодії з системою. Дійсно, децентралізований дух, властивий принципам блокчейну, має пряме відношення до цього питання.

Децентралізовані фінанси (DeFi) – це фінансова технологія, яка описує функціонування прямих взаєморозрахунків без необхідності залучення таких посередників як банки, спеціалізовані фонди та ін. [8].

Послуги децентралізованого фінансування набули широкої популярності в публічних блокчейн-мережах, оскільки полегшують двосторонні розрахунки між контрагентами. Ця технологічна інновація оптимізує фінансові транзакції, тим самим розширюючи сферу товарно-грошових відносин в одноранговому спілкуванні, водночас обходячи потребу в централізованих посередниках.

Список використаних джерел:

1. Єнін М. Н. Безумовний базовий дохід. *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Безумовний базовий дохід](https://vue.gov.ua/Безумовний_базовий_дохід) (дата звернення: 24.04.2024).
2. Петько С. М. Основні переваги та загрози використання передових технологій Індустрії 4:0 у сфері освіти. *Теорія і практика розбудови екосистеми соціальної сфери в умовах повоєнного відродження України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 17–18 квітня 2024 р). КНЕУ імені Вадима Гетьмана, 2024.
3. Петько С. М. Стимулювання процесів цифрової трансформації: поява безконтактних послуг. *Наукові новації та передові технології в парадигмі інноваційного розвитку суспільства у викликах сьогодення*: матеріали Міжнар. конф.: до Всесвіт. дня науки в ім'я миру та розвитку «Фундаментальні науки на користь сталого розвитку», 10 листоп.2022 р. (Кривий Ріг, Кропивницький). Київ: ЦП «Компринт», 2022. С. 73–77. URL: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/39565>.
4. Петько С. М. Технології індустрії 4:0 у цифровій парадигмі розвитку глобальної економіки. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*: зб. наук. пр. / Нац. техніч. ун-т України «КПІ ім. Ігоря Сікорського» ; [редкол.: Кравченко М. О. (голов. ред.) та ін.]. Київ: Вид. дім «Гельветика», 2022. Вип. 24. С. 51–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-5651.24.2022.8>.
5. Cheng Deric. What are Smart Contracts? /Web3 University. URL: <https://www.web3.university/tracks/create-a-smart-contract/what-are-smart-contracts> (дата звернення: 01.05.2024).
6. Buterin V. Bootstrapping a Decentralized Autonomous Corporation: Part I. *Bitcoin Magazine*. September 19, 2013. URL: <https://bitcoinmagazine.com/technical/bootstrapping-a-decentralized-autonomous-corporation-part-i-1379644274> (дата звернення: 08.05.2024).
7. Menezes Alfred J., van Oorschot Paul C., Vanstone Scott A. *Handbook of Applied Cryptography*. CRC Press, 1999. 816 p. Fifth Printing (August 2001). Last updated July 8, 2011. URL: <https://cacr.uwaterloo.ca/hac/> (дата звернення: 03.05.2024).
8. Sharma Rakesh. What Is Decentralized Finance (DeFi) and How Does It Work? *Investopedia*. Updated April 12, 2024. URL: <https://www.investopedia.com/decentralized-finance-defi-5113835> (дата звернення 06.05.2024).

Отримано: 12.05.2024

Людмила Матвейчук,
доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Україна рухається в напрямку світових тенденцій цифровізації суспільства та економіки, відбувається поступовий перехід на цифрові технології у сфері бізнесу, в органах публічної влади. Проєкт «Цифрова держава» – «Дія» (Держава і Я) вперше було представлено у 2019 р. на IT Forum у місті Запоріжжя. Активна фаза цифрових трансформацій у публічній сфері управління розпочалась у 2020 р. і пов'язана вона з автоматизацією процесів діяльності, цифровізацією державних послуг та переміщенням інформаційних ресурсів міністерств і відомств на національну платформу «Дія». Серед основних цифрових інструментів сфери публічного управління, які реалізовані протягом 2020-2024 років, слід виділити такі як:

1. *Державні послуги онлайн* (URL: <https://diia.gov.ua/>) – єдиний державний вебпортал електронних послуг, на якому сконцентровано публічні послуги, які раніше було розміщено на різних порталах органів публічної влади. Впровадження цього проєкту реалізовано з метою забезпечення права громадян і бізнесу на доступ до електронних послуг, інформації про електронні та адміністративні послуги; отримання інформації з національних електронних інформаційних ресурсів, яка необхідна для надання послуг; звернення до органів публічної влади в Україні. На порталі представлено послуги для двох категорій (громадян та бізнесу) за окремими напрямками. Спектр послуг на платформі Дія постійно збільшується, удосконалюються наявні послуги. Міністерство цифрової технології планує до 2024 р. оцифрувати 100% державних послуг.

2. *Дія. Освіта* (<https://osvita.diia.gov.ua/>) – національна онлайн-платформа для розвитку грамотності населення, в т.ч. цифрової. Прикладне інноваційне рішення «Дія. Цифрова освіта» у сфері формування цифрової грамотності українців було реалізовано Міністерством цифрової трансформації у 2021 р. з метою реалізації права кожного громадянина України на якісну та доступну цифрову освіту через Інтернет. Під час розробки курсів використовували загальноєвропейські стандарти викладання та оцінювання цифрової компетентності. Зокрема, курс із базової цифрової грамотності спирається на Європейську рамку цифрової компетентності для громадян DigComp 2.1.

В Україні, вітчизняними експертами, адаптовано Європейську концептуально-еталонну модель цифрових компетентностей DigComp 2.1 з врахуванням рекомендацій європейських та міжнародних інституцій у сфері цифрових компетентностей і у 2021 році оприлюднено опис Рамки цифрової компетентності для громадян України. На сьогодні, на порталі Дія. Освіта оприлюднено Рамка цифрових компетентностей для: підприємців, держслужбовців (проєкт), педагогічних і науково-педагогічних працівників.

Міністерство цифрової трансформації України запустило на порталі Дія національні тести на цифрову грамотність – «Цифрограм» для різних категорій населення (громадян, вчителів, державних службовців, медичних працівників, Український цифровий громадянин – тест за міжнародним стандартом).

3. *Портал відкритих даних* (<https://data.gov.ua>) – єдиний державний веб-портал відкритих даних, де державні установи – розпорядники даних, відкрили доступ громадянам та представникам бізнесу до публічної інформації органів влади. Цей вебресурс призначений для забезпечення надання доступу до публічної інформації у формі відкритих даних з можливістю її наступного використання, а також сприятиме покращенню позиції України в міжнародних рейтингах щодо зрілості відкритих даних і антикорупційних заходів. Лідером відкриття даних серед державних органів є Державна податкова служба, Антимонопольний комітет, Державна митна служба, офіс Генерального прокурора, Міністерство освіти і науки.

З метою підвищення рівня знань громадян та представників бізнесу про відкриті дані, їх вплив та користь для кожного реалізовано проект «Дія. Відкриті дані» (<https://diia.data.gov.ua/>) – центр компетенцій у сфері відкритих даних. На вебпорталі представлено навчальні курси, реалізовано антикорупційний інструментарій Open Data Toolkits (<https://toolkit.data.gov.ua/>), за допомогою якого можна отримати покрокову інструкцію щодо того, як: перевірити бізнес-партнерів; моніторити використання публічних коштів; виявити корупцію за допомогою Єдиного державного реєстру судових рішень; дізнатися, хто орендує та приватизує державне майно; перевірити добросовісність чиновника; дізнатись простан екології та інше.

4. *Прозорий бюджет* (<https://edata.gov.ua>) – платформа відкритих даних у сфері публічних фінансів, де розміщена інформація з питань планування та виконання бюджету на державному і місцевому рівнях, аналітичний інструмент аналізу бюджетів, інформація про використання розпорядниками публічних коштів бюджетів, видатки на освіту, відшкодування ПДВ тощо.

5. *Державний вебпортал бюджету для громадян* (<https://openbudget.gov.ua>) – презентовано основні бюджетні показники, виконання бюджету за доходами та видатками, структура бюджету, помісячна динаміка показників бюджету, баланс бюджету, виконання бюджету в розрізі фондів.

6. *Єдиний вебпортал використання публічних коштів* (<https://spending.gov.ua/new/>) – забезпечено доступ до інформації про використання публічних коштів розпорядниками й одержувачами коштів державного і місцевих бюджетів; інформація доступна в табличному та графічному вигляді про: бюджетні зобов'язання платіжні трансакції на єдиному казначейському рахунку, договори та стан їх виконання, звітність та зведені показники.

7. *Портал реєстру проєктів міжнародних фінансових організацій* (<https://proifi.gov.ua/?p=index>) – офіційний державний портал із реєстром проєктів соціального і економічного розвитку України, які реалізуються із залученням коштів міжнародних фінансових організацій, оприлюднено інформацію щодо проєктів: динаміка використання коштів, структура фінансування проєктів за галуззю реалізації, за кредиторами та відповідальними виконавцями.

8. *Інтегрована система електронної ідентифікації* (<https://id.gov.ua>) – універсальна платформа для е-ідентифікації та автентифікації користувачів, де можна зручно та безпечно пройти електронну ідентифікацію за допомогою електронних підписів та підписати файли.

9. *Дія.Цифрова громада* (<https://hromada.gov.ua/>) – національний вебпортал для цифрових лідерів і лідерок, який станом на 1.05.2024 р. працює у

бета-версії. На платформі розміщена інформація щодо цифрової трансформації регіонів України – мапа цифровізації; пілотний Індекс цифрової трансформації територіальних громад, який сформований на основі самооцінки громад; база знань для відповідальних за цифровізацію у всіх органах місцевої влади (CDTO), а саме щодо впровадження цифрових інструментів, плану цифрової трансформації, нормативно-правових документів.

Протягом останніх років цифровізація була та залишається одним із найважливіших пріоритетів роботи міністерств, відомств та інших центральних органів виконавчої влади та їх територіальних підрозділів, і підтвердженням цього є впровадження цифрових інструментів у їх діяльність. Окрім вищезазначених загальнодержавних цифрових платформ, пропонуємо розглянути прикладну площину цифрових трансформацій на прикладі окремих міністерств і відомств:

1. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України* (<https://mepg.gov.ua/>). У 2021 р. розпочало масштабну цифровізацію сфери захисту довкілля, де уже реалізовано такі цифрові продукти як: 1) Єдина екологічна платформа «ЕкоСистема – національна онлайн-платформа, яка містить актуальну інформацію про стан довкілля: е-Відходи, е-Ліс, е_Екоконтроль, е-Повітря, е-Надра, е-Вода, е-Довкілля, е-Пестециди, е-ОВД (Єдиний державний реєстр з оцінки впливу на довкілля), е-СЕО (Єдиний реєстр стратегічної екологічної оцінки), е-ПЗФ (природно-заповідний фонд); 2) «ЕкоЗагроза» (<https://ecozagroza.gov.ua/>) – ресурс для автоматичного збору та фіксації інформації про екологічні загрози в режимі реального часу, з географічною прив'язкою до місцевості.

2. *Міністерство соціальної політики України* (<https://www.msp.gov.ua/>). Пріоритетним напрямом роботи Міністерства є цифровізація соціальних послуг. На відомчому вебпорталі реалізовано е-Дані, Аналітика, е-послуги (субсидії, е-кабінет особи з інвалідністю, допомога на дітей для ФОП, система розрахунку пенсійного забезпечення, допомога при народженні дитини). Впроваджено платформу «Допомога» (<https://edopomoga.gov.ua/>), де функціонують такі напрями: «Грошова допомога від держави», «Отримання та надання волонтерської допомоги», «Виплати від міжнародних організацій». Міністерство запустило державну Платформу соціальної освіти (<https://socialacademy.gov.ua/>), яка сприятиме підвищенню професійної кваліфікації представників соціальної сфери, представників органів місцевого самоврядування, надавачів соціальних послуг.

3. *Державна митна служба України* (<https://customs.gov.ua/>). У 2022 р. впроваджено комп'ютеризовану транзитну систему (New Computerized Transit System) – систему обміну усією інформацією про всі етапи митного оформлення транзиту, а також Україна приєдналася до Конвенції про загальний транзит. На Єдиному державному інформаційному вебпорталі «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» (<https://cabinet.customs.gov.ua/>) представлено спектр цифрових послуг: 1) бізнесу: перевірка митної декларації, NCTS (більше сервісів доступно після входу в Особистий кабінет); 2) громадянам: декларація на гуманітарну допомогу, черги в пунктах пропуску, перевірка VIN, ввезення легкового автомобіля, автомобільний калькулятор; 3) реєстри та публічна інформація; 4) довідка. Відкрито аналітичний портал «Показники зовнішньої торгівлі України» (<https://bi.customs.gov.ua/>), де реалізовано порівняння показників: зовнішньої торгівлі України (товарообіг, експорт, імпорт, сальдо) та показників ефективності роботи зі скаргами та зверненнями.

4. Державна податкова служба України (<https://tax.gov.ua/>) активно впроваджує цифрові інструменти податкового адміністрування та контролю. Серед здобутків цифровізації податкової служби слід відзначити АІС «Податковий блок» та широкий спектр е-сервісів, а саме: е-кабінет, е-реєстри, онлайн-навчання, е-звітність, е-декларування громадян, е-аудит для великих платників податків. Заслугує на увагу аналітичний портал «Податкова карта України» (<https://map.tax.gov.ua/>), де в онлайн-режимі можна отримати податкову інформацію по Україні та по регіонах, територіальних громадах, видах економічної діяльності, податках, видах бюджетів, за системами оподаткування, за організаційно-правовими формами, типом платника (фізичні та юридичні особи), статусом платника (великий, середній, малий бізнес та неприбуткові бюджетні установи). Також важливим інноваційним проектом за участю ДПС є впровадження «Дія.City» – правового та податкового простору для ІТ-компаній. Слід зазначити, що податкові сервіси інтегровані на порталі «Дія».

Наявність такого широкого спектру цифрових інструментів і постійне їх збільшення переформатовує діяльність органів влади та місцевого самоврядування в сервісні служби. За результатами всеукраїнського опитування «Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг», яке проводить Київський міжнародний інститут соціології на замовлення Програми розвитку ООН (UNDP) у межах «Проєкту підтримки Дії», з'ясовано, що в Україні зростають обсяги користування державними е-послугами. За останній рік (2023 р.) цей показник зріс з 63% до 64%, а з 2020 р. – з 53% до 64%. Фактично три з п'яти дорослих українців протягом 2023 р. користуються державними е-послугами, при цьому 51% – користувалися Дією. Абсолютна більшість респондентів (78,5%, у 2022 році – 79%), які користувалися державними електронними послугами, вважають досвід позитивний або дуже позитивним [1].

Підводячи підсумок аналізу процесів цифровізації сфери публічного управління, слід зазначити, що в органах публічної влади впроваджено значний діапазон цифрових інструментів і зараз на часі – інтенсифікація використання їх громадянами, бізнесовими структурами та публічними службовцями.

Позитивні зміни протягом останніх років в українському суспільстві, економіці та її сферах підтверджуються підвищенням України у світових рейтингах щодо її цифрового розвитку, і як приклад, Україна: 1) ввійшла в трійку лідерів європейського рейтингу сфери відкритих даних Open Data Maturity – 2023 ставши однією з топ-країн за розвитком відкритих даних [2, с.20]; 2) покращила свої позиції у світовому рейтингу країн за індексом розвитку е-урядування 2022 р., перемістилась з 69 на 46 місце загальному рейтингу і її показник належить до групи з дуже високим EGDІ (більше ніж 0,75) [3, с. 220].

Список використаних джерел:

1. Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг: Аналітичний звіт. Київський міжнародний інститут соціології. Київ. 2024. URL: <https://www.undp.org/uk-ukraine/publications/analitychnyy-zvit-dumky-i-pohlyady-naselennya-ukrayiny-shchodo-derzhavnykh-elektronnykh-posluh-u-2023-rotsi>.
2. Open Data Maturity Report – 2023. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023 © European Union, 2023. URL: https://data.europa.eu/sites/default/files/odm2023_report.pdf.
3. E-Government Survey 2022. The Future of Digital Government. United Nations/ New York, Department of Economic and Social Affairs. URL: <https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2022-09/Web%20version%20E-Government%202022.pdf>.

Отримано: 05.05.2024

Олег Мех,

доктор економічних наук, професор,
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки
імені Г. М. Доброва НАН України», м. Київ, Україна

Сергій Бублик,

кандидат технічних наук,
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки
імені Г. М. Доброва НАН України», м. Київ, Україна

Лариса Бобровник,

асистент, Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна

АКТУАЛІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ НАУКОВОЇ ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Цифровізація є визначальним трендом сучасного світу та необхідною передумовою для забезпечення конкурентоздатності та сталого розвитку. Наукові установи та заклади вищої освіти України вже декілька десятиліть мають незадовільний рівень «цифрового» розвитку. Усталений дефіцит фінансування, застаріла матеріально-технічна база, розрив традиційних технологічних ланцюгів і процесів (після 1991 р.) призвели до його суттєвої деградації як у матеріально-технічному, так і в кадровому аспекті. Для академічних наукових установ та закладів вищої освіти доступ до цифрових технологій та інтеграція в цифрові метасистеми є критично важливими.

Проте, суб'єкти наукової та науково-педагогічної діяльності цієї сфери в Україні стикаються з низкою проблем на шляху цифровізації, основними із яких є:

1. *Значний цифровий розрив між суб'єктами наукової та науково-педагогічної діяльності в Україні та провідними науковими центрами світу [1].* Цей розрив проявляється на технічному рівні через застаріле обладнання; технологічному рівні – через обмежене застосування передових цифрових технологій; інфраструктурному – через недостатній доступ до глобальних цифрових платформ і суперкомп'ютерних потужностей. Подолання такого багаторівневого цифрового розриву є критично важливим для забезпечення конкурентоздатності української науки на світовій арені.

2. *Низький рівень цифрової зрілості, обмежене використання сучасних цифрових технологій (великі дані, штучний інтелект, нейронні мережі) в наукових дослідженнях.* Для більшості наукових установ та закладів вищої низький рівень цифрової зрілості проявляється у недостатньому використанні сучасних цифрових технологій у дослідницькій діяльності. Застосування таких передових інструментів, як великі дані, штучний інтелект, машинне навчання та нейронні мережі залишається епізодичним та обмеженим. Через це українські науковці не можуть повною мірою долучитися до провідних світових наукових проектів, які потребують опрацювання величезних масивів даних та використання потужних обчислювальних можливостей.

Недостатня цифрова зрілість значно обмежує конкурентоздатність вітчизняної науки на глобальному рівні.

3. *Недостатнє фінансування та відсутність системної державної підтримки процесів цифровізації в науковій сфері.* Відсутність необхідних інвестицій

унеможлиблює оновлення застарілої матеріально-технічної бази, закупівлю сучасного обладнання та програмного забезпечення. Крім того, бракує системної державної стратегії та дієвих програм підтримки цифрової трансформації наукової сфери. Без виваженої політики на рівні держави розв'язати проблему цифрового розриву для українських науковців буде вкрай складно.

4. *Брак кваліфікованих кадрів, здатних працювати з передовими цифровими технологіями та інтегрувати їх у наукову діяльність.* Ефективне впровадження цифрових технологій у науковій сфері потребує наявності фахівців із відповідними компетенціями [2]. Проте в Україні спостерігається гострий дефіцит науковців, які мають необхідні знання та навички роботи з такими інструментами, як великі дані, штучний інтелект, машинне навчання, нейронні мережі тощо. Більшість дослідників отримували освіту в докомп'ютерну епоху, а випускники ІТ-спеціальностей рідко обирають кар'єру в академічній науці. Відсутність міждисциплінарних зв'язків між ІТ та науковими галузями також ускладнює інтеграцію передових цифрових технологій у дослідницьку діяльність.

5. *Руйнування науково-дослідницької бази внаслідок війни та ре-локалізація наукових установ.* Повномасштабна війна проти України завдала нищівного удару по науково-дослідницькій базі країни. Багато наукових установ та закладів вищої освіти зазнали прямих руйнувань внаслідок обстрілів та бомбардувань. Ті, що вцілили, були змушені ре-локалізуватись у більш безпечні регіони країни. Однак така вимушена ре-локалізація призвела до втрати доступу до наявної цифрової інфраструктури: потужних комп'ютерних кластерів, дата-центрів, високошвидкісних каналів передачі даних тощо. Розірвані зв'язки з цифровими ресурсами критично ускладнили проведення наукових досліджень, особливо тих, що потребують опрацювання великих масивів даних.

Вирішення проблем цифровізації суб'єктів наукової та науково-педагогічної діяльності в Україні потребує системного підходу на державному рівні. Необхідно розробити комплексну національну стратегію, яка визначатиме пріоритети, етапи та механізми цифрової трансформації цієї сфери. Така стратегія має охоплювати модернізацію інфраструктури, впровадження передових цифрових технологій, розвиток відповідних компетенцій науковців, інтеграцію з глобальними цифровими платформами тощо. Стратегія повинна підкріплюватись адекватним фінансуванням з державного та місцевих бюджетів, залученням приватних інвестицій та коштів міжнародної технічної допомоги. Лише скоординовані зусилля на національному рівні дозволять відновити конкурентоздатність української науки в цифрову епоху.

Подолання цифрового розриву в науковій сфері вимагає тісної співпраці та інтеграції з вітчизняною ІТ-індустрією. Активне залучення ІТ-фахівців до наукових проектів дозволить не лише впроваджувати передові цифрові рішення, а й сформувати нову генерацію науковців з глибокими цифровими компетенціями. Особливу увагу слід приділити залученню молодих дослідників, які отримали сучасну ІТ-освіту. Їхнє поєднання зі здобутками фундаментальної науки відкриє шлях до розробки та застосування новітніх підходів і методів на основі цифрових технологій. Взаємодія науковців і ІТ-фахівців має стати нормою, а не винятком, дозволивши українській науці повноцінно інтегруватися у глобальні цифрові екосистеми.

Для ефективної інтеграції цифрових технологій у наукову діяльність доцільно створювати новий тип міждисциплінарних дослідницьких груп. Вони мають об'єднувати класичних науковців певної предметної галузі з фахівцями в сфері

інформаційних технологій. Такий симбіоз забезпечить не лише розробку спеціалізованого програмного забезпечення для наукових досліджень, а й генерування нових ідей та підходів на перетині різних дисциплін. ІТ-фахівці зможуть створювати інструменти для збору, обробки та аналізу великих даних, застосування штучного інтелекту, моделювання складних процесів. Водночас науковці наповнюватимуть ці інструменти предметним змістом та верифікуватимуть результати.

Одним із варіантів нового типу дослідницької групи може бути такий [3]: 1) керівник наукового підрозділу (групи, проекту) з досвідом роботи як у науковій системі, так і в галузі ІТ; 2) штатні дослідники з досвідом оброблення даних електронними засобами, роботи з наявними ІКТ, написання програмного коду; 3) штатні чи найняті за схемою аутсорсингу фахівці у галузі ІТ (у кількості, необхідній для функціонування як групи, так і виконання проекту), які згідно з науковими планами створюють спеціалізоване програмне забезпечення для наукових досліджень. Лише подібна кооперація різнопрофільних фахівців в єдиних дослідницьких групах забезпечить повноцінний синергетичний ефект цифровізації науки.

Висновки. Цифровізація суб'єктів наукової та науково-педагогічної діяльності в Україні є необхідною умовою для підвищення їх конкурентоздатності та забезпечення сталого розвитку в контексті повоєнного відновлення вітчизняної економіки [4]. Подолання цифрового розриву та ефективна цифрова трансформація вітчизняної наукової сфери потребують комплексного та системного підходу. Ключовими напрямками мають стати розробка державної стратегії цифровізації науки з відповідним фінансуванням, інтеграція з ІТ-галуззю та залучення молодих ІТ-фахівців до наукових проектів, формування міждисциплінарних дослідницьких груп з поєднанням науковців і технологів. Відновлення зруйнованої інфраструктури та налагодження нових цифрових зв'язків також постане одним із ключових викликів у повоєнний період.

Успішна цифрова трансформація наукової сфери неможлива без розбудови відповідних компетенцій самих науковців [5]. Тому критично важливим забезпечити систематичне навчання та перекваліфікацію наукових кадрів у галузі цифрових технологій.

Список використаних джерел:

1. Єршова О. Л., Пітомець Г. І., Уваров Л. М. Шляхи подолання «цифрової нерівності»: світовий досвід та можливості для України. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2016. №1–2. С. 35–40.
2. Кремень В. Г., Биков В. Ю., Ляшенко О. І., Литвинова С. Г., Луговий В. І., Мальований Ю. І., Пінчук О. П., Топузов О. М. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи: Наукова доповідь загальним зборам НАПН України «Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи», 18-19 листопада 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. №4(2). С. 1-49. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223>.
3. Мех О. А., Бублик С. Г. Глобальна цифровізація як виклик суб'єктам наукової та науково-педагогічної діяльності в Україні: концептуальні проблеми і шляхи їх вирішення. *Наука та наукознавство*. 2023. №2(120). С. 59–83. <https://doi.org/10.15407/sofs2023.02.059>.
4. Дімітрова Т., Глушко Т. Відновлення та розвиток цифрової економіки в умовах післявоєнного стану. *Проблеми, пріоритети та перспективи сталого розвитку в XXI столітті: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. 11 травня 2023 р.* Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. С. 61-65. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/7482>. (дата звернення: 01.05.2024).
5. Подолання цифрового розриву в Україні: людиноцентричний підхід | United Nations development programme. UNDP. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/blog/подолання-цифрового-розриву-в-україні-людиноцентричний-підхід> (дата звернення: 20.04.2024).

Отримано: 09.05.2024

Віталій Мудрак,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Академія праці, соціальних відносин та туризму, м. Київ, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ПОСЛУГ ЯК РУШІЙ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

План відновлення України, розроблений Кабінетом Міністрів України та представлений у липні 2022 року на Міжнародній конференції з питань відновлення України у Лугано (Швейцарія), проголосив 5 основних принципів відбудови економіки нашої держави, один з яких сформульований наступним чином: «Відбудова кращого, ніж було, в національному та регіональному масштабах». На Міжнародній експертній конференції щодо відновлення, відбудови й модернізації України, яка пройшла у жовтні 2022 року у Берліні (Німеччина), рівень цифровізації українського суспільства було названо одним з найвищих у Європі, а також окремо підкреслено, що наші цифрові системи працюють, незважаючи на війну. А на наступній Міжнародній Конференції з відновлення України, яка пройшла у червні 2023 року у Лондоні (Велика Британія), було зазначено, що чинником прискорення відновлення України, серед всього іншого, виступатимуть інвестиції та інновації, залучення та запровадження яких потребує використання низки сучасних цифрових інструментів. Якщо звернутися до офіційного сайту «План Відновлення України», то можна побачити, що однією з національних програм, які реалізуються в рамках цього плану, є програма «Основи відновлення: Цифрова держава», яка включає близько 100 різноманітних проєктів та заходів цифрової спрямованості [1].

Якщо говорити про цифрову економіку як таку, то є різні визначення цього поняття, але переважна більшість з них посилається на те, що така економіка будується на основі сучасних цифрових технологій. Саме завдяки розвитку цих технологій досягається зростання економічних показників, зокрема, продуктивності праці, створення нових робочих місць, підвищення рівня життя населення тощо [2].

Враховуючи значні обсяги руйнувань, завданих війною як виробничій сфері (промисловість), так і бюджетній (заклади охорони здоров'я, освіти), у повоєнний період необхідно не тільки відновити зруйноване, а й створити відповідні умови для швидкого економічного зростання. Оновлену економіку доцільно будувати з використанням усіх сучасних технологій, зокрема, цифрових, орієнтуючись на європейські стандарти, особливо з огляду на прагнення України стати у майбутньому рівноправним членом Європейського союзу.

Це, серед іншого, означає, що традиційні моделі ведення економічної діяльності мають бути замінені новими, побудованими на базі перевірених цифрових програмних рішень, але цей процес повинен пройти максимально непомітно, прозоро для суб'єктів господарювання, адже основою економіки та запорукою її стабілізації є саме підприємство та його ефективна діяльність. Без запровадження та використання цифрових технологій у діяльності кожного окремого підприємств не може бути мови про цифрову економіку країни в цілому.

Практичним підтвердженням того, що ринок надання цифрових послуг зростає навіть в умовах війни, є результати проведеного редакцією вебпорталу

DOU.UA дослідження: сума податків, сплачених підприємцями, котрі працюють за 62-ю групою КВЕДів (послуги комп'ютерного програмування, консультування та пов'язаної з ними діяльності), зросла з 16,549 млн.грн. у 2021 році до 20,602 млн.грн у 2022 році та 23,964 млн.грн у 2023 році (або на 44,8% за 2 роки) [3]. Це свідчить про те, що навіть в нинішніх складних умовах є стабільно зростаючий попит на ці послуги з боку суб'єктів економіки. Безсумнівно, у повоєнний період цей попит не тільки не зникне, а й продовжить зростати, оскільки підприємства відновлюватимуть та розширюватимуть свою діяльність із використанням нових сучасних технологій, що, в свою чергу, сприятиме створенню додаткових робочих місць та поповненню бюджету країни.

Варто зауважити, що, незважаючи на активний розвиток технологій штучного інтелекту, одним з головних чинників побудови та розвитку економіки будь-якого типу досі лишається людський капітал. Не є виключенням і економіка, яка використовує досягнення сучасної ери цифровізації. Тому в рамках цифрової економіки постає питання створення такого людського капіталу, який забезпечить ефективне використання впроваджених цифрових технологій. Тобто, на одне з перших місць виходить залучення людей до використання доступних цифрових ресурсів. Відповідно до дослідження цифрової грамотності в Україні, яке з 2019 року кожні два роки проводиться Міністерством цифрової трансформації України, рівень цифрових навичок населення зростає. Зокрема, за період досліджень, відсоток населення з рівнем цифрових навичок нижче базового впав з 53,0% до 40,4%, а відсоток населення, яке має просунуті цифрові навички, зріс з 25,5% до 38,0% [4]. Однак, в рамках цього ж дослідження встановлено, що серед вакансій з вимогою наявності у кандидатів цифрових навичок переважає попит саме на просунуті цифрові навички, що свідчить про те, що навіть згадане вище зростання відповідного відсотку населення до 38,0% є недостатнім. В той же час, слід зауважити, що наявність саме таких вимог у роботодавців в цілому є позитивним з точки зору відновлення економіки, адже кваліфікована праця завжди є високооплачуваною, що, безумовно, позитивно впливає на рівень ВВП країни.

Але не слід забувати про те, що створення високотехнологічних виробництв неможливе без розвитку супутніх галузей економіки, створення умов для перекваліфікації робочої сили, яка вимушено вивільнилася внаслідок змін у економіці України, викликаних впливом війни. Поява цифрових технологій, з одного боку, спростила навчальний процес, надавши доступ до навчання в режимі «онлайн» в зручний для людей час, але, з іншого боку, використання цифрових навчальних інструментів вимагає у людей наявності певного рівня (і, часом, вище базового) цифрових навичок, що призводить до замкненого кола: для цифрового навчання потрібна наявність цифрових вмінь.

В той же час, слід зауважити, що впровадження цифрових процесів на підприємстві, яке, як вже було зазначено, є основним елементом економіки, не завжди має здійснюватися шляхом перебудови його діяльності «з нуля». Тому не останню роль у залученні наявного персоналу до нових технологічних процесів та проведення його навчання, зокрема, прищеплювання цифрових навичок, має грати роботодавець. Консолідація зусиль роботодавців та закладів освіти і науки, в тому числі закордонних, щодо розвитку людського інтелекту дасть поштовх використанню сучасних інноваційних засобів, що призведе до

трансформації економіки України. Наслідками цього будуть зростання ефективності виробництва, зміцнення конкурентоспроможності продукції на світових ринках, підвищення іміджу України в рамках глобального економічного простору. Все це позитивно відіб'ється на рівні життя населення, що є важливим та невід'ємним фактором повоєнного розвитку держави.

Список використаних джерел:

1. План відновлення України. Національна програма: *Офіційний сайт*. URL: <https://recovery.gov.ua> (дата звернення: 04.04.2024).
2. Тимошенко З. І., Кургузенкова Л. А., Касьяненко Д. І. Цифрова економіка: теоретичний і практичний аспекти формування та розвитку. *Економіка: реалії часу*. 2019. №3. С. 20–27.
3. Максимова А. Скільки податків сплачують ІТ-спеціалісти за напрямом «Комп'ютерне програмування». Інфографіка / Офіційний сайт «DOU.UA». URL: <https://dou.ua/lenta/articles/tech-specialists-taxes-in-ukraine> (дата звернення: 10.04.2024).
4. Дослідження цифрових навичок українців. Третя хвиля. *Офіційний сайт «Дія.Освіта»*. URL: <https://osvita.dia.gov.ua/research> (дата звернення: 10.04.2024).

Отримано: 15.04.2024

Ірина Мушеник,
кандидат економічних наук,
ЗВО «Подільський державний університет»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

АНАЛІЗ РУЙНІВНОГО ВПЛИВУ ВОЄННИХ ДІЙ НА ТРАНСПОРТНУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Протягом першого року повномасштабної війни в Україні обсяги вантажних перевезень усіма видами транспорту – залізничним, автомобільним, водним, авіаційним та трубопровідним – обвалилися на 50%. Вторгнення практично паралізувало можливості експорту з країни, а спроби транспортувати зерно сухопутним шляхом призвели до логістичного хаосу [1].

Блокада українських портів завдала нищівного удару по економіці країни. Експорт зерна, який до війни був одним із ключових джерел валютних надходжень для України, фактично припинився. Це призвело до зростання цін на продовольство у світі та загрожує продовольчою безпекою мільйонів людей.

Спроби вивезти зерно з України сухопутним шляхом через Румунію, Польщу та інші сусідні країни виявилися вкрай неефективними. Залізничні та автомобільні дороги не в змозі впоратися з таким великим обсягом вантажів, що призвело до довгих черг, затримок та значних додаткових витрат.

За даними експертів, наразі на ринку міжнародних вантажних перевезень України панує невизначеність. З одного боку, війна негативно позначилася на економіці країни та призвела до зменшення обсягів вантажних перевезень, а з іншого Україна є важливою транзитною державою, через територію якої пролягають ключові логістичні маршрути, що з'єднують Європу й Азію [2].

Країна агресор заблокувавши Українські порти, завдала потужного удару по економіці України. До повномасштабного вторгнення значну частину імпорту та близько 70% експорту здійснювали саме морським сполученням (орієнтовно на \$47 млрд), а для сільськогосподарської продукції цей показник становив майже 90%.

Зазначу, що на сьогоднішній день повітряний простір над Україною закритий для польотів цивільної авіації. Це унеможливорює операційну діяльність як українських, так і іноземних авіакомпаній, зокрема для перевезень вантажів.

Вантажні перевезення залізницею у 2022 році скоротилися на 65,3%. Фактично перервалися транзитні перевезення міжнародними коридорами сполученням Азія – Європа.

Оскільки перевезення вантажів морським і залізничним транспортом мають свої обмеження, вітчизняний ринок транспортних послуг почав надавати пріоритет автомобільному транспорту для перевезень вантажів, а вантажовідправники та перевізники були вимушені змінити логістику експортних перевезень і спрямувати вантажі на західні прикордонні переходи.

Організація перевезень автомобільним транспортом стала складним завданням через низьку пропускну спроможність прикордонних переходів на заході України, а вартість логістики значно зросла, адже відстань транспортування до портів ЄС збільшилась у рази [4].

Основною тенденцією на українському ринку вантажних перевезень є значне посилення конкуренції. З'являються нові транспортні послуги та

перевізники, які пропонують свої послуги споживачам. Найбільше конкуренція зросла на ринку вантажних автомобільних перевезень, який переживає найвищі темпи зростання серед усіх видів транспорту. Однак не всі транспортні компанії здатні надавати послуги належного рівня, що призводить до того, що на ринку залишаються найбільш професійні гравці або до консолідації та злиття різних транспортних служб з метою підвищення якості послуг та транспортного обслуговування [3].

Зрозуміло, що всі ці чинники, в різній мірі, відкривають можливості для розвитку міжнародних вантажних перевезень в Україні, але водночас вимагають від учасників ринку гнучкості й адаптації до змінюваних умов. Очевидно, що існує потенціал для подальшого росту, тому учасники ринку мають бути готові до різноманітних викликів і ризиків.

Нині бізнес адаптувався, переорієнтувався й почав розвивати нові експортні шляхи сухопутними коридорами через країни Європи. Їх умовно можна розділити на два глобальних напрями: західний транспортний коридор на Польщу, Німеччину та Балтійські країни і південний транспортний коридор здебільшого на Румунію. **Список використаних джерел:**

1. Берестенко В. Як логістика адаптувалася до війни. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/24/702529/>.

2. Левченко М. Як живе ринок міжнародних вантажних перевезень в Україні в умовах війни: реалії та перспективи, лідери та виклики. URL: <https://proslav.info/yak-zhyve-rynok-mizhnarodnyh-vantazhnyh-perevezen-v-ukrayini-v-umovah-vijny-realiyi-ta-perspektyvy-lidery-ta-vyklyky/>.

3. Мушеник І. М., Чорнобай Л. М. Аналіз впливу війни на міжнародні транспортні перевезення в Україні. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 4(32). С. 344-355. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/10875>.

4. Стасюк О. М. Основні тенденції ринку вантажних залізничних перевезень України. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2022. №3-4 (292-293). С. 74-80. DOI:10.32680/2409-9260-2022-3-4-292-293-74-80.

Отримано: 20.04.2024

Ярослав Охримчук,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки
імені Г. М. Доброва НАН України», м. Київ, Україна

ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Дослідження штучного інтелекту належать до найважливіших галузей сучасних технологій, оскільки такі дослідження сприяють не тільки полегшенню рутинної праці людини, але й сприяють розвитку діяльності сучасної людини. Перші дослідження з вивчення штучного інтелекту почалися в середині ХХ століття. Визначення «штучний інтелект» сформулював професор Дартмутського коледжу Джон Маккарті у 1956 році, він хотів відокремити дослідження штучного інтелекту від кібернетики. Як зазначив Джон Маркофф, суттєвим поштовхом для появи штучного інтелекту стала ера технічного прогресу та персональних комп'ютерів минулого століття [1].

В Україні дослідженнями проблем штучного інтелекту та перспектив його займалися такі українські вчені як, М. Амосов, Л. Калужнін, В. Глушков, О. Баранов, А. Шевченко та багато інших. В. М. Глушков шляхом філософського аналізу сформував основні поняття штучного інтелекту, такі як «самовдосконалення», «адаптація» та «самоорганізація» [2]. Основоположник української біокібернетики М.М. Амосов разом з Е.М. Куссулем створили першого в Україні робота – ТАІР, в ході розробки цього транспортного інтелектуального робота було багато цікавих відкриттів, що в подальшому вилилося в введення поняття «нейрокомп'ютер» [3]. Ці та багато інших розробок дали поштовх для більш комплексного вивчення та дослідження питань штучного інтелекту. Результатом стало створення Інституту проблем штучного інтелекту в 1991 році під керівництвом директора А.І. Шевченка [4]. Зараз багато проєктів вчених цього інституту реалізуються в рамках цільової науково-технічної програми НАН України «Дослідження і розробки з проблем підвищення обороноздатності і безпеки держави» що віднесена до пріоритетних напрямків науки в Україні [5].

Російсько-українська війна відкрила нову еру військових конфліктів, де штучний інтелект став ключовим фактором. За допомогою передових технологій та алгоритмів, різні сторони конфлікту активно використовують штучний інтелект для досягнення своїх цілей. Участь штучного інтелекту в військовій стратегії означає використання аналізу даних для прийняття стратегічних рішень. Моделі прогнозування, засновані на машинному навчанні, дозволяють передбачити рухи противника та адаптувати власну стратегію в реальному часі. Кібератаки стали неодмінною складовою сучасних конфліктів. Штучний інтелект використовується для виявлення потенційних загроз у кіберпросторі, а також для захисту від них. З іншого боку, він також може бути використаний для здійснення кібератак на інфраструктуру противника. Штучний інтелект допомагає створювати та поширювати пропагандистські матеріали, які впливають на громадську думку в обох країнах. Алгоритми аналізу соціальних мереж дозволяють визначити групи, які на найбільш чутливі

до певних типів інформації, і спрямовувати пропагандистські зусилля саме на них. Штучний інтелект значно полегшує процес збору та аналізу інформації в реальному часі. Відстеження комунікацій, аналіз великих обсягів даних та розпізнавання образів допомагають в розвідці та шпигунстві.

Новий етап розвитку людства вже змусив провідні країни світу змінювати свої військові доктрини. Так до прикладу збройні сили США готують нову доктрину військової служби та підготовки солдат, з урахуванням використання штучного інтелекту. Генерал Марк Міллі заявив про готовність інтеграції штучного інтелекту в процедури збору розвідувальних даних та аналіз дієздатності військових засобів таких як військові кораблі та літаки [6]. Китай в свою чергу, використовує штучний інтелект під час виготовлення військових кораблів, що дозволило пришвидшити цей процес [7]. В Ізраїлі, армія використовує штучний інтелект для аналізу вибору цілей під час нанесення ударів у війні з Іраном [8]. Збройні сили України вже теж знайшли застосування штучному інтелекту. Великий проект по забезпеченню військових безпілотними літальними апаратами «Армія дронів» надав військовим не просто БПЛА, а модернізував їх сучасним та інноваційним програмним забезпеченням з використанням штучного інтелекту, що в разі покращило їх технічні показники [9].

В сучасних реаліях, оборонно-промисловий комплекс повинен стати центром розвитку та впровадження нових технологій у військову сферу. Зокрема впровадження штучного інтелекту в оборонну промисловість країни не тільки може покращити технічні показники наявної техніки чи створити нові види озброєння, а й мінімізує залучення людей в бойових діях, що допоможе вберегти життя наших воїнів.

На сьогоднішній день, в Україні прийнято шість стратегій розвитку в сфері безпеки та оборони, щодо національної безпеки та обороноздатності в поєднанні з використанням штучного інтелекту та інформаційно-комунікаційних технологій. На підставі Указу Президента України від 16 лютого 2022 року, прийнята рішенням Ради національної безпеки України «Стратегія забезпечення національної безпеки». В цьому документі можна відзначити, що одним з головних напрямів забезпечення національної безпеки є інформаційно-комунікаційні мережі та загрози що можуть бути спричинені штучним інтелектом в них [10]. Також варто відзначити, що Україна є однією з провідних країн за кількістю розробників штучного інтелекту. За даними аналітичного журналу Clutch, «28 українських компаній постачають рішення для штучного інтелекту порівняно з 226 постачальниками по всьому світу, на 24.04.2020 р. з 30 найкращих компаній- розробників ШІ-технологій шість українських» [11].

Сподіваємося, що технології штучного інтелекту, які розробляються в Україні стануть у нагоді нашим військовим у забезпеченні національної безпеки та прискоренні миру.

Список використаних джерел:

1. Маркофф Д. Homo Roboticus? Люди и машины в поисках взаимопонимания. Джон Маркофф; Пер. с англ. М.: Альпина нон-фикшн, 2016. 406 с.
2. Дубчак А. О., Литвиненко Я. В. Напрямки використання штучного інтелекту в сучасних умовах. *Іван Пулюй: життя в ім'я науки та України: матеріали міжнар. наук. конф., м. Тернопіль, 28–30 вересня, 2020 рік.* Тернопіль, 2020. С. 64–65.
3. Відомі учені, які займалися створенням штучного інтелекту та розумних пристроїв. URL: <https://marubela888.blogspot.com/p/blog-page.html>.

4. Інститут проблем штучного інтелекту: офіц. веб-сайт. URL: <https://www.ipai.net.ua/uk/istoriya-ipshi>.
5. Про результати виконання цільової науково-технічної програми НАН України «Дослідження і розробки з проблем підвищення обороноздатності і безпеки держави» (стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 4 грудня 2019 р.) / В. П. Горбулін. *Вісник Національної академії наук України*. 2020. № 2. С. 22–27.
6. Третина армії буде роботизована, а штучний інтелект змінить хід воєн – генерал Марк Міллі. *Голос Америки*. Радіо Свобода. 03 липня 2023 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyana-roboty-shtuchnyy-intelekt/32486834.html>.
7. Озтурк І. У КНР штучний інтелект побудував військовий корабель: швидкість технології шокує. *Главком*. 14 березня 2023 року. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/u-knr-shtuchnij-intelekt-pobuduvav-vijskovij-korabel-shvidkist-tekhnologiji-shokuje--914406.html>.
8. Ізраїль використовує штучний інтелект у війні з Іраном. *Bloomberg. УкрІнформ*. 07 вересня 2023 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3736480-izrail-vikoristovue-stucnij-intelekt-u-vijni-z-iranom-bloomberg.html>.
9. Українські військові отримали дрони зі штучним інтелектом. *Delo.UA*. 26 липня 2023 року. URL: <https://delo.ua/telecom/ukrayinski-viiskovi-otrimali-droni-zi-stucnim-intelektom-421636/>.
10. Про Стратегію забезпечення державної безпеки: Указ Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>.
11. Кушерець Д., Хмара М. Вплив штучного інтелекту на розвиток міжнародного освітнього середовища. *Міжнародні відносини. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2020. № 2(52). С. 47–56.

Отримано: 07.05.2024

Людмила Удова,
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
НАН України», м. Київ, Україна

БІОЕНЕРГЕТИКА: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ЗАМІЩЕННЯ ІМПОРТНИХ ЕНЕРГОНОСІЇВ В УКРАЇНІ

Для України біоенергетика є одним із стратегічних напрямків розвитку сектору відновлюваної енергетики, враховуючи високу залежність країни від імпортних джерел енергії та великий потенціал біомаси, доступної для виробництва енергії. Наразі розвиток відновлюваної енергетики є одним із основних шляхів вирішення проблем, пов'язаних із нестабільністю постачання та заміщення викопних енергетичних ресурсів. Сфера біоенергетики в Україні має великий потенціал розвитку, це пов'язано з особливостями клімату, потенціалом аграрного сектору та наявністю необхідної робочої сили.

Основними драйверами розвитку біоенергетики вважаються: сільськогосподарське виробництво; енергетична залежність від імпорту та постійно зростаючі ціни на природний газ; необхідність модернізації та підвищення енергоефективності застарілої інфраструктури електро та теплоенергетики; цілі ЄС щодо сталого розвитку та енергозбереження (зростаючий попит на біопаливо з України); стимули для вироблення електроенергії та тепла із сільськогосподарських залишків [1].

Кліматичні зміни, які відбуваються у глобальному світовому масштабі, несуть руйнівні наслідки суспільству через зростання кількості несприятливих стихійних природних явищ та призводять до погіршення умов життя значної частини населення планети і навколишнього середовища. Використання традиційних джерел енергії призводить до зростання кількості викидів парникових газів в атмосферу, погіршення екології, в результаті чого суспільство стикається з проблемами глобального потепління, забруднення повітря, водних і земельних ресурсів.

Одним з шляхів, що сприятиме підвищенню екологічної безпеки та зменшенню негативного впливу на навколишнє природне середовище виступає розвиток біоенергетики. В Україні розвиток відновлюваної енергетики є одним із п'яти пріоритетів відновлення країни. План відновлення України має відбуватися через призму декарбонізації й політики «зеленого» переходу, а біоенергетика є важливою складовою, яка може системно вплинути на поліпшення теплопостачання на території України та зменшити вплив від втрат війни для відновлення інфраструктури.

Вирішення проблеми енергетичної безпеки держави можливе за рахунок використання альтернативних джерел енергії. Біоенергетика становить близько 60% від усіх відновлюваних джерел енергії у світі та близько 70% – в Україні. Біомаса вважається одним із основних відновлюваних джерел енергії, що заміщує викопне паливо та зменшує викиди парникових газів у контексті цілей Паризької угоди. Біомаса – це джерело відновлюваної енергії на основі вуглецю, що утворюється при спалюванні рослинних матеріалів.

Внесок агробіомаси суттєво необхідний для досягнення мети зазначеної у Концепції реалізації державної політики у сфері теплопостачання [2], тобто збільшення частки використання альтернативних джерел енергії у виробництві теплової енергії до 40% у 2035 році. Зростання агробіомаси впливає на біорізноманіття, запаси вуглецю, якість ґрунтів та повітря. Використання енергії рослин, харчових відходів та промислових відходів є екологічно чистим рішенням.

У Європі зберігається тенденція щодо збільшення обсягів виробництва енергії з агробіомаси. За оцінками європейських спеціалістів, до 2050 р. потенціал сільськогосподарських залишків становитиме 45-67 млн. т н.е./рік, що може забезпечити 31-46,5% поточного обсягу споживання біомаси для енергетичних потреб в ЄС-28, а перспективний потенціал енергетичних культур – 79-377 млн. т н.е./рік [4].

Україна, формуючи значні запаси целюлозовмісної сировини у вигляді пшеничної соломи, стебла кукурудзи тощо, має перевагу перед іншими країнами-експортерами біопалива. У 2023 р. Україна збрала понад 60 млн тонн зерна [3], при цьому на 1 тону припадає 0,5 тонн соломи. Отже, із наявних 30 млн тонн потрібно 5,5 тонн соломи для виробництва 1 тонни біопалива 2G (біопаливо другого покоління). Цієї кількості сировини вистачає на постачання 5 млн тонн біопалива 2G.

В Україні щорічно утворюється близько 9,4 млн тонн відходів сільськогосподарських культур, з яких 37% (3,4 млн тонн) може бути використано в енергетичному секторі. За розрахунками Біоенергетичної асоціації України, щорічний потенціал заміщення природного газу з відходів сільського господарства становить 9,3 млрд м³ [5].

У ЄС набуває активного поширення виробництво біопалива фермерами, які частину урожаю олійних культур використовують на виготовлення біодизелю для власних потреб. Також набуло поширення використання відходів сільського господарства для виробництва твердого (пелети, брикети, гранули) та газоподібного (біогаз) палива. Даний досвід є корисним для українських дрібних та середніх фермерів.

Отже, аграрний сектор України має достатній потенціал для підвищення енергоефективності та переходу на відновлювані джерела енергії задля забезпечення не лише енергетичної незалежності галузі, а й країни в цілому.

Біоенергетика – галузь відновлюваної енергетики, що відіграє вагомую роль у заміщенні викопних палив та скороченні викидів парникових газів, а біомаса є одним з найперспективніших відновлюваних джерел енергії, що надходить з вуглецевмісних органічних матеріалів рослинного або тваринного походження (деревина, сільськогосподарські залишки, гній, енергетичні культури та органічна частина твердих відходів). Агропродовольчий комплекс може перейти на самозабезпечення енергетичними ресурсами власного виробництва, збільшивши при цьому виробництво біомаси, як сировини для виробництва альтернативних видів палива.

Біоенергетика і в майбутньому залишатиметься ключовим сектором відновлюваної енергетики України. Розвиток і впровадження біоенергетичних технологій робить значний внесок у декарбонізацію енергетики, допомагає виконанню міжнародних зобов'язань країни зі скорочення викидів парникових газів згідно з Паризькою кліматичною угодою 2015 р., сприяє реалізації «зеленого»

енергетичного переходу України до 2050 р., забезпечує додатковий дохід для фермерів: біоенергетичні проекти передбачають постійне придбання біомаси у фермерів та сільськогосподарських виробників за привабливою ціною. Україна має значний потенціал сільськогосподарських відходів та енергетичних установок, реалізація якого може значно скоротити споживання імпортованих джерел енергії, а також викопного палива та поліпшити енергетичну безпеку країни.

Список використаних джерел:

1. UNECE. Designing a carbon-neutral energy system of Ukraine: increasing the use of biofuels and biomass in Ukraine. 2023. URL: <https://unece.org/>.
2. Концепція реалізації державної політики у сфері теплопостачання. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. MINAGRO. 2023. URL: <https://minagro.gov.ua/news/>.
4. A.P.C. Faaij. Securing sustainable resource availability of biomass for energy applications in Europe; review of recent literature. 2018. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/48c6/62527d3a7a7ea491d531472dc63a1ae76efb.pdf>; Biomass supply. Statistical Report by Bioenergy Europe, 2019. URL: https://bioenergyeurope.org/index.php?option=com_content&view=article&id=178.
5. GrowHow. Ukraine does not use its potential for growing bioenergy crops. 2022. URL: <https://www.growhow.in.ua/>.

Отримано: 10.05.2024

Інна Шовкун,
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
НАН України», м. Київ, Україна

ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА: АКТИВНЕ ЗДІЙСНЕННЯ VS ДЕМОНТАЖ

Українська економіка уже третій рік виживає в умовах широкомасштабної російської агресії, що принесла незлічимі втрати та руйнування. Вистояти економіці допомагає міжнародна підтримка, що з перших же днів війни надається Україні багатьма країнами світу та організаціями. Проте стійке відновлення економічного зростання постає як завдання, виконання якого на пряму залежить від масштабів і динаміки інноваційно-технологічного поступу економіки.

Дійсно, вивести економіку на траєкторію довготривалого зростання можливо передусім на інноваційній основі, адже існує синергійний зв'язок між інноваціями (впровадженням нових технологічних розробок, виробництвом нових продуктів, засвоєнням прогресивних моделей організації бізнесу тощо) та економічним зростанням, між інноваційністю економіки та рівнем добробуту країни. Усвідомлення згаданої залежності знаходить реалізацію на практиці через політику урядів щодо сприяння науковому та інноваційному поступу, інноваційній діяльності компаній всіх секторів економіки задля підтримки їхньої конкурентоспроможності.

Критично оцінюючи стан провадження інноваційної політики в Україні, слід визнати – увага до неї виглядає дещо позірною. Попри оголошувану у стратегічних документах уряду її важливість, її реалізація на ділі відбувається надто мляво. Таких висновків доходимо, аналізуючи ситуацію з виконанням, наприклад, чинної Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року [1] (далі – Стратегія), а також проводячи міжнародні порівняння. Зокрема, за рівнем добробуту Україна належить до групи країн світу з доходами нижче середнього (2022 р.), а за ступенем інноваційності перебуває на стадії становлення (Ukraine is Emerging Innovator) [2]. Сукупний ступінь інноваційної активності в українській економіці далеко відстає від середніх показників країн ЄС із категорії новаторів-початківців (про сильні, тим паче лідерські позиції в інноваційному русі взагалі не йдеться). Зазначений розрив поглиблювався із часом – про це свідчить зниження відповідної оцінки української економіки за 2015-2022 рр. на тлі суттєвого підвищення європейської.

Розгляд стратегічних документів, у яких визначено основні завдання та цільові індикатори державної економічної політики на період до 2030 р. [3], свідчить про невизначеність інструментарію та орієнтирів для інноваційного зростання економіки попри усвідомлення його значення для забезпечення належного рівня добробуту кожного громадянина. Зокрема, окрім прогалів у захисті прав інтелектуальної власності [3] у національній стратегії проігноровано решту проблем, нерозв'язаність яких перешкоджає шляху до інноваційної моделі зростання, серед таких найгостріші (за визнанням Global Innovation Index 2022, European Innovation Scoreboard 2021) – це низька інноваційна активність бізнесу, недостатність внутрішніх витрат держави та бізнесу на науку та інновації, повільне спрощення технологічної структури економіки та складу експортного кошика.

Перше ж наближення до оцінки практики застосування державою інструментарію інноваційної політики виявляє тривале скорочення бюджетних витрат, згортання програм зі сприяння інноваційним процесам, неналежне виконання вимог законодавства і стратегічних рішень щодо державної підтримки інноваційної діяльності. Усе це – ознаки явища, що отримало назву демонтаж державної інноваційної політики.

Про демонтаж інноваційної політики говорять тоді, коли замість виконання державної програми її згортають або взагалі скасовують. Демонтаж може відбуватися з тих або інших причин – через зміну урядових пріоритетів і відмову від попередніх планів, фінансову неспроможність і надмірність витрат, нестачу попиту, коливання ринкової кон'юнктури тощо [4; 5]. Масштаби демонтажу різняться тим чи зачіпають окремих проект, чи програму, певний вид діяльності або ж виходять за межі галузі, чи навіть розповсюджуються на економіку загалом. Зокрема, під демонтаж підпадають явища ослаблення, припинення, відсутності оновлення політики, такі, до прикладу, як згортання схеми зелених тарифів, скасування державного фінансування окремих програм зеленої трансформації галузей (у будівництві, відновлюваній енергетиці тощо), відмови від якихось напрямків політики з огляду на опір ринкових акторів (забудовників, покупців тощо).

Демонтаж інноваційної політики у національних масштабах спричинює довгострокові негативні наслідки для економічного розвитку, що проявляються у поглибленні технологічної залежності та деградації господарської структури, зниженні продуктивності та гальмуванні темпів зростання економіки [6; 7]. Останнє явище діагностують в деяких країнах, що розвиваються, зокрема, у Бразилії, де уряд у відповідь на політичну та фінансову кризу послідовно скорочує бюджетні витрати на науку.

Повний демонтаж інноваційної політики розуміється як зміни в політиці, що спричинюють скорочення або навіть скасування бюджетних витрат на неї, відмову від правил, відміну засобів та інструментів для її здійснення [6]. Іншими словами, йдеться про зменшення кількості застосовуваних інструментів та зниження бюджетних витрат на реалізацію урядом інноваційної політики. Додатково береться до уваги і низька пріоритетність інновацій у сприйнятті вітчизняного бізнесу, технологічне відставання галузей господарства від світового рівня, абсолютна залежність від технологічного імпорту, деіндустріалізація економіки, її низький рівень продуктивності та конкурентоспроможності.

Проведення статистичного аналізу дозволяє виявити низку ознак демонтажу інноваційної політики у національній економіці. По-перше, спостерігається невпинне зменшення частки витрат на виконання досліджень і розробок у ВВП з 0,75 до 0,33% упродовж 2010-2022 рр. Незважаючи на збільшення абсолютних обсягів витрат на НДР з усіх джерел у цей період, динаміка такого збільшення чи не у 2,5 рази відставала від зростання ВВП, тобто у реальному вимірі його не було. Тривалі диспропорції в динаміці згадуваних показників зумовили падіння наукоємності ВВП до рівня принаймні ушестеро меншого від визначеного законодавством (1,7% ВВП [8]), провал виконання цільових орієнтирів обсягів витрат на НДР (3% ВВП до 2025 р.), а також поглиблення розриву із європейським рівнем (2,24%).

По-друге, відбувається скорочення чисельності працівників, задіяних у виконанні НДР. Кількість працівників основних категорій – науковців-дослідників і технічного персоналу зменшилась у 4 рази упродовж 2010-2022 рр. Не аби-якою причиною втечі кваліфікованих фахівців із сектору науки є скорочення рівня оплати їх праці: якщо на початку спостережуваного періоду середньомісячна заробітна плата працівників сектору НДР перевищувала середню по економіці в 1,3-1,4 разу, то наприкінці – зрівнялася з нею.

По-третє, не виявлено скільки-небудь значущих змін у структурі джерел фінансування НДР. Ключовими з них із сукупною часткою до 85% 2010-2020 рр. є бюджетні ресурси, іноземні кошти та організацій підприємницького сектору. Зокрема, кошти бюджету залишаються чи не основним джерелом – їх частка в середньому становила 40% упродовж означеного періоду, хоча коливалася у межах 34-45%. Частка іноземних джерел в середньому сягала 23%, змінювалася у межах 18-26%. Питома вага підприємницького сектору в середньому була на рівні 20% і відхилялася в границях від 15 до 29%. Такі значні відхилення навколо середнього в останньому випадку свідчать про змінюваність, нестабільність і врешті невисокий рівень попиту (отже і витрат) підприємницького сектору на результати НДР.

По-четверте, пасивне ставлення підприємств до впровадження інновацій. Якщо до повномасштабного російського вторгнення 83% обстежених підприємств (2014-2016 рр.) не вбачали вагомих причин здійснювати інновації, то від його початку і того менше. Зважаючи на таку пасивність, не дивно, що лише 12-16% від загальної кількості підприємств промисловості впроваджували інновації упродовж 2010-2020 рр. Також вони сигналізують про існування за давніх перешкод для інноваційної діяльності. Зокрема, фінансові обмеження у великій частині бізнесу загалом, відсутність стійкої фінансової бази, неспроможність витратити кошти на інноваційні заходи, що окупляться у якійсь віддаленій перспективі. До того несприятливим регуляторним та інвестиційним кліматом, а останні два роки ще й екстремальною політичною ситуацією.

Список використаних джерел:

1. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07. 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.
2. European Commission, Directorate-General for Research and Innovation, Hollanders, H., Es-Sadki, N., Khalilova, A., European Innovation Scoreboard 2022, Publications Office of the European Union, 2022. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2777/309907>.
3. Національна економічна стратегія на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.
4. O'Neill K., Gibbs D. Sustainability transitions and policy dismantling: Zero carbon housing in the UK. *Geoforum*. 2020, Vol. 108. P. 119-129. URL: <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2019.11.011>.
5. Gürtler K., Postpischil R., Quitzow R. The dismantling of renewable energy policies: The cases of Spain and the Czech Republic. *Energy Policy*. 2019, Vol. 133. URL: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.110881>.
6. Cavalcante P. L. C. Desmonte da política de inovação: estratégias e causas no Brasil contemporâneo. *Revista de Administração Pública*. Rio de Janeiro. 2024, 58(1). URL: <https://doi.org/10.1590/0034-761220220358>.
7. Шовкун І. А. Структурні зрушення: вплив на продуктивність і зростання економіки України. *Економіка та прогнозування*. 2021. №3. <https://doi.org/10.15407/eip2021.03.059>.
8. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. №3. Ст. 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.

Отримано: 05.05.2024

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ 2.
СТАЛИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ ТА РЕГІОНІВ:
СОЦІАЛЬНИЙ, ЕКОНОМІЧНИЙ, ЕКОЛОГО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
ТА ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ АСПЕКТИ

УДК 338.439.01

Larysa Strashynska,
Doctor of Sciences (Economics), Professor,
National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine
Volodymyr Strashynskyi,
PhD Student,
National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

**PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT
OF THE DAIRY INDUSTRY OF UKRAINE: INVESTMENT ASPECT**

In recent years, enterprises specializing in the production of milk and dairy products have faced a number of problems that require pressing solutions. The low level of organization in the context of relationships between raw material suppliers and producers, high market prices lead to the fact that Ukrainian producers of milk and dairy products find it increasingly difficult to maintain their positions in the market in the face of growing competition. Due to the high resource intensity of domestic production, the non-compliance of the quality assessment system in the country with the world level, as well as due to the stability of the structure and stability of the segmentation of the European milk market, Ukraine cannot fully compete with western producers.

In addition, the development of urbanization and the lack of incentives to work in the countryside, the low quality of milk in private households, and financial problems of farmers have a significant impact on the development of the industry.

In Ukraine, there is a drop in the level of production of dairy products, an increase in the prices of dairy raw materials, the presence of a significant shadow sector on the market and an increase in the number of counterfeit products, an increase in imports due to the absence of customs barriers, a lack of state support and the insecurity of domestic producers, a decrease in the number of cows due to reduction of the number of private farms and milk yield in households. Solving these problems will ensure the appropriate development level of the dairy production efficiency, the competitiveness of enterprises of the dairy sub-complex on the domestic and foreign markets.

At the current stage of development, the Russian-Ukrainian war has further complicated the already difficult situation on the market. However, the main condition for further development is the activation of the transition of Ukrainian dairy producers and processors to innovative technologies of production organization and management with the involvement of investment resources, the implementation of which will help the industry to get out of the crisis and contribute to the recovery of production.

Recovery and development of the dairy industry in the future is planned in 3 stages.

Stage 1 – the period of hostilities involves:

- preservation of the cattle population through the restoration of state support programs;

- development of the state order program and purchase of dairy products to the state reserve;

- state support for milk processing enterprises by reforming the «5-7-9» lending program and extending state support for investments in the milk processing industry;

- adoption of the Law of Ukraine «On trade in food products»;

- support for the export of stock dairy products (butter, casein, etc.).

The need for credit working capital at this stage provides for UAH 3 billion.

The 2nd stage – the post-war period (1-2 years after the end of the war) involves:

- an increase in the number of cattle by 10-15%;

- increase in milk production by 10-15%;

- expansion of export markets (MENA and Southeast Asian countries).

Funding for the implementation of these measures amounts to USD 150 million.

In addition, at this stage, state support is envisaged in the form of:

- state subsidies and export promotion – USD 50 million;

- partial compensation of investments in the modernization of the industry for deep processing – USD 150 million;

- credit support for the creation of new processing facilities – USD 300 million.

Therefore, the total volume of investments for the financing of state support will amount to USD 500 million.

Stage 3 – creation of a modern dairy industry (2027-2030) will involve:

- appropriate training of personnel (including the creation of a center for training specialists for the industry);

- development of cooperation of milk producers and processors;

- modernization of processing enterprises (energy efficiency; improvement of environmental standards);

- changes to marketing strategies (production of innovative products): production of competitive products due to the introduction of modern membrane technologies; development of organic products; production of functional products (with increased protein content, gerontological products, etc.); production of non-dairy products (fermented drinks, vegetable milk, etc.); production of dairy products for B2B and HoReCa;

- protection of the internal market: joining the efforts of all conscientious manufacturers in the fight against counterfeiters; protection of the Ukrainian producer for the period of its formation.

Funding for this stage is expected in the amount of USD 2 billion.

Modernization of production facilities and global transition to high international quality standards will help Ukrainian producers to integrate more quickly in international markets, and support at the state level and from non-state institutions will bring the dairy industry to the international level.

References:

1. Orlova O. Development potential of milk and dairy products market. *Kreativnij prostir*. 2022. №8. P. 38-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krpr_2022_8_17.

2. Pavlovska L., Kashchuk K. Current trends of dairy market development. *Economics. Management. Innovations. Series: Economic Sciences*. 2021. Vol 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2021_2_8.

3. Rakhman M., Hryzo D. Analysis of Ukraine's milk and dairy products market. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Economic Series*. 2021. Vol. 101. P. 59-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhE_2021_101_8.

Отримано: 04.05.2024

Ігор Бистряков,

доктор економічних наук, професор,
Інститут демографії та проблем якості життя
НАН України, м. Київ, Україна

Дмитро Клиновий,

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
Інститут демографії та проблем якості життя
НАН України, м. Київ, Україна

Ірина Петровська,

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Київ, Україна

КОНЦЕПЦІЯ РЕКОНСТРУКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПРИРОДНО-ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ У ПОВОЄННОМУ ПЕРІОДІ

В основу концепції реконструктивного розвитку природно-господарських систем, під час післявоєнного відновлення національної економіки, варто покласти три базові управлінських підходи, кожному з яких – галузевої логіко-історичної детермінації, структурно-функціональної збалансованості та комплексної просторової організації реконструктивного розвитку – відповідатиме формування окремого просторового рівня інтеграції господарських систем та притаманних кожному такому рівню видів реконструкції – локального, поселенського та регіонального. Перші два підходи, базові позиції яких охарактеризовані, зокрема, в роботі [1, с. 69-70], нами розглядаються у якості системних складових третього підходу, який носить комплексний характер і об'єднує два перші у якості складових, застосовуваних переважно на відповідних рівнях просторового фракталу.

Отже, першому підходу галузевої логіко-історичної детермінації, який включає розв'язання базових проблем відтворення життєдіяльності в основному на локальному рівні, відповідає реконструкція окремих одиничних об'єктів за ознаками належності до відповідних логіко-структурних сфер організації господарської діяльності, тобто окремих підприємств промисловості і сільського господарства, закладів інфраструктури, діяльність яких стосується, зокрема, водо-, земле-, лісокористування, видобування корисних копалин тощо. За таким підходом реконструкція розуміється як відтворення, з певними обґрунтованими змінами, стану об'єктів, який відповідає, значною мірою, такому стану, що історично склався за попередні періоди розвитку господарської системи. Відповідно, роль природно-ресурсних активів за таким підходом полягає в тому, що вони виступають, насамперед, активними ресурсами для організації локалізованих виробництв на рівні відповідних суб'єктів господарювання, джерелами вигід і доходів. Основним способом активізації участі природних ресурсів, як активів територіальної економіки, на цьому рівні є проектний, і реалізується він на об'єктному рівні.

Другому підходу структурно-функціональної збалансованості, який передбачає забезпечення збалансованого функціонування і розвиток реального, фінансового секторів та сфери послуг, згідно з цілями сталого розвитку, відповідає інтегративна реконструкція об'єктів, галузей і сфер господарства, в

межах певних груп, за принципом їх відповідальності за функціональні досягнення цільового результату просторового розвитку територіальних утворень і забезпечення ефективності їх функціонування, як соціотехнічних систем на цілісному поселенському рівні. За цим підходом, на перший план виходять вимоги модернізації поселенського господарства з урахуванням перспектив територіального розвитку. Сказане, зокрема, передбачає розвиток поселень за принципом «смарт-міст», цифровізацію сфери управління територіальним господарством, створення екологічного каркасу поселень тощо, що, у свою чергу, вимагає відповідної інноваційної реструктуризації поселенського господарства, з урахуванням досягнень 4-ї промислової революції та вимог «зеленого переходу». За цим підходом, основним способом активізації участі природних ресурсів, як активів територіальної економіки, є програмний, коли розробляються програми розвитку окремих сфер господарства поселень – транспорту, зв'язку, водо-, електро-, газопостачання, лісопаркового господарства, транспорту, певних галузей промисловості та АПК, інфраструктури тощо, та їх реалізація, у вигляді скоординованих між собою груп заходів, якими забезпечується розвиток відповідних галузей і сфер територіального господарства.

Третьюму підходу до реконструктивного розвитку територіальних утворень – комплексно-просторової організації – відповідає реконструкція територіального господарства всього просторового фракталу як системи, яка пронизує усі територіальні рівні формування локальних об'єктів, їх груп, поселенської мережі тощо, у системному поєднанні зі сферами та галузями господарства, які утворюють багатовимірний простір життєдіяльності цілісних територіальних природно-господарських комплексів рівня громад і регіонів. Використання цього підходу вимагає інтенсивної взаємодії усіх ключових стейкхолдерів, за рахунок чого нівелюються або значною мірою послаблюються суперечності між ними, у тому числі – убик забезпечення відповідного балансу природно-господарських відносин в системі суб'єкти господарювання – громада – влада тощо. У даному підході до реконструктивного просторового розвитку гармонійно поєднуються обидві ролі природних активів, як екосистемних факторів формування середовища життєдіяльності людини та сировинно-ресурсних факторів формування компетенцій територіальної економіки. У цьому підході механізмом інтеграції природно-ресурсних активів до господарського обігу виступає методологія форсайту, яка забезпечує взаємозв'язок програмних і проєктних розробок першого – об'єктного і другого – поселенського рівнів у комплексному форсайт-проєкті. При цьому останній являє собою комплекс спрямованих на довгу перспективу взаємоузгоджених між собою проєктів і заходів, який забезпечує збалансований та узгоджений, з основними групами стейкхолдерів, територіальний розвиток одночасно з інноваційними структурними перетвореннями у територіальному господарстві [1]. Як видно, третій запропонований нами підхід є інтегративним та поєднує в собі попередні підходи галузевої логіко-історичної детермінації та структурно-функціональної збалансованості реконструктивного розвитку, що дозволить забезпечити комплексну перспективно-орієнтовану реконструкцію природно-господарських комплексів територіальних утворень у повоєнному періоді (табл. 1).

Змістовні складові концептуальних підходів до реконструктивного просторового розвитку та місця і ролі в них природно-ресурсних активів

Сутність підходу до управління реконструктивним розвитком	Роль природно-ресурсних активів у реконструктивному розвитку	Механізми інтеграції природно-ресурсних активів до господарського обігу
<i>Галузевої логіко-історичної детермінації</i>		
Відтворення життєдіяльності на локальному рівні шляхом реконструкції окремих об'єктів за ознаками належності до відповідних логіко-структурних сфер господарської діяльності з відтворенням стану об'єктів, який історично склався за попередні періоди, з урахуванням об'єктивних структурних перетворень.	Природні ресурси виступають у формі матеріальних активів сировинно-енергетичного призначення, а також у формі нематеріальних активів, як джерела доходів і вигод у виробництві товарів і послуг на окремому об'єктному рівні.	Проектний підхід, у вигляді розробки та реалізації проєктів інтеграції природних ресурсів у господарський обіг на об'єктному рівні шляхом формування відповідних інвестиційних проєктних пропозицій.
<i>Структурно-функціональної збалансованості</i>		
Забезпечення збалансованого функціонування територіальної економіки шляхом інтегративної реконструкції галузей і сфер господарства за групами їх відповідальності за функціональні складові поселень як соціотехнічних систем, з урахуванням інноваційної реструктуризації господарства.	Природні ресурси виступають як матеріальні та нематеріальні активи розвитку відповідних сфер і галузей господарства, а також як екосистемні активи довкілля, що формують середовище для організації виробництв та життєдіяльності поселень.	Програмний підхід, у вигляді скоординованих між собою груп заходів реалізації програм, якими забезпечується розвиток відповідних галузей і сфер територіального господарства та поселень у цілому.
<i>Комплексно-просторової організації</i>		
Реконструкція просторового фракталу на усіх територіальних рівнях формування поселенських мереж, які утворюють багатовимірний простір життєдіяльності цілісних територіальних природно-господарських комплексів рівня громад і регіонів, з урахуванням збалансування інтересів ключових стейкхолдерів.	Природні ресурси виступають як активи єдиної системи забезпечення життєдіяльності територіальних природно-господарських комплексів одночасно як екосистемні фактори середовища життєдіяльності та сировинно-ресурсні фактори розвитку територіальної економіки.	Форсайт-підхід у вигляді комплексу проєктів і заходів, який забезпечує збалансований та узгоджений з основними групами стейкхолдерів просторовий розвиток одночасно з інноваційними структурними перетвореннями у територіальному господарстві.

Джерело: розроблено авторами з урахуванням джерел [1]; [2].

Таким чином, реконструктивний розвиток розуміється одночасно і як відновлення, і як докорінна реорганізація, поліпшення відповідного об'єкту, перебудова його за новими принципами. Тому повоєнна реконструкція національного господарства розглядається нами, виходячи із необхідності забезпечення екологічних та соціальних пріоритетів.

Відповідно, роль природно-ресурсних активів вбачається у тому, що їх інтеграція до господарського обігу, як активів ресурсно-сировинного та

екосистемного призначення, дозволить одночасно забезпечити зростання економіки територій на основі розвитку виробництв та інфраструктури з використанням природних ресурсів територіальних утворень, як джерел вигід, наряду із формуванням високоякісного середовища життєдіяльності людей та організації збалансованого природокористування на основі відповідного збалансування інтересів усіх зацікавлених сторін.

У цілому, комплексна перспективно-орієнтована реконструкція територіальних утворень має передбачати комплекс реконструктивних заходів, який забезпечуватиме інтегровану просторову реконструкцію системи забезпечення життєдіяльності на всіх рівнях просторового фракталу: об'єктному – проекти, поселенському – програми та регіональному / муніципальному – форсайти просторового розвитку.

Список використаних джерел:

1. Гриценко А. А. Управління реконструктивним розвитком. *Модернізація управління національною економікою: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (24–25 листопада 2016 р.)*. Київ: КНЕУ, 2016. С. 66-71.
2. Плешкановська А. М. Реконструктивна діяльність в контексті міського розвитку. *Містобудування та територіальне планування*. 2010. Вип. 37. С. 413-420. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MTP_2010_37_63 (дата звернення 10.03.2024).

Отримано: 14.04.2024

Наталія Гордій,
кандидат біологічних наук,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна
В'ячеслав Свиненко,
здобувач вищої освіти,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

ІНВАЗИВНИЙ ВИД ПАВЛОВНІЯ ПОВСТИСТА (*PAULOWNIA TOMENTOSA*) В УМОВАХ МІСТА

На сьогодні перед світовою спільнотою стоїть багато викликів і виникає безліч загроз як планетарного, так і регіонального масштабів. Так, останнім часом як науковцями-екологами, так і представниками влади і громадськості жваво обговорюється питання поширення чужорідних інвазійних видів рослин, які вже визнані глобальною екологічною проблемою. Враховуючи це, нині існує нагальна потреба в проведенні аналізу правового забезпечення регулювання поширення й чисельності інвазійних видів рослин, що здійснюється на міжнародному рівні

Основне завдання озеленювача полягає у покращенні загального стану навколишнього середовища через його зовнішній вигляд. Ефективним способом у цій справі є використання деревної рослини, яка не тільки високодекоративна, але й швидкозростаюча, з багатьма перевагами перед іншими видами дерев. Саме такою є Павловнія повстиста (*Paulownia tomentosa*).

Ураховуючи швидкість перетворення міст у великі мегаполіси, постає проблема щодо забезпечення комфортної екологічної та психологічної ситуації для місцевого населення. Звідси, задача, що стоїть перед озеленювачем, – це вирішити ці взаємопов'язані проблеми одночасно, упроваджуючи в урбаністичний ансамбль міста різноманітний асортимент квітів, кущів і дерев. Адже встановлений факт, що наявність зеленого кольору на фоні сірого та чорного (переважаючих кольорів сучасного міста), позитивно впливає на психіку людини, яка кожного дня потерпає від стресів і перенавантажень [4].

Переваги використання *Paulownia tomentosa* полягають у тому, що вона слугує не тільки гарною обкладинкою для розбавлення сірого фону, але й виконує ряд певних функцій, а саме [2]:

1. Завдяки великій площі листової пластини максимально повно поглинає CO₂, котрий накопичується від викидів в атмосферу? що здійснюють автотранспорт, заводи, фабрики, котельні, теплові електростанції.

2. Неймовірний швидкий темп росту (при умові поливу), що дозволяє відновити парки, сквери, лісосмуги за рекордно короткі строки: за 1 рік *Paulownia tomentosa* може досягнути в висоту від 3 м до 5 м.

3. Висока декоративність і безпечність при використанні в озелененні відкритих для відвідувачів парків, скверів, шкіл, дитячих садочків.

4. Багатофункціональне використання в подальшому виробництві для індустрії меблів, деревини для авіа- та суднобудівництва, при виготовленні

музичних пристроїв, посуду, біопалива, меду; використання листя для створення біологічно чистих кормів для тварин і т.д.

На початку травня 2023 року сталась дійсно історична подія в сфері охорони природи – Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Руслан Стрілець затвердив перелік чужорідних видів дерев, заборонених у відтворенні лісів (наказ № 695/39751) [5]. Перелік інвазійних видів розробила створена Міндовкіллям міжвідомча робоча група. До її складу увійшли представники Міндовкілля, спеціалісти Національної академії наук України, Національної академії аграрних наук, НУБіП України, Національного лісотехнічного університету України, Держлісагентства та провідні експерти природоохоронних організацій.

Затвердження цього переліку було неминучим після заборони використання інвазійних видів для лісовідновлення та лісорозведення у червні 2022 року. Однак, до самого затвердження переліку таких видів точились (та й досі не припинились) запеклі дискусії між вченими-біологами і природоохоронцями з одного боку та лісівниками і науковцями у сфері лісового господарства з іншого.

Перші наголошували на необхідності включення до переліку всіх видів, які мають доведену здатність до інвазій (неконтрольованого поширення, яке супроводжується витісненням місцевих видів) в природних екосистемах. Натомість, другі намагались не допустити включення до переліку якомога більшої кількості чужорідних видів дерев, які багато десятиліть використовувались в лісовому господарстві (переважно для лісорозведення), навіть якщо такі види мають доведену схильність до неконтрольованого поширення.

На щастя, аргументи природоохоронців та той факт, що поширення інвазійних видів є однією з ключових причин зникнення біорізноманіття на Землі, в цій суперечці виявились більш переконливими. А тому затверджений Міндовкіллям перелік включає 13 таких інвазійних видів дерев: айлант найвищий, аралія маньчжурська, в'яз низький, гледичія колюча, горіх чорний, дуб червоний, каркас західний, клен ясенелистий, маслинка вузьколиста, павловнія (види та гібриди), робінія звичайна, черемха пізня, ясен пенсільванський.

Відтепер ці види заборонено використовувати для створення та відновлення лісів та полезахисних смуг в Україні. Водночас висаджені до набуття Переліком чинності дерева зі списку не будуть вируватися [3].

В умовах міста для контролю та управління популяціями Павловнії товстистої (*Paulownia tomentosa*) можуть застосовуватися різні методи. Ось кілька з них [1]: видалення садженців Павловнії повстистої; видалення кореневої системи; використання гербіцидів; використання хижаків або паразитів; використання місцевих регуляторів забудови; популяризація свідомого підходу: розповсюдження інформації про негативні впливи Павловнії повстистої та її контролю важливо для підвищення усвідомлення громадськості та сприяння управлінню цим видом.

Важливо пам'ятати, що перед застосуванням будь-якого методу контролю популяцій Павловнії повстистої необхідно ретельно оцінити ефективність, безпеку та екологічні наслідки. Найкращою стратегією може бути комбінація різних методів, підібраних з урахуванням особливостей конкретного місцевого середовища та масштабів проблеми.

Список використаних джерел:

1. Збереження і невиснажливе використання біорізноманіття України: стан та перспективи: [моногр.] / Ю. Р. Шелян-Сосонко [та ін.]. К.: Хімджест, 2003. 246 с.
2. Манушкіна Т. М., Коломієць Н. П. Перспективи вирощування павловнії у зоні Південного Степу України як енергетичної та декоративної культури. *Актуальні проблеми землеробської галузі та шляхи їх вирішення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 09-11 грудня 2020 р.* Миколаїв: МНАУ, 2020. С. 44-46.
3. Наказ «Про врахування висловлених органом державної реєстрації зауважень до наказу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України» від 03 квітня 2023 року № 184. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0695-23#Text>.
4. Правила утримання зелених насаджень у населених пунктах України, Київ, затверджені наказом Держбуду України от 10.04.06 №105 та зареєстровані в Мінюсті України 27 липня 2006 р. № 880/12754.
5. Тринадцять видів дерев офіційно визнані інвазійними для України. URL: <http://epl.org.ua/announces/13-vydiv-derev-ofitsijno-vyznani-invazijnymy-dlya-ukrayiny/>.

Отримано: 25.04.2024

Інна Григорчук,
кандидат біологічних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

Біологічне різноманіття є основою для існування людини. Клімат, ландшафт, склад атмосферного повітря, ґрунти, продукти харчування та сировина – це лише частина переліку життєво необхідних екосистемних послуг, яким людство завдячує біорізноманіттю [3; 4]. Біологічні ресурси Землі є життєво необхідними для економічного та соціального розвитку. Однак, сьогодні, як ніколи, існує велика загроза існуванню видів та екосистем і власне самої людини. Загрозливими темпами відбувається вимирання видів: за оцінками фахівців, за останні декілька століть внаслідок людської діяльності темпи зникнення видів зросли майже в 1000 разів, порівняно зі звичайними темпами, характерними для різних етапів історії Землі [4]. Головними факторами впливу людини на довкілля є знищення і трансформація природних екосистем, надмірна експлуатація природних ресурсів, забруднення довкілля. Глобальні зміни клімату викликають, своєю чергою, різноманітні наслідки: зміни ареалів видів рослин і тварин, міграційних шляхів тварин, життєвих циклів видів, їхньої продуктивності, взаємовідносин з іншими видами тощо [3; 4].

Світова спільнота згуртувалася навколо загрози втрати біорізноманіття та було підготовлено і ратифіковано ряд документів, до яких долучилася і Україна. Метою нашого дослідження є аналіз сучасного стану збереження біорізноманіття в Україні та Європі.

Біорізноманіття – це різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи, наземні, морські та інші водні екосистеми і екологічні комплекси, частиною яких вони є. Біорізноманіття забезпечує гармонійне існування людини в безпечному середовищі та можливість існування і розвиток багатьох екосистемних послуг [6].

Втрата біологічного різноманіття є однією з глобальних екологічних проблем, основними причинами якого є зміни в земле- та морекористуванні, надмірне використання природних ресурсів, зміна клімату, забруднення та інвазійні чужорідні види. Однак, головним чинником втрати біорізноманіття є діяльність людини, яка серйозно порушила стан довкілля, в тому числі безпрецедентно скоротила частку територій, зайнятих природними екосистемами, що є середовищем існування більшості біологічних видів. Своєю чергою, це призводить до глобальних змін клімату та ще більшої втрати біорізноманіття [6].

Боротьба зі зміною клімату та втратами біорізноманіття на міжнародному рівні провадиться через дві різні угоди – Рамкову конвенцію ООН зі зміни клімату і Конвенцію ООН про біологічне різноманіття [3; 5]. Конвенція про біологічне різноманіття, як міжнародний договір, визначає спільну проблему, встановлює загальні цілі, політику та загальні зобов'язання, проте відповідальність за досягнення її цілей значною мірою лежить на самих країнах. Відповідно до Конвенції уряди країн зобов'язуються зберігати та раціонально

використовувати біорізноманіття, від них вимагається розробка національних стратегій і планів дій із збереження біорізноманіття та інтеграція їх у більш широкі національні плани щодо довкілля та розвитку [3; 4].

Біорізноманіття, як своєрідний природний механізм підтримання умов життя людства, лежить в основі можливостей сталого розвитку та економіки у майбутньому. Саме тому, серед Цілей сталого розвитку виділяють природоохоронні цілі, які є основою решти стратегічних завдань. Згідно зі щорічним звітом ООН про виконання Цілей сталого розвитку у 2023 році, наслідки кліматичної кризи, війни в Україні, слабкої світової економіки та тривалих наслідків пандемії COVID-19 виявили слабкі сторони у їх досягненні. Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Є позитивна та негативна динаміка у їх досягненнях, що потребує суттєвих реформ та рішень у законодавстві та різних сферах економіки, включаючи енергетику, промисловість, агропромисловий комплекс, транспорт, водне, лісове і житлово-комунальне господарства, землекористування, а також охорону здоров'я, збереження і відтворення екосистем.

З'ясовано, що ключовими у збереженні біорізноманіття та у подоланні кліматичної кризи є освіта, навчання, обізнаність і сприйняття. Дії, пов'язані з навколишнім середовищем і кліматом, повинні розглядатися в перспективі навчання протягом усього життя.

Для вирішення кліматичних та екологічних проблем Європейський союз розробив новий план свого розвитку та представив Європейський зелений курс, метою якого є перетворення Європи до 2050 року на перший кліматично-нейтральний континент, де усі викиди парникових газів, спричинені людською діяльністю, поглинатимуться екосистемами та технологіями уловлювання і зберігання вуглецю. Для цього був розроблений План дій до 2030 року для різних секторів. В структурі Європейського Зеленого Курсу було презентовано «Стратегію біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи у наше життя». Документ покликаний досягнути глобальних цілей, поставлених Європейською Зеленою Угодою та Рамковою конвенцією ООН з охорони біорізноманіття, а в деяких питаннях – і перевершити їх [1; 2].

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС означає необхідність реформування та масштабної трансформації країни, що включатиме наближення до європейського законодавства та політики в усіх сферах. Наближення до членства в ЄС для України є надскладним завданням та вимагатиме від країни надзусиль та консолідації усіх зацікавлених сторін процесу. Україні необхідно не лише привести законодавство у відповідність до норм і стандартів ЄС, а й забезпечити практичну реалізацію та застосування такого законодавства. Це потребує тривалого часу, велику кількість фінансових, людських та експертних ресурсів [1].

Україна долучилася до Європейського Зеленого Курсу та Стратегії збереження біорізноманіття. Під час створення Дорожньої карти синхронізації з ЄС у напрямі Європейського зеленого курсу європейські партнери радять зосередитися на виконанні ініціатив з енергоефективності, трансформації вугільних регіонів, водневої енергетики та розбудови інфраструктури

кліматичного врядування, фіналізації важливих стратегій у різних напрямках. Для досягнення поставлених цілей Стратегії збереження біорізноманіття України потрібно виконати ще багато завдань [1; 2].

Нажаль, Україна веде війну за право на існування, і захист нашої держави, безпека наших людей і збереження наших цінностей є першочерговою задачею. 21% нашої території досі окуповано і кожного дня йде боротьба за виживання. Але в той же час деокуповані та постраждалі території відновлюються та відбудовуються, Україна отримує підтримку від міжнародних партнерів, включно з ЄС. Це є шансом на відновлення України після війни у сталий та зелений спосіб, що буде важливим для розвитку конкурентоспроможної економіки та комфортного життя населення. Європейський Зелений Курс має стати дороговказом для України під час відновлення.

Список використаних джерел:

1. Відповідність державної політики України у сфері збереження біорізноманіття пріоритетам та цілям Європейського зеленого курсу. URL: http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/02/YEZK_bioriznomanittya_fin.pdf (дата звернення: 21.09.2023).
2. Картування зобов'язань у сфері довкілля та зміни клімату: підготовка до вступу в ЄС. Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 2023.
3. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text (дата звернення: 28.09.2023).
4. Конвенція про біологічне різноманіття. П'ятий національний звіт України. Міністерство екології та природних ресурсів України, 2015. 68 с. URL: <https://www.cbd.int/doc/world/ua/ua-nr-05-uk.pdf> (дата звернення: 18.09.2023).
5. Конвенція ООН про зміни клімату від 09.05.1992. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_044 (дата звернення: 18.09.2023).
6. Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи у наше життя. Звернення Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського Економічно-Соціального Комітету та Комітету Регіонів (неофіційний адаптований переклад українською). Куземко А.А., Ред.; Чернівці: Друк Арт, 2020.

Отримано: 03.05.2024

Ольга Іваницька,
доктор наук з державного управління, професор,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФЕРТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ У ЛАНЦЮГАХ ПОСТАЧАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН

В останні десятиліття в усьому світі посилюється обмін товарами, послугами, потоками капіталів і предметами інтелектуальної власності між членами мультинаціональних груп компаній. Такі внутрішньогрупові трансакції (the «intragroup transactions») породжують явище трансфертного ціноутворення, тобто встановлення ціни на товари чи послуги, що укладається між двома пов'язаними суб'єктами (трансфертної ціни).

Трансфертні ціни безпосередньо впливають на розподіл оподаткованого прибутку серед компаній, які належать до багатонаціональної групи. Процес трансфертного ціноутворення ускладнюється тим, що він супроводжується реалізацією конкуруючих цілей трьох сторін: національного та іноземного податкових органів, метою яких є максимізація доходів, а також платника податків, ціллю якого є мінімізація податків. Такі контраверсійні цілі призводять до відмінності в судженнях щодо аналізу процесів трансфертного ціноутворення, інтерпретації фактів і коригування оподаткованого прибутку, а також висновків щодо практики подвійного оподаткування та нарахування потенційних штрафів [2].

Базовим принципом, який має застосовуватися у відносинах пов'язаних між собою осіб, є принцип «вितягнутої руки», тобто окремі члени мультинаціональної компанії повинні вести діяльність один з другим на ринкових засадах, включаючи ціноутворення, оподаткування тощо. Сутність цього принципу викладена в статті 9 Типової податкової конвенції Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР): коли між двома асоційованими підприємствами в їхніх комерційних чи фінансових відносинах створюються або нав'язуються умови, які відрізняються від тих, які були б між незалежними підприємствами, тоді будь-який прибуток, який би був нарахований одному з підприємств, але через ці особливі умови не нарахований, має бути включений до прибутку цього підприємства та відповідним чином оподатковуватися [3, с. 34-35]. Принцип «вितягнутої руки» прийнято як основний стандарт контролю за трансфертним ціноутворенням і в Україні (стаття 39 Податкового Кодексу України).

Водночас, різне тлумачення норм і положень трансфертного ціноутворення призводить до виникнення міжнародних суперечок, що обумовлюють ускладнення процедур контролю та аналізу. Серед факторів, які важливо враховувати при контролі за трансфертним ціноутворенням в міжнародних відносинах, слід назвати наявність законодавства, яке регулює операції між пов'язаними особами, зокрема правове забезпечення трансфертного ціноутворення, яке відповідало б основоположним міжнародним документам; доступ стейкхолдерів, в першу чергу, податкових органів, до надійної та точної інформації (щодо ринкових цін, котирувань, особливостей предмету відносин); інституційну спроможність податкових органів та регуляторів.

Також мають бути визначені місця створення та передачі вартості; проаналізовані такі фактори, як використані активи, прийняті ризики та функції відповідних сторін; з'ясовано правильність застосування відповідного економічного методу, передбаченого нормативно-правовими актами Міністерства фінансів, Казначейства та ін. [2].

Для уникнення різного трактування основних правил трансфертного ціноутворення в Європейському Союзі розроблено низку документів, які носять рекомендаційний характер. Не претендуючи на вичерпність переліку таких документів, наведемо такі, як пакет пропозицій за назвою «Бізнес в Європі: базові принципи для оподаткування доходів («Business in Europe: Framework for Income Taxation», або «BEFIT»). В основному цей пакет спрямований на встановлення основ обкладання податком великих груп компаній в ЄС. У 2002 році Європейською Комісією була сформована експертна група – Форум із трансфертного ціноутворення (the Transfer Pricing Forum), метою діяльності якої було уникнення подвійного оподаткування в міжграничних операціях. Також розроблено низку рекомендацій, зокрема «Набір інструментів для вирішення проблем доступу до порівнянних даних для аналізу трансфертного ціноутворення»; Конвенцію з трансфертного ціноутворення та арбітражу (далі – Арбітражна конвенція ЄС) тощо.

Ключову роль у питаннях трансфертного ціноутворення відіграють Настанови ОЕСР щодо трансфертного ціноутворення (TPG), які було запропоновано ОЕСР у 2022 році [4]. Окремим документом виділимо спільну роботу науковців ОЕСР та Міжурядового форуму з питань гірничодобувної промисловості, мінералів, металів та сталого розвитку (IGF) за участі Міжнародного інституту стабільного розвитку [5]. У документі визначено базові положення щодо трансфертного ціноутворення в гірничодобувній промисловості та визначення цін на мінерали. Отже, предметом регулювання є операції, пов'язані з купівлею та продажем корисних копалин у міжграничних відносинах пов'язаних між собою компаній.

Однією з особливостей трансфертного ціноутворення у цій сфері є те, що суб'єктами видобутку корисних копалин, принаймні, однією із сторін, є країни з низьким рівнем соціально-економічного розвитку. Такі країни в структурі зовнішньоекономічних операцій мають значну частку сировини, зокрема корисних копалин, що обумовлює ситуацію, що махінації у сфері трансфертного ціноутворення може спричинити значні втрати для залежної компанії та бюджету держави загалом.

Водночас, країнам з орієнтацією на експорт корисних копалин не притаманна інформаційна відкритість, тому збір даних щодо ринкової ціни на товари та послуги, які могли б бути покладені в основу встановлення ціни за принципом «вितягнутої руки», потребує додаткових трансакційних витрат. Податкові органи такої юрисдикції мають низьку інституційну спроможність, що ускладнює контроль за ціноутворенням в операціях транскордонного продажу. Ще однією особливістю контролю за трансфертними цінами є високий рівень залежності від вартості видобутих корисних копалин, яка має досить широкий діапазон – від сотень дол США за унцію до сотень дол США за тону.

Отже, у сфері трансфертного ціноутворення на корисні копалини спостерігається високий рівень ризиків, пов'язаних як із предметом

ціноутворення, так і регулюванням цієї сфери в різноманітних аспектах – законодавчому, інформаційному, фінансовому тощо. Недосконалість системи управління такими ризиками призводить до значних втрат уряду держави, який не може трансформувати національні природні багатства у потік надходжень до бюджету країни, який, частіше всього, має значний дефіцит.

Список використаних джерел:

1. Трансфертне ціноутворення: сучасний стан та проблеми правозастосування: монографія / [А. М. Котенко, М. О. Мішин, С. В. Брояков та ін.]; за ред. А. М. Котенка; Нац. акад. прав. наук України; НДІ прав. забезп. інновац. розвитку. Харків: Право, 2021. 162 с.

2. McKinley J., Owsley J. (October 2013). Transfer pricing and its effect on financial reporting. Multinational companies face high-risk tax accounting. URL: <https://www.journalofaccountancy.com/issues/2013/oct/20137721.html>.

3. OECD. Model Tax Convention on Income and on Capital: Condensed Version 2017. OECD Publishing, Paris, 2017. URL: <https://doi.org/10.1787/mtc-cond-2017-en>.

4. OECD. Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations. 2022. URL: <https://www.oecd.org/tax/transfer-pricing/oecd-transfer-pricing-guidelines-for-multinationalenterprises-and-tax-administrations-20769717.htm>.

5. Viola A., Lassourd T., Readhead A. Determining the Price of Minerals: A transfer pricing framework. IISD/OECD. IGF. 2023. URL: <https://www.igfmining.org/financial-benefits/>.

Отримано: 05.05.2024

Олександр Кириєнко,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського, м. Київ, Україна

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ТВЕРДИМИ ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ

Методи державного впливу, що спрямовані на контроль твердих побутових відходів (ТПВ) та забезпечення сталого розвитку, значно відрізняються у різних країнах світу. Вони формуються під впливом великої кількості факторів та мають істотні відмінності у формі та масштабах їх застосування залежно від географічного положення країни, економічного стану, соціального рівня розвитку тощо. Зарубіжний досвід у сфері управління твердими побутовими відходами суттєво відрізняється від українського, оскільки в розвинених країнах діє ефективна ринкова економіка, що забезпечує стабільне зростання рівня життя та безпечність екологічного стану.

У всьому світі існує тенденція, щодо зростання темпів виробництва відходів. При високому ступені урбанізації та стрімкому рості населення щорічне виробництво відходів, як прогнозують, зросте до 3,8 млрд т у 2050 р. (порівняно з 2,3 млрд т у 2023 р.) [2]. Країни Східної Азії та Центральної Азії, Європи та Тихого океану виробляють близько 43 % від обсягу світових відходів [2; 3].

Країни високого та середнього рівня економічного розвитку забезпечують практично універсальний роздільний збір відходів, та близько третини відходів у цих країнах проходять процес переробки та компостування. Країни з низькими доходами збирають близько 48% відходів у містах, 26% – у сільській місцевості, і лише 4% – рециклують. Загалом, 13,5% світових відходів переробляється, а 5,5% розміщують на полігонах [2].

Поняття «управління відходами» комплексне, та включає систему організації збору відходів, їх утилізацію, включаючи переробку, захоронення, а також заходи щодо запобігання утворенню відходів. Проблема управління ТПВ є серйозним викликом для влади як мало-масштабних, так і великих міст у країнах, що розвиваються. Основною причиною цього є збільшення обсягів виробництва ТПВ та росту навантаження на муніципальний бюджет.

Обсяг та склад ТПВ є визначним фактором у формуванні стратегії задля ефективного управління цими відходами. В цілому відповідальність за управління відходами лежить на органах місцевого самоврядування різних рівнів. Вони повинні забезпечувати функціональну та ефективну систему поводження з ТПВ. Проте іноді з'являються проблеми, які виходять за межі компетенції муніципальної влади, та набувають державного масштабу.

Управління відходами як важлива муніципальна послуга вимагає ретельного планування, координації та управління на багатьох рівнях влади. Комплексні послуги з управління ТПВ зазвичай обумовлюють збір відходів домогосподарств і комерційних закладів, їх подальше транспортування до пунктів сортування, транспортування з пункту сортування до місця переробки або захоронення, очищення відходів, а також очищення вулиць. Країни та міста по всьому світу мають різноманітні операційні та адміністративні моделі, задля забезпечення комплексу даних послуг [3].

У країнах з високим рівнем розвитку уряди постійно розробляють нові закони і правила, які визначають керівні принципи, національні цілі ефективності, а також низку експлуатаційних та екологічних стандартів. За створення більш специфічних локальних правил відповідають місцеві органи влади (міст, префектур та штатів), а також вони несуть відповідальність за збирання та утилізацію відходів, вирішення питань щодо виділення фізичних та фінансових ресурсів та відшкодування збитків. Часто до процесу управління ТПВ долучають приватних партнерів котрі надають або користуються послугами, а також задля будівництва об'єктів необхідних для управління ТПВ, контролю рівня забруднення об'єктів, просування послуг в населенні, організація зворотного зв'язку з користувачами тощо [3]. Згідно з даних дослідження Світового Банку «What a Waste 2.0: A Global Snapshot of Solid Waste Management to 2050» в 86% країн існує національне законодавство або директиви, щодо регуляції управління ТПВ [5].

У передових країнах світу управління ТПВ супроводжується активною підтримкою в інформаційному просторі: створенням зручних та доступних онлайн ресурсів та різноманітних друкованих матеріалів з інформацією щодо розташування контейнерів для роздільного збирання відходів, інструкціями для сортування, графіків вивезення відходів, надаються адреси пунктів прийому небезпечних та великогабаритних відходів, також функціонують різноманітні довідкові служби, агенції та урядові установи, організовується робота спеціалізованих інформаційних служб – так званих «зелених офісів», які виконують функції інформаційних центрів, що ведуть просвітницьку роботу з населенням.

В контексті дослідження зарубіжного досвіду в галузі управління ТПВ, особливої актуальності набуває практика Німеччини. З прийняттям закону про утилізацію відходів у 1972 році в країні розпочалося контрольоване управління відходами, що передбачало введення централізованих, регульованих та контрольованих полігонів відходів. З 1986 року переробка та повторне використання стали пріоритетними напрямками системи управління твердими побутовими відходами, а також були закладені основи розширеної відповідальності виробника (BB – Waste Avoidance and Management Act) [1].

На початку 90-х років кількість полігонів ТПВ знизилась з близько 4 тис. до 300, порівняно з 1975 роком. Відповідальність за управління відходами була розподілена між муніципалітетами та приватним сектором за допомогою впровадження принципів розширеної відповідальності не лише для виробників, а й для дистриб'юторів та роздрібною торгівлі – була впроваджена дворівнева система (DSD). В 1993 році в країні були введені технічні інструкції щодо системи управління ТПВ, включаючи роздільний збір біологічних відходів, критерії захоронення відходів та встановлено цілі щодо повної відмови від захоронення до 2005 року. З 1996 року було розширено підходи щодо запобігання утворенню відходів та введено концепцію «закритого циклу матеріалів», введено ієрархію відходів [4]. Відповідальність за збір, обробку та видалення несортованих та біологічних відходів лягла на муніципалітети, а відповідальність за роздільно зібрані відходи залишилася на приватному бізнесі.

Закон Німеччини про управління відходами (KrWG) набув чинності 1 червня 2012 року, зробивши країну однією з перших, що визначила цілі, керівні принципи та підходи до збереження природних ресурсів. З 2015 року введено зобов'язання

роздрібної торгівлі не надавати пластикові пакети безкоштовно що сприяє зменшенню негативного впливу відходів упаковки на навколишнє середовище. Таким чином, в сучасних умовах в Німеччині 68% від загального обсягу відходів піддається повторній переробці або сміттєспалюванню – задля отримання електроенергії, а решта відправляється на спеціальні полігони. Близько 15% всієї сировини, яку використовує промисловість Німеччини, отримано за допомогою переробки [3]. На полігони дозволено вивозити лише очищене від органічних залишків сміття. Частина побутових полігонів закрита, а частина перепрофільована під захоронення шлаків, які утворюються після спалювання відходів.

Протягом останніх років країни Західної Європи отримали значний досвід у сфері утилізації відходів, постійно вдосконалюючи методи їх обробки та адаптуючи їх до місцевих умов. Проте перенесення цього досвіду в Україну у цілому може бути складним, враховуючи особливості нашої країни та нинішні пріоритети. На перших етапах розвитку методів утилізації ТПВ може бути доцільно перейняти досвід з сортування відходів та адаптувати його до місцевих умов. Україна поки що має слабо розвинені методи безпечного поводження з відходами.

Таким чином з урахуванням вищезазначеного можна зробити кілька висновків. По-перше, практика використання технологій утилізації відходів у зарубіжних країнах свідчить про об'єктивну еколого-економічну ефективність такої діяльності, оскільки вона мінімізує надходження небезпечних речовин у навколишнє середовище та має економічно вигідні механізми переробки та вторинної реалізації продукції. По-друге, спираючись на зарубіжний досвід у законодавчому регулюванні екологічної безпеки, можна стверджувати, що ефективність організації та функціонування системи утилізації відходів залежить від участі підприємств різних форм власності. Наприклад, на основі досвіду Німеччини доцільно розробити Урядові програми, спрямовані на стимулювання суб'єктів господарювання до ефективної співпраці у сфері сортування відходів.

Список використаних джерел:

1. Кідалов С. Правові системи поводження з побутовими відходами в державах-членах європейського союзу. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 14(14). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-14\(14\)-21-30](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-14(14)-21-30) (дата звернення: 30.03.2024).
2. Global waste management outlook 2024. *UNEP – UN Environment Programme*. URL: <https://www.unep.org/resources/global-waste-management-outlook-2024> (date of access: 30.03.2024).
3. Municipal waste statistics – Statistics Explained. *Language selection | European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Municipal_waste_statistics&oldid=343958#Municipal_waste_generation (date of access: 30.03.2024).
4. Waste regulations. *Umweltbundesamt*. URL: <https://www.umweltbundesamt.de/en/topics/-waste-resources/waste-management/waste-regulations> (date of access: 31.03.2024).
5. What a waste 2.0: a global snapshot of solid waste management to 2050. *Open Knowledge Repository*. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/d3f9d45e-115f-559b-b14f-28552410e90a> (date of access: 31.03.2024).

Отримано: 12.04.2024

Катерина Клименко,
кандидат економічних наук,
ДННУ «Академія фінансового управління», м. Київ, Україна
Наталія Ухналь,
доктор філософії з економіки,
ДННУ «Академія фінансового управління», м. Київ, Україна

РЕКОМЕНДАЦІЇ ОЕСР ЩОДО ТРАНСФЕРТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ У ЛАНЦЮГАХ ПОСТАЧАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН

Гірничодобувна промисловість України – це одна з галузей економіки, що найбільш розвивається і яка будується на основі численних бізнес-процесів. Україна відома своїми значними природними ресурсами, такими як чорноземи, нафта, газ, вугілля, залізна руда та інші мінерали. Ці ресурси впливають на структуру економіки країни і роблять її в значній мірі залежною від сировинних секторів.

Згідно з даними Державної служби статистики України за січень-вересень 2023 р. сукупний обсяг реалізованої промислової продукції склав 2 332,3 млрд. грн без врахування ПДВ та акцизу. Загальний обсяг добувної та переробної промисловості – 1 602,6 млрд. грн без врахування ПДВ та акцизу, з них добувна промисловість і розроблення кар'єрів 272,5 млрд. грн, а переробна промисловість – 1330,1 млрд. грн. Якщо аналізувати питому вагу реалізованої промислової продукції, частка добувної та переробної – 68,7%, з них добувна промисловість і розроблення кар'єрів 11,7%, тоді як переробна промисловість – 57% [1].

Національне податкове законодавство потребує гармонізації з документами ОЕСР, зокрема з питань трансфертного ціноутворення у ланцюгах постачання корисних копалин. ОЕСР розробляє стандарти та рекомендації щодо трансфертного ціноутворення для запобігання недопущенню податкових ухилень та забезпечення справедливості в оподаткуванні у міжнародних операціях між пов'язаними особами. Стандарти ОЕСР з трансфертного ціноутворення є ключовим інструментом для уникнення податкових ухилень та забезпечення справедливості в оподаткуванні у міжнародних операціях. Вони регулярно оновлюються та адаптуються до змін у світовій економіці та податковому законодавстві.

ОЕСР – міжнародна організація, членами якої на сьогодні є 38 країн. 70 країн мають статус партнерів ОЕСР, беручи участь у багатьох сферах її діяльності. За впливом ОЕСР належить до трійки провідних світових економічних установ разом з МВФ та Світовим банком. Україна не входить до членів-держав ОЕСР, втім на сьогодні Україна тісно співпрацює з ОЕСР в статусі асоційованого члена в рамках інклюзивного механізму щодо розмивання податкової бази та виведення прибутку з-під оподаткування (Base erosion and Profit Shifting – BEPS) [2]. У зв'язку з цим ОЕСР опублікувала у листопаді 2023 р. остаточну редакцію Практичних рекомендацій щодо визначення цін на корисні копалини (Determining the Price of Minerals: A Transfer Pricing Framework) (далі – Практичні рекомендації) [3].

Трансфертне ціноутворення спрямоване на надання практичних і значущих вказівок для держав, що розвиваються, щодо точного розмежування транзакцій та ціноутворення на продаж корисних копалин на ринкових умовах. Розуміючи

цю проблематику, Секретаріат Центру податкової політики та адміністрування ОЕСР разом з Міжурядовим форумом з питань гірничодобувної промисловості, мінералів, металів і сталого розвитку (далі –Intergovernmental Forum on Mining, Minerals, Metals and Sustainable Development – IGF) розробили ці практичні рекомендації з метою надання настанов податковим органам щодо визначення правил трансфертного ціноутворення корисних копалин. Центр податкової політики та адміністрування ОЕСР активно працює над створенням різноманітних практичних рекомендацій, документів та інших інструментів у партнерстві з IGF. Ці зусилля спрямовані на надання державам, особливо тим, що розвиваються, доступу до інформації, котра допоможе вирішувати складні завдання у сфері оподаткування та управління гірничодобувною промисловістю. Вони спрямовані на забезпечення подальшої адаптації практики трансфертного ціноутворення у ланцюгах постачання корисних копалин, розширюючи діапазон ініціативи Платформи співпраці з питань оподаткування (Platform for Collaboration on Tax) та інших структур, спрямованих на створення практичних рекомендацій з найважливіших податкових питань, що виникають перед країнами, що розвиваються.

Практичні рекомендації зосереджені на огляді ланцюгів доданої вартості видобутку та визначенні сфер, де операції пов'язаних сторін можуть становити ризик для податкових надходжень через те, що платники податків неналежним чином застосовують принцип «витягнутої руки» або не застосовують його взагалі, розглядаючи ризики трансфертного ціноутворення, пов'язані з ціноутворенням на корисні копалини.

У практичних рекомендаціях міститься опис проблем, з якими зіштовхуються країни, що розвиваються, під час збору податкових надходжень від гірничодобувних галузей. Враховуючи це, важливо, щоб такі інструменти та довідники були доступними, зрозумілими та ефективними для країн з недостатньо розвиненими фіскальними системами. Розвиток таких практичних ресурсів сприятиме забезпеченню справедливого та ефективного оподаткування в гірничодобуванні.

Підходи, що описуються у цих практичних рекомендаціях, призначені переважно для податкових органів країн, що розвиваються, які багаті на природні ресурси та, де гірничодобувна діяльність є важливою складовою валового внутрішнього продукту. Для ефективного застосування таких підходів податковим органам цих країн буде потрібно мати або прийняти відповідне законодавство, яке регулює операції між пов'язаними сторонами.

Зазвичай правила трансфертного ціноутворення використовуються для транзакцій, що відбуваються між різними юрисдикціями за межами країни. Однак можуть виникати проблеми з внутрішнім трансфертним ціноутворенням, особливо коли різні суб'єкти оподаткування в одній юрисдикції мають різні ставки податку на прибуток підприємств. Наприклад, родовище (копальня), яке оподатковується за вищою ставкою, ніж переробне підприємство пов'язаної сторони, також розташоване в приймаючій державі, що може стимулювати переміщення прибутку на переробне підприємство з метою використання нижчої ставки податку.

Такі практичні настанови створюються з метою надання рекомендацій щодо оптимального визначення податкової політики, управління ресурсами та

забезпечення сталого розвитку у галузі гірничодобувної промисловості, котрі орієнтовані на практичне застосування та спрощення складних податкових процедур, що стане базовою платформою для держав щодо ефективного управління гірничими ресурсами та забезпечення справедливого оподаткування. Водночас ці інструменти сприятимуть зміцненню міжнародної співпраці та обміну найкращими практиками між країнами-учасницями. Вони також сприятимуть підвищенню ефективності та транспарентності в управлінні гірничодобувною сферою, що, в свою чергу, позитивно вплине на економічний та соціальний розвиток цих держав.

Такий підхід, що представлено експертним колом в даних практичних рекомендаціях, є фундаментом для побудови стабільного та сталого гірничодобувного сектору, збалансуванню його розвитку та мінімізації негативного впливу на довкілля, особливо актуально в умовах виконання Цілей сталого розвитку. Також це може стати магістральним кроком для ефективного прийняття та впровадження управлінських рішень, забезпечить більшу відповідність ініціатив потребам досліджуваної галузі, дозволить максимально використовувати свій гірничодобувний потенціал.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Організація економічного співробітництва та розвитку. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-ekonomichnogo-spiyrobotnictva-ta-rozvitku>.
3. Determining the Price of Minerals: A Transfer Pricing Framework. Schedule A: Bauxite. URL: <https://www.oecd.org/tax/determining-the-price-of-minerals-91c16436-en.htm>.

Отримано: 02.05.2024

Людмила Ладонько,
доктор економічних наук,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна
Поліна Барсук,
здобувачка вищої освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Творчість є невід'ємною частиною людського життя та формою самовираження. Творчість може впливати на формування критичного мислення, особливо у молоді, і організація культурно-дозвіллевих заходів в територіальній громаді може сприяти цьому.

Зазвичай молодь часто не пов'язує організацію свого дозвілля із культурно-мистецькими подіями, що відбуваються в громаді. Для них відпочинок, як правило, проходить в приватному просторі і пов'язаний з відновленням фізичного та психічного здоров'я. Також, молодь не завжди може розрізнити поняття «відпочинок» і «дозвілля». На відміну від відпочинку молодіжні розваги нерідко співвідносяться із організацією міського та громадського культурного простору, а також з діяльністю культурно-розважальних установ. Тому тематика щодо організації дозвілля засобами самодіяльної художньої творчості не втрачає своєї актуальності для задоволення культурних потреб молоді територіальних громад.

Сучасні диспропорції в культурно-дозвіллевому розвитку зумовлені головним чином стрімким розвитком інформаційно-комунікативних технологій, змістом та концептуальним баченням культурно-дозвіллевої діяльності і, звісно ж ресурсними можливостями громад щодо її організації та проведення. Заклади культури територіальних громад забезпечують виконання видовищної, духовної, пізнавальної, художньої, самодіяльної та об'єднувальної функції у житті сільського населення. Тому проблема підвищення якості організації молодіжного дозвілля в громаді чи регіоні є актуальною та суспільно необхідною в будь-який час, незважаючи на епідемію чи воєнний стан [1].

Сучасна стан культурно-дозвіллевої сфери в регіонах характеризується низкою негативних процесів у духовному житті українського суспільства: зменшення інтересу до культурно-мистецьких подій серед дітей, молоді та дорослого населення; значне зниження ресурсного забезпечення традиційних закладів, у тому числі сучасних культурно-розважальних центрів; розрив інформаційного і культурного простору та розмежованість культурно-мистецького середовища; зниження ролі культурно-просвітницького сектора в громадському житті молоді [2].

Важливим кроком у розвитку культурно-мистецької та дозвіллевої діяльності в регіонах стала фундаментальна реформа системи місцевого самоврядування, яка дозволила місцевим органам влади самостійно вирішувати низку питань щодо модернізації даної сфери. Це певним чином вплинуло на

ресурсно-фінансове забезпечення роботи територіальних закладів культури та дозвілля, допомогло вирішити кадрові питання та посприяло проведенню культурних заходів у громадах. У більшості територіальних громад розробляються програми розвитку культурної сфери, які передбачають завдання щодо зміцнення матеріально-технічної бази закладів культури, підтримки творчих об'єднань і творчої молоді, захисту мистецьких професій та підготовки кадрів, збереження культурної спадщини, організації дозвілля населення тощо.

Цікавим прикладом організації дозвілля молоді стало проведення святкового Різдвяного вертепу у 2023 року, ініційованого активною і творчою молоддю Корюківської територіальної громади Чернігівської області. Організація даного заходу несла в собі ідею збереження та популяризації місцевих культурних традицій серед жителів громади. Крім цього організатори і учасники дійства переслідували досить благородну мету – зібрати кошти на потреби Збройних Сил України та просто цікаво і весело провести дозвілля. Тож напередодні різдвяних свят учасники вертепу ходили по вулицях містечка з народними піснями, танцями, віршами та дарували людям святковий настрій. Навідався Різдвяний вертеп також і до місцевих установ, підприємств, закладів місцевого самоврядування.

Корюківський молодіжний центр «КУБ» – організатор даного дійства, взяв на себе відповідальність за сценарій, розподіл ролей між учасниками, костюми, постановку танців та репетиції. Пошук однодумців, як і місця для проведення репетицій не викликало труднощів, оскільки всі учасники були об'єднані спільним бажанням створити святковий настрій собі та громаді та принести посильний вклад у наближення нашої перемоги.

У грудні 2024 року був вдруге проведений різдвяний вертеп. І на цей раз молодь з ще більшим ентузіазмом долучилася до проведення заходу. Деяким учасникам вертепу довелося приїхати з інших міст України, щоб знову долучитися до дійства. У результаті молодь Корюківки за допомогою проведення даного заходу збрала 20 000 гривень на потреби Збройних Сил України та власним прикладом показала як з користю можна організувати своє дозвілля.

Список використаних джерел:

1. Солдатенко О. І., Коваль М. С. Актуальні проблеми організації культурного дозвілля сільського населення на прикладі села Наумівка Корюківської об'єднаної територіальної громади. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. 57. Том 3. С. 76-82.

2. Карлова В. Державна політика у сфері культури як важлива складова механізму формування і зміцнення української національної свідомості. *Зб. наук. пр. НАДУ*. 2015. Вип. 2. С. 3-15.

Отримано: 01.05.2024

Михайло Лиценко,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
ДННУ «Академія фінансового управління», м. Київ, Україна

НЕФІНАНSOVA ЗВІТНІСТЬ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Повоєнне відновлення України потребуватиме залучення значних капітальних інвестицій. Пріоритетним джерелом фінансування вбачаються прямі інвестиції, а також зовнішня безповоротна фінансова допомога. Можливо передбачити, що для потенційних інвесторів та країн-донорів одним з найбільш вагомих чинників, при прийнятті рішення щодо інвестування чи фінансування, являється цільове використання коштів з дотриманням принципів сталого розвитку.

Вихідним джерелом інформації необхідної для прийняття рішення щодо інвестування чи фінансування слугуватиме нефінансова звітність, яка перебуває на етапі активного розвитку та запровадження. Нефінансова звітність (або звітність зі сталого розвитку) – це документально оформлена сукупність даних комерційної організації, що відображає середовище існування компанії, принципи та методи співпраці з групами впливу, результати діяльності компанії в економічній, соціальній та екологічній сфері життя суспільства [1]. Документально оформленою не фінансовою звітністю, яка готується та публікується наразі є звіт про управління – документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності [2].

Безумовною перевагою звіту з управління є насамперед наявність інформації, яка безпосередньо стосується впливу підприємства на життя суспільства та відповідно дотримання принципів сталого розвитку. Інформація про захист екології, благодійну діяльність, умови праці, відносини з іншими підприємствами й громадськими організаціями. Зазначено інформація для потенційних інвесторів та країн-донорів є не менш важливою, ніж фінансові результати.

При цьому, звіт з управління не позбавлений і недоліків до яких слід віднести, перш за все, неповне розкриття або неточність у відображенні інформації. В окремих випадках у звіті про управління можливо спостерігати: абстрактні постановки проблем, які потрібно вирішити на шляху до сталого розвитку; відсутність аналізу завдань, що були поставлені в минулих періодах, а також інформація про результати їх вирішення; деякі підприємства публікують звіт, який взагалі не розкриває проблемні аспекти діяльності, можливі ризики та негативну інформацію про результати діяльності; існують проблеми з обсягом інформації, що розкривається [3].

Підсумовуючи наведене можливо зазначити що нефінансова звітність в цілому та звіт з управління зокрема являються важливим джерелом інформації для прийняття рішення щодо інвестування чи фінансування при повоєнному відновленні України. Розвиток нефінансової звітності повинен полягати в розробленні та запровадженні чітких метрик, що підвищить її достовірність та інформативність.

Список використаних джерел:

1. Слюсарева Л. В. Використання нефінансової звітності як запорука застосування соціально-етичного маркетингу підприємствами України. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2012. Випуск 3(51). С. 90-93.
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16.07.1999 (в редакції від 01.01.2024).
3. Ходзицька В. В. Нефінансова звітність в Україні: переваги та недоліки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Економіка»*. 2021. Вип. 19. С. 178-190.

Отримано: 24.04.2024

Олександр Любинський,
доктор сільськогосподарських наук, професор,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

СТРАТЕГІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО МІСТА

Екологічні аспекти розвитку міст ґрунтуються на покращенні екологічного стану довкілля та досягненні сталого розвитку території міста й формуються, на основі проектування показників відповідності функціонально-планувальної структури міста, як антропогенного навантаження адаптивним ресурсам просторового осередку екосистем у межах його повного морфологічного, функціонального і динаміко-еволюційного збереження в процесі симбіотичного прийняття антропогенного імплантанта. Виділено основні моделі екологічних міст. Екологічний розвиток міст повинен ґрунтуватися на наступних компонентах – екологічна безпека, екологічна санітарія, екологічна промисловість, цілісний еколандшафт, екологічна інформованість [1].

За результатами адміністративно-територіальної реформи міста України в рамках нових територіальних громад суттєво збільшили території, на які тепер поширюється їхня юрисдикція. Це ставить на порядок денний питання правильної інтеграції цих територій і, відповідно, розробку моделей того, як українські міста будуть розвиватися. У більшості випадків, ймовірно, ітиметься, про перетворення об'єднаних громад на міста-райони або, якщо звернутися до європейських аналогій, – на громади-муніципалітети. Уже сьогодні деякі новоутворені громади покривають територію колишніх районів. На думку експертів, надалі дооб'єднання до меж районів може стати провідною тенденцією через неспроможність частини громад до самостійного розвитку. Місце районної ради тепер займе рада громади з дещо відмінними функціями, але де-факто режим функціонування «центр – (сільська) периферія», притаманний традиційним районам, у таких громадах-муніципалітетах збережеться. Розширення адміністративних меж багатьох міських громад відбулося не в напрямку тих передмість, які вже значною мірою урбанізовані і з якими у міст вже існують міцні функціональні взаємозв'язки, а у напрямку «відкритого поля» лише з невеликими населеними пунктами. Складається враження, що вирішальним при встановленні нових меж таких об'єднаних громад було прагнення не так створити сильне урбанізоване ядро, як за рахунок центрального міста «підтягнути» суміжні слабкі громади [2].

Сучасні міста змінюються з неспинною швидкістю завдяки людському, виробничому, інноваційному, науковому, творчому та інвестиційному потенціалу, туризму, проте такий швидкий темп змін призводить до низки викликів, в тому числі й в екологічній сфері міст. Концентруючи значний потенціал, міста стають все менш комфортними для проживання населення [3].

Найбільш гострими екологічними проблемами сучасних міст України є неналежний стан житловокомунального господарства, в тому числі водопостачання та водовідведення, забруднення повітря, перероблення твердих побутових відходів, недостатня кількість й площі зелених зон, погіршення стану

здоров'я місцевих жителів та, звісно ж, поява численних захворювань, що мають взаємозв'язок з погіршенням екологічних умов міст: патологія серцево-судинної системи та дихальної системи, гострі кишкові інфекції, вірусний гепатит А, холера – все це корелює з погіршенням екологічних умов міст [4].

Однією з багатьох умов євроінтеграції України є дотримання Європейського зеленого курсу, що являє собою план дій Європейського Союзу для озеленення. Кліматично нейтральна Європа вже у 2050 році – основна мета Європейського зеленого курсу. Зелений курс ставить захист здоров'я та добробуту громадян у сфері екології на перше місце й переорієнтує процес економічної координації на інтеграцію цілей сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй, поставлення стійкості та добробуту громадян у центр економічної політики та цілей сталого розвитку в основі політики та дій ЄС [5].

За версією британського видання The Telegraph, який спирався на дані Всесвітньої організації охорони здоров'я, рейтинг десяти найбільш екологічно чистих міст світу очолила столиця Швеції Стокгольм. Стокгольм, як наголошується в публікації, порівняно з 90-ми роками минулого століття значно скоротив викиди вуглекислого газу, а до 2050-мму році має намір повністю відмовитися від вугілля в енергетиці. На другому місці – Веллінгтон (Нова Зеландія), на третьому – Канберра (Австралія). На четвертому місці опинилася Оттава (Канада), а п'яте посіла столиця Шотландії Едінбург. Також у десятку найчистіших столиць світу потрапили Монтевідео (Уругвай), Таллінн (Естонія), Гельсінкі (Фінляндія), Монако і Мадрид (Іспанія). Найбільш забрудненою зі світових столиць був визнаний Ер-Ріяд (Саудівська Аравія). Також в цей список увійшли Нью-Делі (Індія) і Доха (Катар) [7].

У сучасних українських містах можна побачити, часом у змішаному вигляді, відбитки принаймні трьох таких типових моделей. Перша з них, модель «самоврядного міста», характерна здебільшого для міст західної частини України, які часом дуже нагадують західноєвропейські міста. Вони мають виражений центр з ратушою, колишньою ринковою площею навколо неї і центральним храмом чи собором неподалік. Навколо ратуші, якщо вони збереглися, розташовані будівлі, що належали гільдіям, які становили каркас таких торгово-ремісничих міст. Переважно для таких міст характерна концентрична структура, а міські вали визначали чіткі межі з довколишніми сільськими територіями, які підтримували функціонування міста і, зі свого боку, користувалися його послугами і захистом в умовах небезпеки. У дещо пізнішій моделі центральним елементом міста стає вже не площа, а бульвар, проспект чи променада, вздовж якого розміщуються адміністративні будівлі, біржі, банки і житлові будинки, які належали аристократам, або ж так звані дохідні будинки, в яких селилася дрібна буржуазія та чиновники. Саме під таку модель перебудовувались уже згадані Париж і Барселона в середині XIX століття. Така структура «буржуазних міст» більш характерна для міст центральної України – хоча, звісно, у значно скромнішому порівняно з європейськими столицями вигляді. Їхня центральна частина організована навколо однієї або кількох головних вулиць. А у тому ж Львові маємо яскравий приклад згаданого вище нашарування – неподалік від площі Ринок у XIX столітті на місці схованої під землю річки Полтва був прокладений бульвар, який нині має назву проспект Свободи. Вали і стіни, які раніше позначали фізичні межі міста, руйнуються, що дозволяє містам поглинати суміжні території, щоб справитись зі стрімкою

урбанізацією. Структура міського простору поступово трансформується в напрямку так званої секторної моделі, в якій – все ще виходячи з сильного центру – розвиток іде вздовж сильних транспортних осей. Епоха індустріалізації наклала на міста свій відбиток, пов'язаний зі створенням великих промислових підприємств з фабричними селищами біля них, часто на периферії колишнього міста. Індустріалізація в наших умовах відбувалася порівняно з Європою й Америкою з відчутним запізненням, то тип «індустріальних міст» у нас несе на собі відбиток скоріше вже радянської практики містобудування. Вона базувалася на трьох основних містоутворюючих «ядрах» – промислові зони, однотипні спальні райони, здебільшого віддалені від промислових зон, і величезні порожні площі для проведення демонстрацій перед будівлями, в яких були розміщені місцеві партійні комітети різного рівня. Такий тип міст спостерігається, здебільшого, на сході України, а в найбільш чистому вигляді – у монопромислових містах, які навіть мають свою назву – «соцміста». Але менш чи більш виражений відбиток такої організації міського простору радянська індустріалізація наклала майже на всі українські міста. Для створення «парадних» площ розчищали під нуль або частково цілі райони історичної забудови, а подекуди закладали таким чином новий центр міста. А під промислову та масову житлову забудову йшли як вільні території, так і території навколишніх сіл [2].

Сучасні міста залучені в складні процеси глобалізації. На зміну старому поділу праці, заснованому на спеціалізації за регіонами, приходять новий поділ, який базується на конкретних процесах, внаслідок чого виробництво поширюється на все більш широке коло регіонів світу. Процеси урбанізації привели до виникнення нових п'яти типів міст. Першим є місто – штаб-квартира. До таких міст відносяться центри, в яких розгортається адміністративна діяльність транснаціональних корпорацій, орієнтованих на міжнародний рівень. Другий тип міста – інноваційний центр. Так називаються райони зосередження дослідницьких і наукових установ, чії розробки застосовуються де-небудь на виробництвах. Прикладом може служити Кембридж. Третій тип – центр модульного виробництва. У комплексному міжнародному поділі праці, що існує в даний час, виготовлення деталей і складання виробів відбуваються в різних точках земної кулі. Деякі міста стають місцем проміжних виробничих процесів, розташованих далеко від місця завершення циклу. Четвертий тип – перевалочний пункт для третього світу, відчуває найсильніше міжнародний вплив серед різних типів міст. П'ятий тип – місто пенсіонерів. Сьогодні багато хто, вийшовши у відставку, переїжджають в місця з оптимальним кліматом [6].

За дослідженнями газети «The New York Times» було складено список з десяти міст світу, які відповідають і екологічним нормам, і високим стандартам рівня життя. 1. Окленд (Нова Зеландія); 2. Берлін (Німеччина) – місто відповідає усім екологічним нормам, живе на повну та широко відкриває двері науковцям, митцям і звичайним туристам; 3. Барселона (Іспанія) – щоб зробити місто більш сучасним та екологічним, місцева влада облаштувала багато будинків сонячними батареями, а також будує електростанції для підзарядки електромобілів та електроциклів – цей проект втілюють у життя з перспективою на майбутнє. Окрім цього, будуються міні-станції для переробки рослинної біомаси в теплову та електричну енергію; 4. Кейптаун (Південно-Африканська Республіка); 5. Копенгаген (Данія) – Копенгаген, місто мистецтва,

екологічної чистоти й поєднання сучасного та класичного в архітектурі. Усі будинки будуються винятково за чіткими екологічними правилами – не дарма Данія посідає одне з перших місць у списку найкращих міст для життя. Взагалі, Данія – визнаний лідер у вирішенні питань клімату та енергетичної політики.

Незважаючи на прохолодний скандинавський клімат, Копенгаген відомий розвинутою мережею велосипедних доріжок по всьому місту. Метрополітен запрацював у місті приблизно десять років тому. Сонячні станції метро та поїзди, що рухаються без водія, задовольняють всі екологічні вимоги. Окрім того, влада має на меті зменшити на 20% викиди карбону до 2015 року. Частина енергії для Копенгагена виробляється за допомогою вітру. А індустриальну гавань міста було ретельно очищено й тепер там працюють три публічних лазні. Вони, як не дивно, беруть воду для своїх потреб з моря; 6. Курітіба (Бразилія) – Курітіба відома своїм винятково чистим повітрям, ботанічним садом та безліччю парків, розкиданих по всій території міста. В середньому на навколишнє середовище виділяється близько 100 мільйонів доларів, що складає 5% від бюджету міста; 7. Монреаль (Канада); 8. Сантьяго (Чилі) – за громадський транспорт, щоправда, доведеться заплатити чи не найбільше у всій Південній Америці. Незважаючи на це, 2,4 мільйона людей користуються міським транспортом щодня. Але викиди машин все ж є досить важливою проблемою. Влада регіону намагається поліпшити ситуацію, пропонуючи туристам та жителям Сантьяго взяти в оренду велосипед, та подорожувати по спеціальних смугах на дорозі; 9. Шанхай (Китай) Нещодавно було виділено 8 мільярдів доларів на озеленення та очищення регіону, а також на створення та розвиток парків; 10. Вільнюс (Литва) – одне із найзеленіших міст Європи є також політичним центром Європейського Союзу. Сімдесят відсотків мешканців рідко користуються своїми автівками, надаючи перевагу автобусу, велосипеду чи власним ногам [7].

Зростання ролі і значення міст у світі в цілому, і регіонах України зокрема, потребує зміни у підходах до управління його стратегічним розвитком. Стратегія соціально – економічного розвитку міста повинна бути тим документом, який визначає цілі, завдання і основні напрями соціально – економічного розвитку міста на довгострокову (10 і більше років) перспективу, насамперед як центру економічного зростання регіону. Основне завдання стратегії – це виявлення тих напрямів соціально – економічного розвитку, які приведуть в задані терміни до досягнення основної мети – комплексного регіонального розвитку, визначити принципи реалізації, які задають орієнтири, необхідні для ухвалення стратегічних і оперативних рішень в процесі сталого розвитку міста та збереження навколишнього середовища [6].

Як свідчить зарубіжний досвід впровадження екологічних аспектів розвитку міст як інструменту забезпечення сталого розвитку, важливим є використання в Україні кращих світових практик щодо перебудови сфери управління відходами, оснований на відповідних положеннях Угоди про асоціацію між Україною та розробка міських стратегій управління відходами. Перспективними напрямками досліджень у сфері урбоекології є вивчення і впровадження зарубіжного досвіду застосування дієвих міських стратегій реалізації пріоритетних екологічних проблем сучасних міст з метою імплементації його в українські міста [1].

Список використаних джерел:

1. Виговська О. В., Дехтяренко Ю. Ф. Екологічні аспекти розвитку сучасних українських міст. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2265>.
2. Розвиток українських міст: нові межі – нові можливості. URL: <https://mistosite.org.ua/articles/rozvytok-ukrainskykh-mist-novi-merezhi-novi-mozhlyvosti>.
3. Кучерявий В. П. Витоки і шляхи розвитку урбоекології та фітомеліорації як нових екологічних дисциплін. *Науковий вісник. Проблеми урбоекології та фітомеліорації*. 2003. Випуск 13.5. С. 16–22.
4. Мовчан В. О., Черненко К. Д. Екологізація міських систем – шлях до сталого розвитку. Збірник наукових статей. ВНТУ. Вінниця, III-й Всеукраїнський з'їзд екологів з міжнародною участю (Екологія/Ecology – 2011), 21-24 вересня. 2011. С. 639–641.
5. Аналітичний документ Європейський зелений курс: можливості та загрози для України. 2020. 74 с.
6. Поспелов А. В., Пушкар Т. А. Місце і значення сучасного міста в формуванні господарських комплексів регіонів. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. №11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=356>.
7. 10 «зелених» міст світу та українські зелені міста. URL: <https://ecolog-ua.com/news/10-zelenyh-mist-svitu-ta-ukrayinski-zeleni-mista>.

Отримано: 10.05.2024

Ольга Матуз,
асистент, Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна
Андрій Сопурко,
здобувач вищої освіти,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АВІАЦІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Географія авіаційної промисловості має актуальне значення у сучасному світі, оскільки ця галузь впливає на економіку, транспортну інфраструктуру та навколишнє середовище. Авіаційна промисловість є ключовим компонентом світової економіки, сприяючи розвитку торгівлі, туризму та бізнесу. Розташування аеропортів може суттєво впливати на регіональний розвиток, зробивши їх центрами економічної активності. Вантажообіг світової цивільної авіації у листопаді 2023 року зріс на 8,3% порівняно з аналогічним періодом 2022 року і склав 22,4 млрд тонно-кілометрів. Найвищі темпи приросту вантажообігу у листопаді показали перевізники Близького Сходу – 13,5%. Європейські компанії покращили показники вантажообігу на 6,7%. Пасажиропотік також відновлюється – цього рік авіа перельоти здійснили близько 4,35 мільярда людей, що наближається до 4,54 мільярда в 2019 році [9]. Авіаційна промисловість постійно розвивається завдяки впровадженню новітніх технологій, таких як композитні матеріали, автоматизовані системи керування та інтегровані системи безпеки. Ці інновації впливають на всі аспекти галузі, сприяючи підвищенню продуктивності, зниженню витрат і покращенню рівня безпеки.

Сучасна авіаційна галузь стикається зі складним поєднанням викликів, серед яких особливе місце займають пандемія COVID-19 та військова агресія.

Пандемія COVID-19 серйозно вплинула на структуру авіаційної промисловості. Зменшення числа рейсів, обмеження на міжнародні подорожі та зниження попиту на пасажирські перевезення призвели до фінансових труднощів для багатьох авіакомпаній. У зв'язку з цим компанії були змушені значно скоротити маршрутну мережу, припинити окремі рейси та провести масштабні звільнення персоналу. Зменшення пасажирських перевезень призвело до зростання попиту на вантажні літаки, особливо для доставки товарів, включаючи e-commerce-посилки.

Військова агресія проти України створює значний ризик для безпеки авіаційних перельотів у регіоні. Збільшена військова присутність утворює потенційну загрозу для цивільної авіації [1, с. 465-469].

Ключову роль на ринку авіаційної промисловості відіграють компанії – Boeing (США) та корпорація Airbus (Великобританія, Франція, Іспанія і Німеччина). Ринок регіональних літаків знаходиться в руках канадської компанії Bombardier і бразильської Embraer. Їх літаками користуються авіалінії по всьому світу. У конкурентній боротьбі між собою ці компанії постійно впроваджують інновації, розробляють нові моделі літаків та вдосконалюють вже існуючі. Швидкий наріст пасажирських авіаперевезень вимагає оперативного

реагування компаній на попит, щоб задовольнити потреби клієнтів. Зараз особливо велику популярність отримують вузько фюзеляжні літаки [6]. Зростаючий обсяг пасажирських перевезень має великий вплив на ключову інфраструктуру аеропортів у всьому світі. Наразі понад 70% ринку авіалайнерів контролюють три компанії: Bombardier з Канади, Embraer з Бразилії і ATR з Італії. Крім того, Китай та Японія також займаються розробкою власних середньо магістральних лайнерів. У галузі авіабудування Швеції виділяються провідні компанії, такі як Saab, Volvo Aero Corporation та Ericsson Microwave Systems. Крім того, у країні діє кілька висококваліфікованих підприємств-субпідрядників, які спеціалізуються на виробництві авіаційної продукції. Ці компанії тісно співпрацюють з державними установами, вищими навчальними закладами та дослідницькими інститутами. Такі країни Західної Європи, як Франція, Німеччина, Італія і Великобританія свої авіабудівні підприємства об'єднали в потужну компанію «Airbus Industry», заводи якої розміщено в Ессені, Франкфурті, Берліні (Німеччина), в Парижі (Франція), Мілані (Італія), Берні (Швейцарія), Лондоні, Единбурзі (Великобританія) [2, с. 92-93]. Прогнозується, що до 2030 року пропускна здатність аеропортів досягне свого піку. Це змушує аеропорти активно впроваджувати нові технології, такі як швидкий аналіз біометричних даних, посилення безпеки, нові процедури оформлення пасажирів та інші інновації [7].

Україна володіє власною авіаційною промисловістю, що охоплює повний цикл від проектування до виготовлення літаків. Авіаційна промисловість нараховує приблизно 60 підприємств – це приблизно 25% від усієї зайнятості у машинобудівній промисловості України [8]. Але за останні 10 років галузь суттєво втратила свої позиції, більш ніж на 50 % обладнання на підприємствах авіаційної галузі є застарілим [5]. Основними проблемами авіаційної промисловості є: малоефективна модель взаємодії «державна-підприємство-замовник»; втрата значних ринків збуту продукції; критична ситуація з кадровим забезпеченням; не реалізована на належному рівні програма імпортозаміщення; загальне технологічне відставання; відсутність прозорих умов інвестування з приватного сектора [6]. Для сприяння інноваційній активності вітчизняних авіапромислових підприємств та підвищення їхньої конкурентоспроможності на міжнародному ринку необхідна ефективна та обґрунтована державна підтримка. Проте відсутність програмних заходів інноваційного розвитку, ініційованих державою, призводить до негативної динаміки у сфері інноваційної діяльності та активності підприємств українського авіапромислового сектора [4].

Дослідження в сфері авіаційної промисловості є ключовим аспектом для розуміння та покращення її функціонування. Вони сприяють розвитку конкурентоспроможності цієї галузі, підвищенню рівня безпеки та забезпеченню сталого розвитку. Повітряний транспорт не лише позитивно впливає на світове господарство, але й полегшує життя самого населення. Зручний доступ до туристичних об'єктів сприяє економічному зростанню, надаючи можливості для працевлаштування, збільшуючи надходження від податків та сприяючи збереженню природних ресурсів. Аналіз авіа будівельної галузі свідчить про труднощі, з якими стикаються підприємства при адаптації до ринкових умов, в умовах жорсткої конкуренції на світовому ринку та обмеженого попиту на внутрішньому ринку, а також у зв'язку з недостатнім фінансуванням [3].

Список використаних джерел:

1. Побоченко Л. М., Горобець О. Г. COVID-2019 як нова загроза світовій економіці. *Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики – 2020: міжнародна науково-практична конференція, 17 квітня 2020 року: тези доп. К.*, 2020. С. 465-469.
2. Прушківська Е. В., Николаєнко М. І. Особливості розвитку авіаційної галузі на міжнародному та національному рівні в умовах глобалізації. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2017. №4(60). С. 92-99.
3. Загальна характеристика авіабудівної галузі України. URL: <https://www.credit-rating.ua/ua/analytics/analytical-articles/12828/>.
4. Карюк В. І. Аналіз стану інноваційного розвитку авіабудівних підприємств України. URL: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2020_40_41/zb40_41_10.pdf.
5. Кизим М. О., Хаустова В. Є., Крамарав Г. В. Обґрунтування перспективних напрямів розвитку обробної промисловості України. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/-obgruntuvannya-perspektivnih-napryamiv-rozvitku-obrobnoyi-promislovosti-ukrayini>.
6. Туз М. Д., Суровцев О. Ю., Склярський Д. В. Авіабудування в Україні: стан, тенденції, перспективи. URL: <https://conference.nau.edu.ua/index.php/AVIA/AVIA2021/paper/view/8381/6619>.
7. Офіційний сайт Міжнародної асоціації повітряного транспорту (IATA). URL: <https://www.iata.org>.
8. Офіційний сайт Державного підприємства «Антонов». URL: <https://www.antonov.com/en>.
9. Центр транспортних стратегій. URL: <https://cfts.org.ua/news/2024/01/10/-vantazhoobig-svitovo-tsilno-aviatsi-zris-na-8-u-listopadi-2023-roku-77799>.

Отримано: 29.04.2024

Любов Молдаван,
доктор економічних наук, професор,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
НАН України», м. Київ, Україна

Olena Pimenowa,
PhD, Bydgoszcz University of Science and Technology,
Bydgoszcz, Poland

**СПЕЦИФІКА МОДЕЛІ ІНДИКАТИВНОГО ОЦІНЮВАННЯ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ ФЕРМ НІМЕЧЧИНИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ
SPECIFICS OF THE MODEL OF INDICATIVE ASSESSMENT
OF SUSTAINABLE AGRICULTURE IN GERMANY: LESSONS FOR UKRAINE**

Цілі сталого розвитку різних сфер діяльності людської спільноти зафіксовано в міжнародних і національних актах. Їх досягнення в аграрному секторі забезпечується практичною діяльністю суб'єктів виробництва сільськогосподарської продукції. Необхідність контролю підпорядкованості цілям сталого розвитку потребує методики оцінювання рівня збалансованості її еколого-соціо-економічних аспектів. Над цим наразі працюють науковці різних країн.

У Німеччині проблемою використання показників для аналізу та оптимізації сільськогосподарських операцій, орієнтованих на сталий розвиток, займається Німецький інститут сталого сільського господарства (Deutsches Institut für Nachhaltige Agrarkultur, DINAK) [1–3].

Основні напрямки діяльності DINAK:

– консультації: Інститут надає комплексні консультації, спрямовані на оптимізацію сільськогосподарських операцій з урахуванням принципів сталості. Це допомагає підприємствам розробити довгострокові плани та стратегії, що сприяють сталому розвитку;

– сертифікати сталого розвитку: DINAK пропонує сертифікацію сталого розвитку, що дає змогу сільськогосподарським підприємствам підтвердити свою орієнтацію на сталість. Ці сертифікати можуть слугувати як внутрішнім інструментом управління, так і зовнішнім показником відповідальності перед суспільством і ринком;

– підтримка адаптації та трансформації: DINAK підтримує підприємства в їхніх зусиллях з адаптації до умов, що змінюються, і трансформації до більш сталих практик. Це може включати в себе впровадження нових технологій, методів і стратегій;

– вимірюваність: Інститут наголошує на важливості вимірності для оцінювання сталого розвитку. Тільки те, що можна виміряти, може бути оцінено і піддано цілеспрямованим змінам. Це дає змогу підприємствам точніше визначити сфери для поліпшення і домагатися конкретних результатів.

Основна ідея DINAK полягає в тому, що сталості можна досягти через конкретні кроки та зміни, спираючись на об'єктивні дані та вимірювання. Це дає змогу сільськогосподарським підприємствам більш ефективно працювати в напрямку сталого розвитку та адаптуватися до мінливих умов.

Для ефективного оцінювання сталості розвитку підприємства розробляються відповідні індикатори, які характеризують вплив на екологічну, економічну та соціальну сфери. (табл. 1). При цьому висуваються певні вимоги до індикаторів, що використовуються для оцінки:

- відтворюваність: індикатори мають відображати здатність системи до відтворення ресурсів і збереження її функціональності на довгостроковій основі;
- розумне співвідношення витрат і користі: індикатори повинні враховувати співвідношення між витратами, вкладеними в систему, і одержуваною від неї користю, забезпечуючи ефективне використання ресурсів;
- реактивність індикатора на зміни в поведінці: індикатори мають чітко реагувати на зміни в поведінці та практиках, що дає змогу відстежувати ефект від ухвалених рішень;
- методична перевірка/обґрунтування: індикатори мають бути підкріплені методичними обґрунтуваннями та перевіркою, щоб забезпечити їхню надійність та об'єктивність;
- актуальність і зручність у використанні: індикатори мають бути актуальними та релевантними до концепції сталого розвитку, а також зручними у використанні для аналізу та прийняття рішень;
- придатність як «гвинт для регулювання»: індикатори мають також слугувати інструментом для регулювання та корекції діяльності з метою досягнення сталого розвитку.

Таблиця 1

Індикатори сталого розвитку (Німеччина)

Екологічна сфера	Економічна сфера	Соціальна сфера
Ерозія ґрунту	Вичерпання ліміту обслуговування довгострокового боргу	Заробітна плата
Гумусовий баланс		Робочий час
Фосфорний баланс	Cash-Flow-маржа	Освіта і робота
Азотний баланс	Рентабельність власного капіталу	Частка жінок-працівників
Інтенсивність захисту рослин	Відносна оплата факторів	Гендерна рівність
Баланс парникових газів	Чисті інвестиції	Реалізовані дні відпустки
Потенціал біорізноманіття	Частка власного капіталу	Вікова структура
N- ефективності в годівлі тварин	Частка прибутку	Охорона праці та забезпечення безпеки
P- ефективності в годівлі тварин	Управління ризиками	Соціальна інтеграція
Благополуччя тварин	Відповідність /Crosse Compliance	

Джерело: складено авторами самостійно згідно з [4]DINAK

Оцінка вагомості інтегральних показників екологічної, економічної і соціальної складових сільськогосподарської діяльності здійснюється в балах і залежить від особливостей кожного підприємства [5].

Система показників для оцінювання сталого розвитку сільськогосподарських підприємств дає змогу здійснювати глибокий аналіз діяльності підприємства, виявляти вразливі місця, визначати напрями для покращень та ефективно управляти ризиками. Використання індикаторів сприяє глибшому розумінню взаємозв'язків між різними сферами сталого

розвитку та операційною діяльністю підприємства. Шляхом систематичного збору даних та аналізу показників підприємства можуть оптимізувати свої операції, впроваджувати інновації та прагнути до високих стандартів сталості. Використання показників також сприяє збільшенню прозорості та відкритості підприємств перед суспільством, інвесторами та партнерами. Оцінка сталості через систему показників підкреслює відповідальне та цілеспрямоване ставлення сільськогосподарського підприємства до сталого розвитку. Загалом, така оцінка сприяє усвідомленому та систематичному управлінню, допомагає досягти балансу між економічними, екологічними та соціальними показниками, а також сприяє впровадженню практик, що сприяють довгостроковій діяльності, орієнтованій на досягнення цілей сталого розвитку.

У Франції [6] й інших країнах Європейського Союзу також розроблені і впроваджуються свої національні методики оцінювання операційної діяльності господарств, орієнтованої на сталий розвиток. В Україні поки-що усталеної методики не має, що зобов'язує науковців звернутися до досвіду західноєвропейських країн в контексті євроінтеграційної орієнтації.

Список використаних джерел:

1. Крафт К. Стійкість у сільському господарстві, як її вимірювати та робити помітною. DINAK. 2021. URL: www.dinak.info.
2. Breitschuh G., Eckert H., Matthes I., Strümpfel J. Criteria system sustainable agriculture. KTBL: Schrift (Germany), 2008. 466 p.
3. Breitschuh G., Gernand U., Jäkel L., Geyer M., Breitschuh T. Kriterien tierverträglicher/-gerechter Landwirtschaft (KTL). BELANU: Beratung tiervertraglicher/-gerechter Landwirtschaft (KTL). 2019. Retrieved Jan. 09, 2019 from https://www.rind-schwein.de/services/-files/brs/20190122%20KTL-Info%20GB%202019_01_09.pdf.
4. Німецький інститут сталого сільського господарства DINAK. URL: <https://dinak.info/>.
5. Eckert H., Breitschuh G., Sauerbeck D. Kriterien umweltverträglicher Landbewirtschaftung (KUL)- ein Verfahren zur ökologischen Bewertung von Landwirtschaftsbetrieben. 2004. Available online: https://www.lfl.bayern.de/mam/cms07/publikationen/daten/schriftenreihe/p_19807.pdf.
6. La méthode IDEA version 4 (Indicateur de Durabilité des Exploitations Agricoles). URL: <https://methode-idea.org/> [30.09.2022].

Отримано: 28.04.2024

Богдан Решетняк,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ В ОРГАНІЗАЦІІ ЗЕЛЕНОГО ЛАНЦЮГА ПОСТАЧАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Виклики Індустрії 5.0 як сучасної екосоціальної парадигми сталого розвитку зумовлюють імплементацію принципів зеленої економіки в організацію ланцюгів постачань виробничих підприємств. Відповідні зміни також відображаються в класичних підходах до менеджменту логістичної діяльності, зокрема в аспектах тлумачень змісту поняття ланцюга постачання та загальної концепції його ефективності.

Традиційне визначення поняття ланцюга постачання охоплює низку взаємопов'язаних процесів, які починаються із закупівлі сировини і надалі просувається через такі етапи як виробництво, зберігання, транспортування, продаж і завершуються доставкою кінцевого продукту кінцевому споживачу. Таке бачення поняття «ланцюг постачання» підкреслює важливість потоку інформації протягом усього процесу, наголошуючи на важливості планування, реалізації та контролю діяльності, пов'язаної з виробництвом і розподілом [1; 2]. У рамках ланцюга постачання логістика відіграє вирішальну роль як одна з ланок даного ланцюга, сприяючи безперебійному потоку продуктів від постачальників до споживачів. Крім того, управління ланцюгом постачання передбачає координацію діяльності від постачання сировини до доставки кінцевого продукту, включаючи процеси виробництва, зберігання та розподілу. Кінцевою метою управління ланцюгом постачання є ефективно задоволення потреб клієнтів, підкреслюючи важливість планування, створення та контролю потоку інформації та матеріалів по всій мережі ланцюга постачання.

З часом концепція ланцюга постачання розвивалася, охоплюючи різні аспекти бізнес-операцій. На початках під ланцюгом постачання розумілися в першу чергу всі процеси, пов'язані з придбанням продуктів – від сировини до кінцевого продукту, який доставляється споживачеві. В рамках такого бачення Рада професіоналів з управління ланцюгами постачання (*Council of Supply Chain Management Professionals, CSCMP*) первинно визначала управління ланцюгами постачання як комплексний підхід, який передбачає планування та нагляд за всією діяльністю, що пов'язана з пошуком джерел постачання, закупівлями, конверсією в рамках комплексу управління логістикою. Надалі концепція управління ланцюгом постачання розширилась і включала інтеграторів логістичних послуг, логістичні сервіси, логістичні канали та мережі логістичних послуг, підкреслюючи взаємопов'язану природу сучасних ланцюгів постачання. По суті, управління ланцюгом постачання в сучасному розумінні передбачає планування, створення та контроль потоку як інформації, так і матеріалів у ланцюзі постачання для забезпечення ефективності та результативності операцій. Така зміна в розумінні даної концепції підкреслює важливість розгляду ланцюга постачання як динамічного процесу, який включає безперебійний потік продуктів і пов'язаної інформації від джерела до кінцевого

споживача. Відповідно сучасне розуміння концепції ланцюга постачання спрямоване на підвищення ефективності логістичної діяльності на підприємствах, наголошуючи на необхідності постійного вдосконалення та адаптації у відповідь на зміну екзогенних і ендогенних умов ведення бізнесу.

З цих позицій важливим є спосіб структурування ланцюга постачання в різних організаціях. Структура ланцюга постачання є відображенням унікальних потреб та стратегій кожної організації, де важливу роль відіграють її розмір, специфіка галузі та місце розташування. Структура ланцюга постачання формується під впливом багатьох факторів, які тісно пов'язані з особливостями продукту, географією розташування постачальників, виробничих потужностей та ринків збуту. Важливу роль відіграють також сучасні технології, які дозволяють автоматизувати та оптимізувати багато процесів у ланцюзі постачання. Регулятивне середовище, що включає законодавство та міжнародні торговельні угоди, накладає певні обмеження та водночас створює можливості для підприємств. Стратегічні рішення підприємств, що стосуються вибору між власним виробництвом або аутсорсингом, також суттєво впливають на конфігурацію ланцюга постачання. Крім того, непередбачуваність, пов'язана з ризиками, такими як політична нестабільність чи природні катастрофи, вимагає від підприємств гнучкості та здатності швидко адаптуватися до змін. Зміни у попиті та вподобаннях споживачів можуть змусити підприємства до перегляду та адаптації своїх ланцюгів постачання, що покращує їх стан реактивності до потреб ринку. Загалом ці фактори складають динамічне середовище, у якому підприємства постійно шукають шляхи для оптимізації своєї діяльності, зниження витрат та підвищення конкурентоспроможності.

В умовах розвитку циркулярної економіки ключовим зовнішнім фактором впливу на вибір моделі організації постачання певним підприємством є дотримання норм екологічності, безпеки та раціонального використання сировини в процесі її переробки та транспортування. Звідси набуло популярності поняття зеленого ланцюга постачання, яке розглядається в положеннях сучасного дисциплінарного напрямку – менеджменту зеленого ланцюга постачання (Green Supply Chain Management), що вивчає способи та підходи до організації екологічно орієнтованого ланцюга постачання на підприємстві. Включення екологічних аспектів в моделювання ланцюга постачання передбачає дотримання екологічних принципів а всіх етапах руху матеріалів: вибір постачальника та сировини, технології переробки, контроль утилізації відходів, вхідне, проміжне та кінцеве транспортування, розробка та виготовлення упаковки, зберігання продукції. Усі зазначені елементи систематизує стратегія зеленого ланцюга постачання, що імплементується в загальний контур стратегічного менеджменту на засадах принципів сталого розвитку [3;4;5;6].

Основні параметри стратегії зеленого ланцюга постачання формуються у зв'язку з екоорієнтованою місією підприємства, цілями та обмеженнями зовнішнього середовища й галузевих трендів. Проте варто зазначити проблемні аспекти та ризики розробки стратегії зеленого постачання, які зрештою обумовлюють збільшення витрат на всіх етапах зеленого ланцюга та потенційно є факторами зниження його ефективності:

- постачальники: обмеження пропозиції екологічно відповідальних постачальників спричинює порівняне підвищення цін на їх послуги та некомфортні умови контракту;

- технології: досягнення ефекту ресурсозбереження та використання сучасних технологій безвідходної переробки та/або утилізації відходів передбачає модернізацію виробництва та обладнання, з відповідним залученням інвестицій та додаткових витрат на навчання й перенавчання персоналу;

- зберігання: обмеження пропозицій на ринку складських послуг та/або оренди приміщень, що відповідають нормам екологічного й безпечного зберігання продукції в окремих випадках сприяють підвищенню сукупних логістичних витрат та йог кінцевої вартості;

- перевезення: витрати на транспортування та взаємодію з субпідрядниками-перевізниками є додатковим фактором ціноутворення та, водночас, ризиків логістичної неефективності.

Зрештою перелічені проблеми та ризики в організації зеленого ланцюга постачання є підставою для розробки загальної стратегії зеленого постачання з урахуванням системних практик екологічного партнерства та взаємодії як передумови формування стратегічних конкурентних переваг сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Acimovic J., Graves S. Mitigating spillover in online retailing via replenishment. *Manufacturing & Service Operations Management*. 2017. №19(3). P. 419–436.

2. Fiala P. Profit Allocation Games in Supply Chains. *Central European Journal of Operations Research*. 2016. №24. P. 267–281.

3. Матвеева Ю., Опанасюк Ю., Вакуленко І. Управління зеленим ланцюгом поставок в енергетиці на основі багатокритеріальної моделі KTT GSCM. *Socio-economic relations in the digital society*. 2023. Т. 3. № 49. С. 23–39. URL: <https://doi.org/10.55643/ser.3.49.2023.495>.

4. Похильченко О. Тренди логістики та supply chain management в проєкції трансформаційних змін Industry 4.0. *Інтелект XXI*. 2019. № 3. С. 149–154.

5. Supply Chain Management: What It Is and How It Works. 14.04.2024. URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/supply-chain-management>.

6. Що таке стійкий ланцюг постачання? URL: <https://www.sap.com/central-asia-caucasus/about/company.html>.

Отримано: 06.05.2024

Вадим Савченко,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна

ПОТЕНЦІАЛ ФОНДОВОЇ БІРЖІ У ВІДБУДОВІ ТА РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Потенціал фондової біржі у відбудові та розвитку регіонів України, які постраждали від бойових дій, може бути великим за рахунок таких ключових аспектів:

1. Залучення інвестицій. Фондова біржа може бути майданчиком для залучення інвестицій у проекти відновлення та розвитку інфраструктури, житлового будівництва, соціально-економічного розвитку та інших ініціатив для відновлення як регіонів, що постраждали напямую від ведення бойових дій, так і регіонів, економічна активність яких спала з початку вторгнення [4].

2. Розміщення акцій та облігацій. Для того, щоб залучити інвестиції на проекти з відновлення, уряд, місцеві органи влади та приватні компанії можуть розміщувати облігації або акції на фондовій біржі. Даний механізм забезпечує доступ до джерел фінансування, дозволяє розподіляти ризики між інвесторами, а також може сприяти суттєвому вдосконаленню рівня менеджменту підприємств, які залучають інвестиції через фондовий ринок [5].

3. Довіра інвесторів. Інвестування у відновлення регіонів через фондовий ринок, а не через механізми грантів чи спільних підприємств, можуть сприяти підвищенню довіри інвесторів до цих регіонів, що може призвести до збільшення обсягу інвестицій та розвитку бізнесу. Варто зазначити, що критично важливим для функціонування механізму фондового ринку та захисту прав інвесторів є верховенство права [7].

4. Створення робочих місць. Залучені таким чином інвестиції у підприємства, які будуть вести проекти з відновлення, можуть сприяти створенню нових робочих місць у регіонах, що потребують підтримки. Додатковим ефектом може бути створення робочих місць в сфері обслуговування, що виникає поруч із працюючими підприємствами основних галузей [2].

5. Економічний розвиток. Відновлення та розвиток підприємств та інфраструктури у постраждалих регіонах може сприяти їхньому економічному відновленню подальшому розвитку, забезпечуючи базу для майбутнього економічного росту. Відмітимо, що довгостроковий економічний розвиток не можливий без постійного впровадження інновацій, які б забезпечували гнучкість підприємств у бізнес середовищі, що постійно змінюється [3; 6].

6. Стимулювання інновацій. Інвестиції в інноваційні проекти та технології у відновлення регіонів можуть сприяти їхньому технологічному розвитку та конкурентоспроможності в майбутньому. Так як за періодом відновлення слідує період функціонування та розвитку, інвестори, які зацікавлені в отриманні прибутку зі своїх вкладень в довгостроковій перспективі, можуть сприяти залученню критично важливих для конкурентного розвитку технологій [1].

7. Сприяння соціальному розвитку. Економічний розвиток регіонів неможливо відділяти від їх соціального розвитку. Відтак, з відновленням існуючих та створенням нових підприємств інвестиції спрямовуються і в соціальні проекти, такі як освіта, охорона здоров'я, культура та інші сфери, що в

підсумку може покращити життя мешканців постраждалих регіонів та сприяти їхньому соціальному розвитку [3].

Загалом, фондова біржа може відігравати важливу роль у відновленні та розвитку постраждалих від бойових дій регіонів України, забезпечуючи необхідний фінансовий потік та інвестиційну підтримку для відновлення економіки та інфраструктури цих територій, що в результаті буде сприяти відновленню країни загалом та закладення основи для подальшого зростання.

Список використаних джерел:

1. Кривенко Ю. Іноземні інвестиції та їх залучення в економіку України за допомогою фондового ринку. *Економічний вісник університету*. 2022. №54. С. 136-144.
2. Крупка А., Пиріг Г. Фондові біржі у розвитку фінансового сектору країни: теоретико-прикладні аспекти. *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. №4. С. 156-163.
3. Лещук Г. В. Концептуальні детермінанти інвестиційної інфраструктури регіону. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. №24 (2). С. 20-24.
4. Овчарова Л. П., Бодеко В. П. Перспективні інструменти та джерела фінансування інфраструктурних проєктів. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2015. №16, 119-129;
5. Ткаченко, Я. С. Інструменти фінансування інфраструктури: сучасні світові тенденції проєктного фінансування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2016. №19(2). С. 144-147.
6. Фадєєва І. Г., Паламарчук О. С., Дубовик Н. А. Аналіз дилем створення конкурентного середовища в економіці України: кейси підтримки. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2023. №38. С. 158-167.
7. Schwartz R. A., Byrne J. A., Wheatley L. (Eds.) *The economic function of a stock exchange*. Springer International Publishing, 2015. 155 p.

Отримано: 23.04.2024

Оксана Тютюнник,
кандидат сільськогосподарських наук,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

СТАЛИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ ТА РЕГІОНІВ У КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Сталий розвиток України та її регіонів – це важлива тема, яка включає в себе окрім соціальних та економічних, ще й екологічні аспекти. По-перше, екологічний аспект передбачає збереження природних ресурсів та зменшення впливу людини на навколишнє середовище. Це можливо за допомогою розвитку екологічно чистих технологій, збільшення енергоефективності, а також впровадження програм з відновлення природних екосистем.

Технологічний аспект сталого розвитку передбачає створення та впровадження нових технологій, які дозволять забезпечити стійкий економічний зріст, не шкодячи довкіллю. Це може включати в себе розвиток відновлюваних джерел енергії, впровадження сучасних методів виробництва, які мінімізують викиди та відходи, а також розвиток «зелених» технологій.

Природно-ресурсний аспект сталого розвитку передбачає ефективне використання природних ресурсів та збереження біорізноманіття. Це означає раціональне використання ґрунтів, водних ресурсів, лісів та інших природних джерел, а також збереження екосистем для майбутніх поколінь.

Загальною метою сталого розвитку є створення такої моделі розвитку, яка б забезпечувала збалансований розвиток економіки, соціуму та довкілля, не порушуючи потреб майбутніх поколінь. Для досягнення цієї мети необхідно впроваджувати інноваційні підходи, сприяти співпраці між урядом, бізнесом та громадськістю, а також підтримувати освіту та свідомість громадян у сфері сталого розвитку.

Однак, сьогодні ми маємо безпрецедентний виклик як перед Україною, так і перед світовою спільнотою – війна. Війна – дуже деструктивна річ. Ворожі війська руйнують села, міста, природу та непоправно шкодять довкіллю. Попри це повоєнне відновлення України має починатися вже сьогодні. Баланс має бути досягненим на усіх рівнях, адже недостатньо відновити інфраструктуру, не менш важливим є зберегти при цьому довкілля. Тому відбудова України має бути саме «зеленою». Над цим працюють як урядовці, так і громадські активісти.

Одним з найважливіших принципів є наскрізність екологічної політики, адже в основі відбудови України мають лежати принципи, власне, збалансованого «зеленого» розвитку нашої держави. Його суть у тому, що будь-який сектор економіки має відновлюватися чи розвиватися після закінчення війни вже по-новому. Адже деякі з них є зовсім неефективними та сприяють забрудненню довкілля. Наприклад, такою є металургія.

Пріоритетним має бути максимальне збереження довкілля, а також дії спрямовані на те, щоб запобігти його руйнуванню. Елемент наскрізності повинен бути закладений у свідомості кожного експерта, який займається питаннями повоєнної розбудови.

Наступний принцип «зеленої» відбудови країни – це сучасна дієва, прозора, публічна система державного та екологічного контролю. Не пострадянська каральна система, а така, що веде діалог між чиновником, бізнесом, громадами та їхніми інтересами.

Тут не обійтися без адекватної юридичної відповідальності за порушення природоохоронного законодавства та за нанесення шкоди довкіллю. Якщо сама основа крихка, то і решта галузевих реформ, наприклад, таких як управління відходами чи збереження біорізноманіття, сталие управління лісами, дієвими не будуть.

Не менш важливим є той факт, що через війну в Україні постраждало близько 44 – 50% об'єктів природоохоронного фонду: заповідники, заказники, національні парки. А це найцінніше, що зберігали для себе та прийдешніх поколінь. Потрібно це фіксувати. Вести обрахунки.

Дуже важливою є фіксація екологічних злочинів за золотим стандартом. Так його назвали британські юристи. Він якраз передбачає те, що свідчення мають бути зібрані з різних джерел. Наприклад, це можуть бути космоснімки, фото безпосередньо з місця події.

Впровадження цілей сталого розвитку під час війни представляє собою великий виклик, але це можливо, навіть у таких складних умовах. Ось кілька шляхів, які може обрати Україна:

Мобілізація ресурсів. Україна може зосередитися на ефективному використанні своїх ресурсів, навіть у складних умовах війни. Це означає максимальне використання внутрішніх потенціалів, розвиток власної промисловості, аграрного сектора та інфраструктури для забезпечення основних потреб населення та підтримки економіки.

Збереження екології. Навіть під час війни важливо забезпечити збереження довкілля та природних ресурсів. Це може бути досягнуто через контроль над викидами та забрудненням, заохочення використання більш екологічних технологій та підтримку організацій, які займаються екологічними питаннями.

Соціальна підтримка. Важливо підтримувати соціальний розвиток під час війни. Це означає забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я та соціального захисту для всіх верств населення, включаючи внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від конфлікту.

Міжнародна співпраця. Україна може залучати підтримку та ресурси від міжнародних організацій та партнерів для досягнення цілей сталого розвитку. Це може бути фінансова допомога, технічна підтримка або обмін досвідом.

Регіональна кооперація. Важливо співпрацювати з іншими країнами та регіонами для забезпечення миру та стабільності. Це може включати спільні проекти з розвитку інфраструктури, торгівлі та енергетики, що сприяють сталому розвитку всього регіону.

Викликів чимало, але починати роботу потрібно зараз. І в цьому плані, велика відповідальність на тилкових областях, що не межують безпосередньо з лінією фронту.

Загалом, хоча війна створює складні виклики для сталого розвитку, Україна може досягти цієї мети, об'єднуючи зусилля нації, міжнародної спільноти та регіональних партнерів.

Список використаних джерел:

1. Європейський зелений курс: що варто знати об'єднаним територіальним громадам України: посібник Баран С., Кізима О. заг. ред. Є. Алексєєвої, О. Кравченко. Львів: «Компанія «Манускрипт», 2021. 40 с.

2. Перспективи відшкодування екологічної шкоди, спричиненої збройною агресією РФ в рамках міжнародних екологічних угод: посібник Є. Алексєєва, С. Баран, С. Гольфстрьом, І. Заверуха, О. Кізима, О. Мелень-Забрамна, О. Пелих; за наук. ред. О. Кравченко, Д. Скрильнікова. Львів: Видавництво «Компанія «Манускрипт», 2023. 92 с.

3. Повоєнне відновлення України: як зберегти довкілля та запобігти його руйнуванню. URL: <https://eco.rayon.in.ua/topics/540953-povoenne-vidnovlennya-ukraini-yak-zberegti-dovkilliya-ta-zapobigti-yogo-ruynuvannya>.

4. Постанова Верховної ради України «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-14#Text>.

5. Проект Плану відновлення України Матеріали робочої групи «Екологічна безпека». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/environmental-safety-assembly.pdf>.

Отримано: 12.05.2024

Ганна Чернюк,
кандидат географічних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна
Володимир Логінов,
магістр, працівник відділу освіти, культури, молоді і спорту,
Зарічненська селищна рада Рівненської області, смт. Зарічне, Україна

РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В РАЙОНІ СМТ ЗАРІЧНЕ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Територія проведених досліджень розміщена на заході Поліської низовини і на північному заході Рівненської області в районі смт Зарічне. За географічним положенням в південній провінції зони хвойно-широколистяних лісів клімат району помірно-континентальний з достатнім забезпеченням теплом та вологою і найменшою для території України тривалістю годин сонячного сяяння. Гідротермічний режим обумовлює промивний водний режим ґрунтів. Річна сума опадів 600-630 мм, з яких 70% припадає на теплий період. Проте в травні, червні і липні випаровування перевищує опади і на дренованих рівнинах відчувається недостача вологи в ґрунті. Вегетаційний період з середніми добовими температурами вище 5°C триває 5-6 місяців. Сума температур вище 10°C коливається в межах 2100-2400°. Рослинний покрив району має велике значення для його економіки. Продуктивність рослинності складає 8-12 т/га за рік. За геофізичними показниками при проведенні комплексних меліорацій земель вона може бути доведена до 18-20 т/га за рік. [1; 3; 5].

Господарство району смт Зарічне включає харчову, деревообробну і добувну галузі промисловості. Сільськогосподарські ресурси в цілому збалансовані з енергетичними і промисловими при задовільному стані групи інших ресурсів. Географічні і екологічні умови для розвитку сільського господарства в цілому несприятливі і складні: заболоченість і перезволоженість, низька природна родючість ґрунтів, дрібноконтурність угідь та радіоактивне забруднення [2; 4].

Процеси заболочування обумовлені надмірним атмосферним зволоженням лісової зони, незначною дренованістю поверхні, неглибоким заляганням ґрунтових вод. Різноманітні природні умови під впливом господарської діяльності приводять до нерівномірного розподілу несприятливих процесів по інтенсивності та площі. На території району виробництво сільськогосподарських культур зростало в основному за рахунок розширення посівних площ внаслідок максимального розорювання. Оцінка природокористування за структурою угідь, складом культур в сівозмінах, функціональним використанням земельного фонду дозволила виявити території з незадовільним екологічним станом та зниженою стійкістю до деструктивних процесів [2; 5].

До специфічних проблем Рівненського Полісся необхідно віднести: невідповідність якості окремих поверхневих водотоків існуючим нормативам через неефективну роботу очисних споруд в населених пунктах та порушення гідрологічного режиму в басейнах рік; відсутність регіональної системи екологічно безпечного поводження з промисловими та побутовими відходами;

радіоактивне забруднення північних районів внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС; низька ефективність управління у сфері охорони біологічних і особливо лісових ресурсів; відсутність науково обґрунтованої регіональної системи моніторингу за станом природного середовища.

Складна динаміка викидів та атмосферного перенесення радіонуклідів зумовила радіоактивне забруднення значних площ лісів області. Особливої уваги заслуговують забруднені радіонуклідами екосистеми лісів та сільськогосподарських угідь, які залучені до промисловості та виробництва. Наслідком масового видобування бурштину стало знищення великої площі лісів, десятки гектарів яких були перекопані і перемиті.

Головними проблемами, пов'язаними з незаконним видобутком бурштину є: 1) в екологічній сфері – порушення цілісності геологічних порід, збіднення бурштиноносних товщ, порушення гідрогеологічних умов на прилеглих територіях, знищення трав'яного покриву і родючого шару ґрунту, вирубування дерев і порушення їх кореневої системи, зміна болотних біоценозів, провокування активізації водної та вітрової ерозії; 2) в економічній сфері – збитки у лісовому та водному господарстві, деградація ґрунтів, втрата для держави значних обсягів бурштину сирцю, що суттєво перевищують обсяги легального видобування, недоотримання митних зборів, загальнодержавних та місцевих податків і зборів, що зумовило зростання «тіньового» сектору економіки; 3) в соціальній сфері – підвищення рівня криміногенної ситуації в регіоні, високий рівень травматизму та смертності серед старателів через недотримання правил безпеки, соціальна напруга через конфлікти їх з місцевим населенням.

Із геоморфологічних процесів в регіоні поширені денудація та акумуляція, які представлені яружно-балковою мережею, заболоченням, площинним змивом, та підтопленням, зустрічаються карстово-суфозійні просядочні явища. Флювіальні процеси проявляються у руйнуванні берегів, підмиванні уступів заплави, розмиванні її окремих ділянок, переносі та відкладенні матеріалу, утворенні перекатів і пляжів, перебудові меандр.

Промисловість району зв'язана з переробкою сільськогосподарської сировини, місцевих лісових і мінеральних ресурсів. Енергетичні ресурси – це торф та дрова. Швидкий економічний і культурний розвиток району поставив нові високі вимоги до транспорту, насамперед до залізничного та автомобільного, які забезпечують як зовнішні, так і внутрішні зв'язки.

Інтенсивне вирубування лісів Полісся, необґрунтовані обсяги осушення боліт і видобутку торфу, забруднення хімічними речовинами угідь, промислові забруднення, жорстокий ядерний удар чорнобильської аварії призвели до критичного екологічного стану. На території району утворилась значна кількість відокремлених фрагментів умов і ресурсів, що веде до збіднення видового різноманіття флори і фауни, перешкоджає розселенню та міграції видів, обміну генетичною інформацією, внаслідок чого знижується організованість біосистем та їх саморегуляція і самовідновлення.

Руйнування природного каркасу ландшафтних геосистем Полісся в процесі меліоративного і господарського освоєння території приводить до зниження стійкості і самовідновлення, а нерідко викликає деградацію природного ландшафту в цілому. Збереження та охорона природного екологічного

каркасу, його вивчення та дослідження процесів і закономірностей міграції речовини і енергії на локальному рівні можливо тільки в стаціонарних умовах заповідників і заказників. З'ясування причинно-наслідкових зв'язків у природних процесах, шляхів міграції мікроелементів і розподілу та перерозподілу радіонуклідів, вивчення ступеня інтенсивності антропогенного впливу на формування і функціонування екотонів і геосистем локального рівня на Поліссі, необхідно для створення банку даних фактичного матеріалу. Він буде практичною основою для теоретичних узагальнень, встановлення головних закономірностей і створення наукового фундаменту для прогнозування ходу природних процесів, динаміки, розвитку, функціонування і формування геосистем локального і регіонального рівня. Проте вивчення ходу і направлення природних процесів, кругообігу речовин і енергії, міграції і концентрації мікроелементів, причинно-наслідкових зв'язків розпочалося практично лише післ аварії на ЧАЕС [4; 5].

Оцінка ландшафтних геосистем для сільськогосподарського використання виявила, що ґрунти району несприятливі або обмежено та малосприятливі для вирощування зернових і технічних культур і помірно сприятливі під картоплю, проте більшість з них зайняті лісами (43%), луками. З врахуванням заболоченості землі району майже не придатні для землеробства [2; 5].

За радіоактивним забрудненням після аварії на ЧАЕС на території району виділено три типи ландшафтних геоecологічних систем, з яких тільки один тип (борові піщані місцевості) можна вважати відносно небезпечними. Найкращим варіантом було б залишити всю територію під природними луками, лісами, болотами, що є практично неможливим в теперішніх умовах.

Список використаних джерел:

1. Коротун І. М., Коротун Л. К. Географія Рівненської області. Рівне: Кабінет редакційно-видавничої діяльності Рівненського інституту підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. 1996. С. 70-77.
2. Логінов В. О., Чернюк Г. В. Оцінка земельних ресурсів у геосистемах Зарічненського району Рівненської області. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. Випуск 16. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. С.163-168.
3. Логінова Г. М., Чернюк Г. В. Класифікації природних комплексів та ландшафтно-геоecологічних систем Рівненського Полісся. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*. № 1. Тернопіль: ТНПУ, 2006. С. 34-40.
4. Царик Л. П., Логінов В. О., Чернюк Г. В. Оцінка радіаційного забруднення ландшафтних місцевостей Зарічненського району Рівненської області. *Подільські читання. Електронний збірник наукових праць. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені Івана Огієнка, 9-11 жовтня 2018. С. 430-437.
5. Чернюк Г. В., Царик Л. П., Логінов В. О. Стан ландшафтних геосистем на території Зарічненського району Рівненської області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*. 2019. №1. Вип.46. С. 210-215.

Отримано: 28.04.2024

Інна Шостак,
кандидат економічних наук,
НТУУ «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

ВПЛИВ ІНФЛЯЦІЇ НАВИЧОК НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ

Розвиток технологій, бізнес-ландшафту та мінлива динаміка ринку сприяють тенденції суттєвих змін навичок працівників різних галузей та їх адаптації до вимог ринку праці. Зазначені тенденції не лише прискорюють загальний прогрес людства, але створюють можливості розвитку інфляції навичок.

Інфляція навичок – це явище, при якому вимоги до навичок на ринку праці швидко ростуть, тоді як наявні навички стають застарілими або менш цінними [2]. Це означає, що попит на певні навички зменшується, оскільки вони стають загальними і доступними багатьом працівникам, тоді як попит на нові, більш рідкісні та високооплачувані навички зростає. Подібно до того, як традиційна інфляція знижує купівельну спроможність грошей, інфляція навичок може підірвати цінність затребуваних на певний момент навичок.

Як зазначається в звіті «Майбутнє робочих місць» за 2023 рік [3], це є серйозною проблемою як для окремих працівників, так і для підприємств, особливо при застосуванні концепції сталого розвитку.

Найбільші наслідки створення та знищення робочих місць походять від екологічних, технологічних та економічних тенденцій. Серед перелічених макротенденцій підприємства прогнозують найсильніший чистий ефект створення робочих місць завдяки інвестиціям, які сприяють зеленому переходу бізнесу, ширшому застосуванню стандартів ESG і більш локалізованим ланцюгам постачання.

Інфляція може вразити економіку певними напрямками, одним з яких є «інфляція навичок». Інфляція навичок ґрунтується на тому, що зараз існує велика кількість кваліфікованих працівників, ніж будь-коли, щоб виконувати роботу на поточних ринках праці. Розрахунок рівня інфляції навичок та прогнозування тенденцій розвитку галузей можуть дати миттєвий знімок траєкторії роботи та навичок необхідних для її виконання [4].

У звіті Форуму про майбутнє робочих місць за 2023 рік зазначено, що дві з п'яти основних навичок, якими володіють сьогодні працівники, будуть порушені технологічними змінами 2027 року. Більше половини інвестицій організацій буде зосереджено на застосуванні концепції ESG [3].

Отже, розуміння стратегії компанії, що базується на навичках, дає професіоналам можливість знати, для чого вони наймаються, і як оцінити сильні та слабкі сторони потенційних кандидатів. Спеціалізовані програми навчання та розвитку, засновані на основних навичках, можуть допомогти перекваліфікувати та підвищити кваліфікацію працівників у всіх сферах, викорінюючи інфляцію застарілих навичок. Інфляцію навичок можна подолати, отримавши навички, які можна передавати за межами формальної освіти, розуміючи галузеві тенденції та ознайомившись із стратегією організації, що базується на навичках.

Список використаних джерел:

1. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution | Essay by Klaus Schwab. Encyclopedia Britannica. 2018. URL: <https://www.britannica.com/topic/The-Fourth-Industrial-Revolution-2119734>.
2. Banerjee A. What is Skill Inflation? 2018. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/what-skill-inflation-amyth-banerjee>.
3. World Economic Forum. Skill inflation: What is it and how to avoid becoming victim to it. The European Sting – Critical News & Insights on European Politics, Economy, Foreign Affairs, Business & Technology – europeansting.com. 2023. URL: <https://europeansting.com/2023/08/04/skill-inflation-what-is-it-and-how-to-avoid-becoming-victim-to-it/>.
4. Hancock B., Higgins C., Law J., Olson S., Patel N., & Van Dusen K. Taking a skills-based approach to building the future workforce. McKinsey & Company. 2022. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/people-and-organizational-performance/our-insights/taking-a-skills-based-approach-to-building-the-future-workforce>.

Отримано: 09.05.2024

Ірина Ящишина,
доктор економічних наук, професор,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЄС: ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Концепція сталого економічного розвитку визнана світовою спільнотою як базова ідеологія розвитку людства у XXI ст. Починаючи із 2015 р., коли відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку у Нью-Йорку, глобальна концепція сталості ґрунтується на реалізації Цілей сталого розвитку 2030 (ЦСР) – сімнадцяти ключових напрямків подальшого зростання економіки мега, макро, мезо та мікро рівнів, обов'язкових для всіх 193 держав-членів ООН.

Політика в сфері сталого розвитку ЄС спрямована на досягнення постійного підвищення якості життя громадян і суспільного добробуту. Це передбачає досягнення економічного прогресу задля збереження природного середовища та забезпечення соціальної справедливості.

Сьогодні в ЄС реалізується Порядок денний та Європейська стратегія сталого розвитку. Водночас основним чинником розвитку ЄС у XXI ст. визнано інновації, і саме інноваційне зростання економіки стає базовим джерелом потужних позитивних зрушень щодо сталості ЄС. Починаючи із 1984 р. і дотепер основним та єдиним інституційним механізмом проведення політики ЄС в сфері інновацій є рамкові програми. Фактично усі вони конкретизували стратегії інноваційного і сталого розвитку ЄС. Практично кожна Рамкова програма передбачала поєднання виконання економічних, соціальних і екологічних завдань шляхом розбудови науки, проведення досліджень, застосування інноваційних механізмів, фокусуванні на розробці новітніх технологій, досягнення безпеки.

За даними ООН прогрес ЄС в досягненні ЦСР заслуговує на високу оцінку: десять країн, які найбільше наблизилися до досягнення ЦСР це країни ЄС; у першій двадцятці країн із найкращими показниками досягнення ЦСР шістнадцять належать до ЄС. Держави-члени ЄС демонструють найкращі результати в досягненні ЦСР 1 (Подолання бідності), ЦСР 3 (Міцне здоров'я і благополуччя) та ЦСР 8 (Гідна праця та економічне зростання). ЄС належить до регіонів світу з найнижчими рівнями бідності та нерівності. Натомість держави-члени ЄС показують найгірші результати з ЦСР 2 (Подолання голоду та розвиток сільського господарства) та ЦСР 12–15, які стосуються відповідального споживання й виробництва, клімату і біорізноманіття [1].

Однак варто визначити, чи дійсно активна інноваційна політика ЄС дає відчутні результати для сталого розвитку європейських країн, досягнення прогресу щодо соціальних, економічних та екологічних індикаторів економіки країн спільноти.

У таблиці 1 наведені показники, що характеризують відповідні напрями розвитку країн ЄС: SII – сумарний інноваційний індекс, що показує рівень інноваційного розвитку; SDG Index – індикатор сталого розвитку; HDI – індекс розвитку людини, як узагальнений показник соціальних досягнень; GNP (PPP) per capita – середньодушевий валовий національний продукт за паритетом купівельної спроможності, що слугує інтегральним вимірником економічного

розвитку; EPI – індекс екологічної ефективності, як кількісна оцінка показників екологічної політики держав.

Таблиця 1

Показники розвитку країн ЄС за 2022 р.

Країна	SII	SDG Index	HDI	GNP (PPP) per capita	EPI
Фінляндія	0,753	80,04	0,948	60 365	77,90
Швеція	0,737	80,57	0,947	54 489	72,70
Данія	0,735	80,64	0,940	49 452	76,50
Німеччина	0,705	70,09	0,941	55 979	62,60
Австрія	0,689	71,03	0,937	52 293	58,20
Чеська Республіка	0,656	77,71	0,916	53 619	66,50
Словаччина	0,645	75,43	0,942	54 534	62,40
Естонія	0,642	67,83	0,930	84 649	72,30
Франція	0,634	71,35	0,945	76 169	57,40
Польща	0,634	61,02	0,896	38 188	58,00
Ірландія	0,577	72,86	0,903	45 937	62,50
Бельгія	0,54	73,03	0,89	38 048	61,40
Словенія	0,521	70,12	0,918	39 746	67,30
Нідерланди	0,519	74,36	0,889	38 745	59,90
Хорватія	0,495	69,93	0,895	42 840	57,70
Португалія	0,489	69,58	0,905	38 354	56,60
Італія	0,47	65,88	0,918	38 884	56,00
Іспанія	0,469	69,95	0,866	33 155	50,10
Латвія	0,459	67,66	0,875	37 931	55,90
Угорщина	0,435	65,21	0,887	29 002	56,20
Люксембург	0,385	68,96	0,846	32 789	55,10
Литва	0,359	73,74	0,848	30 690	60,00
Мальта	0,356	70,00	0,858	16 211	60,20
Греція	0,344	72,82	0,876	33 034	50,60
Румунія	0,288	69,45	0,863	32 803	61,10
Кіпр	0,256	59,48	0,795	23 079	51,90
Болгарія	0,181	62,61	0,821	30 027	56,00

Складено за [2-5]

Варто зазначити, що є група країн, яка входить у лідуючу десятку ЄС з усіх показників, це – Фінляндія, Швеція, Данія, Німеччина, Австрія. Низка досліджень підтверджує, що інноваційна політика ЄС в XXI ст. стає дієвим інструментом вирішення не лише економічних, а й соціальних проблем [6]. Визначимо вплив показників інноваційного розвитку на показники соціального, економічного, екологічного і узагальнюючого сталого розвитку країн ЄС за допомогою побудови моделей лінійних парних регресій, де незалежною змінною виступатиме SII, а залежними змінними – відповідні показники сталого розвитку в цілому (SDG Index) та його складників (HDI, GNP (PPP) per capita, EPI).

Рівняння моделей парних лінійних регресій

Незалежна/ залежна змінна	Рівняння моделі	R ²	R	Стандартна похибка оцінки	Fфакт	Fкрит
SII/ HDI	$y = 0,2359x + 0,774$	0,8336	0,9130	0,0153	129,76	1,25
SII/ GNP (PPP) per capita	$y = 72729x + 5362,1$	0,5709	0,7556	5,2788	81,91	1,25
SII/ EPI	$y = 25,741x + 47,538$	0,3124	0,5589	0,4199	41,07	1,25
SII/ SDG Index	$y = 20,403x + 60,228$	0,3561	0,5967	0,8764	32,06	1,25

Проведені розрахунки показують, що коефіцієнт кореляції в усіх моделях є середнім та сильним. Найбільш вагомо рівень інноваційності впливає на HDI країн ЄС; відчутний зв'язок SII із Валовим національним продуктом на душу населення. При цьому зв'язок інноваційності та індексу екологічної ефективності країн дуже слабкий; виявлено слабку залежність між сумарним інноваційним індексом та індексом сталого розвитку країн ЄС.

Якщо усі країни ЄС розподілити на три групи за рейтингом інноваційності (перша група – країни з рейтингом SII від 1 до 9; друга – від 10 до 18; третя – від 19 до 27) то групові моделі парної регресії SII/ SDG Index і відповідні коефіцієнти детермінації та кореляції становитимуть:

Перша група: $y = 95,621x + 8,2619$, $R^2 = 0,4797$, $R = 0,6926$;

Друга група: $y = 53,86x + 43,211$, $R^2 = 0,5952$, $R = 0,7714$;

Третя група: $y = 22,929x + 59,966$, $R^2 = 0,1858$, $R = 0,4310$.

Отже зв'язок між рівнем інноваційного розвитку країн ЄС на їх сталість є середнім для першої групи країн, тісним для країн другої групи та слабким для третьої групи країн. Коефіцієнт детермінації побудованих моделей демонструє, що сталий розвиток країн залежить від їх інноваційності на 48% для першої групи, на 60% для другої, і на 19% для третьої.

Таким чином можна узагальнити, що інноваційність країн ЄС не стала основним чинником сприяння сталому розвитку цих країн, незважаючи на декларування зміни курсу інноваційної політики спільноти із суто економічного спрямування на соціально-економічний. Очевидно, що серед детермінант екологічного розвитку ЄС інноваційні зрушення не пріоритетні.

Список використаних джерел:

1. Сталий розвиток в ЄС. Звіт про моніторинг щодо прогресу в досягненні ЦСР в контексті ЄС. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-statistical-books/-/KS-02-19-165> (дата доступу: 02.01.2024).
2. European Innovation Scoreboard. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/-/detail/en/IP_23_3683 (дата доступу: 12.12.2023).
3. The Environmental Performance Index. Ranking country performance on sustainability issues. URL: <https://nonews.co/wp-content/uploads/2022/06/epi2022.pdf> (дата доступу: 13.01.2024).
4. Human Development Report 2021-22. URL: https://hdr.undp.org/system/files/documents/-/global-report-document/hdr2021-22reportenglish_0.pdf (дата доступу: 01.03.2024).
5. Europe Sustainable Development Report 2023-24. URL: <https://s3.amazonaws.com/-/sustainabledevelopment.report/2024/europe-sustainable-development-report-2023-24.pdf> (дата доступу: 02.03.2024).
6. Яцишина В. І. Соціалізація інноваційної політики ЄС. *Наука та наукознавство*. 2017. № 4. С. 3-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NNZ_2017_4_2 (дата доступу: 13.03.2024).

Отримано: 10.04.2024

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ 3.
ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ
УКРАЇНИ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА ГЛОБАЛЬНИХ
ВИКЛИКІВ

Kajetan Agaciński,
Master, Poznan University of Economics and Business, Poznan, Poland

ANALYSIS OF PROFESSED VALUES IN TERMS OF THEIR IMPACT
ON WORK USING GENERATION Z AS AN EXAMPLE

There are a wide variety of theories about how people are motivated to work. For some, work is an integral part of life, while for others it is an unwanted chore, serving only to support themselves. It should be noted that since ancient times, people have engaged in various forms of work, however, both the perception and approach to this issue have evolved over the centuries. With the rapid technological development, both the nature of work and the approach to it have undergone significant changes in recent decades. Just a few decades ago, especially in the manufacturing sector, unpaid overtime was a widely accepted norm. Today, many employees refuse to work beyond the set hours, aware that the employer, by violating these rules, is breaking the law and exposing itself to legal consequences. In the past, with high unemployment rates, employees realized that defying a supervisor or refusing to perform tasks after hours could result in dismissal, as they could be replaced by many others willing to do so. This transformation underscores how technology and social change are shaping today's work environment.

The study is aimed at investigating what values representatives of Generation Z follow in their private and professional lives. The information obtained will help to understand how postmillenials function in the labor market.

Theoretical background

The basic information that needs to be specified is the identification of the time frame from which the generation begins. Scientists and researchers are not unanimous on this issue, however, following the publication of Agnieszka Całek, it can be assumed that the beginning of this generation is estimated to be 1995, and the last representatives of Generation Z were born between 2009 and 2015 [1].

The name Generation Z was adopted because of the alphabetical sequence, where previous generations were called «X» and «Y» in turn. This is not the only term for this group of people. It is also called the «iGeneration», where «i» is an abbreviation of the word «Internet». This is directly related to the factor that most influenced and continues to influence the development of this generation. Generation Z is also referred to by the term «Postmillenials», which directly refers to the previous generation [2].

The biggest and most noticeable factor that had a significant impact on the formation of this generation was the constant advancement of technology. This is the first generation that did not have to adapt to the changing technological environment and learn how to use and operate technological solutions, because they grew up in an environment where they occurred on a daily basis. They were introduced to the world

of technology from an early age, something earlier generations did not have the chance to experience [3]. Postmillennials grew up in a world of moving images, the growing Internet, or widespread telecommunications. As time went on, they observed the development of previous technologies, but it didn't challenge or surprise them. Thanks to their experience, they feel very comfortable in the virtual world and are able to connect it to the real world. They search for all the knowledge they need at a given moment in apps, blogs and social forums. Social media has become a second, very real life for Generation Z [4]. Through various platforms, they inform their friends from all over the world what is currently going on in their lives. Involvement in the virtual world has become an integral part of their lives. More and more applications are being developed that make users addicted to using it by controlling their daily affairs. There are popular apps that record the meals eaten, the number of hours slept and the intensity of daily activities. All of these have their advantages and disadvantages, however, they make it increasingly impossible for people to imagine life without the aforementioned technological conveniences. Like older generations, post-millennials are aware of the dangers that exist in the virtual world. In addition to hacking attacks and account theft, the younger generations increasingly have to face the hegemony prevalent online [5]. Excessive use of technology has made it very common for post-millennials to avoid real-life contacts in favor of online meetings. This doesn't just apply to business meetings, but also to meeting with friends. Another of the interesting observations is that Generation Z is making fewer and fewer phone calls, replacing it with text and picture messages. Sending a message is much easier than making a phone call because users have plenty of time to think about their response, where in a live conversation they don't have that comfort. Growing up in an era of affluence and widely available technology has led to serious problems for young people entering adulthood. Excessive protectionism has resulted in a high degree of risk aversion, which, thanks to their parents, Generation Z did not have to deal with before [6].

Research methodology and sample

The basis of the study was the author's questionnaire, consisting of several parts, each of which constituted a separate research problem. The first part, a metric, collected basic information about the respondents, such as age, frequency of job change and nationality, which allowed the creation of a demographic profile of the study participants. The second part, of a proper nature, focused on Generation Z's approach to work. Based on the literature, our own observations and consultations with representatives of Generation Z, dozens of variables were selected, some of which were removed from further analysis due to redundancy. The last part of the survey was qualitative, where respondents were given the opportunity to freely express their opinions about their expectations, approach and involvement in the job search process and job performance. The results allowed us to explore both quantitative and qualitative aspects of this generation's approach to work.

The survey was conducted in Belgium in 2023/2024, using tools such as WhatsApp, email, Instagram and the author's direct relationship with respondents to distribute the questionnaire. This approach allowed the survey to reach a wide range of respondents and ensure a diversity of data. A total of 225 people participated in the survey, almost 85% of whom were Generation Z. Among the respondents, Belgians were the largest group, accounting for 74% of the total sample.

The research results

One of the core values that post-millennials have in their lives is work-life balance. They are aware that they will spend the vast majority of their adult lives at work, so they want their profession not to be a forced obligation that evokes negative feelings, but a part of their lives through which they can develop themselves while achieving financial benefits in the form of salary. Too much specialization leads to routine, which in many cases has a demotivating effect on young people who want to develop in their chosen field. Frequent job changes are viewed negatively by employers, however, it should be remembered that such situations can be prevented by using methods such as internal recruitment. Thanks to this, an employee who is tired of his duties changes his position, but does not leave the company. In this way, the company does not have to conduct extensive training to introduce the person hired to the organization, but instead focuses on introducing the new tasks and processes.

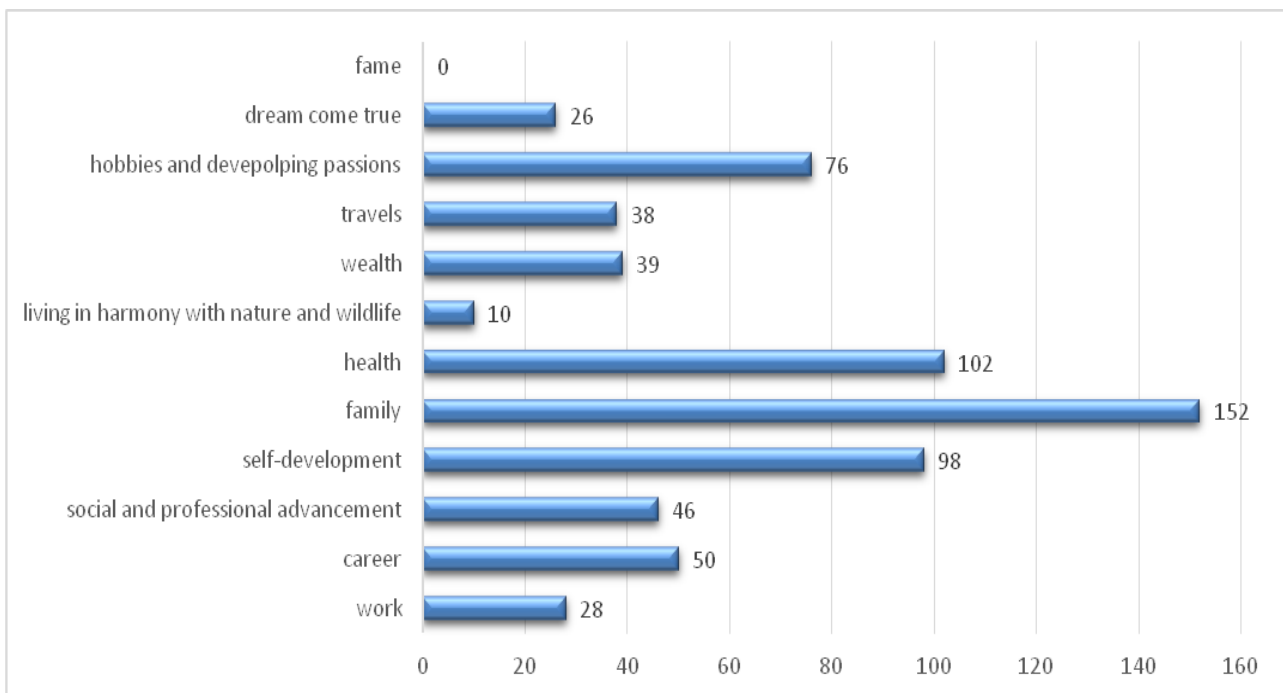

Chart 1. Priorities in the life of Generation Z – the research results
Source: own study

In the literature, Generation Z is often portrayed as a generation focused on a consumer lifestyle. They shun stability and want to take advantage of the opportunities provided by today's technological and communications development by traveling the world and not worrying about the future. Research conducted in Belgium shows that the most important value for representatives of the described generation is the family. Certainly, the family model of Generation Z will definitely differ from older generations, however, values such as family, health and stability are still very important for this generation. Stability, not only in the context of work, but also in private life, is particularly important given the prevailing global situation. More and more conflicts, especially in Europe are creating a sense of uncertainty and fear of what may come. Generation Z is perceived in the literature and by the public as the one who particularly cares about ecology and nature conservation. However, studies have

shown that the aspect of sustainability is of little importance to representatives of this generation. When it comes to the topics of tolerance and equality in the broadest sense, the younger generation is heavily involved in the struggle for the aforementioned values. Some of the most important aspects that people of the younger generation turn their attention to when starting, or looking for, a job are the sense of acceptance and the atmosphere at work. The Covid19 pandemic and the lockdown that came with it have caused huge changes in the behavior and character of Generation Z. Isolation and lack of contact with peers in the real world have made starting in a new environment a major psychological discomfort. For this reason, factors such as a toxic atmosphere at work can result in immediate resignation from a given position. A significant portion of Generation Z has problems with face-to-face contact, or through phone calls. For this reason, a sense of belonging and a positive atmosphere at work are especially important for an employee to work effectively and have the opportunity for self-realization.

It should be remembered that Generation Z has only been in the labor market for a few years, and the vast majority have not yet started their careers. For this reason, it is advisable to repeat the survey over several years or perform it on a cyclical basis. Expectations and preferences towards the labor market may change significantly especially when the youngest representatives of Generation Z start working.

Conclusions. One of the most salient values is the profound emphasis post-millennials place on achieving a harmonious work-life balance. Realizing that they will spend a significant portion of their adult lives in the workplace, they aspire to see their career not merely as a chore, but rather as an integral part of their lives that facilitates personal growth while providing financial stability, usually in the form of a salary. Despite a lot of information and references saying that Generation Z is negative about plans to start a family, it turns out that it is still one of the most important values for them in life. Similarly, stability, with which the younger generation is not associated, turns out to be an important factor. A number of macroeconomic situations, including political ones, create a high level of uncertainty not only for established individuals but also for those beginning their career paths. Knowledge of the values adhered to by Generation Z may prove to be extremely important in terms of management and the creation of new job opportunities aimed at young people.

References:

1. Całek A. Pokolenie Z – próba diagnozy. *Zeszyty Prasoznawcze*. 2021. №1(245). P. 105-108.
2. Chomątowska B., Żarczyńska-Dobiesz A. Pokolenie Z na rynku pracy – wyzwania dla zarządzania zasobami ludzkimi. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*. 2014. №350. P. 405-415.
3. Sadowski R. Raport Newspoint: Pokolenia w Polsce i potrzeba monitorowania ich rosnącej aktywności. 2018. <https://www.newspoint.pl/blog/raport-newspoint-pokolenia-w-polsce-i-potrzeba-monitorowania-ich-rosnacej-aktywnosci>.
4. Strauss W., Howe N. *Generations: The history of America's future, 1584 to 2069*. New York, NY: William Morrow and Company Inc. Wolor, 1991.
5. Messyasz K. Pokolenie z na rynku pracy – Strukturalne uwarunkowania i oczekiwania, *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia sociologica* 76. 2021.
6. Muster R. Pokolenie «Z» na rynku pracy w opiniach pracodawców. *Humanizacja pracy*. 2020. №1. P. 131-146.

Отримано: 03.05.2024

Ірина Андрейцева,
кандидат економічних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

Повномасштабна війна, що розпочалася у лютому 2022 року, серйозно посилила існуючі проблеми та відкрила нові виклики для соціальної безпеки і стабільності в Україні. Особливо важливими для збереження людського потенціалу України стали масові зовнішні міграції населення, значні обсяги внутрішніх переміщень, втрата житла і робочих місць, зниження рівня доходів, зростання безробіття, збільшення проблем соціальної вразливості населення та погіршення стану вже слабкої соціальної інфраструктури країни. Умови війни створюють серйозні виклики для України щодо збереження її людського потенціалу через значні масштаби міграції молоді. Ця тенденція не лише призводить до втрати цінного людського капіталу, а й створює проблеми з мотивацією населення щодо життя та працевлаштування в Україні.

Ця ситуація наочно демонструє необхідність розробки й впровадження ефективної та якісної соціально-демографічної політики, спрямованої на вирішення нагальних соціальних проблем і управління міграційними процесами. Така політика дозволить стримувати втрати мігрантів і зберігати людський капітал як ключовий інтелектуальний та кадровий ресурс.

Україна є однією з країн, де населення проявляє високий рівень мобільності. Останні роки характеризуються активізацією молоді та зростанням інтелектуальних міграцій з України, що призводить до зростання освітньої та професійної мобільності. І як наслідок, загострюються проблеми розвитку людського капіталу, оскільки зростає міграційна активність молоді. Це призводить до розриву зв'язків між поколіннями, знецінення сімейних цінностей, поширення ідеології бездітності, зменшення демографічного потенціалу, а також погіршення якості професійної освіти через виїзд за кордон значної кількості молодих та творчих особистостей.

Розвиток та втілення людського потенціалу народу України значною мірою залежать від глобальних факторів, серед яких особливо важливий – міграційна нестабільність. На теренах Європи міграційні виклики характеризуються двома аспектами. Геополітичні напруження та військові конфлікти призводять до значного переміщення населення не лише з України, але й з країн Близького Сходу, Південної Азії та Африки, що створює виклик для функціонування економічних, соціальних та політичних систем європейських країн. Це змушує країни ЄС переглянути свою імміграційну політику щодо біженців. Водночас країни Європи стикаються зі складними соціодемографічними викликами, зокрема, постарінням населення, дефіцитом робочої сили. Ці проблеми передбачають забезпечення економічного зростання за рахунок залучення більшого обсягу трудових ресурсів, переважно для низькокваліфікованих працівників та простих робітничих професій.

Зазначені чинники призводять до посилення селективної імміграційної політики країн, що викликає спрощення процедур працевлаштування іноземців на ринках праці. Створення такого сприятливого середовища для трудової міграції, пзумовлене суттєвими відмінностями у рівнях оплати праці між Україною та країнами Європи, визначає значні міграційні потоки з України. Дослідження свідчать, що ці міграційні потоки зумовлюють тенденцію до працевлаштування й проживання за кордоном.

Україна в глобальних міграційних потоках виконує не лише роль донора людських ресурсів, а й продовжує залишатися країною-транзитером мігрантів, а також відома своїми високими стандартами освітніх послуг, які привертають увагу іноземних студентів. Проте, не зважаючи на це, міграційні процеси в Україні набувають все більш загрозливих розмірів, що спричиняють проблеми різного характеру, а саме: втрати людського капіталу, руйнування сімей, депопуляція сільських територій, формування дефіциту робочої сили на ринку праці.

Важливим пріоритетом державної соціально-демографічної політики України – зменшення міграційних втрат населення. Цього можна досягти за рахунок: зменшення швидкості еміграції (використання соціально-економічних методів); стимулювання зворотної міграції; зміцнення внутрішньої міграції. Окрім того, політична стабільність та економічне зростання створюють основу для підвищення реальної заробітної плати й покращення можливостей працевлаштування на внутрішньому ринку праці, а також створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва, можуть не лише сповільнити відтік людських ресурсів за кордон, але сприяти поверненню довготривалих трудових мігрантів. Посилення дії соціально-економічних інструментів та забезпечення успішності економічних реформ можливе за допомогою активної інформаційної, освітньої та культурної політики держави, просвітницької роботи з населенням.

За сучасних умов фактори соціального оточення стають не менш важливими. Впродовж останніх років якість життя помітно погіршилася через низку суспільних і соціально-економічних наслідків війни, внутрішніх переміщень населення, соціально-економічної нестабільності, інфляції, спаду реальних доходів, підвищення цін на транспорт та комунальні послуги тощо.

Природне довкілля є одним з головних чинників якості життя. Проте в Україні існує низка екологічних проблем, які мають серйозний вплив на добробут населення. Ці проблеми містять забруднення поверхневих та підземних вод, забруднення водойм різними речовинами, забруднення повітря внаслідок промислових викидів, порушення природного балансу через експлуатацію корисних копалин, незаконну рубку лісів у Карпатах, перетворення земельних ресурсів через забудову та інші негативні впливи.

Отже, збереження екологічної рівноваги та забезпечення соціальної стабільності є надзвичайно важливими для підвищення якості життя та забезпечення сталого розвитку регіонів. На сучасному етапі розвитку особливо актуальними є дослідження якості життя на регіональному та локальному рівнях.

Ураховуючи комплекс умов і чинників, важливих для України, необхідно застосовувати програмно-системний підхід у розробці та впровадженні

державної соціально-демографічної політики задля підвищення якості життя. Головною метою такої політики є зближення стандартів життя України з країнами ЄС, а її стратегічними пріоритетами – розвиток інтелектуальної інфраструктури, підвищення ролі зеленої економіки, забезпечення безпеки та соціальної відповідальності, підвищення стійкості системи охорони здоров'я, збалансування ринку праці та зайнятості, а також створення здорового та безпечного середовища для життя.

Для покращення якості життя населення важливо враховувати широкий спектр чинників, які впливають на соціальну інфраструктуру: освіту, охорону здоров'я, культуру, транспорт, житлово-комунальне господарство та інші сфери. Ключові проблеми соціального та екологічного характеру, наявний потенціал, вказують на необхідність розвитку таких напрямів модернізації соціальної інфраструктури: поліпшення доступу до соціальних послуг, оптимальне використання рекреаційних ресурсів, співпраця в галузі соціального обслуговування та охорони навколишнього середовища, реформа системи освіти, інтелектуальне управління житлово-комунальним сектором, розвиток транспортно-транзитної інфраструктури, збереження культурної спадщини України та регіональних особливостей.

Однак навіть зараз, коли військові дії продовжуються, масова міграція українських біженців за кордон залишається серйозною соціально-гуманітарною проблемою. Розуміючи, що за активних бойових дій зупинити цей потік емігрантів практично неможливо, важливо вже нині розпочати системний моніторинг, щоб досліджувати не лише кількісні аспекти примусової міграції, але й реальні проблеми, потреби та наміри людей, які стали біженцями. Крім того, необхідно розпочати відновлення комунікацій і інфраструктури, реконструкцію і відновлення житла. Важливо, щоб Україна зуміла зберегти позитивний імідж у світі, який сприятиме стабілізації післявоєнної соціально-економічної ситуації та зміцненню патріотизму серед українців, їхньому бажанню працювати на благо країни.

Для стабілізації внутрішнього ринку праці в умовах війни, органам влади слід вжити низку заходів. Серед них варто зазначити зусилля, спрямовані на підвищення мобільності робочої сили, навчання найбільш конкурентоспроможним професіям, запуск механізмів реверсної трудової міграції, забезпечення внутрішньо переміщеним особам житла в сільських поселеннях та малих містах, використання потенціалу бізнесу, який релокалізується, створення нових індустріальних парків для стимулювання нових підприємств та розширення діяльності вже переміщених виробництв, активізація центрів підтримки підприємництва.

Список використаних джерел:

1. Грішнова О. А., Дмитрук С. М. Людський капітал в умовах кризи: оцінка та пошук можливостей збереження. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 5 (170). С. 11-16.
2. Лібанова Е. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу. Київ: КНЕУ, 2012. 330 с.
3. Lupak R., Mazyuk B., Zaychenko V., Kunytska-Iliash M., Vasylytsiv T. Migration processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2022. Т. 8. Вип. 10. 1868-2022-397. С. 70-88.

Отримано: 01.05.2024

Валентина Антонюк,
доктор економічних наук, професор,
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЇХ ЕКОНОМІКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Україна вже третій рік знаходиться в умовах жорстокої і виснажливої війни, розв'язаної Росією з метою знищення українського народу і незалежної держави. Країна несе величезні економічні, фінансові і людські втрати, які мають місце на всій території України, однак нерівномірно розподіляються по регіонах. Світовий банк (СБ) у третьому раунді оцінки втрат і потреби на відновлення визначив, що найбільші руйнування і втрати мали прифронтові регіони та ті, які були звільнені збройними силами України. Значно менші втрати мають регіони центру та західні (тилові) регіони. За оцінкою СБ, на відновлення прифронтових територій у 2024-2033 рр. необхідно буде 250,5 млрд дол. США, звільнених регіонів – 80,8 млрд, регіонів підтримки – 36,3 млрд, тилових регіонів – 19,1 млрд дол. США [1]. Це вказує на значні обсяги робіт, які необхідно буде здійснити для забезпечення відновлення та сталого розвитку регіональних економік. При цьому відбудова має здійснюватися шляхом реконструкції та інноваційної модернізації господарських комплексів регіонів, що необхідно для подолання технологічного відставання, оборони, підвищення конкурентних позицій регіонів, кращого задоволення потреб населення. Для відновлення як в умовах воєнного протистояння, так і в повоєнний період регіонам важливо сформувати кадровий потенціал відновлення, який би був спроможний забезпечувати модернізаційні зміни. Однак в умовах повномасштабної війни, коли підприємства змушені виживати і шукати можливості збереження виробництва, інноваційний розвиток погіршився, зменшується частка високотехнологічного виробництва, що перешкоджає можливостям повоєнної модернізації регіонів [2]. Однією із причин такої ситуації є дефіцит кваліфікованих кадрів. Л. Лісогор та Н. Руденко в аналізі кадрового забезпечення національної та регіональної економік у довоєнний і воєнний період зробили висновок про загострення проблем та ризиків, пов'язаних з якістю кадрового потенціалу [3].

Кадрові проблеми регіонів України сьогодні значно загострилися у зв'язку з воєнними втратами населення та міграцією, що створює суттєві загрози для відбудови регіонів. Міжнародна організація з міграції (МОМ) зробила оцінку внутрішнього переміщення біженців від війни. За її даними, регіони Сходу втратили внаслідок внутрішньої міграції майже 1,8 млн осіб, втрати населення у регіонах Півдня склали 240 тис. осіб. У регіонах Центру і Заходу чисельність населення зросла на 700-800 тис. осіб [4]. Більше 6 млн осіб виїхало за межі України. Такі зміни населення регіонів позначаються на їх кадровому забезпеченні та ситуації на ринках праці, яка також залежить від відновлення бізнесу і потреби в робочій силі, яка в регіонах відрізняється.

Інформація Державної служби зайнятості свідчить, що чисельність безробітних зменшилась у 2-3 рази в усіх регіонах, що в умовах скорочення економічної діяльності свідчить про вплив робочої сили, який є наслідком

переважно міграції. При цьому кількість вакансій у більшості регіонів скоротилася меншою мірою, за винятком прифронтових областей. Луганська, Запорізька і Херсонська області фактично втрачають можливості для зайнятості, оскільки скорочення пропозиції вакантних робочих місць тут найбільше: у Запорізькій кількість безробітних скоротилася у 3,3 рази, а кількість вакансій – у 7,3 рази; аналогічно у Херсонській обл. у 3,9 та 16,6 рази. Тому кількість безробітних на 1 вакансію в цих областях, та у Донецькій, є найбільшою. В усіх інших регіонах навантаження на одну вакансію значно знизилася (рис.) і в більшості областей складає 2-3 особи, що, в умовах професійно-кваліфікаційної розбалансованості може говорити про дефіцит робочої сили за низкою професій. Найнижче навантаження спостерігається у тилкових та центральних регіонах, а в Львівській області на одного безробітного приходиться 2 вакансії [5; 6].

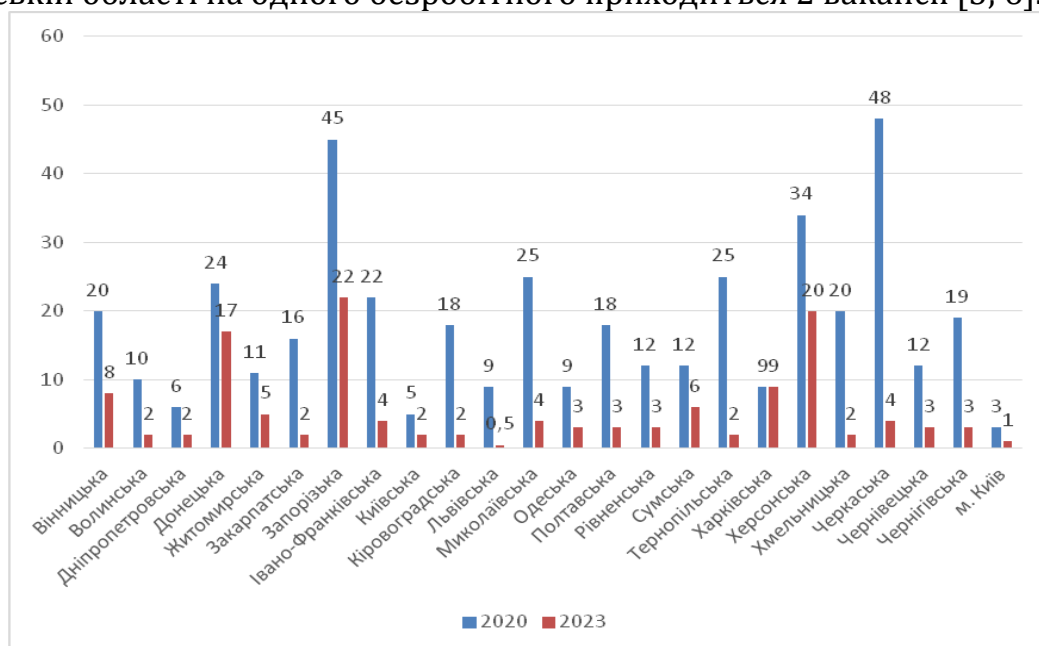

Рис. 1. Динаміка кількості безробітних на 1 вакансію у регіонах України

Ситуація на регіональних ринках праці нині суттєво відрізняється. У тилкових західних областях, куди у здебільшого перемістилися переселенці та підприємства, та в яких більш безпечні умови економічної діяльності, загострюється кадровий дефіцит. У регіонах відновлення та підтримки чисельність безробітних скорочується у більшій мірі, ніж кількість вакансій, що призводить до зменшення варіантів найму працівників, а по багатьох професіях виникає кадровий голод. Так, у Львівській обл. у 2023 році практично за всіма професіями спостерігається нестача працівників, найбільше за такими професіями: швачка – дефіцит 963 працівників; водій автотранспортних засобів – 1096; кухар – 552 працівників [7]. В Одеській та Харківській областях, не дивлячись на те, що був більший рівень безробіття, також мав місце дефіцит кадрів за багатьма спеціальностями, найбільше за такими як: інженер, вчитель закладу загальної середньої освіти, фармацевт, медична сестра, водій автотранспортних засобів, електромонтер, електрогазозварник, слюсар-ремонтник та ін.

Сьогодні все більш актуальними стають завдання пошуку шляхів та механізмів збереження та відтворення кадрового потенціалу регіонів, необхідного для відновлення економічної діяльності як в умовах воєнного стану, так і для повоєнної відбудови. Базовою умовою вирішення кадрової проблеми є створення умов довготривалої безпеки в регіонах, однак в умовах війни

здійснити це в повному обсязі неможливо. Кадрові проблеми в регіонах відрізняються в залежності від втрат, ступеня ризиків та завдань відновлення економічної діяльності. Тому кожен регіон буде їх вирішувати по своєму. Однак, загальні підходи мають бути є такими.

По-перше, створення умов для призупинення відпливу працівників з регіону, що можливо шляхом удосконалення організаційно-правових засад зайнятості на принципах гідної праці: посилення захисту від різноманітних загроз, в тому числі – воєнних, створення безпечних умов праці; забезпечення гідного розміру заробітної плати; забезпечення повної гарантій дотримання трудових прав та захисту інтересів працівників.

По-друге, розробки і впровадження дієвих регіональних механізмів і стимулів повернення вимушених зовнішніх і внутрішніх мігрантів, які мають стосуватися: можливостей працевлаштування та отримання гідного трудового доходу, перспектив розвитку професійної кар'єри, відновлення житла або надання сприятливих умов для його оренди, допомоги з переїздом, забезпечення необхідними соціальними послугами тощо.

По-третє, здійснення активних зусиль щодо залучення до економічної діяльності пасивної частини працездатного населення регіону, тобто – економічно неактивної її частини, в тому числі інвалідів шляхом їх реінтеграції, професійної підготовки та перенавчання.

По-четверте, використання нестандартних і гнучких форм організації праці з використанням сучасних інформаційних технологій та логістичних систем: дистанційної зайнятості, тимчасової зайнятості, фрілансу, лізингу персоналу, аутсорсингу, аутстафінгу, вахтового методу та інших форм.

По-п'яте, важливою умовою є модернізація економіки регіону, створення нових робочих місць, які відповідають сучасному рівню технологічного розвитку та є привабливими для працівників, оскільки забезпечують не лише гідну оплату праці, а й створюють умови для професійного розвитку і зростання.

Список використаних джерел:

1. Ukraine – Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3). February 2022 – December 2023 (English). Washington, D.C.: World Bank Group. P. 36-37. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a>.

2. Іщук С. Економіка регіонів України в умовах повномасштабної війни: новітні тенденції. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. Економіка*. 2023. №3. С. 24-33. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-03-24-33>.

3. Лісогор Л., Руденко Н. Кадровий потенціал забезпечення соціально-економічного розвитку України в сучасних умовах. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Економіка*. 2022. № 4(221). С. 19-26. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2022/221-4/3>.

4. Україна – звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 12 (16-23 січня 2023 року). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naseleння-0>.

5. Ситуація на зареєстрованому ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості у 2022-2023 роках. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/68>.

6. Ситуація на зареєстрованому ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості у 2020-2021 роках. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/68>.

7. Ситуація на зареєстрованому ринку праці та діяльність Львівської обласної служби зайнятості у 2023 році. URL: <https://lviv.dcz.gov.ua/analitics/65>.

Отримано: 05.05.2024

Олександр Горбатюк,
кандидат економічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна

МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

У сучасних умовах господарювання важливого значення набуває мотивація персоналу фермерських господарств, яка виступає одним із основних факторів ефективності підприємницької діяльності. Мотивація персоналу фермерських господарств є головним засобом гарантуванню раціонального використання кадрового потенціалу, природних та економічних ресурсів. Актуальні проблеми мотивації персоналу аграрних підприємств будь-яких форм власності завжди сучасні, адже від справедливо розробленої системи мотивації залежать не тільки фінансові результати аграрних формувань, зростання продуктивності праці, зниження собівартості продукції, але й удосконалення навичок та соціальна активність членів фермерських господарств. Міжнародний досвід та національні дослідження набули багато методів та прийомів підвищення мотивації персоналу фермерських господарств. Забезпечення ефективності мотивації зайнятості сімейних фермерських господарств не завжди є постійними. Відповідно до аналізу, одні фактори, які мотивують конкретне фермерське господарство до інтенсифікації підприємницької діяльності, можуть сприяти зниженню мотивації в іншого. Це підтверджує аксіому про важливість принципового підходу до визначення пріоритетів конкретних заходів та впровадження індивідуального підходу [1; 2].

Впровадження сучасних мотиваційних заходів у фермерських господарствах є невід'ємною складовою. Ефективність та найбільша віддача від впровадження інноваційних заходів спостерігається у сімейних господарствах, які є найбільш мотиваційно спрямованими (власник голова родини, господарство – власність родини, участь родини у власному капіталі), тому що саме вони працюють у реальному конкурентному середовищі і безпосередньо на собі відчувають вплив ринкової економіки. Основна ціль процесу мотивації учасників фермерських господарств – це отримання максимальної віддачі від використання наявних членів, що дає змогу підвищити загальну ефективність та результативність діяльності організації. Сьогодні основна складова частина загальної системи мотивації – матеріальне стимулювання сімейного господарства. Поряд із матеріальною мотивацією, заслуговує на увагу й моральна мотивація до праці. Людина працює не тільки й не стільки для задоволення першочергових матеріальних інтересів, скільки для комплексного забезпечення широкого кола потреб соціального, культурного, духовного характеру [1; 3].

Через військову агресію та окупацію території нашої країни в тому числі часткового знищення орних земель, відбулося зменшення обсягів виробництва основних видів продукції, відбувся відтік кадрів за межі України, частина членів фермерських господарств змінили вид діяльності. З врахуванням позицій місцевого самоврядування важливо формувати збалансовану соціально-економічну діяльність територіальних та сільських громад, що забезпечується за наявності оптимальної кількості суб'єктів підприємництва за формами

господарювання у сільському господарстві різного масштабу з пріоритетною підтримкою фермерських господарств, різних форм кооперації як інтеграційних структур з організації спільної діяльності. Кабінет Міністрів України вніс зміни у механізм державної підтримки підприємницьких структур за програмою «Доступні кредити 5-7-9%». Вказані зміни діятимуть для підприємницьких структур, що знаходяться на територіях зони високого воєнного ризику (деокуповані). Передбачено для учасників програми компенсувати відсотки за програмою до рівня 1 відсоток на перші два роки; 5 відсотків з наступного року на інвестиційні цілі та 3 відсотки на фінансування обігових коштів. Крім того, збільшується термін кредитування до 10 років на інвестиційні цілі. Грантовою програмою «Є-робота» заплановано створення нових робочих місць (632 постійних і 9000 сезонних) із розвитку теплиць і садів. Значна частина фермерських господарств не займається тваринництвом, або ж воно становить надто малу частку в структурі сільськогосподарського виробництва. На території чотирьох областей (Рівненська, Волинська, Хмельницька, Тернопільська) активно впроваджується проєкт «Сімейні молочні ферми» [3].

Перерахувавши вище зазначені заходи підвищення мотивації сімейного фермерського господарювання, можемо акцентувати, що державна підтримка буде сприяти: започаткуванню власного підприємництва, забезпеченню захисту права власності, зайнятості та становлення середнього класу на селі. Організаційно-економічне забезпечення фермерських та особистих селянських господарств не тільки буде гарантом, але й сталим потенціалом конкурентоспроможного сільського господарства, підвищить продовольчу безпеку та адаптує вітчизняну аграрну структуру до ЄС. Малим аграрним формуванням необхідно також впроваджувати і ринкові регулятори мотивації фермерських господарств для раціональної концентрації, спеціалізації, диверсифікації, альтернативних видів енергії, форм організації виробництва, а також кооперації та інтеграції. Таким чином, поєднання державних та ринкових регуляторів сприятиме мотивації членів фермерських господарств, зайнятості населення та активному відновленню економіки й сільських територій.

Список використаних джерел:

1. Ведерніков М. Д., Волянська-Савчук Л. В., Зелена М. І., Чернушкіна О. О., Горбатюк О. В. Впровадження корпоративної системи мотивації як наряду формування ефективної моделі організаційної культури. *Вісник Хмельницького Національного університету. Економічні науки*. 2022. № 3. С. 139–147. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-306-3-20>.
2. Volyanska-Savchuk L. V. Role of corporative culture in the system of personnel management in enterprise. *Scientific Journal «European Applied Sciences»*. 2015. №9. P. 74–76.
3. Розвиток фермерських господарств у сучасних умовах функціонування аграрного сектору економіки України: колективна монографія]; за редакцією Олександра Шпикуляка та Миколи Маліка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 160 с.

Отримано: 22.04.2024

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ

Значний інтерес до управління конфліктами в соціально-трудовах відносинах сьогодні є глобальним явищем. Організації як частина ринкової системи сприяють розвитку конкуренції, що в свою чергу підвищує вимоги і до працівників, служить стимулом до їх професійного та особистісного зростання.

Особливо актуальною сьогодні постає проблема пошуку нових сучасних підходів та методів вирішення управління конфліктами в організаціях, оскільки сам роботодавець, як власник підприємства, повинен також постійно вдосконалюватися, щоб вийти переможцем у конкурентній боротьбі. При зіткненні інтересів працівника і роботодавця на підприємстві неминуче виникають конфлікти, що може не тільки зіпсувати морально-психологічний клімат, але й привести до руйнування бізнес-системи, прийняти масштаби глобального протиріччя, в яке буде залучений колектив, профспілкова організація і держава.

Конфліктом визначають відносини між суб'єктами соціальної взаємодії, які характеризуються їх протидією на основі протилежно спрямованих мотивів або суджень. Ознаками конфлікту є наявність конфліктної ситуації, неподільність об'єкта конфлікту, бажання учасників продовжувати конфліктне протистояння. Предметом конфлікту є об'єктивно існуюча проблема, яка є причиною розбрату між сторонами (проблема влади, взаємовідносин, психологічної сумісності) [1].

Складна система всередині організаційних відносин потенційно містить у собі можливість виникнення конфліктів різних рівнів під впливом безлічі причин. Серед основних джерел виникнення організаційних конфліктів можна відзначити [2]:

1. Ситуації, які передбачають постановку завдань одному підлеглому багатьма керівниками.
2. Ситуації, які мають назву «порочні зв'язки».
3. Ситуації, які передбачають наявність більше семи-восьми осіб підлеглих.
4. Ситуації, які передбачають невизначеність організаційно-технологічних зв'язків.
5. Ситуації, які передбачають ненормований робочий день або ж жорсткий регламент режиму праці.
6. Ситуації, які виникають через недоліки в індивідуальному стилі управління, зокрема, якщо в процесі організації діяльності використовуються деякі різновиди директивного (авторитарного) або ліберального стилю.
7. Ситуації, які виникають через неправильну оцінку результатів праці.

Успішне функціонування організації обумовлено ефективним управлінням не лише організацією в цілому, але й складовою частиною такого управління – управління конфліктами. Ефективне управління конфліктами може сприяти досягненню цілей відповідної системи управління та цілей управління організацією загалом. Управління конфліктами характеризується як здатність

керівника ідентифікувати конфліктну ситуацію, освідчити її та розробити попереджувальні заходи щодо її вирішення.

Управління конфліктом передбачає не тільки регулювання за допомогою управлінського впливу конфліктного протистояння, але і формування психолого-організаційних умов для його профілактики. В даному випадку йдеться про своєчасну діагностику та усунення факторів, що призводять до деструктивних конфліктів, про формування у працівника комплексу норм поведінки, які допоможуть боротися зі стресовими факторами праці та навчать антиконфліктній поведінці [3].

В цілому процес управління конфліктами в організації можна розбити на декілька етапів: виявлення потреби в управлінні конфліктами, реалізація технології управління конфліктами, дослідження ресурсів технології управління конфліктами, мотивування персоналу до застосування технології управління конфліктами, аналіз результатів дії технології управління конфліктами, діагностика і контроль в управлінні конфліктами. Визначені етапи дозволяють створити систему управління конфліктами на підприємстві. При цьому кожне підприємство повинно визначити свою технологію управління конфліктами, яка має містити і технології навчання методам вирішення конфліктів, і технології профілактики деструктивних конфліктів [4].

Стратегія вирішення управлінських конфліктів за ієрархією належить до функціональних стратегій, тобто тих, які розробляються для окремого функціонального напрямку діяльності, однак повинні бути узгодженими із іншими видами функціональних стратегій для формування єдиного курсу розвитку організації. Така стратегія є досить вузькою і складається з максимально конкретних заходів реалізації цілей у сфері управління конфліктами як одного із головних функціональних напрямів.

Найчастіше стратегії управління конфліктами поділяються на дві великі групи: стратегії запобігання управлінським конфліктам та стратегії вирішення управлінських конфліктів. Якщо не вдалось запобігти процесам виникнення та перебігу конфліктів, то виокремлюють такі стратегії управління конфліктами: W-L (win-lose) – «виграти-програти»; L-L (lose-lose) – «програти-програти»; W-W (win-win) – «виграти-виграти»; L-Y – добровільна поступка, позиція жертви [5].

Виділяють три основні форми розв'язання конфліктів: перемовини (negotiation), медіація (mediation), ухвалення рішень третьою стороною (umpiring).

В основі розмежування лежить те, хто бере участь у процесі і з якою функцією, зокрема хто ухвалює рішення, тобто: у перемовинах – лише сторони беруть участь і самі ухвалюють рішення; у медіації – разом зі сторонами бере участь третя нейтральна сторона, яка не ухвалює рішення по суті спору для сторін; в «ухваленні рішень третьою стороною» очевидно, що відмінність саме у обсязі завдань і очікувань від третьої сторони, яка бере участь у процесі і ухвалює рішення для сторін по суті спору [6].

Слід врахувати той факт, що у певних ситуаціях джерелом виникнення конфлікту є сам керівник та його дії. За результатами наукових досліджень, конфлікти, що виникають з вини керівника, складають приблизно 52 %, через психологічну несумісність співробітників – 33 %, а внаслідок неправильного

підбору кадрів – 15 %. Проблема полягає ще й в тому, що більшість керівників (81 % опитаних) сприймають конфлікт як загрозу, руйнівний чинник у професійно-управлінській взаємодії; 79 % з них мають «конфліктофобічний синдром» (острах конфлікту), що обумовлює їх прагнення уникнути конфлікту [7].

Вирішення проблеми управління конфліктами можливе за умови формування та підвищення конфліктологічної компетентності керівників.

Конфліктологічна компетентність як система наукових знань про конфлікт і вмінь управляти ним, виступає одним із психологічних чинників професійного становлення керівника організації. Стиль поведінки в кожному конкретному конфлікті визначається ступенем прагнення задовольнити власні інтереси та інтереси протилежної сторони учасників конфлікту. Необхідно розвивати уявлення про інші стилі поведінки в конфліктних ситуаціях для працівників організації та застосовувати ефективні управлінські механізми [8].

Успішне вирішення конфліктних ситуацій в організації, управління конфліктами, їх профілактика потребують освідчення сутності конфлікту, усвідомлення його природи з боку керівників, знання й оволодіння ефективними способами регулювання, вміння обирати доцільну форму поведінки в конфліктній ситуації. Формування ефективної системи управління конфліктами передбачає вдосконалення конфліктологічної компетентності керівників.

Список використаних джерел:

1. Нагаєв В. М. Управління конфліктами та комунікаціями: навчально-методичний посібник. Харків: КП «Міська друкарня», 2022. 64 с.
2. Біловодська О. А., Кириченко Т. В. Управління конфліктами в системі управління людським потенціалом підприємств. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 177–182.
3. Сорока О., Близнюк О. Управління конфліктними ситуаціями в сучасних організаціях. *Економіка та суспільство*. 2023. №56. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-139>.
4. Ачкасова Л. М., Водолажська Т. О., Бекетов Ю. О. Управління конфліктами на підприємстві. *Економіка трансп. комплексу: зб. наук. пр.* 2022. Вип. 40. С. 22–34.
5. Жавнерчик О. В. Психологія управління. Одеса: ОДЕКУ, 2020. 161 с.
6. Управління конфліктами для потреб публічної служби: посібник і методичні рекомендації / Калениченко Т., Кисельова Т., Копіна А., Корабльова О., Проценко Д., за заг. ред. Д. Проценко. Київ: Ваіте, 2021. 224 с.
7. Матійків І. М. Роль конфліктологічної компетентності керівника у створенні безпечних психологічних умов праці у педагогічному колективі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2012. Вип. 2(1). С. 434–444.
8. Каменщук Т.Д. Конфліктологічна компетентність керівника закладу освіти як психологічний чинник професійного становлення. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. Том 31 (70) № 4. С. 110–115.

Отримано: 18.04.2024

Лідія Кавуненко,
кандидат економічних наук,
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки
імені Г. М. Доброва Національної академії наук України»,
м. Київ, Україна

МЕРЕЖЕВІ АКАДЕМІЧНІ СТРУКТУРИ ЯК ФАКТОР ІНТЕГРАЦІЇ У СВІТОВИЙ НАУКОВИЙ ПРОСТІР

У ХХІ сторіччі почали створюватися академічні мережеві структури, які є втіленням ідеї відкритої та глобальної науки. Академічні мережі об'єднують науковців різних країн, створені для вчених та дослідників, щоб співпрацювати та знаходити колег у своїй галузі, організовувати комунікативні наукові обміни, дозволяючи вченим анонсувати свої проекти та публікації, викладати статті у відкритий доступ, обмінюватись думками, ідеями та розробками, запрошувати до обговорення нагальних питань, тощо. Онлайн-комунікації у професійних мережах стають невід'ємною частиною повсякденних наукових практик і надають нові можливості для наукової роботи.

Науковці завжди спілкувалися між собою, але в «доінтернетну» епоху це були безпосередні контакти чи листування. Завдяки стрімкому розвитку інформаційно-комунікативних технологій, мережеві структури пропонують користувачеві нові правила взаємодії, які прискорюють та спрощують контакти. У такій ситуації дослідник отримує новий тип відносин, який відкриває нові можливості та полегшує співпрацю з колегами, створює ефект комунікативної віртуальної свободи.

Академічні мережі виступають новим доповненням до традиційної наукової комунікаційної інфраструктури, їх роль у неформальному науковому спілкуванні зростає [1]. Найбільшими академічними мережами є ResearchGate, LinkedIn, Academia.edu та Mendeley.

Існують деякі особливості у використанні академічних мереж. Згідно з опитуванням журналу Nature, найбільш популярні серед науковців, що працюють в галузі біомедичних та природничих наук LinkedIn і ResearchGate, тоді як представники гуманітарних та соціальних наук віддають перевагу Academia.edu [2]. Представники гуманітарних та соціальних наук активно освоюють соціальні інструменти мережі [3].

Соціальна мережа LinkedIn була заснована Рейдом Хоффманом у грудні 2002 року, запущена в травні 2003 року. Основна місія LinkedIn – це пошук та встановлення ділових контактів і є однією з найбільших соціальних мереж. У LinkedIn зареєстровано понад 850 мільйонів користувачів (на 2023 рік), що представляють 150 галузей економіки, промисловості, науки, бізнесу та інших галузей з 200 країн¹.

На основі аналізу соціальної мережі LinkedIn, встановлено, що основна аудиторія цієї мережі це молодь у віці 24-35 років, які користуються LinkedIn для пошуку і встановлення контактів, професійного спілкування та розвитку кар'єри, створення груп за інтересами. Користувачами LinkedIn є фахівці різних

¹ Сайт LinkedIn. URL: <https://www.Linkedin.com/>

спеціальностей, в тому числі і науковці, які виставляють свої наукові роботи на обговорення, запрошують до участі у проектах, задають та відповідають на різного роду питання. Платформу здебільшого використовують для професійного спілкування та розвитку кар'єри, а також дозволяє шукачам роботи публікувати свої резюме, а роботодавцям – вакансії.

Проект Mendeley – безкоштовне програмне забезпечення для керування бібліографічною інформацією, яке дозволяє зберігати та переглядати дослідницькі праці у форматі PDF, заснований у листопаді 2007 року у Лондоні. Розробниками програми є науковці різних вузів. Перша версія програми вийшла у серпні 2008 року. У 2013 р. програму придбала компанія Elsevier. У Mendeley зареєстровано понад 5 мільйонів користувачів¹.

Academia.edu – соціальна мережа для співпраці вчених, відкрита у вересні 2008 р. В 2017 р. кількість зареєстрованих користувачів сягнула 72 мільйонів. Мережа може використовуватися для того, щоб ділитися з іншими своїми статтями, відстежувати їхнє цитування і стежити за новинами досліджень і розробок за іменами й ключовими словами².

Науковий портал Academia.edu, виступає одночасно великим онлайн-сховищем наукових статей, що працює в режимі вільного доступу, та міжнародною соціальною мережею, що включає мільйони представників академічної спільноти по всьому світу. Висока популярність порталу Academia у науковому середовищі, що стала результатом ефективної медіастратегії її засновника, випускника Оксфорда, доктора філософії Річарда Прайса (Richard Price), забезпечила сервісу статус одного з найуспішніших і резонансних наукових стартапів, що вплинули на трансформацію та способів поширення результатів досліджень у рамках наукової спільноти.

ResearchGate – це професійна мережа для дослідників. Більше 25 мільйонів дослідників використовують сайт Researchgate.net, щоб ділитися дослідженнями і дізнаватися про них, створювати свої мережі та просуватися кар'єрними сходами. Компанія ResearchGate була заснована у Берліні у 2008 році. Її місія – об'єднати світ науки та зробити дослідження відкритими для всіх³.

ResearchGate – це соціальна мережа, створена для вчених та дослідників, щоб співпрацювати з іншими вченими та знаходити колег у своїй галузі. Вона була заснована в 2008 році і з того часу стала однією з найбільших онлайн-платформ для наукового співробітництва та розповсюдження досліджень.

На ResearchGate дослідники можуть створювати профіль, завантажувати свої публікації, ділитися своїми дослідницькими даними, ставити та відповідати на запитання та зв'язуватися з іншими вченими у своїй галузі. Платформа також дозволяє дослідникам відстежувати вплив своїх досліджень, показуючи, скільки разів їх публікації було переглянуто, завантажено та процитовано іншими.

ResearchGate став цінним інструментом для дослідників, щоб поширювати свої роботи, отримувати зворотний зв'язок та підтримку, а також зв'язуватися з колегами у своїй галузі.

В Україні користування міжнародними мережевими структурами знаходиться на початковому етапі. Найбільш активно українські науковці

¹ Сайт Mendeley. URL: <https://www.mendeley.com/>

² Сайт Academia.edu. URL: <https://www.academia.edu/>

³ Сайт RESEARCHGATE. URL: <https://www.researchgate.net>

користуються ResearchGate та LinkedIn. Користувачі від України найчастіше входять до професійних міжнародних груп, виконують спільні проекти, або беруть участь у конференціях та дискусіях. На їх думку, участь у таких мережах підвищує ефективність наукових досліджень, оскільки науковці різних країн спілкуються з вузько професійних питань, мають можливості безпосередньо отримувати публікації своїх колег і активізують практичні навички спілкування іноземною мовою.

Впровадження у науковій діяльності мережевих структур стає невід'ємним чинником розвитку сучасного суспільства, формуючи нові види соціальних взаємозв'язків, змінюючи цінності суб'єктів. Через соціальні мережі реалізуються економічний, культурний та соціальний капітал країни. Ефективним засобом інтеграції України в світовий науковий простір є розширення форм і методів міжнародного науково-технологічного співробітництва, а саме створення нових міжнародних мереж з зарубіжними партнерами, що сприяє отриманню синергетичних ефектів в оволодінні нових знань, новітніх технологій, розробки інновацій.

Список використаних джерел:

1. Mikki S., Zygmuntowska M., Gjesdal O.L., Al Ruwehy H. A. Digital Presence of Norwegian Scholars on Academic Network Sites – Where and Who Are They? PLoS ONE. 2015. Vol. 10. No. 11. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0142709>.
2. Noorden R. Online collaboration: Scientists and the social network. *Nature*. 2014. Vol. 512. №7513. P. 126–129.
3. Ortega J. L. Disciplinary differences in the use of academic social networking sites. *Online Information Review*. 2015a. Vol. 39. №4. P. 520–536.

Отримано: 07.05.2024

Олександр Касперович,
молодший науковий співробітник,
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ, Україна

ООНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Наявність дієвої системи соціального діалогу є загально визнаним в світі, та, за великим рахунком, безальтернативним демократичним механізмом збалансування взаємодії сторін соціально-трудо вих відносин на всіх рівнях – від локального (підприємство) до галузевого та національного. Більше того, в розвинених країнах принципи реалізації соціального діалогу знаходять все більше використання, виходячи за межі системи соціально-трудо вих відносин та поступово поширюючись на значно більш широке коло питань соціально-політичного, економічного, екологічного характеру. В країнах ЄС це – певний тренд макрорівня, на цей момент в країнах ЄС система та механізми соціального діалогу є одним з основних напрямів та одночасно – механізмів щодо вдосконалення європейської системи врядування та прийняття рішень на різних рівнях та за різними питаннями. Показово, що в Декларації, нещодавно прийнятій на Саміті соціальних партнерів ЄС (який відбувся 31 січня 2024 року), декларується, що соціальний діалог має бути в центрі спільного європейського майбутнього [1; 2]. Дослідники також відзначають, що соціальний діалог посідає одне з ключових місць у розумінні «європейської соціальної моделі», яка, в свою чергу, є важливою складовою самоідентифікації та самоусвідомлення ЄС [3].

В зазначеному контексті стає очевидним, що прискорення євроінтеграційних процесів в Україні, пов'язане із набуттям Україною статусу країни – кандидата на вступ у ЄС, радикально підвищує актуальність запиту на оновлення існуючої в Україні системи соціального діалогу, причому як з точки зору його змісту, нормативно-правових та організаційно-управлінських механізмів, так і з точки технологічної основи його функціонування (насамперед через залучення потенціалу цифровізації, сучасних інформаційно-комунікаційних, мережевих, цифрових технологій).

У попередніх наших публікаціях (виконаних спільно з к.с.н О.В. Паньковою) зазначена проблематика досліджувалась в широкому контексті впливу на систему соціального діалогу чотирьох ключових груп чинників: 1) цифровізація; 2) євроінтеграція; 3) проблеми в соціально-трудо вій сфері, накопичені та невирішені у передвоєнний період; 4) руйнівний вплив на соціально-трудо ву сферу широкомасштабної збройної агресії [4; 5; 6]. Результати зазначених досліджень дозволяють узагальнити, структурувати та визначити основні напрями діяльності та відповідні механізми/заходи щодо оновлення системи соціального діалогу в Україні, у визначеному вище контексті прискореної євроінтеграції та з акцентом на використання в цих процесах потенціалу цифровізації та сучасних мережевих та цифрових технологій. Зазначені механізми/заходи доцільно структурувати за трьома основними напрямами: 1) удосконалення системи нормативно-правового та організаційно-управлінського забезпечення соціального діалогу в контексті євроінтеграції; 2) розвиток сучасного інформаційно-комунікативного мережевого середовища

взаємодії сторін соціального діалогу; 3) розширення ресурсної бази функціонування системи соціального діалогу. Розглянемо їх детальніше.

1. Удосконалення системи нормативно-правового та організаційно-управлінського забезпечення функціонування соціального діалогу в Україні. На нашу думку, за цим напрямом пріоритетними механізмами/заходами є наступні:

1) розробка та прийняття оновленого Закону України «Про соціальний діалог в Україні», в якому, зокрема, необхідно підвищити інституційну спроможність НТСЕР виступати в якості провідного суб'єкта соціального діалогу, а також вирішити проблемні питання щодо участі в соціальному діалозі представників «нової» мережевої/цифрової економіки (платформна, дистанційна зайнятість) і питання захисту прав робітників в сфері індивідуальних трудових відносин;

2) приведення системи нормативно-правового забезпечення соціального діалогу у відповідність із вимогами ЄС, формування (в контексті євроінтеграції) умов для поступового переходу на модель соціального діалогу «трипартизм плюс», що відповідає європейським вимогам та орієнтирам;

3) розробка та впровадження оновленої системи колективно-договірного регулювання на виробничому, територіальному, галузевому, національному рівнях управління у відповідності із сучасними трендами в сфері зайнятості, вимогами євроінтеграційного розвитку України та викликами та загрозами, згенерованими повномасштабною збройною агресією;

4) розробка та впровадження ефективних інструментів та механізмів примирення, медіації та арбітражу, що завдяки використанню сучасних інформаційно-комунікативних, мережевих, цифрових технологій зберігатимуть ефективність навіть у форс-мажорних умовах збройної агресії.

2. Розвиток сучасного інформаційно-комунікативного мережевого середовища взаємодії сторін соціального діалогу. Серед пріоритетних механізмів/заходів за цим напрямом можна виокремити наступні:

1) розробка та створення на базі Національної тристоронньої соціально-економічної ради (НТСЕР) **Національної Платформи соціального діалогу** як мережевої мультисуб'єктної платформи взаємодії сторін соціального діалогу різних рівнів, спрямованої на підвищення ефективності комунікації сторін, переговорних процесів, вироблення узгоджених рішень в умовах воєнного стану та подальшого повоєнного відновлення, як всередині країни, так і при взаємодії з міжнародними партнерами (в першу чергу – країнами ЄС);

2) створення єдиної інформаційної бази даних для сторін соціального діалогу, її розміщення й розширення на Національній Платформі соціального діалогу на базі НТСЕР;

3) розробка та впровадження сучасних комунікаційних стратегій з використанням інформаційно-комунікативних, цифрових, мережевих технологій, он-лайн та медіа- платформ, соціальних мереж, месенджерів та інших мобільних застосунків, інтернет-комунікацій та інших інструментів оновленої системи соціального діалогу, тобто – певна «платформізація» та «мережизація» взаємодії в сфері соціального діалогу.

3. Розширення ресурсної бази функціонування системи соціального діалогу (питання кадрового, фінансового та іншого забезпечення). За цим

напрямом в якості пріоритетних механізмів/заходів доцільно виокремити наступні:

1) підготовка фахівців, необхідних для забезпечення конструктивної взаємодії сторін соціального діалогу на різних рівнях (юристи, медіатори та ін.);

2) залучення фінансової та технічної допомоги з боку профільних національних та наднаціональних інституцій та організацій країн ЄС (через розробку та реалізацію відповідних спільних проектів різного рівня, спрямованих на розвиток соціального діалогу в Україні);

3) розвиток горизонтальної взаємодії українських сторін соціального діалогу на рівні профспілок, організацій роботодавців, профільних державних структур із відповідними організаціями країн ЄС (обмін досвідом, реалізація спільних проектів, підготовка фахівців, фінансова, інформаційна та організаційна підтримка тощо).

На нашу думку, реалізація зазначених напрямів діяльності та відповідних механізмів/заходів суттєво сприятиме становленню сучасної системи соціального діалогу європейського типу в Україні. Це, в свою чергу, сприятиме як прискоренню євроінтеграційних процесів, так і забезпеченню стійкості національної економіки, її соціально-трудової сфери за рахунок збалансування взаємодії сторін соціально-трудових відносин на різних рівнях та прийняття ними взаємоузгоджених конструктивних рішень.

Список використаних джерел:

1. EU and social partners in Val Duchesse commit to strengthening social dialogue to tackle labour challenges / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_462 (дата звернення: 26.04.2024).

2. Val Duchesse Social Partner Summit – Tripartite Declaration for a thriving European Social Dialogue / European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1632&langId=en> (дата звернення: 26.04.2024).

3. Давиденко В.В. Форми європейського соціального діалогу. *Часопис Київського університету права*. 2023. №2. С. 207-211. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.45>.

4. Панькова О.В., Касперович О.Ю. Соціальний діалог і трудова сфера України в умовах воєнного стану, євроінтеграції, цифровізації: проблеми та перспективи для повоєнного відновлення. *Економіка промисловості*. 2023. №2(102). С. 78-104. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2023.02.078>.

5. Панькова О. В., Касперович О. Ю. Концептуальна модель оновлення системи соціального діалогу в умовах цифровізації, євроінтеграції, воєнного стану та потреб повоєнного відновлення України. *Економіка та суспільство*. 2023. №53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-89>.

6. Панькова О. В., Касперович О. Ю. Візія оновлення системи соціального діалогу в Україні в умовах впливу новітніх викликів і загроз. *Проблеми економіки*. 2023. №3. С. 295–305. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-3-295-305>.

Отримано: 02.05.2024

Віталія Кліменкова,
молодший науковий співробітник,
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки
імені Г. М. Доброва НАН України», м. Київ, Україна

КАДРОВИЙ НАУКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В доповіді ЮНЕСКО з науки «Наввипередки з часом: за розумніший розвиток», яка вийшла в світ у 2021р. зазначається, що наука, технології та інновації стали синонімом економічної конкурентоспроможності та сучасності, і навіть країни, що розвиваються, прагнуть диверсифікувати свою економіку і зробити її більш наукомісткою [1]. В доповіді наводяться приклади 32 країн, які зробили найбільший внесок у зростання глобальних витрат на наукові дослідження в період 2014-2018 рр., ці витрати (у постійних цінах 2005 р.) збільшилися на 19,2%, випередивши зростання світової економіки (14,8%), що призвело до підвищення рівня інтенсивності досліджень із 1,73% до 1,79% ВВП. Майже половина цього зростання (44%) забезпечив Китай. Другий за величиною внесок у зростання світових витрат на дослідження внесли США (19,4%), за якими слідує ЄС (11,0%). Значний внесок зробили також Республіка Корея (4,7%) та Індія (3,8%). Інтенсивність досліджень у середньому близька до 3% або перевищує цей показник у тих країнах ЄС, які є лідерами в галузі інновацій і одночасно найбільше просунулися вперед у плані переходу до «зеленої» та цифрової економіки. Нещодавно до цих країн увійшли Данія та Німеччина. В табл.1 наведено найвищі показники витрат на дослідження у 10 країн світу.

Таблиця 1

**Витрати на дослідження та розробки у 10 країн світу
(з найвищими значеннями) у 2021 р.**

Країна	Витрати на дослідження та розробки як % від ВВП	Кількість дослідників на 1000 працюючих
Ізраїль	5,6	-
Республіка Корея	4,9	17,26
Тайвань	3,78	-
США	3,46	9,95
Швеція	3,35	16,51
Японія	3,30	10,33
Бельгія	3,22	15,28
Швейцарія	3,19	10,25
Австрія	3,19	12,42
Німеччина	3,13	10,23

Джерело: [2].

Також однією із важливих тенденцій у світі, як зазначається у Доповіді ЮНЕСКО є зростання загальної чисельності дослідників, яке утрічі випереджало зростання чисельності населення світу (13,7% порівняно з 4,6%) за період 2014-2018 рр.

Як свідчать дані табл. 1 в країнах з високим рівнем забезпечення фінансування науки висока і кількість дослідників на 1000 працюючих. Зовсім інша ситуація в Україні (табл.2). Скорочення інтелектуального капіталу в Україні відбувається протягом останніх 30 років і пов'язаний з низьким рівнем фінансування, відсутністю мотивації науковців. Наукоємність ВВП постійно зменшується з 0,70 у 2013 р. до 0,37% у 2022 р. [3]. За даними Державної служби статистики України в Україні за період 2010-2022 р. кількість працівників задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок Україні скоротилася у 3,4 рази і насиченість науковими кадрами в Україні становить 3,7 осіб на 1 тис. економічно активного населення. Чисельність дослідників скоротилася у 3,7 рази, техніків – у 4 рази, допоміжного персоналу – у 2,2 рази.

Таблиця 2

Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за категоріями персоналу за 2010-2022 роки

У тому числі				
	Кількість працівників задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок (осіб)	дослідники	техніки	допоміжний персонал
		осіб	осіб	осіб
2010	182484	133744	20113	28627
2011	175330	130403	17260	27667
2012	164340	122106	15509	26725
2013	155386	115806	14209	25371
2014	136123	101440	12299	22384
2015	122504	90249	11178	21077
2016	97912	63694	10000	24218
2017	94274	59392	9144	25738
2018	88128	57630	8553	21945
2019	79262	51121	7470	20671
2020	78860	51427	7117	20316
2021	68488	44321	5879	18288
2022	53221	36084	5020	12117

Джерело: [4].

Попович О.С. в своїх дослідженнях, щодо стану кадрового потенціалу науки України, обґрунтував необхідність його відновлення та розробив підходи та можливі варіанти відновлення кадрового потенціалу в Україні протягом двох десятиліть. Показав, що за відсутності кардинальних змін у ставленні до науки з боку держави та при збереженні тенденцій останніх років, до 2035 року чисельність дослідників у країні зменшиться в 4,5 рази порівняно з 2015 роком. Тільки реалізація політики, яка забезпечить подвоєння поповнення молодого покоління науковців кожні 5 років, може дати можливість довести число дослідників у 2035 році до рівня, близького тому, який був на початку 90-х років, і, тим самим, наблизитись до такого їх числа на 1 млн. населення, яке є сьогодні в країнах ЄС [5-6].

Наразі у зв'язку з війною в Україні відтік науковців продовжує зростати. Також в Україні не виконується основоположний ЗУ «Про наукову та науково-технічну діяльність» [7]. Враховуючи останні правки, внесені 24.01.2024 року, передбачено розмір заробітної плати, зокрема для молодших наукових співробітників, у розмірі одинадцяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено законом на 1 січня 2020 року.

Стан кадрового наукового потенціалу України знаходиться на межі виживання, відсутність дієвих стимулів зумовлюють втрату кадрового потенціалу та загалом падіння рівня конкурентоспроможності української економіки.

Список використаних джерел:

1. ЮНЕСКО. Доповідь ЮНЕСКО з науки «Наввипередки з часом: за розумніший розвиток». 2021. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377250_rus.
2. Main Science and Technology Indicators. 2021. Issue 2. <https://doi.org/10.1787/a4cf3cb8-en>.
3. Писаренко Т. В., Куранда Т. К. та ін. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2022 році: науково аналітична доповідь. УкрІНТЕІ. Київ, 2023. 94 с. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/2023/07/25/Nauk-analit.dopov.Naukova.ta.nauk-tekhn.diyaln.v.Ukr.2022-25.07.2023.pdf> (дата звернення: 16.01.2024).
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Попович О. С., Костриця О. П. Відновлення наукового потенціалу української науки: необхідність і реальні перспективи. *Наука та інновації*. 2017. Т. 13(4). С. 5–13.
6. Попович О. С., Костриця О. П. Оцінка можливостей відновлення кадрового потенціалу НАН України. *Вісник Національної академії наук України*. 2018. №3. С. 67-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2018_3_11.
7. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 25 грудня 2015 року №922-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/848-19/page>.

Отримано: 09.05.2024

Оксана Лаврук,
кандидат економічних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Важливість забезпечення конкурентоспроможності загострюється в контексті глобалізації економіки, де вітчизняні підприємства вимушені конкурувати не тільки в межах національної економіки, але й з іноземними виробниками, що спонукає здійснювати подальший пошук джерел забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Вирішальний вплив на створення конкурентних переваг та формування конкурентоспроможності підприємства відіграє такий унікальний ресурс як персонал завдяки подальшому розвитку концепції ключових компетенцій, гуманістичної парадигми сучасної економіки, виникненню й поширенню економіки знань, концепції людського капіталу, високої економічної ефективності інвестицій у персонал.

Конкурентоспроможний персонал, очолюваний конкурентоспроможним менеджментом, створює конкурентоспроможну продукцію, яка буде затребувана на ринку, оскільки персонал – це головний актив компанії, її головний стратегічний ресурс у конкурентній боротьбі [5, с. 17].

З урахуванням сучасних тенденцій дослідження людського фактору дозволяє виявити додаткові джерела підвищення ефективності діяльності підприємства, відповідно до яких персонал розглядається як головний носій ключових компетенцій, важливий ресурс в діяльності підприємства, який поряд із технікою, технологією забезпечує підприємству стабільне положення на ринку [4].

Конкурентоспроможність персоналу як характеристика його особистісних та професійних якостей, є передумовою формування конкурентоспроможності праці, яке формує конкурентоспроможність продукції, а вже конкурентоспроможність продукції суттєво впливає на конкурентоспроможність підприємства в цілому.

Зважаючи на це, конкурентоспроможність персоналу – це складна економічна категорія, що визначає здатність працівників генерувати ідеї, розробляти й швидше за конкурентів впроваджувати інновації, як найкраща відповідність вимогам роботодавців за рівнем знань, умінь, навичок, спроможність найкращим чином докладати особистісні, професійні та ділові якості й повною мірою реалізувати власний потенціал, а також вміння ефективно виконувати управлінські функції та своєчасно приймати рішення. Загалом, конкурентоспроможність персоналу – це реальні та потенційні здатності, ділова та професійна компетентність, ініціативність, винахідливість, почуття відповідальності, які є істотно відмінними від інших працівників і дозволяють витримувати конкуренцію на ринку [2].

Визначено, що конкурентоспроможність персоналу характеризується рівнем знань, умінь, навичок; спроможністю найкращим чином докладати особистісні, професійні та ділові якості та повною мірою реалізувати власний потенціал;

можливістю найманих працівників реалізувати сукупність особистих, професійних та ділових якостей та задовольнити вимоги роботодавців; подвійною природою, яка включає як результативність та ефективність праці найманих працівників, так і витрати, необхідні для відновлення фізичних та психологічних сил персоналу; взаємозумовленістю рівня конкурентоздатності персоналу та рівня конкурентоспроможності підприємства [6].

Тому ефективна система управління підприємством сприятиме підвищенню конкурентоспроможності самого працівника та підприємства, на якому він працює. Збільшення ефективності має закладатися в стратегічні плани щодо управління персоналом та досягатися шляхом створення новітніх систем розвитку, заохочення та перекваліфікації найманого персоналу [3].

Для підвищення конкурентоспроможності персоналу підприємства важливо постійно розширювати знання і кваліфікацію, забезпечувати ефективну мотивацію працівників у досягненні цілей підприємства, а широке впровадження програм залучення працівників до управління виробництвом, робота в групах над проектами та горизонтальні ротації можуть значно покращити результативність персоналу. Проведення регулярної професійної діагностики допоможе визначати пріоритети розвитку працівників і планувати їх кар'єру, що сприятиме зростанню конкурентоспроможності трудового потенціалу персоналу.

Список використаних джерел:

1. Арапова О. М., Горицька К. М. Конкурентоспроможність персоналу та її значення у діяльності підприємства. *Ефективна економіка*. 2015. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=42>.
2. Dvorský J., Šepel M., Simionescu M., Ďurana P. The influence of competitiveness on start-up in smes segment. *E a M: Ekonomie a Management*. 2021. №24(1). P. 102-117.
3. Kupalova H., Goncharenko N., Andrusiv U. Environmental Management of Agricultural Enterprises in the Context of European Environmentally-Friendly Food System. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2021. Vol. XII 3(51). P. 718-728.
4. Лаврук О. С. Управління формуванням професійної компетенції персоналу підприємств. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Економічні науки*. 2016. Вип. 24. Ч. 3. С. 116-121.
5. Мартинюк Н. Концептуальні підходи до трактування сутності конкурентоспроможності персоналу підприємства. *Економічний дискурс*. 2016. Вип. 2. С. 15-28.
6. Ситник О. Ю. Конкурентоспроможність персоналу: складники і напрями підвищення. *Підприємництво і торгівля*. 2020. (26), С. 82-86. <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2020-26-12>.

Отримано: 03.05.2024

Володимир Лисак,
кандидат економічних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ

Процеси глобалізація які інтенсивно відбуваються у XXI столітті не можуть оминати і нашу країну. Україна чітко заявила про свій напрямок розвитку та євроінтеграцію. Досвід економічно розвинутих країн дає підстави стверджувати про те, що світовими лідерами стають країни, які навчилися краще за інші використовувати знання, вміння, досвід, компетенції людей, їх здатності до подальшого навчання – саме всі перераховані характеристики включає в себе «людський капітал».

У країнах з високим розвитком економіки давно усвідомили, що найціннішим ресурсом який здатний приносити високий дохід та розвивати економіку в цілому є не заводи, фабрики чи наявні фінансові ресурси. А саме людський капітал здатний в умовах інноваційного розвитку та економіки знань забезпечити постійне зростання макроекономічних показників та підвищити рівень життя населення.

Лауреат Нобелівської премії з економіки Саймон Кузнец писав у минулому столітті, що для науково-технічного прориву та переходу до нового технологічного укладу в країні має бути накопичений людський капітал [1].

Керівництво нашої держави має зрозуміти, що при умові недостатнього розвитку людського капіталу та відсутності достатнього рівня інвестування в його активи на всіх рівнях, починаючи з загальнодержавного, регіонального, галузевого та індивідуального економічна діяльність стає примітивною, а потенційні можливості економічного розвитку недовикористаними.

Поділяємо думку провідних науковців [2] про те, що процеси відтворення та використання людського капіталу знаходяться під впливом множини чинників. Такі чинники поділяються, перш за все, за фазами відтворення, за характером, рівнем та наслідками впливу, а потім вже за змістом впливу (кліматичні, природно-ресурсні, культурно-історичні, демографічні, економічні, соціальні, політичні, організаційно-технічні, соціально-трудова тощо). Складне та суперечливе поєднання впливів різноманітних чинників на глобальному, національному та регіональному рівнях спричиняє відмінності як у відтворенні населення в різних регіонах світу, так і в можливостях та отримання гідного доходу.

Як справедливо підкреслює І. Лазарева, людський капітал формується і накопичується там і тільки там, де для цього склалися передумови; у регіональній економічній системі його не можна створити з нічого або перенести із зовні, спираючись на адміністративний ресурс [3].

На макро рівні на формування та розвиток людського капіталу справляють вплив такі чинники як: чисельність населення, середня тривалість життя, смертність за різними причинами, природній приріст населення, чисельність і частка працездатного (непрацездатного) населення, рівень захворюваності

населення, втрати робочого часу внаслідок хвороби, травматизму, догляду за хворими.

В науковій літературі існує велика кількість методик щодо виміру людського капіталу як на макро так і на мікро рівні. Частина з яких спрямована на вимірювання кількісних показників інша якісних показників людського капіталу.

Наприклад ООН вказує на те, що не тільки загальний обсяг запасів людського капіталу, але й їх еволюція в часі дають важливу інформацію для моніторингу сталості. Наприклад, більш точні «виміри» змін у людському капіталі, пов'язаних з такими демографічними факторами, як старіння населення, можуть заздалегідь попередити про наявність небезпеки того, що процес формування людського капіталу в часі може бути нестійким [4].

Концептуальний підхід до людського розвитку був розроблений групою експертів Програми розвитку ООН і, починаючи з 1990 року, щорічно готується глобальна Доповідь про людський розвиток. Розрахунки індексу людського розвитку для України були вперше включені у Звіт ПРООН з людського розвитку у 1993 році. На тому етапі Україна посідала 45 місце й була віднесена ПРООН до країн з високим рівнем людського розвитку. На жаль, з роками Україна уповільнила темпи зростання. До розрахунку індексу людського розвитку включено 33 показники, об'єднані у 6 блоків відповідно до основних аспектів людського розвитку: відтворення населення; соціальне становище; комфортне життя; добробут; гідна праця; освіта [5, с. 7].

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання удосконалення системи моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» [6] визначила показники, які використовують під час розрахунку Індексу регіонального людського розвитку: довге та здорове життя (середня очікувана тривалість життя у разі народження, загальний коефіцієнт приросту (скорочення) чисельності населення, коефіцієнт смертності від навмисного самоушкодження), добробут та гідні умови праці (обсяг видатків місцевих бюджетів, відношення середньої заробітної плати до мінімальної, рівень працевлаштування зареєстрованих безробітних), освіта (чистий показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком три-п'ять років, кількість випускників вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації).

Аналітиками Світового банку запропоновані методи оцінки людського капіталу, зокрема так званий дисконтний засіб оцінки людського капіталу, за якого при заданій нормі доходності сукупного національного капіталу обчислюється його вартість. Потім з отриманого значення віднімають вартість землі, корисних копалин, лісових і морських ресурсів, виробничого капіталу та інших ресурсів, після чого залишається власне вартість людського капіталу. Розрахована за такою методикою вартість людського капіталу навіть у бідніших країнах складає близько половини національного багатства, а в розвинутих – три чверті. За оцінками Світового банку у розвинутих країнах 64% у структурі національного багатства належить людському капіталу, 16% – фізичному і лише 20% – сировинному.

Розвиток персоналу на регіональному рівні відбувається під впливом великої низки різнопланових чинників. Однак, на формування та розвиток

людського капіталу має вплив чи мало чинників. Під «чинником» розуміють умову, рушійну силу, причину будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис.

Вважається, що найбільший вплив на розвиток людського капіталу регіону мають макроекономічні чинники. Хоча вони не піддаються коригуванню на мікро рівні, тобто зі сторони керівництва підприємства, однак їх роль не може бути проігнорована при управлінні людським капіталом. Щодо чинників мікросередовища, то їх спрямованість та інтенсивність піддаються управлінню з боку керівників підприємства. З огляду на означене важливість виявлення та оцінювання реальної ролі різноманітних чинників дозволить сформулювати виважені рекомендації стосовно формування та розвитку людського капіталу регіону. Водночас, на формування, розвиток (позитивний чи негативний) і фактичний стан людського капіталу безпосередньо або опосередковано впливають чинники, що спонукають зміни в його структурі. У процесі дослідження було проаналізовано вплив наступних чинників: демографічні, соціально-демографічні, соціально-економічні, економічні, виробничі, інституціональні (правові), екологічні, соціально-ментальні, інтеграційні та деякі інші, оскільки вони впливають на формування кількісних та якісних характеристик людського капіталу регіону.

Серед демографічних чинників на масштаби формування та використання людського капіталу регіону, найбільший вплив справляють: чисельність населення, статеві-вікова структура, темпи природного приросту, середня тривалість життя, міграція та ін.

На нашу думку необхідно поліпшити інвестиції щодо розвитку людського капіталу. Суспільний розвиток обумовлює певні зміни у змісті, напрямках реалізації, видах та співвідношенні економічних і соціальних функцій як держави так і окремого домогосподарства. В умовах формування економіки знань інтеграція економічного і соціального у життєдіяльності людини і родини обумовлює їх націленість на формування та накопичення індивідуального людського капіталу.

Список використаних джерел:

1. Simon S. Kuznets. URL: www.nap.edu/read/10169/chapter/13.
2. Антонюк В. П., Амоша О. І., Мельцер Л. Г. та ін. Людський капітал регіонів України в контексті інноваційного розвитку: моногр.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2011. 308 с.
3. Лазарева И. П. Человеческий капитал в процессе модернизации региональных экономических систем. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/chelovecheskiy-kapital-v-protsesse-modernizatsii-regionalnyh-ekonomicheskikh-sistem>.
4. Guide on Measuring Capital. Prepared by the Task Force on Measuring Human Capital. United Nations ECE/CES/2016/2/Add.2. Economission for Europe, 2016.
5. Регіональний людський розвиток. Статистичний збірник. Відповідальний за випуск О.О. Кармазіна. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 72 с.
6. Деякі питання удосконалення системи моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 р. № 1029. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BE>.

Отримано: 29.04.2024

Наталія Мазур,
доктор економічних наук, професор,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна,
Олександр Лічев,
Assist. Prof., PhD, D.A. Tsenov Academy of Economics, Свістов, Болгарія
Даріуш Новак,
доктор наук хаб., Poznań University of Economics and Business,
Познань, Польща

ПОКОЛІННЯ Z НА РИНКУ ПРАЦІ – ПЕРЕВАГИ: БОЛГАРСЬКИЙ, ПОЛЬСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Теорія поколінь була сформована в результаті досліджень Вільяма Штрауса і Нілу Хоу [1]. В основі цієї теорії закладено розуміння покоління як групи людей, які народилися в певний часовий проміжок, потрапили під вплив одних подій і особливостей виховання, а також мають аналогічні цінності. Саме цінності і визначають поведінку представників того чи іншого покоління. Відповідно до цієї теорії, на поточний момент представлені наступні покоління: покоління Переможців, Мовчазне покоління, покоління Бебі-Бумерів, покоління X, покоління Міленіум, або Y, і покоління Z.

Кожна група поколінь, яка виходить або працює на конкретному ринку праці, характеризується певними перевагами та очікуваннями щодо місця, умов і принципів виконання своїх професійних обов'язків. Деякі з цих уподобань є універсальними, застосовними до всіх поколінь, тоді як інші є специфічними, актуальними лише для певного покоління, яке виросло і виховувалося в однакових умовах. Типовими прикладами універсальних преференцій є відповідна винагорода, яка має відповідати освіті, досвіду, компетенціям, займаній посаді та залученості працівника. Конкретні умови визначаються періодом, в якому жило дане покоління.

Наймолодше покоління, яке зараз вступає в робочу силу, також має свої характерні переваги. Динамічні соціокультурні перетворення, підвищення суспільної обізнаності в таких сферах, як екологія, інтеграція та різноманітність, розвиток штучного інтелекту, соціальні медіа, збройні конфлікти, пандемія, кліматичні загрози та навіть демографічні умови різко змінили очікування та уподобання покоління Z щодо роботи та професійних обов'язків. Окрім цих факторів, на підхід до роботи також впливає геополітична ситуація, пов'язана з місцем, де виросли представники покоління. Ті, хто вирощується в достатку та достатку, матимуть переваги, відмінні від тих, хто живе в постійній загрозі, а інші виросли в нестабільному та невизначеному середовищі. Наведене твердження стало основою для формулювання мети роботи, яка полягала у виявленні та оцінці переваг покоління Z, яке зараз виходить на ринок праці, враховуючи специфіку трьох ринків: болгарського, польського та українського.

Наприклад, ринок праці в Болгарії характеризується високим рівнем безробіття, низькою заробітною платою, особливо в менших містах, економічною еміграцією та розвитком неформального сектора. У Польщі ж існує проблема невідповідності між навичками випускників і реальними потребами

ринку праці, який також характеризується відносно низькою гнучкістю. Важливими є також демографічні проблеми, які виражаються у нестачі людей для роботи. Однак в Україні ми маємо високий рівень безробіття, низький рівень заробітної плати, високий рівень неформальної праці та частково обмежене виробництво через війну.

Покоління Z, яке зараз виходить на ринок праці, характеризується кардинально іншим підходом до життя, що відображається на їхніх пріоритетах, очікуваннях та ставленні до роботи [2]. Їхнє сприйняття реальності формується завдяки цифровому розвитку, комп'ютеризації, віртуальній реальності та штучному інтелекту. Це покоління глибоко вкорінене в цифровій культурі, що проявляється в їхній щоденній поведінці, спілкуванні та соціальних взаємодіях, де домінують технології [3].

Людей, які народилися між 1995 і 2015 роками, у літературі часто називають цифровим поколінням, дітьми Інтернету або поколінням.com. Вони також відомі як «i-society», що представляють еру iPad, iPhone і постійної присутності в Інтернеті [4]. Проаналізоване покоління характеризується специфічним підходом до роботи, життя та міжособистісних стосунків, який можна просто визначити як прагнення підтримувати баланс між професійною роботою та особистим життям. Під цим розуміють ситуацію, в якій працівники здатні ефективно управляти своїм робочим часом і службовими обов'язками, задовольняючи при цьому свої особисті мрії, уподобання та бажання [5]. Американський дослідник Девід Стілман виділив 5 ключових особливостей поведінки покоління Z на роботі:

- 1) цифровий світ і фіджітал-технології (physics + digital = phygital);
- 2) високий ступінь персоналізації;
- 3) синдром упущеної вигоди (FOMO – fear of missing out);
- 4) віртуальна економіка та
- 5) «Зроби сам!» (яскраво виражений індивідуалізм) [6].

Емпіричне дослідження вподобань покоління Z на ринку праці було проведено в рамках ширших спостережень, пов'язаних з управлінням людськими ресурсами в контексті поточних змін. Вони були проведені наприкінці 2023 – початку 2024 років у кількох країнах, результати для Болгарії, Польщі та України представлені в цьому дослідженні. Вибір зазначених країн був продиктований схожими геополітичними умовами, всі вони відновили незалежність у 1990-х роках, але процес адаптації до ринкової економіки мав різний характер. Дослідження базувалося на дослідницькій анкеті, яка складалася з кількох частин, включаючи метрику та основні запитання, кожне з яких представляло окрему проблему дослідження. Життєві переваги покоління Z були визначені на основі кількох змінних, визначених під час фази огляду літератури та дискусій з представниками цього покоління. Респонденти з набору кількох змінних обирали варіанти, які, на їхню думку, відповідали філософії їхнього життя, роботи, дозвілля, розвитку, стосунків тощо. Кожен учасник міг вибрати три варіанти із запропонованих. У табл. 1 представлені вибрані параметри, що характеризують досліджені зразки з відповідних країн.

Характеристика результатів соціологічного дослідження

Характеристики	Країна		
	Болгарія N=52	Польща N=215	Україна N=117
	%		
Досвід роботи:			
Відсутній	5,8	12,1	23,1
1-2 роки	40,4	54,4	23,9
3-5 років	34,6	28,8	16,2
6-10 років	3,8	7	14,5
Понад 10 років	15,4	3,7	22,2
Компетенції:			
Відповідають роботі	61,5	48,4	53,8
Не відповідають роботі	11,5	22,8	15,4
Важко відповісти	26,9	28,8	30,8
Мій підхід до роботи:			
Симулюю і вдаю, що працюю	1,8	0	0,9
Виконую тільки покладені на мене обов'язки	5,3	6	6,8
Виконую роботу без зобов'язань	17,8	23,7	36,8
Я виходжу за рамки покладених обов'язків	32,2	40	20,5
Проявляю ініціативу, креативність	42,9	30,3	35,0

Джерело: власні дослідження

Результати досліджень засвідчили, що для покоління Z, хоча вони живуть у часи, повні викликів, таких як пандемії та політичні конфлікти, сім'я залишається ключовим орієнтиром, забезпечуючи емоційну стабільність і підтримку. У той же час здоров'я, як фізичне, так і психічне, розглядається як основа, що дозволяє ефективно управляти приватним і професійним життям.

Особистий і професійний розвиток також залишається пріоритетом, що дозволяє поколінню Z відповідати вимогам надзвичайно конкурентного ринку праці. Ці цінності, хоч і є універсальними, можуть мати регіональні відмінності, відображаючи різноманіття пріоритетів залежно від конкретної країни та її соціально-економічної ситуації.

Як свідчать результати дослідження, культурний та економічний контекст значно впливає на цінності та прагнення молодих людей. У Болгарії розвиток кар'єри високо цінується, що може бути пов'язано зі складнішими економічними умовами та більшим тиском на професійні досягнення, тоді як у Польщі, де ринок праці більш стабільний, молоді люди можуть дозволити собі більш збалансований підхід до життя та роботи. Тим часом, в Україні, яка стикається з геополітичними та соціальними труднощами, покоління Z наголошує на реалізації мрій та прагненні до особистої реалізації, що може бути способом вижити та зберегти надію в непевні часи.

Покоління Z – це нові перспективні фахівці на ринку праці. І зараз помітно, що це більш мобільне покоління, можна припустити, що в майбутньому їх все

більше буде цікавити віддалена робота. Можливість не бути прив'язаними до конкретного місця вийде на перший план. Необхідно враховувати вплив середовища на формування особистості молоді, а також використовувати переваги «цифрових людей», щоб допомогти їм впоратися з проблемами, що виникають і власними недоліками, активно брати участь в їхньому житті.

Список використаних джерел:

1. Howe N., Strauss W. *Generations: the history of America's future, 1584 to 2069*. New York: William Morrow & Company, 1991. 538 p.
2. Nieżurawska J., Kycia R.A., Niemczynowicz J. *Managing generation Z, Motivation, Engagement and Loyalty*, Routledge, New York and London. 2023.
3. Selig A. *Generation Influence: Reaching Gen Z in the New Digital Paradigma*, WPengine. 2024.
4. Kulka D., Nowacka M. Charakterystyka podejścia do pracy przedstawicieli pokolenia Z – praca w systemie wartości młodych. Cz. 1, *Polish Journal of Continuing Education*, 2019. Vol. 3.
5. Waworuntu, E. C., Mandagi, D. W., & Pangemanan, A. S. Work-Life Balance, Job Satisfaction and Performance Among Millennial and Gen Z Employees. *A Systematic Review. Society*. 2022. 10(2).
6. Кривцова М.С., Сорока О.В. Покоління Z як потенційний сегмент ринку праці. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 27. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-2>.

Отримано: 01.05.2024

Ольга Новікова,
доктор економічних наук, професор,
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ, Україна
Оксана Панькова,
кандидат соціологічних наук, доцент,
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ УМОВ ДЛЯ СТІЙКОГО СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОГО РОЗВИТКУ НА ЗАСАДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЦІННІСНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Цінність праці для людини в українському суспільстві з поширенням інтеграційних перспектив з ЄС, зростанням міграційних процесів в країні і світі, з вимушеним переселенням українців за кордон під час війни набула певних особливостей. Визначились недоліки та переваги вітчизняного ринку праці у порівнянні з характеристиками та стандартами міжнародних ринків праці. Це, перш за все, пов'язано з вимогами до критеріїв професійної оцінки, компетентностей та навичок самого працівника та вітчизняних професійних стандартів. Володіння іноземною мовою для ринку праці в Україні не є обов'язковою вимогою, вона діє тоді, якщо цього потребує сфера діяльності, а для роботи за кордоном це є необхідністю, без неї людина не може залучатися до праці.

Цінність праці за межами країни у свідомості українців обумовлена значним колом мотивуючих чинників, а саме: значно вища (у 5-6 разів!) оплата праці, справедлива оцінка праці, кращі умови праці, можливості набуття професійного розвитку, захисту трудових прав та гарантій. При наявності та реалізації цих переваг зростає цінність праці в українського працівника, який завдяки ним забезпечує власний добробут та стає задоволеним гідними умовами праці та можливостями професійного зростання.

В умовах війни привабливість міжнародних ринків праці крім їх переваг, що мали місце і за мирних часів, в значній мірі для великої кількості громадян Україна стала носити рятівний характер. Ця найважливіша додаткова особливість обумовлена відсутністю небезпек для життя і здоров'я працівника через бойові дії та військовий стан.

В європейських країнах у зв'язку з воєнною небезпекою в Україні були надані значні преференції для біженців, що дозволило їм виживати та існувати і без працевлаштування. Одночасно ринки праці Європи зацікавлені у залученні додаткової кваліфікованої робочої сили, бо потерпають від її дефіциту. Україна втратила неймовірно велику кількість працездатних осіб, без них прискорена розбудова України буде вкрай тяжкою та затяжною. Виникає ситуація, коли цінність українського працівника в умовах війни зростає, а від його вибору, мотивації та рішення буде змінюватись ситуація і на національному, і на міжнародному ринках праці.

Для України зацікавленість у поверненні громадян України, що вимушено виїхали за кордон через небезпеки війни, вимагає додаткової мотивації та створення сприятливих умов зацікавленості цих людей працювати та жити в

рідній країні. Пріоритетними вимогами працівника, якого цінують, чекають, поважають, повинні стати: відсутність загроз життю і здоров'ю (безпека), наявність житла та роботи (можливість працювати). Сприятливими психологічними чинниками для повернення працездатного населення до України є: можливість комунікувати з близькими, рідними, знайомими, професійним середовищем, прагнення успішно розбудувати країну після війни, повернення до звичного способу життя та спілкування, позитивне ставлення побутового та професійного оточення до їх повернення в країну тощо.

Досвід, набутий за межами країни, бачення різниці у рівні та якості життя, у праці та відношенні до неї, в оцінках умов роботи, у вартості робочої сили, у правовому захисті працівника обов'язково змінять його ставлення до праці в Україні. По-перше, зросте цінність самої праці (можливість зайнятості). Одночасно зростуть вимоги до оцінки й рівня оплати праці, умов і безпеки праці, можливостей професійного розвитку, захисту трудових прав взагалі та особисто в судах тощо. Ті переваги досвіду, який був набутий за кордоном в сфері праці та якості життя, будуть переноситись на соціально-трудова та суспільні відносини в Україні та сприятимуть євроінтеграційним процесам.

Ці позитивні прогнози щодо повернення в Україну потребують значних зусиль з боку держави та українського суспільства щодо надання розуміння доцільності повернення за наявності воєнних загроз з боку РФ як реальних, так і потенційних у повоєнний період. Серед цінностей людини в українському суспільстві безпека завжди займала вагоме місце. Значення безпеки в Україні в ієрархії цінностей є найвищим у Європі. За даними Інституту соціології НАН України, на першому місці серед ціннісних пріоритетів у населення України безпека тримається вже більше 25 років. Війна в Україні для європейської спільноти впливає також на зміну ціннісних пріоритетів у бік безпеки. Але поряд з потенційними воєнними небезпеками в глобальному світі вже діють інші глобальні драйвери нестійкого розвитку, які мають місце у соціально-трудова сфері і обумовлюють її нестійкий розвиток. У статті А. Колота та О. Герасименко «Неекономічні детермінанти соціально-трудова розвитку-XXI» [1] до переліку неекономічних детермінант стійкого соціально-трудова розвитку в колі пріоритетних стоять цінності та визначається їх роль у набутті цієї стійкості та подоланні сучасних та майбутніх перешкод на шляху дії цієї опори. Вони посиляються на систематизований перелік викликів глобальної нестійкості, які обумовлені нелюдиноцентричністю глобальної політики. За наведеною зарубіжною статистикою [2], глобальна нестійкість соціально-трудова розвитку виявляється і підтверджується певними негативними чинниками. Це:

- неформальна зайнятість (2 млрд осіб працюють у неформальному сегменті економіки);
- бідність серед працюючих (300 млн працівників перебувають в умовах крайньої бідності, витрачаючи менш як 1,9 дол. США на день);
- смертельні виробничі травми та професійні захворювання (щорічно 2,78 млн помирають за причиною нещасних випадків на виробництві чи професійних захворювань);
- збільшення тривалості робочого часу (36,1% працівників у світовій економіці працюють понаднормово, більш як 48 годин впродовж тижня);
- негативна динаміка зростання заробітної плати (темпи підвищення заробітної плати за останні два десятиліття зменшились з 2,4% до 1,8%);

- гендерний розрив в оплаті праці (жінки в порівнянні з чоловіками отримують винагороду за працю на 20% меншу);
- нерівність в доходах (за період з 1980 по 2016 рік 1% найбагатших людей у світі дісталось 27% зростання світового доходу, а найбідніші 50% отримали лише 12%);
- цифровий розрив (лише 53,6% домашніх господарств у світі мають доступ до мережі Інтернет; у країнах, що розвиваються, ця частка складає лише 15%).

До цього переліку доцільно додати різке зростання у світі нелегальної міграції, а також чинників, що побічно впливають на соціально-трудоий розвиток. Це – війни, тероризм, злочинність (кіберзлочинність), пандемії тощо.

В умовах впливу гострих національних та глобальних викликів йде пошук позитивних прикладів розвитку країн, які всупереч перешкодам мають успіхи, мають оптимістичні перспективи, виходячи з загальних настанов, що успіх країн у глобальному господарстві залежить від ефективності використання власних конкурентних переваг, які здобуті людиною [3]. Базові складові цих переваг – інтелект, цінності та духовність. Вони покладені в основу розвитку теорії конкурентоспроможності національної економіки за М. Портером. Підтримують ціннісний підхід у конкурентній політиці відомі зарубіжні та вітчизняні вчені, це Р. Інґелхарт, Л. Харрісон, Ю. Пахомов, В. Тарасевич, Г. Задорожний, Е. Лібанова, А. Ручка, О. Новікова, О. Батістова, Т. Неприцька та інші. Але досягнень в Україні щодо впровадження у державну політику ціннісно-духовних переваг не простежується, бо немає таких прагнень та настанов, а інтеграція у європейське співтовариство потребує реальних дій для подолання протиріч в системі європейських та українських цінностей. Європейські цінності базуються на відповідальній свободі та відповідальному співробітництві, що поширюються і укріплюють довіру в суспільстві. Для європейців свобода – це можливість вибору, яка обмежується умовами нанесення шкоди іншим. Добровільне обмеження і є відповідальною свободою. Для українців характерні прояви невисокої відповідальності з низьким ступенем довіри до інститутів влади. Одночасно вони мають цінні навички та технології виживання, протилежні європейським цінностям. Європейці в своїх технологіях вибирають кращих, а українці в умовах виживання – своїх, бо довіряють тільки їм.

Проте українці мають певні особливості, порівняно з європейцями: в на ментальному рівні і в поведінкових моделях їм притаманна ціннісна раціональність, а європейцям – цілераціональність. Обґрунтування сутності та механізмів прояву ціннісної раціональності та цілераціональності визначена у наукових працях та узагальненнях Г. В. Задорожного [4; 5], О. Ф. Новікової [3; 8], О. І. Батістової [6], Т. І. Неприцької [7]. Зміст ціннісної раціональності полягає у тому, що людина заради того, що для неї є цінним, готова на все (навіть на втрату власного життя) і її поведінка, у деяких випадках, може бути ірраціональною. Сучасна ситуація в Україні підтвердила наявність цих цінностей в українців, коли вони виборюють свободу та територіальну цілісність України, втрачаючи власне життя і здоров'я. Феномен українського волонтерства – це масовий прояв самопожертви при наданні допомоги військовим і постраждалим; прояв людяності – при спасінні дітей і мирного населення від жахів війни; прояв любові до людей та нації при наданні допомоги учасникам бойових дій (УБД), воїнам ЗСУ і вимушеним переселенцям (ВПО). Визначною є роль

релігійно-сімейних цінностей, що лежать в основі буття і особистості, і суспільства в цілому. Ці переваги української ідентичності – підґрунтя ціннісної конкурентоспроможності нації [8].

Конкретні дії щодо здобуття переваг ціннісної конкурентоспроможності України та її укріплення можливо будувати коли буде чіткий розподіл значущості цінності праці і людини праці для держави, суспільства і для самого працівника.

Цінність праці для людини змінюється в залежності від сфери і характеру діяльності, традицій сім'ї, матеріального достатку, престижності праці у суспільстві, задоволеності роботою, відносин на роботі, умов і безпеки праці (гарантії зайнятості, оплата праці, умови праці, виробнича демократія, відносини з керівництвом тощо).

Цінність працюючої людини для себе – фінансова, матеріальна незалежність, благополуччя, повага до себе, сім'ї, конкурентоспроможність, реалізація у професійному розвитку.

Цінність праці для суспільства – забезпечення розвитку та конкурентоспроможності суспільства, робітника (працівника), виробничої культури, згуртованість, гармонізація соціально-трудова відносин, керованість, відповідальність, перспективність, професійний та освітній розвиток.

Цінність людини праці для суспільства – обумовлює накопичення виробничого, освітнього, наукового, цифрового, інноваційного, промислового, підприємницького, соціального, економічного, екологічного, безпекового потенціалу суспільства, це джерело і рушійна сила розвитку суспільства і людини, вихід на кращі світові стандарти.

Цінність праці для суспільства – забезпечення розвитку та конкурентоспроможності суспільства, робітника (працівника), виробничої культури, згуртованість, гармонізація соціально-трудова відносин, керованість, відповідальність, перспективність, професійний та освітній розвиток.

Цінність праці для держави – джерело національного багатства, конкурентоспроможність країни, трудоворесурсна безпека, техніко-технологічний та цифровий розвиток, інноваційний розвиток.

Цінність людини праці для держави – ознака національного багатства, конкурентоспроможності країни, джерело доходів держави, джерело забезпечення національної безпеки та споживач соціального захисту, воєнного захисту, суб'єкт виходу на міжнародні ринки праці.

Цінність праці і цінність людини праці носить багаторівневий характер й будується на підґрунті суб'єктності людини, суспільства і держави. В умовах воєнного стану роль і відповідальність держави у пошуку й залученні важелів впливу на покращення стану безпеки та стійкості є ключовою, адже тоді створюються можливості для резильєнтності людини, для забезпечення національної стійкості. Першочерговими заходами забезпечення вимог ціннісної конкурентоспроможності мають стати такі, що не потребують значних витрат, проте їх дієвість може бути більш ефективною, ніж ресурсоємних. В унісон викладеній авторами позиції А.Колот і О.Герасименко доводять, що подолати численні перепони на шляху стійкого розвитку, уникнути наростання асиметрій

у царині економічного і соціального неможливо без задіяння нової концептології, нової стратегії розвитку на засадах людиноцентричності, нових неекономічних – ціннісних, духовних опор стійкості, передбачуваності [1]. Ціннісний потенціал українського народу, непоборне прагнення до свободи, незалежності, справедливості, морально-духовний код суспільства, як і реалії воєнної та повоєнної доби, неодмінно збагатять майбутнє суспільного й соціально-трудового розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Колот А. М., Герасименко О. О. Некономічні детермінанти соціально-трудового розвитку – XXI. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика: зб. наук. пр.* / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана, Ін-т соц.-труд. відносин. Київ: КНЕУ, 2023. № 13. Ч. 1. С. 14–28.
2. Work for Brighter future. Global Commission on the Future of Work. Geneva: ILO, 2019. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/-wcms_662410.pdf.
3. Новікова О. Ф. Ціннісна конкурентоспроможність в умовах нової економіки. *Соціально-трудова сфера в умовах становлення нової економіки: глобальні виклики та доміанти розвитку: зб. тез доп. учасників круглого столу (Київ, 15 трав. 2018 р.)* / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» [та ін.]. Київ: КНЕУ, 2018. С. 81-87. URL: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/25341>.
4. Задорожний Г. В. Духовно-ноосферно-устойчивое хозяйственное развитие как стратегический вектор возрождения украинского общества. Харьков: ВН НОО им. И. Вернадского, 2015. 107 с.
5. Задорожний Г. В., Москвина А. О. Ценностная конкурентоспособность как новая стадия международной конкуренции. *Социальная экономика*. Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина. 2010. № 1 (январь-март). С. 106-133.
6. Батістова О. І. Актуалізація ціннісного підходу в дослідженнях глобального господарства. *Соціальна економіка*. 2012. № 1. С. 151-157.
7. Неприцька Т. І. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України. *Політичне життя*. 2022. №3. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.3.11>.
8. Новікова О. Ф. Роль цінностей у формуванні та реалізації конкурентної політики України в сучасних умовах (доповідь на V Міжнародній конференції «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики», 21–22 вересня 2017 р., Львівська політехніка. URL: <https://iie.org.ua/konferentsiyi/v-mizhnarodna-konferentsiya-problemi-formuvannya-ta-realizatsiyi-konkurentnoyi-politiki/>.

Отримано: 02.05.2024

Надія Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

БАГАТОГРАННА РІЗНОМАНІТНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ

Організаційна поведінка ґрунтується на основних ідеях про природу людини та особливостей функціонування організацій. Різноманітність організаційної поведінки зумовлена орієнтацією на людські ресурси, ситуацію, результати і системний підхід. Орієнтований на людські ресурси підхід передбачає розвиток здібностей працівників і надання їм можливостей для їх реалізації, що безпосередньо веде до підвищення їхньої працездатності і ступеня задоволення працею. При ситуативному (ситуаційному) підході аналізують умови, які склалися в організації. Також актуальним є економію ресурсів, що в плані людського фактора сприяє особистісному розвитку його членів, чим досягається позитивний соціальний результат. При цьому, організаційна поведінка має вагомий вплив на мотивацію працівників щодо вдосконалення своїх здібностей. Системний підхід до організаційної поведінки передбачає аспекти комплексної взаємодії її елементів, тобто виявляє багатогранність людської поведінки в організаціях.

Питанню вивчення організаційної поведінки персоналу присвятили свої наукові роботи видатні зарубіжні дослідники (Г. Айзек, А. Басе, У. Бенніс, М. Вебер, Ф. Герцберг, К. Левін, А. Сміт, Ф.Тейлор, Д. Хелрігела, Е. Шейн) та вітчизняні науковці (В. Алієв, Н. Гришина, Г. Васильєв, Т. Васильков, І. Воляник, Деєва, М. Дороніна, О. Золотова, А. Колот, В. Кондратьєва, А. Молчанова, Н. Уманський, Ф. Хміль та ін). Характеристикою моделі пізнання поведінки людини в організації, є її здатність пристосовуватися до існуючої системи норм і цінностей поведінки саме такої соціальної системи, в яку вона впроваджується. Завдяки такій властивості, більша частина персоналу позитивно сприймає окремі механізми впливу на поведінку.

На сучасному етапі розвитку соціально-економічних відносин формуються нові завдання та виклики сьогодення, розв'язати які просто неможливо, використовуючи старі стереотипні підходи до управління. Особливо великого значення набуває проблема організації поведінки персоналу. Організаційна поведінка передбачає вивчення людської поведінки, ставлення до професійних обов'язків та їх виконання в організаціях. Зокрема, І. В. Воляник, В. П. Кондратьєва, А. О. Молчанова наголошують на тому, що сучасним організаціям необхідні не лише кваліфіковані, компетентні працівники, але й розвинуті особистості, здатні до аналізу власної трудової діяльності, що вміють не лише вирішувати виявлені проблеми, але й саморозвиватися, самоудосконалюватися. Водночас, окремі аспекти досліджуваної проблематики, особливо з погляду сучасного стану (економічного, політичного та соціального), залишаються недостатньо вивченими [1].

Важливо зазначити, що управлінці намагаються знайти відповіді на ці та багато інших питань та зрозуміти, як їхня поведінка впливає на інших. Тому,

розуміння поведінки персоналу доцільно розглянути через формальні (відкриті аспекти) та приховані аспекти організаційної поведінки [2]. *Формальний (явний) аспект* складається з:

цілей: отримання прибутку, намагання бути гідним членом спільноти та дозволяти працівникам приймати власні рішення;

технологій: останні моделі комп'ютерів, факсів та електронного обладнання для обслуговування клієнтів;

структури: організація фірми, до складу якої входять команди, відповідальні за власні прибутки та витрати;

фінансових ресурсів: поточний дебет і кредит фірми, частка акціонерів тощо; *відповідних умінь* і навичок власника та працівників.

Приховані аспекти поведінки працівників виявляються через ставлення, комунікаційні особливості взаємодії, неформальні процеси в команді, особистісні характеристики, політичні переконання, компетентність тощо.

Вивчення організаційної структури, систем, технологій, цілей та явних здібностей працівників є лише частиною розуміння поведінки персоналу. Зазначені аспекти лише умови можуть впливати на поведінкову діяльність. Лише після того, як менеджер усвідомить власну поведінку та ставлення до підлеглих, поліпшиться діяльність організації. При цьому, працівники повинні постійно вдосконалювати свої вміння та відповідні навички в прийнятті рішень залежно від ситуації та навколишнього середовища, а також розрізняти приховані та явні проблеми всередині організації. Розглядаючи питання різноманітності поведінкових процесів, зазвичай зосереджується увагу на расових ознаках, статі та етнічній приналежності. Однак, це поняття включає в себе численні багатогранні характеристики, тобто усі відмінності між індивідами. Навіть такий її аспект, як фізична спроможність та якості містить різні характеристики, які можуть впливати на поведінку особистості чи команди. Складність організаційної поведінки полягає у визначенні того, чи ці впливи заперечують можливості і лише відображають толерантне ставлення до інших, чи вони зумовлюють прийняття різноманітності як важливого організаційного ресурсу. Іншим утрудненням є допомога в розвитку особи, команди та набуття організаційних умінь, у тому числі набуття нових знань, ставлення, навичок та методів втручання, які сприятимуть розвитку різноманітності творчого мислення та вольових якостей.

Розглянемо чотирнадцять найпоширеніших категорій різноманітності, що стосуються організаційної поведінки (див. рис. 1). Вони поділені на первинні категорії (генетичні характеристики, що впливають на імідж особи та її соціалізацію) і вторинні категорії (надбані та модифіковані протягом життя). При цьому, зазначені категорії не є незалежними від питань організаційної поведінки.

Рис. 1. Категорії різноманітності

Джерело: [3, с. 23]

Надалі наведено коротке пояснення первинних категорій різноманітності, де вплив особистості малий або зовсім відсутній, а саме:

вік – це кількість років життя людини і покоління, до якого вона належить;

раса – це біологічне угруповання людства, яке визначається зовнішніми фізіологічними відмінностями, як форма очей та колір шкіри;

етнічність – це належність до культурної групи, що поділяє однакові традиції та спадщину, включаючи національне походження, мову, їжу, звичаї тощо;

рід – це біологічна стать;

фізична спроможність та якості, до них належать різні характеристики, включаючи тип тулуба, зріст, риси обличчя, специфічні можливості чи їх відсутність, а також видимі й невидимі фізичні та ментальні таланти чи обмеження;

сексуальна орієнтація – це відчуття сексуального потягу до членів тієї самої чи протилежної статі.

Також наведено короткий опис вторинних категорій різноманітності. На відміну від первинних, ці характеристики досить відчутно впливають на особистість:

освіта – це формальне та неформальне навчання та тренування особистості;

досвід роботи – це оплачувана та неоплачувана праця на посадах та організації, де працював індивід;

дохід – це економічні умови, за яких виросла особа, та її теперішній економічний стан;

сімейний стан (особа може перебувати в одному з таких станів: одружена, ніколи не була одруженою, вдівство, розлучена);

релігійні вірування – це є фундаментальні знання про божества та цінності, які особа отримує завдяки формальній або неформальній релігійній практиці;

графічне розташування – це місце, де особа була вихована або провела більшу частину свого життя, включаючи тип суспільства та вид (сільська/міська) місцевості;

статус батьківства (наявність чи відсутність дітей та обставини, у яких виховані діти (мати/батько – одинаки, наявність двох батьків і т. ін.);

стиль поведінки – це схильність особи думати, відчувати або діяти певним чином.

Характеризуючи категорії різноманітності впливу на організаційну поведінку, важливо звернути увагу на питання етики, з якими стикаються менеджери та інші працівники. Особистісні відмінності та етична поведінка дедалі більше привертає уваги саме в соціально-трудовах відносинах організації. Особливості етичної дилема виникає тоді, коли працівник або команда повинні прийняти рішення, що стосується різних систем цінностей. Такі рішення є не просто вибором між правильним і хибним, тому що на противагу певній системі цінностей існує декілька інших. Тому, етичні стандарти, тобто переконання та поведінка індивіда в ситуаціях, пов'язаних із цінностями й моральними судженнями мають значний вплив на перебіг поведінкових процесів персоналу в організації.

Отже, зі зміною характеристик робочої сили та прискоренні глобалізації ринку, все більше людей повинні працювати разом, формуючи організаційну поведінку. При цьому, деякі організації можуть мати всі форми різноманітності, які представлені в первинних та вторинних категоріях впливу на організаційну поведінку. Важливість цих типів різноманітності не викликає сумніву, оскільки вони відображають різницю в перспективі особистісного стилю життя, ставленні, цінностях та поведінці. Тому, як працівники сприймають різноманітність та реагують на неї, неабияк впливає на ефективність організації.

Список використаних джерел:

1. Молчанова А. О., Воляник І. В., Кондратьєва В. П. Організаційна поведінка: навч. посібн. / за наук. ред. А.О. Молчанової. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2015. 176 с.
2. Колот А. М., Грішнова О. А., Герасименко О. О. та ін. Економіка праці та соціально-трудова відносини: підручник / за наук. ред. А. М. Колота. Київ: КНЕУ, 2009. 711 с.
3. Організаційна поведінка / Дон Гелрїгел та ін; перекл. з англ. І. Тарасюк. М. Зарицка, Н. Гайдукевич. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 726 с.
4. Організаційна поведінка: навч. посіб. / Укладач М. В. Матушкіна, Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016. 200 с.

Отримано: 25.04.2024

Ірина Селіванова,
кандидат юридичних наук, доцент,
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна

ПРО КОНЦЕПЦІЮ ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ДЕОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ

З лютого 2014 року терористична держава захопила окремі українські території, які вважаються тимчасово окупованими. І хоч наразі ще триває гаряча фаза війни, необхідно вже зараз готуватися до відновлення життєзабезпечення населення цих територій після їх деокупації. Зокрема, необхідно формувати стратегічне бачення повернення української системи охорони здоров'я на звільнені від окупантів території.

Повертаючи свої території, держава Україна має дбати про повернення довіри населення. Охорона здоров'я є найбільш чутливою для відновлення довіри сферою, бо стосується кожної людини. Тому ефективно та швидко створення умов піклування про людину та її здоров'я є стратегічною задачею. Все це має супроводжуватися активною та зрозумілою комунікаційною компанією. Для закріплення на нормативному рівні основних ідей та підходів до цього процесу необхідно розробити та затвердити Концепцію повернення української системи охорони здоров'я на деокуповані території (далі – Концепція). Країна вже має досвід такого виваженого підходу до вирішення комплексних проблем. Зокрема, він був застосований при впровадженні медичної реформи, коли основні ідеї та напрямки реформи було викладено в Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я [1], а для допомоги закладам охорони здоров'я в проведенні їх автономізації Міністерством охорони здоров'я України було схвалено Методичні Рекомендації з питань перетворення закладів охорони здоров'я з бюджетних установ у комунальні некомерційні підприємства [2].

При поверненні медичної системи на деокуповані території постане ряд правових питань, відповіді на які треба продумувати вже зараз. До них, зокрема, відносяться: визначення власника медичного підприємства (орган місцевого самоврядування або орган державної влади); створення військових адміністрації та надання їм повноважень органу місцевого самоврядування; визначення статусу вже існуючих закладів охорони здоров'я у формі комунальних установ, які юридично все ще існують і мають на балансі майно; наповнення таких закладів «життям», тобто призначення їх керівників та наповнення штату; передання майна відновленим закладам охорони здоров'я або іншим надавачам медичних послуг; у випадку «реанімації» закладів, що існували до окупації, їх перетворення в комунальні підприємства і налаштування управлінських процесів під відповідність вимогам НСЗУ до надавачів, тощо.

Концепція повернення української системи охорони здоров'я на деокуповані території, на необхідності розробки якої ми наголошуємо, по-перше, має дати відповіді на ці питання та інформуватиме суспільство про механізми відновлення медичної системи на цих територіях і, по-друге, буде підґрунтям для робіт з законодавчого забезпечення повернення системи охорони здоров'я на деокуповані території.

Треба наголосити, що механізм повернення системи охорони здоров'я залежить від того, до якого різновиду відноситься деокупована територія. Чи це

території тривалої окупації (до прикладу, АР Крим) чи території, що були окуповані росією після 24.02.2022 р. (Запорізька та Херсонська області). Різниця між ними суттєва, адже заклади охорони здоров'я, які до 24.02.2022 року функціонували в умовах проведеної медичної реформи, були автономізовані [3] та контрактовані з НСЗУ [4]. Відповідно, основним завданням після деокупації є з'ясування актуальних потреб пацієнтів та формування відповідних пакетів послуг, відбудова медичної інфраструктури, формування штату працівників, які будуть забезпечувати роботу закладів охорони здоров'я.

Натомість заклади охорони здоров'я Криму, окремих районів Донецької та Луганської областей, що були окуповані з 2014 року, ніколи не працювали за реформованим українським законодавством, на базі їх майна окупаційною владою були створені структури, які працювали за російським законодавством. Відповідно, населення, включаючи медичний персонал, не має досвіду існування в сучасній українській медичній системі (програма медичних гарантій, електронні системи, автономні заклади тощо).

Одним з питань, які має вирішити Концепція, є повернення українських надавачів медичних послуг на деокуповані території. Створення нових комунальних медичних підприємств пов'язано з тривалим часом, необхідним для легалізації такого підприємства, тобто реєстрації юридичної особи, отримання ліцензії, рекрутингу персоналу. Впродовж часу, витраченого на вирішення цих юридичних питань не буде надаватись належна медична допомога населенню деокупованої території. Можливим варіантом є залучення закладів охорони здоров'я з території, що не була під окупацією. Це можуть бути комунальні чи державні заклади охорони здоров'я; приватні лікарні; фізичні особи-підприємці, які мають ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики. Стимулювання таких надавачів медичних послуг до роботи на деокупованих територіях може здійснюватись за допомоги Національної служби здоров'я України через контрактування та фінансування окремих пакетів послуг або ж за допомогою застосування коригувальних коефіцієнтів до існуючих пакетів медичних послуг у разі надання медичної допомоги в деокупованих населених пунктах.

Концепція має запропонувати всі можливі варіанти появи українських закладів охорони здоров'я на деокупованих територіях, а також визначити перелік нормативних актів, які необхідно розробити або в які мають бути внесені зміни, щоб повернення української системи охорони здоров'я на деокуповані території був швидким та ефективним.

Список використаних джерел:

1. Концепція реформи фінансування системи охорони здоров'я: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1013-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80#Text>.

2. Методичні Рекомендації з питань перетворення закладів охорони здоров'я з бюджетних установ у комунальні некомерційні підприємства: схвалено Робочою групою з питань реформи фінансування сфери охорони здоров'я України, протокол 14.04.2017. № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001282-17#Text>.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я: Закон України № 2002-VIII від 06.04.2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2002-19>.

4. Про договори про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій: постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 410 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-2018-%D0%BF#Text>.

Отримано: 08.05.2024

Оксана Чернушкіна,
кандидат економічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна

КОУЧИНГ ЯК СТИЛЬ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНІЗАЦІЇ

В основу сучасної парадигми управління повинні бути закладені принципи визначальної ролі людини в системі бізнес-середовища, коли персонал стає не лише об'єктом управління, але й стратегічним ресурсом організації, який формує її конкурентні переваги. Удосконалення процесу управління персоналом організації для досягнення високих результатів діяльності можливе за умов упровадження технології коучингу.

Важлива проблема, яка вирішується при проведенні коучингу в організаціях, полягає в тому, як зробити організацію більш ефективною через індивідуальний розвиток працівників, що діють як незалежно один від одного, так і в командах. Керівникам необхідна технологічна підготовленість для проведення позитивних змін в організації, для чого важливо систематично підвищувати як свою персональну ефективність, що є, у свою чергу, основою розвитку організації, так і всього персоналу.

Коучинг розглядається як сучасна технологія розвитку потенціалу людей і команд задля досягнення заздалегідь узгоджених цілей та докорінної зміни моделей поведінки, що призводить до розкриття внутрішнього потенціалу особистості. Метою коучингу є досягнення цілей клієнта оптимальними (для клієнта) шляхами і в оптимальний термін [1].

В аспекті управління персоналом організації коучинг можна характеризувати як стиль управління, що ґрунтується на розвитку потенціалу та компетенцій працівників, послідовному неперервному розширенні їх знань, оволодінні новими професійними вміннями, навиками, моделями трудової поведінки.

Під час застосування коучингу як стилю управління керівник-коуч актуалізує розвиток навичок та самовизначення працівників, спонукаючи їх до самостійності та професійного зростання. Важливими елементами коучингу є активне слухання, домашні завдання, встановлення цілей, оцінювання ступеня їх досягнення, зворотний зв'язок. Коучинг сприяє підвищенню мотивації персоналу, ефективності праці та рівня задоволеності працею.

Коучинг є одним із сучасних інструментів, що застосовується в сучасній практиці управління, за допомогою якого можна забезпечити розвиток організації з середини, починаючи з кожного працівника та керівника [2].

Сучасне управління в стилі коучингу – це погляд на персонал як на потужний додатковий ресурс організації, де кожен працівник – унікальна творча особистість, здатна самостійно розв'язувати багато завдань, виявляти ініціативу, робити вибір, брати на себе відповідальність й приймати рішення. Саме ця HR-технологія допомагала людям розвиватися, освоювати нові навички та досягати великих успіхів. Особисті та корпоративні цілі ставали більш усвідомленими та узгодженими. Тепер це дуже ефективний засіб досягнення конкретних успіхів у діяльності організацій [3].

Коучинг є синтезом бізнес-консультування, тренінгу, психологічного консультування, NLP-сесій. Однак при цьому коучинг – самостійна технологія зі своєю власною філософією, технологією й правилами [4].

У коучингу важливою умовою й основним аспектом розвитку особистості клієнта є мотивація до змін, прагнення розширювати сфери своєї життєдіяльності, інтерес до нових сфер або аспектів життя, прагнення до самовдосконалення тощо [1].

Зазвичай коучі користуються техніками, які базуються на психології особистості. Так, техніка 3-Д націлена на максимально швидку концентрацію на потенційних рішеннях, які клієнт може усвідомити і за реалізацію яких він може взяти на себе відповідальність. Техніка GROW ґрунтується на грамотному використанні питань і дотримання послідовності дій. Питання спрямовані на конкретизацію мети, яку клієнт прагне досягти в процесі коучингу. АВС-техніка передбачає, що коуч послідовно задає питання клієнту, а клієнт формує щирі відповіді на поставлені питання. Клієнт самостійно в процесі відповідей на питання коуча досягає розуміння того, як найуспішніше вирішити поставлену перед ним проблему [3].

Коучинг в організаціях впливає на такі явища, як стреси, хвороби, незадоволеність і низька ефективність, оскільки персонал, який відчуває власну значущість і вагомість, а також має можливість розвивати свої навички і здібності, може швидше рухатися до виконання завдань організації. Коучинг може підвищити продуктивність праці, моральний дух і задоволеність працею, зробити членів команди менш залежними від керівника, здатними самостійно вирішити свої проблеми. Коучинг може допомогти керівнику абстрагуватися від виконання частини роботи і зосередитися на управлінні. Це вивільнить більше часу для того, щоб управляти стратегічно, а не виконувати рутинну роботу. Ефект тренування може зробити роботу менш напруженою, оскільки підлеглі стануть менш залежними від керівника [5].

В аспекті забезпечення ефективності коучингу керівник-коуч має: постійно намагатися для членів своєї команди створювати такі ситуації, які б допомагали їм виявити свої сильні сторони; ставити конкретні цілі, реалізація яких дозволить отримати бажаний результат, періодично здійснювати аудит цілей та трансформувати їх відповідно до зміни пріоритетів, зовнішніх та внутрішніх обставин; позбутися внутрішніх бар'єрів і обмежень щодо розвитку потенціалу особистості та команди; сприяти більшій самостійності кожного члена команди, що дозволить досягти у більш короткі терміни та з меншими затратами поставлених цілей, підвищить рівень внутрішньої мотивації кожного працівника на досягнення; створювати атмосферу, яка б відображала те, що він постійно пам'ятає про своїх працівників, цінує їх особистісні та професійні якості, таланти та пишається здобутками і перемогами. Для того, щоб зміцнювати усвідомленість і відповідальність працівників, керівник має бути здатним формулювати і доводити до підлеглих бачення і майбутню мету, до якої вони повинні рухатися [6].

Потрібно враховувати виклики, які виникають під час застосування коучингу в управлінні персоналом [7]: частина керівників не готові передавати владні повноваження співробітникам; коучинг неприйнятний для керівників, які не впевнені в собі, у своїх силах і здібностях; потрібен певний час для

проведення коучингу та отримання необхідних результатів для усієї організації; коучинг є додатковою статтею витрат, оскільки потребує значних витрат на коуч-сесії.

Упровадження в систему управління персоналом такої технології, як коучинг, передбачає й зміну самої системи управління та її принципів. Основною проблемою, яка виникає у процесі впровадження технології коучингу, є необхідність зміни наявної корпоративної культури. Іншою істотною проблемою виступає відсутність розуміння керівниками необхідності змін, які обумовлені застосуванням нових технологій управління персоналом, у тому числі й коучингу. Впровадження технології коучингу неминуче викликає опір практично всіх учасників процесу. Іншими труднощами під час упровадження коучингу є розроблення концепції, процедури коучингу і необхідного інструментарію [3].

Отже, коучинг – сучасна перспективна технологія у системі управління персоналом організації, ефективний стиль управління, який спрямований на підвищення кваліфікації персоналу, його навчання, розвиток здібностей безпосередньо в процесі праці, професійну адаптацію, зростання ефективності праці на засадах максимального використання трудового потенціалу кожного працівника та колективу в цілому.

Для організацій важливим питанням постає адаптація вже наявних HR-технологій до умов бізнес-середовища. Активізація їх використання надасть можливість ефективно вирішувати поставлені завдання у сфері трудової діяльності персоналу, сприяти підвищенню ефективності управління персоналом та організацією в цілому.

Список використаних джерел:

1. Нежинська О. О., Тименко В. М. Основи коучингу: навчальний посібник. Київ; Харків: ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2017. 220 с.
2. Маховка В. М., Козик М. В. Проблематика впровадження коучингу в систему управління персоналом організації. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 21. С. 131–136.
3. Миколайчук І. П., Марняло А. М., Заболотна В. В. Застосування навчальної персонал-технології коучингу в умовах Covid-19. *Specialized and multidisciplinary scientific researches: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Vol. 2), December 11, 2020. Amsterdam, The Netherland: European Scientific Platform*. С. 138-141.
4. Черненко О. В. Застосування коучинг-методу в системі управління персоналом торгової організації для підвищення продуктивності праці. *Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка*. 2019. Вип. 2. С. 159-168.
5. Никифорак В. А., Мельник О. І., Белінська Ю. О. Коучинг як інструмент управління персоналом. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7008>.
6. Захарова В. Коучинг: технологія розкриття внутрішнього потенціалу дослідника. Черкаси: ЧДТУ. 2020. 65 с.
7. Тертична Л., Дегтяр А. Коучинг в системі управління трудовим потенціалом підприємства. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-6>.

Отримано: 03.05.2024

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ 4.
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ І
ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ
БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА

Marlena Napierała,
PhD student, Poznan University of Economics and Business, Poznan, Poland

CONTRACTING COMPANIES IN POLAND AND WORLDWIDE

Introduction

The transformations of the Polish economy and the development of global markets during the transition period posed significant challenges for Polish economic entities. Transnational corporations were unbeatable for entities with limited capital capabilities and weak technological and organizational infrastructure. This led to the acquisition of Polish assets by global producers. Structural changes and the opening of borders contributed to gaining access to economic resources in many markets worldwide, especially in markets with low production costs. The response to such opportunities was the emergence of intermediaries involved in mass importation of goods at lower prices. Many Polish enterprises were forced to abandon their own production in favor of purchasing at lower prices, driven by a reduction in transaction costs.

The aim of the article is to present the essence of contracting companies and their operations in both the Polish and global markets.

The essence and characteristics of contracting companies

Due to the basis of relationships in contracting entities, a contracting company can be defined as a corporation based on a dependent partnership, stemming from capital and organizational-legal connections between the contracting company and the contracting entity. In practice, there is a tendency for capital-dependent units to emerge rather than independent ones in terms of organizational and legal aspects. There always exists an economic connection, which serves as the foundation for cooperation and the achievement of economic goals by both units, as well as mutual influence and ownership subordination.

A contracting company is characterized by three main features:

- Limited liability concerning ownership rights within the cooperation;
- Indefinite duration, enabling the long-term conclusion of commercial agreements;
- Free exchange of ownership titles, allowing for the maintenance of capital efficiency regardless of changes in management structures.

The basis for the decision to outsource activities in the form of contracts is the analysis of the costs associated with those activities, which indicates a higher level of costs within the company compared to transaction costs in the market. The outsourcing of a particular area of activity through contracts results in the subsidiary relinquishing that area of operation to an external entity based on the terms outlined in the contract agreement. Contracts as a form of cooperation between entrepreneurs emerged in the market as a result of changes that affected market participants and pricing mechanisms.

The main benefits of contract manufacturing include the absence of investment, the ability to bypass economic barriers, rapid market entry, lower production costs, high flexibility, and low risk. In terms of limitations, factors such as the need for quality control, protection of the brand, the risk of supply constraints due to insufficient production capacity, and low labor productivity are evident, sometimes even a lack of an adequate number of workers in a particular local market.

Contracting companies in Poland

In the Polish legal system, the concept of a "contract" does not appear explicitly. An agreement is a form of cooperation between two entities. However, in practice, the notion of a contract, understood informally as a purchase-sale agreement, especially in transactions with international entities, can be found. Due to the capital involvement, contract manufacturing is considered a long-term development channel in Polish entrepreneurship. This conditions the development of Polish society and economy.

Several factors contribute to the development of contract manufacturing in Poland. Among the fundamental incentives are a well-qualified engineering workforce, high-quality technology, geographical proximity to Western international corporations, and lower labour costs compared to the EU average wage. A crucial factor determining the profitability of contract manufacturing is often the guarantee of stable production costs over the long term. A highly skilled workforce is capable of improving working conditions, enhancing their own productivity, and other production factors. This affects the quantity and quality of goods produced, directly impacting the competitiveness of the enterprise [1, p.259].

Lower labour costs are the main factor favouring the localization of contract manufacturing in Poland. To maintain this factor relevant, it's necessary to build a workforce with the appropriate competencies. Selecting the right workforce is one of the fundamental tasks of contracting companies. This is an area of operation through which companies can achieve maximum profitability of production, justifying the establishment of contracting firms in Poland.

A particular utilization of the contractual cooperation form with international corporations can be observed in the automotive and electronics industries, which focus on comprehensive production of large batches with a long-term business horizon. A characteristic feature of these industries is a significant share of foreign capital. Poland is mainly attractive to global automotive companies focused on export production. Poland has become an important European producer of automotive components and spare parts for many global automotive brands, eg. Volkswagen, Volvo, etc.

Cooperation on the production level, as well as demand for various types of services expressed by industrial companies, fosters the creation of economic ties between individual elements of local, regional, and global systems. Local subcontractors actively participate in creating the global value chain of transnational automotive corporations, providing new jobs, generating income, and contributing to the growth of export revenues [2, p. 134-137].

The electronics industry offers significant opportunities for Polish subcontractors due to the increasing demand for contract services. Contract manufacturers provide production, assembly, and servicing services in the field of electronics. Factors influencing the growing interest in this area of cooperation include a well-qualified engineering workforce, high technological quality, geographical location, cost-effectiveness, and the protection of intellectual property rights.

The influx of foreign capital has created favorable conditions for absorbing modern technologies in Poland and integrating a large group of Polish entrepreneurs into international Global Value Chains (GVC) associated with the production process of various goods. Domestic companies mainly act as suppliers of cooperative elements, and most products manufactured in Poland are located in the middle part of GVCs. Such a role does not ensure high profitability of production, but primarily indicates limited opportunities for Polish entrepreneurs in terms of creatively enriching technologies acquired abroad and introducing their own competitive products to the global market based on them. For entrepreneurs carrying out contract manufacturing, it is important to define, well in advance, the threats that manufacturers of electronic and electrical products may encounter due to technological and cost limitations [3].

Contemporary enterprises focus their activities on key spheres of activity. Therefore, they often abandon the production of everything that others can do, focusing instead on what is most important and distinctive for their identity and the essence of the product they produce [4, p. 53].

Contracting companies in international markets

In international markets, the development of contractual relationships is manifested by cooperative export, which involves collaboration between companies selling products under a common brand while limiting transaction costs. Contract manufacturing offers the opportunity for rapid entry into foreign markets and very low exit barriers. However, it requires constant quality control, and its development is limited by the production capacities of the contractor. It also raises issues related to inadequate protection of the technology of the contracting party [5, p. 118].

In today's world, the process of globalization has led to the elimination of locational barriers in concluding international contracts. Contractual agreements are made where there is an optimal relationship between demand and supply factors. Sourcing resources in the most efficient manner is often carried out in several countries simultaneously. In developing countries with abundant and cheaper labor and resources, a relatively large scale of building transnational corporations utilizing contract agreements as a form of cooperation has been observed. However, it is important to note that the development of technology and the significance of innovation in the economy have led to the utilization of resources from highly developed countries in high-tech areas.

For example, in the United States, due to specialization in services, research and development centres are established, providing contract services to many countries. In the industrial sector, due to the rapid pace of technological progress, manufacturing companies outsource specific phases of production to external firms. As a result of such actions, global producers of specific product groups are created, who build competitive advantage by maximizing the scale of commodity supply.

Combining technological, trade, and marketing advantages in production with the process of locating activities in regions with lower production costs and resource acquisition enables the building of the potential of global companies. For years, cooperation based on cooperation principles has been observed in the automotive industry. For example, the BMW Group builds relationships based on cooperation in many areas of activity, starting from component suppliers, through research centres, as well as in cooperation with other public institutions such as universities and research institutions. This cooperation covers both Europe, the USA, and Japan.

Conclusion

Industries heavily leveraging new technologies such as the pharmaceutical industry, electronics, and automotive component manufacturing constitute a group of entrepreneurs who extensively utilize subcontractors to provide production services for large multinational corporations.

The example of the BMW Group illustrates how extensive and comprehensive cooperation based on contracts can be, covering various areas of activity and geographical locations. Through this collaboration model, the company can effectively leverage diverse competencies and resources, achieving a competitive position in the global market.

Trends in the contemporary economy indicate a systematic increase in the number of contracts (transactions) concluded between enterprises. Increasingly, they pursue development strategies based on resources and potential beyond their borders (outsourcing), entering into contracts for their delivery or the opportunity to utilize the potential of another entity. Accompanying this phenomenon, transaction costs tend to rise with the increasing number and complexity of contracts (transactions) concluded.

References:

1. Biesaga-Słomczewska J. *Wyznaczniki nowej roli menedżera w zarządzaniu przedsiębiorstwem w warunkach konkurencji*, [w:] M. Juchiewicz (red.), *Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach konkurencji. Determinanty konkurencyjności przedsiębiorstw*, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, 2006.
2. Poniatowska-Jaksch M. *Przemysłowe bezpośrednie inwestycje zagraniczne źródłem konkurencyjności regionu*. „Monografie i Opracowania” nr 544, Warszawa: Wydawnictwo SGH, 2006.
3. Ostrowski A. *Przemysł elektroniczny i elektrotechniczny w Polsce – raport*, Zarządzanie i Rynek, Magazyn Przemysłowy, 2017.
4. Rudolf S. *Konkurencyjność przedsiębiorstw w świetle teorii kosztów transakcyjnych*, w: *Nowa ekonomia instytucjonalna – aspekty teoretyczne i praktyczne*, red. S.Rudolf, Kielce: Wyższa Szkoła Ekonomii i Administracji im. Prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach, 2005.
5. Bober T. *Funkcjonowanie przedsiębiorstw na rynkach międzynarodowych – strategie i przykłady ich stosowania*. Marketing red. D. Surówka-Marszałek, Kraków: Krakowska Akademia im. Andrzeja Rycza Modrzewskiego, 2009.

Отримано: 08.05.2024

TREATING INFORMATION AS AN ECONOMIC GOOD

Already in the 1960s, T. Umesao [12, pp. 4-17] predicted that social development will not be determined by its material existence, but by another, non-material resource, namely information, while the society of the 21st century will be called a society information. Years later, this hypothesis turned out to be true, as expressed in the words of P. Drucker (3, p. 53), who calls knowledge the basic economic resource and sees the sources of business success in the ability to absorb and use knowledge. Since knowledge is a resource, and its assimilation and use is a key success factor, widespread and quick access to large knowledge resources should be considered a positive external effect of contemporary socio-technological changes.

Knowledge is acquired by collecting information, and thanks to the same technological changes, information resources are growing at a significant pace and at the same pace the amount of useless, poor quality information, i.e. inadequate, outdated, inaccurate or incomplete, which cannot be used to make economic decisions, is growing [1, p. 76]. The literature describes, among others: the phenomenon of information overload (i.e. a situation in which the available amount of information does not make it possible to select those that are important or, in the case of those considered important, does not make it possible to process this information, thus preventing subsequent inferences) [13, p. 441] and the psychological effect of this phenomenon in the form of information stress [10, pp. 69-70]. These are the negative external effects of contemporary socio-technological changes.

As already indicated, knowledge is a body of information. Information, unlike knowledge, is not assigned to humans. Knowledge belongs only to humans, while information is a tool that generates knowledge, but it is not knowledge itself [5, p. 388; 6, p. 76]. The information results from the processing of the data held.

Based on the literature on the subject, it can be concluded that data is a form of description of facts. The data itself reflects a certain fragment of reality but does not necessarily cover it in its entirety. Therefore, the process of transforming data into information is carried out, i.e. a set of data that tries to broadly reflect a certain section of reality. This process is illustrated in Figure 1.

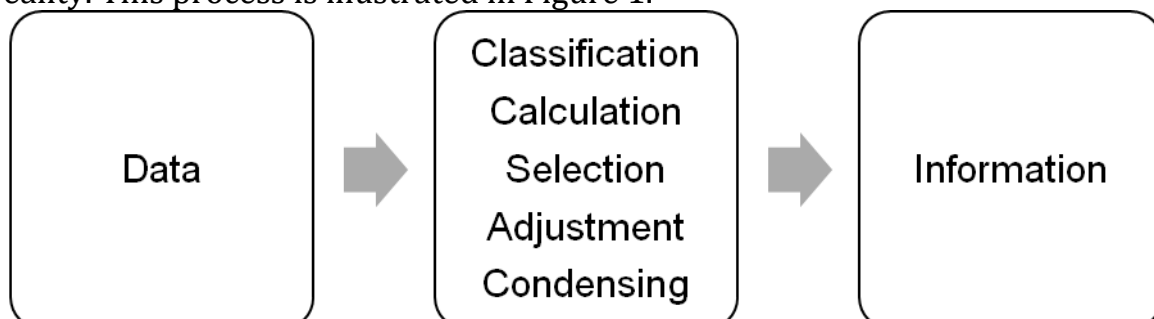

Figure 1. The process of transforming data into information

Source: [2, p. 7]

Information can therefore be defined as a set of appropriately processed data that reflects a certain fragment of reality. In this way, information can be perceived as an economic good, understood as things or services that meet human needs, created as a result of the production process.

First of all, information is aimed at satisfying the need, in the form of its (information) lack. There is a view in the literature that information is necessary for humans. This belief is related to the second axiom of the foundations of the information society – the more information we have, the better [8, p. 158]. It is also impossible to function in the modern economic reality without information. Managers cannot work without it either, because according to P. Drucker [4, pp. 43-51]: «the change in traditional management realities is also accompanied by the expansion of the current definition of manager's responsibility to include the application and use of knowledge (and not only for the performance of tasks by employees)». As the literature emphasizes, without information on consumer needs collected during market research, it would not be possible to create an offer that would meet their requirements [7, p. 243].

Perceiving information as an economic good is also related to the process of its creation. A good is created as a result of the production process. The process of transforming data into information can be considered the process of information creation. The factors of production are engaged (in the form of, for example, work and data) to bring a useful result. The method of data processing in this process is individualized and tailored to the recipient's needs, which does not exclude the perception of information as a specific economic good.

Perceiving information in the category of things or services is, according to the author, a secondary thing. Information can be provided orally (e.g. a lecture) as well as in written form (e.g. a book). The information carrier will therefore determine whether the information is a good or a service, although its attribution is irrelevant to the perception of information as an economic good.

The literature also presents the characteristics of information as a good [9, p. 72; 11, pp. 22-23]:

- the use of information does not destroy it, and when duplicating and transferring it is not consumed,
- subjectivity of ratings (the same information may have different meaning for different users),
 - objectivity of information (it is independent of the observer),
 - information can be accumulated over a very long time,
 - synergism (a set of appropriately aggregated data brings more usefulness than the set of data itself that became its basis),
- information is not fully divisible, because having parts of it may not constitute any information at all,
 - the collection of information is inexhaustible,
 - information is a non-appropriated good because its replica is no different from the model and has the same value,
 - the value of information depends on the moment of its use (information becomes outdated).

Information can therefore be viewed as a special economic good. As S. Medlik points out [7, p. 162], information provided in the right way, on time and addressed to the appropriate group of recipients is a tool for the competitive advantage of enterprises and regions. Building a modern economy will require special protection of this special economic good, information. This applies to a broad perception of information, from financial information from accounting to commercial information

from business entities. The purpose of information protection is the security of economic transactions. It is extremely important to shape the economic and legal system to ensure this protection.

References:

1. Czerwiński A. Wartość informacji w systemie informacyjnym w ocenie jej jakości. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*. 2018. №53(1). P. 76-88.
2. Davenport T., Prusak L. Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know. 1998. 10.1145/348772.348775.
3. Drucker P. The age of social transformation. *Atlantic Monthly*. 1994. №274. P. 53-80.
4. Drucker P. Pokapitalistyczne społeczeństwo. Warszawa: PWN, 1999.
5. Dziekański P. Informacja jako dobro ekonomiczne będące źródłem przewagi konkurencyjne. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*. 2012. Pobrano z: <https://www.ur.edu.pl/file/16795/28.pdf>.
6. Kamela-Sowińska A. Obrót gospodarczy jako dobro prawne chronione przez ustawę o rachunkowości. W: Z. Luty. M. Chmielowiec-Lewczuk (red.), *Rachunkowość – polityka makroekonomiczna – globalizacja* nr 390 (s. 142-149). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 2015.
7. Medlik S. Leksykon podróży, turystyki, hotelarstwa. Warszawa: PWN, 1995.
8. Nowak P., Nowakowski P. Człowiek a potrzeba informacji. Kilka refleksji na marginesie założeń teorii społeczeństwa informacji. *Język, Komunikacja, Informacja, Language, Communication, Information*. 2006. №1. P. 157-166.
9. Olender-Skorek M., Wydro K. Wartość informacji. *Telekomunikacja i techniki informacyjne*. 2007. №1-2. P. 72-84.
10. Postek S., Ledzińska M. Temperamentalne predyktory stresu informacyjnego w grupie menadżerów wysokiego szczebla. *Psychologia, Etologia, Genetyka*. 2015. №31. P. 69–87.
11. Skrzypek E., Grela G. Informacja jako zasób niematerialny w warunkach globalizacji. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia*. 2005. nr 39, 11-28.
12. Umesao T. Information Industry Theory: Dawn of the Coming Era of the Ectodermal Industry. *Hoso Asahi*. 1963. №1. P. 4-17.
13. Wieczorkowski J., Dałek M. Problem przeciążenia informacyjnego a integracja systemów informatycznych. *Ekonomiczne Problemy Usług*, 2013. №104. P. 439-448.

Отримано: 07.05.2024

Світлана Білоус,
доктор економічних наук, доцент,
Черкаський національний університет
імені Б. Хмельницького, м. Черкаси, Україна
Анна Єльцова,
здобувачка вищої освіти,
Черкаський національний університет
імені Б. Хмельницького, м. Черкаси, Україна

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ З КЛІЄНТАМИ НА СУЧАСНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

На сучасному підприємстві взаємодія з клієнтами – це не лише про продажі та обслуговування, це процес, спрямований на побудову відносин. Компанія прагне створити не лише клієнтів, але й прихильників свого бренду, людей, які вірять у її цінності та продукти. Взаємодія з клієнтами починається з ретельного вивчення їх потреб, очікувань та побажань. На підприємстві використовуються різноманітні канали комунікації – від соціальних мереж до онлайн-чатів, щоб бути доступними та зручними для клієнтів у будь-який час. Також підприємства стежать за відгуками та пропозиціями своїх клієнтів, оскільки це допомагає постійно вдосконалювати продукти та послуги [1].

Актуальність дослідження інноваційних методів взаємодії з клієнтами на підприємстві вкрай важлива в сучасному бізнес-середовищі. Зміни в споживчій поведінці, технологічні інновації та конкурентний тиск змушують компанії постійно адаптуватися та шукати нові способи залучення та утримання клієнтів.

Дослідження інноваційних методів дозволяє підприємствам розробляти та впроваджувати ефективні стратегії комунікації та обслуговування, які відповідають потребам та очікуванням сучасних клієнтів. Це може включати використання новітніх технологій, персоналізацію сервісу, розвиток мультимедійних платформ та залучення до взаємодії на емоційному рівні [2].

Такі дослідження допомагають підприємствам зрозуміти ринкові тенденції, виявити нові можливості та визначити ключові напрямки розвитку. Вони також сприяють підвищенню конкурентоспроможності та збільшенню задоволеності клієнтів, що є важливими факторами успіху у сучасному бізнесі. Тому дослідження інноваційних методів взаємодії з клієнтами є необхідним кроком для підтримки та розвитку підприємства в умовах швидко змінного ринкового середовища.

Інноваційні напрями взаємодії з клієнтами на підприємстві можуть включати такі аспекти:

1. персоналізований сервіс: використання технологій для збору та аналізу даних про клієнтів дозволяє створювати індивідуальні підходи до кожного клієнта. Це може включати персоналізовані пропозиції, рекомендації, акції тощо [2];

2. мультимедійні інтерфейси: розвиток мультимедійних платформ, таких як мобільні додатки, веб-сайти з інтерактивними можливостями, чат-боти тощо, дозволяє клієнтам взаємодіяти з підприємством у зручний для них спосіб;

3. системи зворотного зв'язку: впровадження систем збору відгуків від клієнтів та їх аналіз дозволяє підприємству розуміти потреби та очікування клієнтів, а також швидко реагувати на їх запити та скарги;

4. клієнтський сервіс 24/7: підтримка клієнтів цілодобово через онлайн-чати, телефонну лінію або інші зручні канали комунікації сприяє підвищенню задоволеності клієнтів та підвищенню їх лояльності;

5. використання соціальних медіа: активна присутність у соціальних мережах дозволяє підприємству спілкуватися з клієнтами, отримувати відгуки, проводити опитування та акції, що сприяють покращенню зв'язку та взаєморозуміння;

6. гейміфікація: використання ігрових елементів для залучення та мотивації клієнтів, наприклад, програми лояльності, розіграші призів за виконання певних завдань тощо;

7. емоційний інтелект: розвиток здатності сприймати та реагувати на емоції клієнтів допомагає підприємству створювати більш глибокі та значущі взаємини з ними [3; 4].

Ці інноваційні напрями допомагають підприємствам покращувати спілкування та взаємодію з клієнтами, що в свою чергу сприяє підвищенню їх задоволеності та лояльності.

Список використаних джерел:

1. Юшкевич О., Яблонська І. Формування системи маркетингу взаємодії з клієнтами та її вплив на підвищення результативності кондитерських підприємств. *Галицький економічний вісник*. Т.: ТНТУ, 2022. Том 77. № 4. С. 103–109.

2. Маловичко С. В. Електронний маркетинг у системі відносин підприємства з покупцями. *Науковий вісник ПУЕТ. Серія «Економічні науки»*. 2021. №3. С.65.

3. Циран Я. Н., Місце концепції управління зв'язками з клієнтами в ринковій орієнтації підприємства. *«Теоретичні та прикладні аспекти розвитку економіки»*. Тернопіль. 2019. С. 276.

4. Потіха Ю. Концептуальні засади управління відносинами зі споживачами. *Збірник V Ювілейної науково-практичної конференції*. Тернопіль. 2020. С. 10.

Отримано: 04.05.2024

Анастасія Бурда,
здобувачка вищої освіти,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

ІНТЕГРОВАНА ЗВІТНІСТЬ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ БІЗНЕС-ОРГАНІЗАЦІЙ

Зростання впливу бізнесу на суспільство обумовлює високу значущість соціальної відповідальності організацій. Як один із елементів такої відповідальності варто розглянути інтегровану звітність сучасних бізнес-організацій. Соціальна відповідальність забезпечує разом з іншими чинниками виживання бізнес-організації у конкурентному середовищі, стійкий збалансований розвиток у довгостроковій перспективі, сприяє поєднанню інтересів власників бізнесу, працівників, суспільства та держави. Успіх та ефективність бізнес-організацій все більше залежать від того, чи приділяється увага питанням соціальної відповідальності та стійкості операційної діяльності, саме тому, актуальним дослідженням буде вивчення питань інтегрованої звітності за компонентами ESG (environmental, social, governance).

Звітність з питань навколишнього середовища, соціальної сфери та управління (ESG) є частиною інтегрованої звітності або звітності зі сталого розвитку. Звіти ESG мають на меті продемонструвати зважений підхід до операційної діяльності (управління), турботи про людей (соціальний вплив) та турботу про навколишнє середовище (екологічна складова). Нині від бізнес-організацій очікують формування стратегічного бачення компонентам ESG (environmental, social, governance) та реалізація проектів у галузі захисту навколишнього середовища, запобігання кліматичним змінам, зниження викидів в атмосферу, безаварійної роботи, дотримання принципів корпоративного управління та прав людини [1; 3].

Для підтримки сталого економічного зростання, що пов'язано з екологічними, соціальними проблемами та проблемами управління (ESG) необхідно дотримуватись основних цілей:

1. Переорієнтування потоків капіталу на сталу економіку.
2. Включення стійкості в управління ризиками.
3. Сприяння прозорості та довгостроковості.

Побудова бізнес-моделі відповідно до принципів соціальної відповідальності дозволяє бізнес-організаціям бути ефективними сьогодні та дбати про майбутній розвиток. Бізнес-організації, що ведуть активну діяльність із залучення фінансування та просування своєї продукції на міжнародних фінансових та товарних ринках, стикаються з зростаючими очікуваннями інвесторів, контрагентів, кредиторів та стейкхолдерів щодо питань сталого розвитку. З кожним роком стає очевидним вплив ESG-чинників на їх фінансові результати.

«Мета інтегрованої звітності є надання фінансової і не фінансової інформації щодо розподілу фінансового капіталу з урахуванням ключових факторів, які впливають на потенціал підприємства у продовж певного проміжку часу. Зацікавленість у зростанні вартості майна підприємства, зниженні ризиків при

інвестуванні, підвищенні суспільної довіри до діяльності обумовлює необхідність складання інтегрованої звітності та вимагає розробки належного методичного підґрунтя» [5].

Сьогодні, ухвалення рішень з нефінансових питань впливають на репутацію бізнес-організації, та мають відчутні економічні наслідки. Серед інвесторів зростає зацікавленість у стійких бізнесах а, відповідно, і інструментах, що дозволяють це визначити: ESG-рейтинги та індекси, які містять систематизовану та порівнювальну інформацію про управління ESG-аспектами різними компаніями.

«Головна особливість інтегрованої звітності полягає в тому, що вона фіксується на факторах виробництва, які компанія споживає та створює, – фінансових, виробничих, людських, інтелектуальних, природних та соціальних» [4].

Бізнес-організації, які дотримуються сталої ділової практики, що створює довгострокову суспільну цінність, є основою майбутньої глобальної економіки.

Отже, інтегрована звітність для українського суспільства є відносно новим віянням сучасного бізнесу. Якщо звернутися до міжнародної практики, то система інтегрованої звітності використовується для [2]:

- підвищення якості інформації, доступної для постачальників фінансового капіталу, щоб забезпечити більш ефективний і продуктивний розподіл капіталу;
- сприяння більш узгодженому та ефективному підходу до інтегрованої звітності, яка спирається на різні аспекти звітності та передає повний спектр чинників, які суттєво впливають на здатність організації створювати власну цінність з часом;
- збільшення можливостей підзвітності та управління широкою базою капіталів (фінансового, виробничого, інтелектуального, людського, соціального, а також природного) та сприяння розумінню їх незалежності;
- підтримання інтегрованого мислення, прийняття рішень і дії, спрямованих на створення вартості в короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі;
- розвитку соціальної відповідальності за елементами ESG.

Список використаних джерел:

1. Голов С. Ф., Костюченко В. М., Кузіна Р. В. Інтегроване звітування: концепція, методологія та організація: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 252 с.
2. Офіційний сайт. European Commission. What is the EU Taxonomy? URL: <https://ec.europa.eu/sustainable-finance-taxonomy/>.
3. Мулик Т. О., Ващілова Н. В. Інтегрована звітність підприємства: стан та перспективи розвитку. *Ефективна економіка*. 2019. №11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7404> (дата звернення: 20.04.2024).
4. European Commission Delegated Regulation (EU) 2021/1253 of 21 April 2021 amending Delegated Regulation (EU) 2017/565 as regards the integration of sustainability factors, risks and preferences into certain organizational requirements and operating conditions for investment firms, Official Journal of the European Union, L 277, pp. 1–5 (2 August 2022).
5. Implementing and delegated acts – Benchmarks Regulation. URL: https://finance.ec.europa.eu/regulation-and-supervision/financial-services-legislation/implementing-and-delegated-acts/benchmarks-regulation_en.

Отримано: 26.04.2024

СУЧАСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ HR-СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних умовах трансформації економічних відносин актуальним постає проблема підвищення конкурентоспроможності підприємств на засадах стійкого стратегічного розвитку. Підприємства здійснюють діяльність у складних умовах динамічної ринкової ситуації, тому розробка оптимальної HR-стратегії має стати пріоритетним напрямом управлінських рішень, адже персонал є ключовим чинником, який визначає успіх будь-якої організації. Формування HR-стратегії й ефективна її реалізація дозволять підприємству посилити ефективність використання людських ресурсів, відповідно, більш повно реалізувати конкурентні переваги, а в довгостроковій перспективі забезпечити прискорення економічного розвитку.

Реалізація концепції стратегічного управління буде можливою лише тоді, коли підприємство буде стратегічно орієнтованим, тобто, коли персонал буде мати стратегічне мислення, постійно буде застосовуватися система стратегічного планування, що дасть змогу розробляти та використовувати інтегровану систему стратегічних ініціатив, а поточна, повсякденна діяльність має бути підпорядкована досягненню поставлених стратегічних цілей.

Стратегічний підхід до процесів управління людськими ресурсами набуває актуальності в умовах високої невизначеності й мінливості середовища функціонування підприємства [1].

Визначення місії підприємства, його стратегічних цілей, формування довгострокової програми розвитку мають ключове значення для будь-якого суб'єкта господарювання та є основою створення і підтримки конкурентних переваг на ринку. Усе це забезпечується через стратегічне управління, яке є основою розвитку підприємства. Концепція стратегічного управління для більшості вітчизняних підприємств є досить новою, оскільки вони протягом тривалого часу орієнтувалися на поточне планування. Однак, щоб в сьогоденних складних конкурентних умовах не лише виживати, але й стабільно функціонувати досягаючи поставлених цілей, істотну роль відіграє стратегічне управління [2].

Сучасні визначення стратегічного управління трактують наступні аспекти: стабільність конкурентних позицій, стійкість довготривалих результатів, правильність реакцій на зміни у зовнішньому середовищі. Стратегічне управління можна визначити як метод програмного мислення, що забезпечує досягнення цілей і акцентує увагу на важливості мотивації працівників, врахуванні їх інтересів і зацікавленості у реалізації стратегії підприємства [3].

Основною метою ефективного стратегічного управління є набуття та утримання стійкої стратегічної конкурентоспроможності підприємства. Стратегічну перевагу можна здобути шляхом розробки та впровадження стратегій, які створюють цінність для підприємства та формують його унікальність.

Результатом застосування стратегічного підходу до управління людськими ресурсами є конкретні функціональні стратегії управління персоналом, які відображають орієнтири організації щодо ключових питань управління людьми. HR-стратегію можна визначити як сукупність основних цілей і засобів управління людськими ресурсами, конкретизованих з урахуванням організаційної стратегії та організаційного і людського потенціалу. До новітніх факторів стратегічного управління персоналом сучасної організації можна віднести невизначеність і ризики; час; зростаючу фрагментацію ринків; вимоги до якості, дизайну, сервісу; зменшення значення розмірів підприємства; гнучкість завдяки централізації; скорочення ієрархічних структур; необхідність постійного навчання, готовність до проведення змін [5]

Детермінантами HR-стратегій є особливості зовнішнього середовища підприємства, рівень конкурентоспроможності підприємства на ринку, стадія його життєвого циклу, розмір підприємства та його спеціалізація та ін. Основна мета застосування HR-стратегій зводиться до створення, розвитку та підтримання конкурентних переваг для підприємства через забезпечення умов для ефективної роботи висококваліфікованих та високомотивованих працівників. Кожна стратегія має різний інструментарій політик управління персоналу (підбір та профорієнтація, управління кар'єрою, навчання, винагорода та ін.), вибір тієї чи іншої стратегії керівництвом залежить від багатьох факторів, зокрема складного мінливого маркетингового середовища, але тим не менш, всі вони мають спільну мету – кожна така стратегія розглядає персонал як надзвичайно важливий та цінний актив підприємства [6].

Р. Ноу [7] вважає, що залежно від HR-стратегії, від працівників вимагається відповідна поведінка, зокрема: для стратегії стимулювання персоналу: висока увага до якості праці, фокус на швидкозмінюваних короткострокові цілі та результаті, схильність до ризику та швидкого опанування нових знань, швидкої адаптації до використання нових технологій у своїй діяльності, самостійність в роботі; для стратегії інвестування та залучення: фокус на довгострокові цілі, толерантність до мультизадачності, інноваційність у роботі, висока схильність до ризику, збалансований підхід до процесу та результату.

Сучасні умови ринку відзначаються швидкими та динамічними змінами в усіх сферах, а також турбулентністю в економічних, соціальних і політичних процесах, особливо в період війни. Це суттєво обмежує можливості підприємств у розробці стратегій та виконанні стратегічних планів. Розвиток діяльності підприємств в Україні в умовах воєнного стану, потребує принципово нових підходів до побудови бізнес-процесів. Необхідність забезпечення стійкого функціонування економічних суб'єктів стимулює розвиток стратегічного управління. Цей підхід базується на обґрунтуванні управлінських рішень, що враховують взаємодію власних ресурсів з можливостями та загрозами зовнішнього середовища. Визначення правильної стратегії стає вирішальним чинником для забезпечення життєздатності бізнесу та його подальшого розвитку в довгостроковій перспективі [4].

Сучасні глобальні трансформації в сфері економіки, бізнесу, управління пов'язані з цифровізацією. Характерним для сучасного бізнесу є невизначеність середовища функціонування, яке швидко змінюється через великий потік інформації та постійний технологічний розвиток. Цифрові платформи та

численні техніко-технологічні інновації змінюють фундаментальні засади провадження діяльності та мають значний вплив на формування та використання людських ресурсів, організацію та обслуговування робочого місця, функцію управління персоналом. Сучасні трансформаційні процеси у сфері HR пов'язані з цифровою трансформацією. Актуальним питанням постає створення обґрунтованої цифрової HR-стратегії та успішної її реалізації. Цифрова трансформація технологій управління людськими ресурсами стає ключовим напрямом розвитку для підприємств у стратегічних орієнтирах.

Список використаних джерел:

1. Ведерніков М. Д., Чернушкіна О. О., Волянська-Савчук Л. І. Обґрунтування HR-стратегії у бізнес-плані компанії. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2023. Випуск 68. С. 56-72.
2. Таран-Лала О., Сухорук К. Особливості стратегічного управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-66>.
3. Перерва І., Єдинак В. Стратегічне управління підприємством як основний інструмент в руках сучасного керівника. *Innovation and Sustainability*. 2022. №3. С. 159–164. <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.159.164>.
4. Феєр О., Хаустова К., Густі С. Стратегічне управління підприємством в умовах воєнного стану. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 4. С. 90–97. <https://doi.org/10.31649/ins.2023.4.90.97>.
5. Петрова І. Л. Стратегічне управління людськими ресурсами: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2013. 466 с.
6. Наумова О. О. Стратегії управління персоналом підприємства. *Вчені записки університету «КРОК»*. Серія: Економіка. 2021. Вип. 1. С. 137-141.
7. Noe, R. A., Hollenbeck, J. R., Gerhart, B., & Wright, P. M. Human resource management: Gaining a competitive advantage. New York: McGraw-Hill Education. 2017. 770 p.

Отримано: 02.05.2024

Юлія Гайбура,
кандидат економічних наук, доцент,
ЗВО «Подільський державний університет»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТА: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ

Сучасна економічна ситуація, що склалася в нашій країні, змушує підприємства самостійно приймати рішення для свого ефективного розвитку. Головне завдання кожного підприємства – це забезпечення фінансовими ресурсами. Таким чином, вся система управління повинна приділяти особливу увагу питанням організації фінансування, джерелам надходження фінансових ресурсів та їх розподілу.

Основними елементами фінансових ресурсів підприємства фінансові аналітики вважають: чистий прибуток, амортизаційний фонд і видані кредити. В сучасних умовах сталої світової і фінансової кризи гостро постає питання про ефективне використання фінансових ресурсів. Нормальне функціонування і робота підприємства залежить від достатності як централізованих, так і децентралізованих ресурсів. Питання, які можуть бути вирішені шляхом фінансового управління, можуть бути представлені з наступних груп:

- 1) джерела фінансування (короткострокові і довгострокові кредити, випуск і придбання цінних паперів, розподіл прибутку, запозичення);
- 2) капітальні вкладення і оцінка їх ефективності (прибутковість капіталу, поточна і перспективна ринкова ціна компанії, оцінка фінансового ризику);
- 3) управління оборотним капіталом (оптимальний оборотний капітал, управління короткостроковою дебіторською та кредиторською заборгованістю, структура капіталу);
- 4) фінансове планування (зміст, процедура розробки і вартість фінансового проекту і бюджету);
- 5) аналіз фінансової діяльності і фінансового контролю (аналіз платоспроможності, ліквідність, рентабельність підприємства, внутрішній аналіз прибутку, аналіз використання капіталу) [4].

Трансформаційні процеси національного та світового розвитку відображають посилення фінансової глобалізації та активізацію руху різних форм та видів фінансових ресурсів. Відповідно посилюється значення фінансових ресурсів для забезпечення діяльності, позиціонування, формування й реалізації стратегічних та тактичних завдань суб'єктів підприємницької діяльності. Фінансові ресурси виступають тими чинниками, що впливають на фінансові, кредитні, інвестиційні, інтеграційні та інші відносини між економічними суб'єктами у процесі їх діяльності на різних рівнях та сферах функціонування [1, с. 15].

Для проведення якісної оцінки фінансових ресурсів підприємства та виявлення можливостей підвищення ефективності їх формування й використання можуть застосовуватися такі методи аналізу: – класичні методи аналізу господарської діяльності та фінансового аналізу: ланцюгових підстановок, арифметичних різниць, балансовий, відсоткових чисел, диференціальний, логарифмічний, інтегральний, простих та складних відсотків,

дисконтування; – традиційні методи економічної статистики: середніх та відносних величин, групування, графічний, індексний, елементарні методи обробки показників у динаміці; – методи математичної статистики вивчення зв'язків: кореляційний, регресивний, дискримінантний, дисперсійний, факторний, коваріаційний аналіз та ін.; – економетричні методи: матричні, теорії міжгалузевого балансу. Дослідження джерел формування фінансових ресурсів підприємства з використанням перелічених вище методів дає змогу виявити зміни в структурі капіталу, причини та наслідки цих змін, побачити рівень забезпечення підприємства власними фінансовими ресурсами та залежності від зовнішніх позичальників [2, с. 15].

Деякі науковці вважають, що методологія фінансової науки з'явилася і розвивалася разом із появою та розвитком фінансових відносин у суспільстві та є особливим загальнонауковим феноменом, який внутрішньо властивий фінансам загалом і кожній його складовій, зокрема управлінню публічними фінансами, державним фінансовим ресурсам, фінансовій безпеці суб'єктів господарювання. Сучасна методологія дослідження фінансових ресурсів в умовах реформування управління публічними фінансами охоплює такі підходи: діалектичний, герменевтичний, системний, холістичний, проектно-орієнтований, процесний, кібернетичний, інформаційний, синергетичний, інституційний, структурний, історичний, функціональний, структурнофункціональний, соціокультурний, поведінковий підходи [3, с. 46].

У фінансових наукових дослідженнях методологічні підходи використовують не ефективно. Через це з'ясування сутності публічних фінансів, державних фінансових ресурсів, фінансової безпеки суб'єктів господарювання державного сектору здійснюють без урахування об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства, що не завжди відповідає фінансовій практиці. Практичні рекомендації не завжди мають теоретичне обґрунтування і не приносять користі суспільству, а фінансові явища і процеси не базуються на науково-обґрунтованих положеннях вчення про публічні фінанси. Тому, швидкі темпи соціально-економічного розвитку вимагають новітніх методологічних підходів, які доцільно розвивати і примножувати [3].

Отже, для забезпечення відновлювального механізму економіки в посткризовий період важливе значення має не лише формування відповідної ресурсної бази, що дозволяє профінансувати відповідні програми та проекти, але й сформувані умови для забезпечення розвитку національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Гайбура Ю. А. Концептуальні засади формування фінансових ресурсів підприємств за сучасних умов. *Агросвіт*. 2020. № 6. С. 14–21.
2. Глушко А. Д., Філіп М. Ф. Науково-методичні підходи до аналізу фінансових ресурсів підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Випуск 23. С. 470–474.
3. Дем'янишин В., Лободіна З., Горин В., Дем'янишин В. Методологічні підходи до дослідження державних фінансових ресурсів та фінансової безпеки суб'єктів господарювання в умовах реформування управління публічними фінансами. *Публічні фінанси*. 2023. № 1 (74). С. 31–47.
4. Соляник Л. Г., Цуркан І. М., Сорокіна І. Р. Науково-методичні підходи до формування політики управління фінансовими ресурсами підприємства. *Ефективна економіка*. 2021. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9406> (дата звернення: 03.05.2024).

Отримано: 06.05.2024

Кіріл Ганага,
здобувач вищої освіти,
Черкаський національний університет
імені Б. Хмельницького, м. Черкаси, Україна

НАПРЯМИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Стратегічне управління підприємством – це процес розробки, визначення та впровадження довгострокових цілей та стратегій, спрямованих на досягнення конкурентної переваги, стабільного розвитку та успіху компанії в умовах змінного бізнес-середовища. Воно включає аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів, формулювання стратегій, їх впровадження та постійний моніторинг і коригування для досягнення поставлених цілей [1].

Основна мета стратегічного управління для аграрного підприємства полягає в досягненні стійкої конкурентної переваги та стабільного розвитку в умовах постійних змін на аграрному ринку. Стратегічне управління спрямоване на створення і втілення ефективної та гнучкої стратегії, яка дозволить підприємству адаптуватися до змін в економічному, соціальному, технологічному та екологічному середовищі. Це означає, що аграрне підприємство повинно чітко визначити свої цілі та стратегічні пріоритети, ретельно аналізувати ринкові тенденції та конкурентну ситуацію, розробляти та впроваджувати інноваційні методи виробництва та управління ресурсами, ефективно використовувати технології та забезпечувати якість продукції, а також мінімізувати ризики та оптимізувати внутрішні процеси [2].

Головна ідея полягає в тому, щоб підприємство було готовим до змін, могло оперативно реагувати на виклики ринку, розширювати свої можливості та зберігати конкурентну перевагу у довгостроковій перспективі. Таким чином, стратегічне управління допомагає аграрному підприємству не лише виживати, але й процвітати в умовах постійних змін і невизначеності.

Стратегічне управління на аграрному підприємстві включає в себе ряд ключових напрямків, які спрямовані на досягнення поставлених цілей та забезпечення стабільного розвитку компанії в умовах аграрного ринку [3]. Розглянемо деякі з них:

1. Аналіз внутрішнього середовища: для успішного стратегічного управління важливо проаналізувати сильні та слабкі сторони підприємства, визначити ключові конкурентні переваги та недоліки, оцінити потенціал для розвитку ресурсів та здібностей;

2. Аналіз зовнішнього середовища: ретельний аналіз зовнішнього середовища, включаючи ринкові тенденції, законодавство, економічні фактори та соціокультурні аспекти, дозволить підприємству адаптуватися до змін і виявити можливості для розвитку;

3. Визначення стратегічних цілей: формулювання конкретних, вимірюваних, досяжних, реалістичних та часових цілей допоможе управлінню аграрним підприємством фокусуватися на пріоритетних напрямках розвитку;

4. Розробка стратегії: на основі аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища визначається стратегія розвитку, яка має включати плани по

розширенню продукції, розвитку нових ринків, удосконаленню технологічних процесів тощо;

5. Управління ризиками: врахування та ефективне управління ризиками, пов'язаними зі змінами в ринковому середовищі, природними катастрофами, ціновими коливаннями та іншими факторами, є важливою складовою стратегічного управління;

6. Розвиток талантів і кадрів: інвестування в навчання та розвиток персоналу, залучення та збереження талановитих співробітників, а також планування наслідування важливо для забезпечення сталості та успішності бізнесу в майбутньому;

7. Використання технологій: застосування сучасних технологій у сільському господарстві може покращити продуктивність, знизити витрати, підвищити якість продукції та зробити підприємство більш конкурентоспроможним;

8. Моніторинг та оцінка результатів: постійний моніторинг реалізації стратегії, оцінка досягнень та коригування планів відповідно до змін у середовищі дозволяє забезпечити ефективність стратегічного управління.

Ці напрями допоможуть аграрному підприємству розвиватися та успішно функціонувати в динамічному і конкурентному сільськогосподарському секторі.

Список використаних джерел:

1. Писаренко С. В., Іванько М. В., Грицаєнко М. О. Стратегічне управління розвитком потенціалу аграрного підприємства в умовах адаптаційних змін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород: Гельветика, 2019. Вип. 27. Ч. 2. С. 29-34.

2. Білоус С.П., Северинчук А.А. Поняття та значення стратегічного планування на підприємстві. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка-2019»/XXI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених*. 2019. С. 254-255.

3. Носань Н., Якименко Т., Панченко, Р. Стратегічне планування діяльності підприємства. *Економіка та суспільство*, 2023 (56). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-16>.

Отримано: 05.05.2024

Юлія Гріга,
здобувачка вищої освіти,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ІТ-КОМПАНІЙ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО ЧАСУ

Стратегічне управління є концепцією досягнення основних цілей підприємства та реагування на виклики, враховуючи обмежені ресурси. Особливістю цього підходу є оперативна реакція на зміни в зовнішньому середовищі та прийняття стратегічних рішень вчасно, з урахуванням реального часового фактору.

Умови турбулентності та нестабільності, спричинені воєнними подіями, роблять стратегічне управління підприємствами набагато складнішим. На сучасному етапі воно стає ключовим фактором для досягнення ринкового успіху та конкурентоспроможності компанії. Це вимагає здатності керівництва до прогнозування ринкової ситуації, розробки альтернативних стратегій та оцінки потенціалу компанії та ринку.

Однак сучасні ринкові умови характеризуються швидкими змінами та турбулентністю в економічних, соціальних і політичних процесах, особливо під час війни. Це ускладнює розробку стратегій та виконання стратегічних планів підприємств. У таких умовах інформація стає ключовим інструментом для стратегічного планування. Ефективні методи збору, обробки і аналізу інформації стають вирішальними для прийняття стратегічних і тактичних рішень.

Досвід інших країн показує, що під час воєнних дій на своїй території основними викликами стають руйнування встановлених механізмів державного управління, раптова зміна економічної структури, втрата значної частини бюджетних коштів, загострення соціальних і демографічних проблем, збільшення рівня бідності, інфляція, а також зниження інвестиційної активності в бізнесі [1, с. 8].

Війна є найбільш руйнівним фактором для підприємництва. Загальна слабкість економічного сектору, зростання витрат держави на забезпечення воєнних дій та оборони, непередбачувані фінансові і матеріальні втрати, постійні ризики, а також значні обмеження у сфері міжнародної торгівлі призводять до поступової дестабілізації кожної з ланок системи.

Воєнний час створює унікальний набір викликів для будь-якого бізнесу, і ІТ-компанії не є винятком, ландшафт воєнного часу вимагає стратегічного підходу, який забезпечить не лише виживання, але й потенційне зростання бізнесу.

Одним із найбільших ризиків у воєнний час є кібератаки, ІТ-компанії мають враховувати це та будувати свої стратегії і мережі так, щоб захистити власну інфраструктуру та інфраструктуру своїх клієнтів. Очевидно, що вказаний підхід потребує немалих інвестицій в сучасні брандмауери, системи виявлення вторгнень та шифрування даних. Крім того, для запобігання людським помилкам життєво важливо розвивати культуру кібер-обізнаності серед співробітників за допомогою тренінгів та симуляцій, однак цей пункт є актуальним завжди, тому розвивати подібні навички доцільно завжди.

Не варто забувати, що під час війни ресурси стають дефіцитними. ІТ-компанії повинні стратегічно переміщувати фокус своєї діяльності на розвиток і підтримку критично важливих послуг. В той же час, війна створює попит на спеціалізовані ІТ-рішення. Компанії, при цьому, мають розглядати можливості перепрофілювання у сфери кібербезпеки, аналізу даних та комунікаційних технологій, які мають вирішальне значення для операцій у воєнний час. Досвід України є тому гарним підтвердженням, адже з 2022 року сотні вітчизняних ІТ підприємств є залученими в розробку систем управління військами, аналізу розвідувальної інформації, коригування зброї, збору даних, тощо [2, с. 5].

На основі вищесказаного можна зробити висновок, що воєнний час – це час для співпраці. ІТ-компанії співпрацюють з урядами, військовими формуваннями, оборонними підприємствами та рядом інших організацій. Співпраця зазвичай проявляється в спільній розробці критично важливих рішень, обміні розвідданими про кіберзагрози та допомогу в цифровій трансформації державних установ, які беруть участь у військових діях.

Врешті-решт, не варто забувати і про персонал підприємства. Війна продукує величезний стрес і створює атмосферу невизначеності для працівників. ІТ-компанії, в такому випадку, повинні надавати пріоритет благополуччю співробітників, пропонуючи їм відповідні ресурси для підтримки психічного здоров'я, гнучкий графік роботи та допомогу з переїздом, якщо це необхідно. Віддалена робота стає ще більш важливою, і компаніям слід інвестувати в інструменти для спільної роботи та комунікаційну інфраструктуру, при цьому зазначимо, що саме в ІТ-сегменті таких проблем майже не має через специфіку їх діяльності [3, с.12].

Таким чином, в умовах війни для підприємства ключовими завданнями є забезпечення виживання на ринку, збереження персоналу як найціннішого ресурсу та створення резервів для адаптації. Крім того, важливо розробити ключові стратегічні напрямки та варіанти розвитку бізнесу для різних сценаріїв завершення війни. Війна вимагає від ІТ-компаній стратегічного розвитку. В цих умовах вони повинні фокусувати свою увагу на безпеці, залишатися гнучкими, зосереджуватися на критично важливих продуктах і послугах, забезпечувати добробут співробітників. Впроваджуючи подібні рішення в систему управління та планування, ІТ-компанії можуть не тільки вижити, але й процвітати в цьому складному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Ляхович Л. Стратегічна поведінка компаній в умовах війни та повоєнного відновлення. *Економічний простір*. 2022. №180. С. 139-143. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/180-22> (Дата звернення: 05.05.2024).
2. Огляд інструментів підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні (грудень 2022). Національний інститут стратегічних досліджень, 2023. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/4794> (Дата звернення: 05.05.2024).
3. Перерва І., Єдинак В. Стратегічне управління підприємством як основний інструмент в руках сучасного керівника. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 159–164. URL: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.159.164> (Дата звернення: 05.05.2024).

Отримано: 08.05.2024

Вадим Зацеркляний,
здобувач вищої освіти,
Черкаський національний університет
імені Ю. Хмельницького, м. Черкаси, Україна

ОСНОВНІ ВИДИ РИЗИКІВ НА СУЧАСНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Управління ризиками підприємства в умовах війни є вельми актуальною темою у сучасному світі, особливо в контексті геополітичних напруг та конфліктів. Війна стала серйозною загрозою для стабільності та успішності українського підприємства через різноманітні ризики, що включають втрати від руйнування інфраструктури, перерви у постачанні, загрози безпеці працівників та економічну нестабільність. Дослідження цієї теми дозволяє розробляти ефективні стратегії управління ризиками, які допоможуть українським підприємствам зменшити вплив війни на їх діяльність, забезпечити безпеку та стійкість, а також зберегти своє місце на ринку. Такі дослідження важливі не лише для підприємств, а й для економічної стабільності та розвитку країни в цілому, оскільки вони сприяють збереженню робочих місць, забезпеченню життєвих потреб населення та відновленню економіки в умовах військових конфліктів.

Сучасні підприємства, особливо ті, що знаходяться у зоні конфлікту або впливаються ним, стикаються з різними видами ризиків, які можна класифікувати наступним чином [1]:

1. Безпека працівників: збройний конфлікт може призвести до загрози безпеці працівників підприємства через обстріли, теракти або загрози терористичних атак.

2. Порушення логістичних ланцюгів: війна може спричинити перерви у постачанні сировини, матеріалів та товарів через блокади, зупинки транспорту або знищення інфраструктури.

3. Економічні втрати: загальна економічна нестабільність, зниження виробництва та збільшення витрат через ріст ціни на ресурси можуть призвести до серйозних економічних втрат для підприємства.

4. Збитки через руйнування інфраструктури: об'єкти підприємства, такі як будівлі, машини та обладнання, можуть бути пошкоджені або знищені під час військових дій, що призведе до значних фінансових втрат.

5. Психологічний вплив: напруженість та нестабільність через війну може мати негативний вплив на психологічний стан працівників, що може вплинути на їх продуктивність та моральний дух.

6. Порушення законодавства та прав людини: в умовах війни можуть виникати ситуації, коли підприємство змушене порушувати законодавство або права людини для забезпечення власної безпеки та виживання.

7. Збитки через припинення діяльності: у разі зміни власності, евакуації або знищення підприємства може виникнути необхідність припинення його діяльності, що призведе до серйозних фінансових втрат та втрати ринкових позицій.

Різноманітність цих ризиків вимагає від підприємств уважного аналізу ситуації, розробки ефективних стратегій управління ризиками та прийняття оперативних заходів для забезпечення стійкості та виживання в умовах війни.

Умови війни з росією представляють серйозні виклики для українських підприємств, але також створюють можливості для адаптації та виживання в цих умовах. Підприємства повинні активно шукати та впроваджувати стратегії, які допоможуть їм оптимізувати виробництво, зменшити ризики та зберегти конкурентоспроможність. Адаптація може включати в себе [2; 3]:

1. Диверсифікацію ринків: розширення експортних ринків та пошук нових можливостей у внутрішньому ринку може допомогти зменшити залежність від російського ринку та збільшити стійкість до зовнішніх шоків.

2. Вдосконалення логістичних ланцюгів: підприємства повинні оптимізувати логістичні процеси та постачання, щоб забезпечити безперебійну роботу в умовах обмежень та перешкод.

3. Розвиток нових продуктів та послуг: шукати можливості для розробки та випуску нових продуктів або послуг, які будуть відповідати зміненим умовам та потребам ринку.

4. Запобігання корупції та зловживанням: забезпечення прозорості та дотримання етичних стандартів управління допоможе підприємствам зберегти довіру споживачів та інвесторів, незважаючи на внутрішні та зовнішні труднощі.

5. Використання інноваційних технологій: інновації можуть допомогти підприємствам зменшити витрати, підвищити продуктивність та збільшити конкурентоспроможність навіть в умовах кризи.

6. Розробка антикризових планів: створення антикризових планів та механізмів управління ризиками допоможе підприємствам ефективно реагувати на зміни у політичному та економічному середовищі.

Українським підприємствам необхідно бути гнучкими та креативними у вирішенні проблем, що виникають в умовах війни. Адаптація до нових умов допоможе їм не лише вижити, а й зростати та розвиватися навіть у найважчих часах.

Список використаних джерел:

1. Білоус С., Власенко А. Управління ризиками на підприємстві. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. № 8(08). С. 17-21.

2. Бізнес в умовах війни: хто зазнав найбільших втрат та як відновлюються підприємства. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549>.

3. Безпека бізнесу під час війни: ТОП-10 порад керівнику. URL: <https://biz.ligazakon.net/analytics/212816-bezpeka-bznesu-pd-chas-vyni-top-10-porad-kerivniku>.

Отримано: 04.05.2024

Маріанна Кічурчак,
доктор економічних наук, професор,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА У СЕКТОРІ ІНФОРМАЦІЯ ТА КОМУНІКАЦІЯ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Одним з динамічних видів підприємництва є діяльність суб'єктів господарювання у секторі інформація та комунікація на регіональному та національному рівнях. Це пов'язано з тим, що продукція цього сектору має вплив на технологічні, економічні та соціальні трансформації в Україні та її регіонах. З'ясування регіональних вимірів підприємництва в даному секторі економіки України дозволить визначити особливості його розвитку та значення для економіки регіонів.

Підставами для продовження аналізу соціальних та економічних умов підприємницької діяльності у секторі інформація та комунікація за регіонами України стала низка науково-методологічних підходів. Зокрема, в [1] оцінено характер структурних змін у зайнятості в секторі інформація та комунікація за регіонами України за допомогою індексів регіональної спеціалізації Кругмана, Герфіндаля та Тейла. Крім того, специфіковано головні соціальні та економічні чинники розвитку сектору інформація та комунікації у розрізі регіонів України за допомогою методів економетричного моделювання та детерміновано його важливість для повоєнної відбудови креативних індустрій [2]. З використанням регресійного аналізу визначено природу впливу сектору інформація та комунікація на структурну трансформацію в країнах ЄС та окреслено головні напрями європейської інтеграції цього сектору для України [3]. Водночас виникає потреба в аналізі головних тенденцій сталого розвитку підприємництва у цьому секторі на регіональному рівні з урахуванням впливу війни на нього.

Згідно з даними таблиці 1 в Україні та її регіонах у 2014–2021 рр. існували додатні темпи зростання кількості суб'єктів господарювання у секторі інформація та комунікація, особливістю є те, що вони мали флуктуаційний характер. Також це свідчить про здатність суб'єктів господарювання у даному секторі до швидкої адаптації, зумовленою не прогнозованістю економічних, соціальних, політичних і безпекових процесів в Україні.

Таблиця 1

Темпи зростання кількості суб'єктів господарювання та обсяг реалізованої продукції за регіонами України

Регіон	Темпи зростання кількості суб'єктів господарювання, % до поперед.					Обсяг реалізованої продукції, у середньому на 1 суб'єкта господарювання, тис. грн.				
	2015	2018	2019	2020	2021	2014	2018	2019	2020	2021
Україна	101,6	118,9	118,1	113,6	121,3	924,2	1567,6	1624,4	1688,5	1859,8
Вінницька область	92,6	116,5	117,9	113,3	121,4	339,5	1084,5	1164,6	1306,4	1469,0
Волинська область	97,9	115,4	125,8	116,3	124,5	208,5	673,5	692,9	787,2	897,1
Дніпропетровська область	109,0	116,1	116,0	112,2	120,9	335,2	896,9	915,4	1005,4	1130,0

Донецька область	93,4	109,9	116,0	110,9	112,5	557,9	1151,7	1361,2	1354,5	1396,2
Житомирська область	103,6	115,8	117,3	114,9	120,7	319,9	786,7	795,2	897,4	1061,9
Закарпатська область	102,4	111,3	113,0	115,9	132,5	198,7	680,8	806,1	881,4	974,5
Запорізька область	101,5	114,8	116,2	115,8	121,2	266,5	702,5	768,8	859,2	981,9
Івано-Франківська область	112,5	121,4	122,3	114,7	127,8	240,3	681,1	716,5	806,3	939,6
Київська область	108,9	124,7	121,4	116,7	123,6	368,8	862,3	946,2	1046,0	1199,1
Кіровоградська область	112,8	123,1	119,6	115,7	122,3	296,2	754,2	753,7	780,9	888,9
Луганська область	87,5	106,9	115,6	104,5	108,3	249,5	692,3	709,6	819,1	893,0
Львівська область	90,6	121,1	120,5	114,6	125,6	376,3	1123,9	1172,4	1226,7	1432,0
Миколаївська область	103,7	117,8	108,8	108,6	121,0	196,4	556,5	614,5	702,6	816,9
Одеська область	101,5	116,5	118,0	116,4	123,2	506,9	966,4	893,2	973,6	1137,8
Полтавська область	108,1	121,9	119,1	116,6	123,9	280,3	748,0	823,0	894,8	1022,2
Рівненська область	101,0	120,5	122,4	117,9	124,9	348,1	625,2	712,9	793,2	918,5
Сумська область	113,7	116,6	117,5	114,6	125,8	260,7	660,5	688,4	787,8	901,1
Тернопільська область	103,1	123,1	120,6	114,7	127,1	540,1	746,6	852,7	922,3	1030,0
Харківська область	96,1	119,5	118,2	110,7	119,4	331,7	949,9	981,7	1076,9	1246,9
Херсонська область	100,8	112,1	117,7	114,4	120,1	200,6	644,9	688,5	836,8	922,4
Хмельницька область	121,0	125,9	117,6	114,7	125,2	244,3	628,3	682,2	756,5	903,3
Черкаська область	121,6	121,5	117,7	113,8	120,2	248,6	726,6	816,4	930,9	1076,0
Чернівецька область	87,5	118,2	119,1	110,7	124,3	229,1	756,0	781,6	931,3	1095,0
Чернігівська область	108,2	119,3	118,0	114,3	124,2	317,8	763,4	819,1	891,1	992,5
м. Київ	103,8	119,7	117,8	113,7	118,8	2712,2	3453,3	3545,5	3548,4	3843,4

Джерело: обчислено на основі [4].

У 2014–2021 рр. в середньому кожен суб'єкт господарювання збільшив обсяги виробленої продукції у секторі інформація та комунікація. Дана тенденція існувала в усіх регіонах України, навіть під час COVID-19. Додатково це вказує на те, що існує попит на товари і послуги цього сектора через розширення використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Війна також негативно вплинула на діяльність суб'єктів господарювання у цьому секторі. Згідно з даними статистики [4] сектор інформації та комунікації належав до тих галузей української економіки, які завершили 2022 р. із прибутком. Наприклад, рівень рентабельності від операційної діяльності у секторі інформація та комунікація у 2022 р. був 12,9 %, в Україні – 3,3 % [4]. З огляду на важливість повоєнної відбудови економіки України та її регіонів підприємництво у цьому секторі стає однією з рушійних сил у цьому процесі.

Отже, підприємництво у секторі інформації та комунікації сприяє сталому розвитку економіки в кожному з регіонів країни. Визначено, що у даному секторі підприємництво показало високу здатність до пристосування до викликів війни, продовжуючи виробляти продукцію та надавати послуги. У майбутньому підприємництво у секторі інформація та комунікація може забезпечити стабільний і сталий розвиток регіональному та національному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Kichurchak M. Information and Communication Sector at the Core of Ukraine's Creative Economy: Assessing the Structure of Intercorrelations for Sustainable Development and Postwar Recovery. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2023. Вип. 49. С. 3–18. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/meu.2023.49.0.4901>.
2. Кічурчак М. Вплив сектору інформації та комунікації на просторовий розвиток і пост-воєнну відбудову креативних індустрій в економіці України. *Економічний форум*. 2023. № 1(3). С. 12–21. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2023-3-2>.
3. Kichurchak M. Information and Communication Sector Development as a Factor of Forming Creative Industries in the European Union Countries: Experience of the Structural Transformation for Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 1(48). P. 399–408. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3934>.
4. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

Отримано: 10.05.2024

Олена Корват,
кандидат економічних наук, доцент,
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Інновації відіграють дедалі все більш важливу роль у розвитку підприємств і підприємництва. Саме тому ефективна інноваційна діяльність важлива як для бізнесу, так і для держави.

Згідно з національним законодавством інноваційною вважається діяльність з використання та комерціалізації результатів наукових досліджень і розробок, яка зумовлює виробництво нових для ринку конкурентоздатних товарів і послуг [1]. Керівництво Осло щодо збирання, звітування та використання даних про інновації (міжнародний добровільний стандарт з вимірювання наукової, технологічної та інноваційної діяльності) визначає інноваційну діяльність як будь-які заходи підприємства, спрямовані на впровадження на ньому інновацій (нових або вдосконалених процесів чи продукції, або їх комбінацій, які суттєво відрізняються від попередніх бізнес-процесів підприємства та продукції, представленої підприємством на ринку) [2, с. 20]. Зіставляючи дефініції варто відмітити, що існує явна різниця в розумінні інноваційної діяльності у національній та міжнародній практиці, яка, відповідно, буде позначатись на оцінці її ефективності.

Поняття ефективності є багатоаспектним. Концептуально його сутність полягає в ступені результативності оцінюваного процесу. Ефективність часто вимірюється співвідношенням отриманого ефекту до запланованого (цільовий підхід) або отриманого ефекту до витрачених ресурсів (витратний підхід) [3, с. 53]. На стадії планування інноваційної діяльності можна застосовувати лише витратний підхід, на стадіях реалізації та завершення – обидва підходи.

В вітчизняній науковій літературі ефекти (результати чи наслідки діяльності) прийнято поділяти на економічні, соціальні, екологічні, науково-технічні, бюджетні тощо [4, с. 30, 89, 91]. Керівництво Осло пропонує до застосування іншу класифікацію результатів впровадження підприємством інновацій [2, с. 165]: вплив на ринки продукції підприємства (зміна продуктового портфелю, частки ринку, сприйняття покупцями продукції); вплив на виробництво та постачання (зміна вартості й якості діяльності підприємства); вплив на організацію бізнесу (зміна можливостей підприємства, зокрема здатності аналізувати інформацію, адаптуватися, покращувати умови праці); вплив на економіку, навколишнє середовище і суспільство (зміна якості життя і здоров'я населення, громадської та екологічної безпеки тощо). В повноцінних комплексних оцінюваннях всі вагомні позитивні і негативні результати інноваційної діяльності мають бути обов'язково враховані.

В оцінці ефективності зацікавлені як підприємства, так і стейкхолдери, у тому числі інвестори й органи влади, що здійснюють державне регулювання та бюджетне фінансування інноваційних проектів і програм. Якщо підприємству важливо проаналізувати потенційні або фактичні наслідки впровадження

інновацій безпосередньо для свого бізнесу (зміну обсягів продажів, витрат на одиницю продукції, фінансових результатів, рівня стійкості, безпеки, продуктивності праці тощо), інвестору – прибутковість і ризиковість інвестицій в інноваційні проєкти, то державі більш актуально оцінити внесок діяльності підприємства в зовнішні ефекти макrorівня (зміну в доходах бюджету, ВВП, експорті та імпорті, ринковому середовищі, безпеці, екології, зайнятості, рівні доходів громадян тощо). Тобто ефективність окремого суб'єкта господарювання слід розглядати в розрізі внутрішніх і зовнішніх аспектів [4, с. 91].

В практиці оцінювання застосовуються методики міжнародних організацій, національних регуляторів, які носять рекомендаційний або директивний характер, та авторські (комерційні) методики [5, с.268]. Науковий аналіз методичного інструментарію в Україні показує наявність низки проблем, найважливіша з яких – відсутність єдиних і чітких універсальних критеріїв оцінювання ефективності інноваційної діяльності, згрупованих у комплексну методику [5, с.270-271], яку можна було б використовувати зацікавленими особами на всіх рівнях прийняття рішень.

У зв'язку з тим, що інновації за своєю суттю є суб'єктивним явищем, об'єктивність їх вимірювання та аналізу ускладнена [2, с. 20]. Потенційно підприємство може зібрати будь-які дані стосовно своїх процесів користуючись самостійністю в розробці систем господарського й управлінського обліку [6, ст. 8] та індивідуально оцінити ефективність за власними методиками. Однак такі оцінки не завжди можна використовувати у зіставленні підприємств, різних за розміром, структурою, територіальною і галузевою приналежністю. Порівнянну інформацію щодо інноваційної діяльності для комерційного та наукового аналізу, державного контролю і моніторингу [7] доцільно отримувати через звітність підприємств, яка містить достатній перелік даних.

Натепер єдиною звітною щодо інноваційної діяльності, яка заповнюється підприємствами в Україні, є форми державних статистичних спостережень. У Методологічних положеннях державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності підприємств, затверджених наказом Державної служби статистики від 28 грудня 2022 р. № 418, зазначається [8, с. 5], що вони враховують рекомендації Керівництва Осло [2] і вимоги Регламенту ЄС 2022/1092 до даних для теми «Інновації» [9]. Тобто, починаючи з 2022 року обсяг інформації у національних формах державного статистичного спостереження за інноваційною діяльністю розширений, втім його недостатньо для повноцінного аналізу економічної складової, а для оцінювання соціальної, науково-технічної та бюджетної складових дані взагалі відсутні.

Таким чином, актуальними проблемами з оцінювання інноваційної діяльності підприємств є відсутність в Україні єдиних методик (стандартів), затверджених на державному рівні, а також недостатність даних для об'єктивної комплексної оцінки. Напрямом подальших наукових досліджень є аналіз і обґрунтування універсальних критеріїв оцінювання ефективності.

Список використаних джерел:

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.
2. OECD/Eurostat. Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation, The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities / 4th Edition, 2018. OECD Publishing, Paris/Eurostat, Luxembourg. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264304604-en>.

3. Лисак В. Ю., Олійник О. С. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємства: методичні підходи. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 1. С. 51-55.
4. Чорна М. В. Глухова С. В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств: монографія. Харків: ХДУХТ, 2012. 210 с.
5. Єрмак С. О., Фролова Л. В., Бугенко С. І. Систематика методичного інструментарію оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур. *Бізнес Інформ*. 2021. № 9. С. 266-275.
6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/996-14#Text>.
7. Корват О. В. Моніторинг інноваційної діяльності: правові проблеми. Актуальні питання розбудови науково-дослідницької інфраструктури у воєнний та повоєнний періоди: зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами Інтернет-конференції (м. Харків, 28 лютого 2024 р.). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. С. 63-74.
8. Методологічні положення державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності підприємств: затверджено наказом Державної служби статистики України від 28 грудня 2022 р. № 418. URL: <https://ukrstat.gov.ua/norm doc/2022/418/418.pdf>.
9. Commission Implementing Regulation (EU) 2022/1092 of 30 June 2022 laying down technical specifications of data requirements for the topic «Innovation» pursuant to Regulation (EU) 2019/2152 of the European Parliament and of the Council. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2022/1092/oj.

Отримано: 10.05.2024

Андрій Любченко,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ МІЖНАРОДНИХ ЛАНЦЮГІВ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

Міжнародні ланцюги доданої вартості є складним та важливим елементом глобальної економіки, що визначається глобальною спеціалізацією, високим рівнем інтеграції та взаємодії різних країн та секторів. Українські вчені внесли важливий вклад у розуміння та дослідження цього явища, досліджуючи теоретичні та методологічні аспекти формування, аналізу та вимірювання ланцюгів доданої вартості. Їхні дослідження стали важливим внеском у розвиток стратегій ефективного управління виробництвом, маркетингу та міжнародної торгівлі, а також в розробку політик, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку національних та глобальних економік.

Міжнародні ланцюги доданої вартості (МЛДВ) – це концепція, що описує процеси та зв'язки в глобальних економічних відносинах, коли виробництво товарів і послуг розподілене між кількома країнами [1]. У цих ланцюгах кожен етап виробництва може відбуватися в окремих країнах, і кожна з них додає певну частку вартості до кінцевого продукту.

Основні риси МЛДВ:

1. Спеціалізація країн: різні країни спеціалізуються у виробництві конкретних компонентів чи етапів виробництва. Це може бути зумовлено різницею в ресурсах, експертизі, технологіях та інших факторах.

2. Глобальний розподіл виробництва: товари та послуги створюються через співпрацю між різними країнами, кожна з яких вносить свій внесок до кінцевого продукту.

3. Додана вартість: кожен крок виробництва додає певну частку вартості до кінцевого продукту. Це може включати в себе вартість ресурсів, праці, технологічних інновацій та інших елементів.

4. Глобальна конкурентоспроможність: МЛДВ дозволяють країнам використовувати свої конкурентні переваги та оптимізувати виробництво для отримання більш конкурентоспроможних продуктів.

Ця концепція свідчить про важливий аспект сучасного світового економічного ландшафту, де інтеграція та співпраця між країнами стають визначальними чинниками для розвитку та успіху підприємств.

Структура міжнародних ланцюгів доданої вартості може бути досить складною і включати кілька етапів, які взаємодіють між собою. Нижче розглянуті основні компоненти структури таких ланцюгів [2; 3]:

- **Постачання сировини та матеріалів:** цей етап включає витрати на отримання сировини та інших необхідних матеріалів для виробництва. Компанії можуть закуповувати ресурси на міжнародному ринку, враховуючи ефективність і вартість.

- Виробництво та обробка: проміжний етап, де виробничий процес перетворює сировину в проміжні товари або компоненти. Різні компоненти можуть вироблятися в різних країнах відповідно до їхньої експертизи та конкурентних переваг.

- Збірка та виробництво готового товару: компоненти або частини виробляються в різних країнах та потім транспортуються для збирання в кінцевий продукт в іншій країні або регіоні. Цей етап може включати фінальну збірку, обробку та упакування.

- Маркетинг та дистрибуція: готовий продукт подається на ринок через глобальні канали дистрибуції. Маркетинг та реклама можуть включати стратегії, які враховують особливості різних регіональних ринків.

- Постачання та логістика: система постачання та логістика важлива для ефективного переміщення матеріалів та готової продукції між різними етапами виробництва та різними країнами.

- Підтримка та обслуговування: після продажу товару може бути надана підтримка та обслуговування, що може включати ремонт, обслуговування та навіть апгрейди.

- Дослідження та розвиток: компанії можуть співпрацювати у глобальному масштабі для спільного проведення досліджень та впровадження нових технологій.

- Управління ланцюгом постачання: централізоване або децентралізоване управління для координації всіх етапів ланцюга постачання та забезпечення ефективності та стійкості.

Ця структура демонструє інтеграцію різних етапів та різних країн у міжнародних ланцюгах доданої вартості, що дозволяє компаніям максимізувати ефективність та конкурентоспроможність.

Список використаних джерел:

1. De Marchi V., Giuliani E., Rabellotti R. Local innovation and global value chains in developing countries. *Background Paper for the UNIDO IDR 2016*, 2015.
2. Gereffi G. Global Value Chains and Development. *Background Paper for the UNIDO IDR 2016*, 2015.
3. Gereffi G., Humphrey J., Kaplinsky R., Sturgeon T.J. *Introduction: Globalisation, Value Chains and Development*. IDS Bulletin, 2001. №32(3). P. 1–8.

Отримано: 10.05.2024

Дмитрій Мінішев,
здобувач вищої освіти,
Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ МАРКЕТИНГУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ АКТИВНОСТІ

Успішний розвиток підприємств в значній мірі залежить від їх здатності ефективно вирішувати виклики, що виникають у сфері маркетингу. Зміна споживчих уподобань вимагає постійного аналізу та адаптації продуктів та послуг до потреб споживачів. Конкуренція на ринку стимулює підприємства до розробки унікальних пропозицій та ефективного позиціонування своєї бренду. Розвиток технологій вимагає постійного оновлення маркетингових підходів для використання нових інструментів та каналів комунікації з клієнтами. Нестабільність економічного середовища вимагає гнучкості та швидкого реагування на зміни у попиті та умовах ринку. Зміни у законодавстві потребують відповідності правилам та нормам у сфері маркетингу, що може вплинути на стратегії просування товарів і послуг. Виклики, пов'язані з глобалізацією ринків, вимагають розробки міжнародних маркетингових стратегій та управління різноманітністю культур та ринків.

Швидка адаптація до викликів та гнучкість у роботі – не тренд, а ключова компетенція в боротьбі за лідерство на ринку, а часом – просто виживання в реаліях підвищеної конкуренції.

Один з найбільш актуальних викликів для маркетингу полягає у проблемі скорочення ємності ринку. Це пов'язано зі зменшенням кількості потенційних споживачів через складну демографічну ситуацію, що включає велику кількість біженців і старіння населення. З іншого боку, експерти вказують на зниження платоспроможності населення та важку економічну ситуацію як фактори, які також впливають на зменшення обсягів ринку. Ця проблема вимагає від маркетингових відділів розробки нових стратегій для залучення та утримання клієнтів, а також пошуку нових ринків та можливостей для розвитку.

Зменшення купівельної потужності населення створює проблему для підприємств, оскільки прямо впливає на зменшення попиту на їх продукцію та послуги. Для маркетингу це означає, що необхідно розробляти стратегії, спрямовані на ефективне просування продуктів і послуг в умовах обмежених бюджетів споживачів. Можливі підходи включають зниження цін, акції та знижки, розробку більш доступних продуктів, а також розширення маркетингових каналів для привернення нових аудиторій з вищим рівнем купівельної спроможності. Також може бути важливим фокусування на створенні цінності та вирішенні конкретних проблем споживачів, щоб вони були готові витратити гроші на продукти і послуги компанії.

Набирає обертів і боротьба за споживача, особливо в умовах складної економічної ситуації та високої чутливості суспільства. Розуміння зміни його поведінки стає ключовою задачею для підприємств. Маркетологи стверджують, що практично неможливо передбачити, що може викликати негативну реакцію та репутаційні ризики, оскільки аудиторія стає максимальною чутливою та «наелектризованою». Представники компаній, які залишилися на російському

ринку, часто зазначають про високий рівень негативних відгуків та навіть хейту з боку споживачів.

На розробку маркетинг-стратегій підприємств суттєво впливає рівень ефективності комунікації. Комунікаційні зусилля мають досягати визначених результатів, будь то підвищення усвідомленості бренду, стимулювання продажів, підтримка лояльності споживачів або будь-які інші цілі. Ефективність комунікації також відображається у реакції цільової аудиторії: чи вони зрозуміли повідомлення, чи вони взяли на увагу запропоновану інформацію, чи вони взаємодіяли з брендом позитивно або негативно. У кінцевому підсумку, ефективність комунікації визначається результатами і впливом, який вона має на цільову аудиторію і бізнес загалом. У процесі створення комунікації, особливо меседжів, а також інших елементів, таких як візуал або емоційне забарвлення, потрібно дотримуватися обережності. Велике значення має врахування специфіки аудиторії та її чутливості до певних тематик чи підходів. Недоліки у формулюванні меседжів чи неправильний тон можуть викликати негативну реакцію аудиторії та пошкодити репутації бренду. Тому важливо проводити ретельний аналіз перед випуском комунікаційних матеріалів і забезпечувати їх відповідність цілям та цінностям бренду, а також потребам та очікуванням цільової аудиторії.

Серед інших поширених викликів перед маркетинг-командами компаній може стати нестача кваліфікованих кадрів, особливо в найближчому майбутньому. Ця проблема може виникнути через зростання конкуренції на ринку праці у сфері маркетингу, швидкі зміни в технологіях та методах маркетингу, а також через різноманітність навичок та компетенцій, які потрібні для ефективного виконання завдань маркетингових проектів. Для подолання цієї проблеми, компанії можуть звертатися до стратегій, таких як розвиток внутрішніх програм підготовки та розвитку персоналу, пошук талановитих фахівців на зовнішньому ринку праці, залучення стажерів та студентів для навчання та поповнення команди, а також вдосконалення процесів роботи та комунікації всередині команди для ефективного використання наявних ресурсів.

Скорочення бюджету на маркетинг також може стати серйозним викликом для маркетинг-команд компаній, що може призвести до нестачі ресурсів для реалізації маркетингових стратегій та ініціатив, обмеження можливостей у просуванні продуктів і послуг, а також зменшення конкурентоспроможності компанії на ринку. Крім того, скорочення бюджету може вплинути на якість і кількість маркетингових досліджень, аналізів та стратегічного планування, що, в свою чергу, обмежить можливості компанії адаптуватися до змін на ринку та реагувати на потреби споживачів. Для подолання цього виклику маркетинг-команди можуть шукати ефективніші способи використання обмежених ресурсів, впроваджувати інноваційні та креативні підходи до маркетингу, а також зосереджуватися на найбільш перспективних і результативних напрямках діяльності.

Проблеми з логістикою та постачанням можуть суттєво вплинути на розвиток компаній. Вони можуть виникати з різних причин, таких як непередбачені обставини, технічні неполадки, адміністративні та організаційні недоліки тощо. Для вирішення цих проблем важливо встановити ефективну

систему моніторингу та контролю за постачаннями, удосконалити процеси складського управління та впровадити сучасні технології у логістичні процеси. Також необхідно підтримувати стійкий і надійний контакт з постачальниками та перевізниками, а також розвивати стратегічні партнерства для забезпечення стабільності ланцюжка постачання.

Згідно досліджень проведених Factum Group після паузи у 2022 році відбувається відновлення комунікаційної підтримки ключових брендів у портфелях [1]. Компанії знову активізують зусилля щодо просування та реклами своїх основних брендів на ринку (рис. 1).

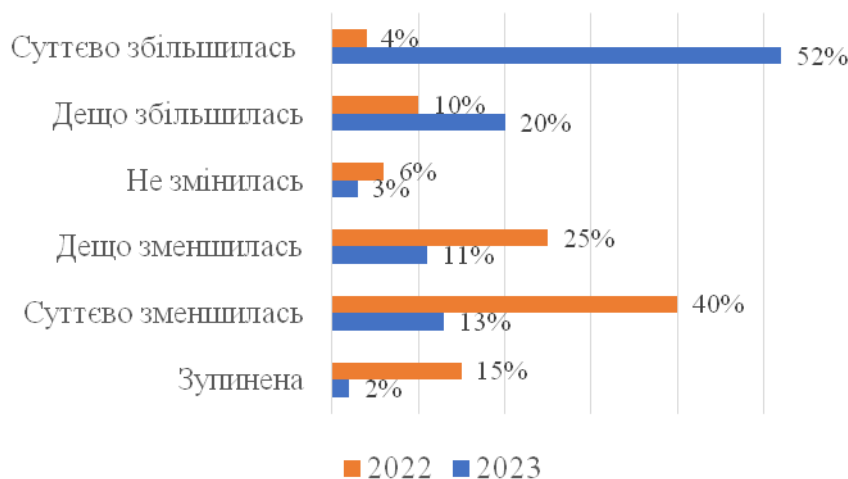

Рис. 1. Зміни в маркетинговій активності підприємств
Джерело: сформовано автором на основі [1]

Відновлення маркетингової активності після періоду паузи або невизначеності може бути ключовим етапом для компаній у зміцненні свого позиціонування на ринку та збільшенні своєї привабливості для споживачів. Цей процес може включати запуск нових рекламних кампаній, проведення промоакцій та подій для залучення уваги, а також активне використання різноманітних маркетингових каналів для комунікації з аудиторією. Відновлення маркетингової активності може допомогти компаніям повернути втрачені позиції на ринку, відновити довіру споживачів та створити позитивний настрій навколо їхніх продуктів чи послуг.

Список використаних джерел:

1. Тенденції 2023 в управлінні маркетинговими комунікаціями. Аналітичний звіт 2023. URL: [https://vrk.org.ua/images/Research by Factum Group and VRK.pdf](https://vrk.org.ua/images/Research%20by%20Factum%20Group%20and%20VRK.pdf).

Отримано: 08.05.2024

Юлія Музичук,
здобувачка вищої освіти,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ОРГАНІЗАЦІЇ З УРАХУВАННЯМ ГАЛУЗЕВИХ, ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ, РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

У сучасному динамічному бізнес-ландшафті конкурентоспроможність є джерелом життя будь-якої організації. Він визначає здатність компанії не тільки вижити, але й процвітати на ринку, наповненому конкурентами. Однак управління конкурентоспроможністю не є універсальним підходом. Галузеві аспекти – організаційно-правові структури, регіональні особливості та галузеві нюанси – відіграють вирішальну роль у розробці ефективних стратегій конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність можна визначити як відносну здатність бізнес-організації пропонувати продукти або послуги, які є більш привабливими (з точки зору ціни, якості або інших відповідних факторів) порівняно з її конкурентами. Однак це визначення набуває нового виміру, якщо розглядати його через призму окремих секторів.

На думку Пілецької С. Т. різні правові форми, такі як одноосібні підприємства, товариства або корпорації, мають власні сильні та слабкі сторони з точки зору конкурентоспроможності. Наприклад, товариству з обмеженою відповідальністю може бути легше залучити капітал порівняно з одноосібним підприємством, що дасть йому перевагу в секторах, які потребують великих інвестицій [1].

Регіональні фактори, як-от доступ до талантів, сировини чи інфраструктури, можуть значно вплинути на конкурентоспроможність. Виробничій компанії в регіоні, де не вистачає кваліфікованої робочої сили, може бути важко конкурувати з подібною компанією, розташованою в центрі талантів.

На нашу думку, для виробничих компаній, що діють у регіонах з обмеженим доступом до кваліфікованої робочої сили, може бути складніше конкурувати з аналогічними підприємствами, розташованими у центрах залучення талантів. В таких випадках важливо розробляти стратегії, спрямовані на розвиток внутрішніх ресурсів та надання привабливих умов праці для повернення і утримання кваліфікованого персоналу. Також можуть бути використані стратегії удосконалення ланцюга постачання та оптимізації процесів, щоб компенсувати обмеження, що виникають через регіональні особливості.

Плоска ієрархія з чіткими лініями спілкування розширює можливості співробітників і сприяє інноваціям. Культура, яка охоплює безперервне вдосконалення та готовність до ризику, дозволяє адаптуватися до мінливої динаміки ринку. Уявімо собі технологічний стартап із середовищем для спільної роботи, де ідеї вільно поширюються, на відміну від жорсткої структури зверху вниз, яка пригнічує творчість [2].

Залучення, розвиток і утримання найкращих талантів має вирішальне значення. Конкурентоспроможні компенсаційні пакети, програми підвищення кваліфікації та зосередженість на добробуті співробітників створюють

мотивовану робочу силу, здатну досягти успіху. Інвестиції в навчальні програми не тільки залучають працівників, але й гарантують, що вони володіють навичками, необхідними для того, щоб залишатися попереду.

Оптимізація операцій і мінімізація неефективності підвищують гнучкість і економічну ефективність. Впровадження принципів економічного виробництва та використання технологій для автоматизації завдань є прикладами ефективною оптимізації процесів. Роздрібна компанія, наприклад, може використовувати аналітику даних для оптимізації управління запасами та зменшення запасів, що призведе до збільшення задоволеності клієнтів і продажів.

Заохочення культури експериментів і сприяння навчальному середовищу дозволяє компаніям бути на випередженні. Інвестиції в дослідження та розробки в поєднанні з готовністю адаптуватися до нових технологій і ринкових тенденцій стимулюють інновації. Фармацевтичні компанії вкладають значні кошти в дослідження та розробки для розробки нових ліків і методів лікування, забезпечуючи конкурентну перевагу в галузі охорони здоров'я.

Кожна галузь представляє власний конкурентний ландшафт. Суворо регульована галузь, така як фармацевтика, вимагатиме іншого підходу до конкурентоспроможності порівняно зі швидким, орієнтованим на технології сектором, таким як телекомунікації.

Управління конкурентоспроможністю сучасних бізнес-організацій урахує галузеві особливості та базується на здатності та швидкості адаптації до змінних умов конкуренції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Врахування часового аспекту є важливим, оскільки економічні процеси обмежені часом. Період аналізу повинен відповідати часу становлення виробництва даної продукції в галузі, тобто випуску на ринок нових товарів [3].

Ми вважаємо, що в контексті управління конкурентоспроможністю необхідно аналізувати систему факторів, що впливають на галузь, з орієнтацією на виробників. Передбачає цей аналіз врахування як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Внутрішні аспекти включають фактори конкурентних переваг фірм, такі як різновиди ринкової діяльності та ефективне використання ресурсів виробництва. Зовнішні фактори включають параметри соціально-економічного середовища, такі як податкова та бюджетна політика, які впливають на галузь незалежно від дії підприємства.

Виробнича компанія в регіоні з обмеженим доступом до сировини може надати пріоритет побудові міцних відносин з постачальниками для забезпечення надійних і економічно ефективних матеріалів. Вони також можуть зосередитися на оптимізації виробничих процесів для мінімізації відходів і підвищення ефективності.

Регіональний банк може використовувати власні дані про місцевий ринок і клієнтську базу, щоб адаптувати фінансові продукти та послуги до конкретних потреб громади. Вони також можуть інвестувати в цифрові банківські рішення, щоб конкурувати з визнаними національними та міжнародними гравцями [4].

Технологічний стартап у галузі, що швидко розвивається, може надати пріоритет гнучкій організаційній структурі, щоб швидко адаптуватися до мінливих вимог ринку. Його керівництво також може зосередитися на створенні сильної команди з відповідними навичками через формування культури постійного навчання та експериментування.

Отже, успіх сучасних організацій у конкурентному середовищі залежить від їх конкурентоспроможності, яка формується за допомогою комплексного підходу до управління. Оптимізація операцій, інвестиції в розвиток персоналу та культура організації сприяють створенню конкурентних переваг. Гнучкість, інновації та адаптація до галузевих та регіональних особливостей визначають успішність компаній у сучасному бізнес-середовищі.

Список використаних джерел:

1. Пілецька С. Т., Коритко Т. Ю. Система адаптивного управління підприємством в умовах змінного зовнішнього середовища. *Бізнес Інформ – Business Inform*. 2018. №12. С. 435-441.
2. Chorne A. V. Development of leadership competencies of personnel of IT enterprises: DIS.KAND.SON.NAK: 08.00.04. Kyiv, 2019. 20 p.
3. Палієв В. Дослідження впливу глобальної нестабільності на бізнес в сучасних турбулентних умовах. *Development Service Industry Management*. 2023. №3. С. 97-101.
4. Тітієвська Д. Оптимізація системи мотивації праці як фактор підвищення конкурентоспроможності банку. *Формування ефективної системи менеджменту в умовах транзитивної економіки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (8 жовтня 2021 р.)*. 2021. С. 133-136.

Отримано: 10.05.2024

Наталія Носань,
доктор економічних наук, професор,
Черкаський національний університет
імені Б. Хмельницького, м. Черкаси, Україна

ІННОВАЦІЙНІ МАРКЕТИНГОВІ СТРАТЕГІЇ НА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Інноваційні маркетингові стратегії на сучасних українських підприємствах відіграють ключову роль у вирішенні викликів та забезпеченні конкурентоспроможності в глобальному ринковому середовищі. Враховуючи унікальні вимоги та особливості українського бізнесу, інноваційний підхід до маркетингу стає доречним та важливим для досягнення успіху [1]. Розглянемо деякі основні інноваційні маркетингові стратегії на українських підприємствах:

1. Використання цифрових технологій: за останні роки українські підприємства активно використовують цифрові маркетингові платформи, соціальні мережі та інші інтернет-інструменти для залучення уваги споживачів. Використання аналітики даних, штучного інтелекту та онлайн-комунікацій дозволяє бізнесу більш ефективно спілкуватися з аудиторією та адаптуватися до змін в її поведінці [2].

2. Підтримка сталого розвитку та корпоративна відповідальність: зростаюча свідомість споживачів відносно екології та соціальних питань змушує підприємства впроваджувати стратегії сталого розвитку та підтримувати ініціативи корпоративної відповідальності. Це може включати в себе екологічно чисте виробництво, участь у благодійних проектах та інші форми соціальної активності [3].

3. Персоналізація та взаємодія з клієнтами: інноваційні стратегії орієнтовані на вивчення та розуміння потреб споживачів, забезпечуючи персоналізований підхід до кожного клієнта. Використання аналізу даних та інтерактивних інструментів може підвищити залучення та відданість клієнтів [4].

4. Стратегії контент-маркетингу: створення цікавого та цінного контенту є ключем до ефективного маркетингу в сучасному світі. Українські підприємства можуть використовувати різноманітні формати контенту, такі як відео, блоги та подкасти, для залучення аудиторії та підвищення свого профілю [5]. В світі, насиченому інформацією, контент-маркетинг стає не просто елементом стратегії, а ключовим фактором успіху для бізнесу. Його роль в українському бізнес-середовищі важлива не тільки через необхідність виділитися в онлайн-просторі, а й через можливості побудови глибоких відносин із споживачами та створення пізнаваного образу бренду.

Створення цікавого та цінного контенту – це велике мистецтво. Інформаційний шум сучасного світу диктує необхідність не просто наявності контенту, а його якості та вартості для аудиторії. Українські підприємства, віддавши перевагу стратегіям контент-маркетингу, зможуть активно взаємодіяти зі своєю аудиторією та забезпечити не лише інформативність, але і відчуття взаємодії та спільноти [6].

5. Агільні стратегії та швидкі експерименти: уміння швидко адаптуватися до змін у ринковому середовищі дозволяє підприємствам залишатися

конкурентоспроможними. Впровадження агільних методологій у маркетингові стратегії дозволяє бізнесу ефективно реагувати на нові тенденції та випробовувати ідеї [7]. Агільні стратегії та швидкі експерименти визначають новий рівень динамічності та ефективності для підприємств у сучасному бізнес-світі. У світі, де зміни відбуваються надзвичайно швидко, а вимоги ринку постійно еволюціонують, агільність стає не тільки конкурентною перевагою, але й необхідністю для виживання та процвітання.

Уміння швидко адаптуватися до змін в ринковому середовищі виявляється критичним чинником для підприємств, оскільки технологічні інновації, зміни у споживчих уподобаннях та економічні трансформації стають не лише реальністю, але і щоденною реальністю. Агільні стратегії дозволяють бізнесу не тільки реагувати на ці зміни, але й перетворювати їх у можливості для росту.

Ці інноваційні маркетингові стратегії допомагають українським підприємствам не тільки залишатися на шляху розвитку, але і створювати стійкі конкурентні переваги в умовах змінного бізнес-середовища. Особливості ринку та культурні особливості України створюють унікальні можливості для інновацій у маркетингу та розбудови відмінного бренду.

Список використаних джерел:

1. Ілляшенко С. М. та ін. Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу: монографія. Суми: Університетська книга, 2008. 615 с.
2. Ляшенко Г. П., Моткалюк Р. В. Інтернет-маркетинг та його інструменти. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2013. №3(62). С. 59-65.
3. Лихолат С. М. Аналіз реалізації принципів корпоративної соціальної відповідальності в практичній діяльності підприємств. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. №34. С. 238-245.
4. Попко О., Філатов В. Персоналізація в сучасному маркетингу та її вплив на лояльність клієнтів. *Економіка та суспільство*. 2023. №58. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-10> (дата звернення: 17.12.2023).
5. Терехов Д. Управління онлайн-репутацією підприємства з використанням сучасних інструментів контент-маркетингу. *Сталий розвиток економіки*. 2024. №1(48). С. 201-205. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-28> (дата звернення: 10.02.2024).
6. Bondarenko O., Yashchenko M. Content marketing at trade enterprises. *Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*. 2023. Vol. 148, №2. P. 24-38. URL: [https://doi.org/10.31617/1.2023\(148\)03](https://doi.org/10.31617/1.2023(148)03) (дата звернення: 12.02.2024).
7. Сергієнко О. Нові маркетингові технології просування товару. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*. 2021. №1(87). С. 29-34. URL: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2021.1.5> (дата звернення: 12.02.2024).

Отримано: 03.04.2024

Алла Осокіна,
кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна
Марія Юречко,
здобувачка вищої освіти,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

НАПРЯМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЙ ЛАБОРАТОРНОГО СЕГМЕНТУ

Актуальність проблеми. Цифровізація – це насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними [1]. Розуміння характеру впливу цифровізації на різні аспекти бізнесу є ключовим для розуміння сучасних тенденцій розвитку та розробки стратегій успіху в цифрову епоху. Застосування цифрових інструментів в операційній діяльності здійснюється надзвичайно високими темпами в різних сферах бізнесу, надаючи додаткові можливості компаніям покращувати рівень клієнтського сервісу, доступність, якість та швидкість надання послуг. Цифровізація української медицини триває вже понад 6 років, з кожним кроком додаючи все більше корисних і зручних речей [2]. Цифрові медичні сервіси стали невід'ємною частиною життя українців. Електронні направлення і рецепти, телемедичні консультації, лікарняні є прикладами успішного оцифровування операційних процесів державної медицини. В сфері приватної лабораторної медицини швидкість запровадження цифрових інструментів є набагато вищою, що надає змогу бізнесам ефективно керувати процесами, вести облік та контроль, оперативно реагувати на нагальні потреби клієнтів. Відтак, дослідження питань пріоритетних напрямів та результатів цифровізації в сфері лабораторної діагностики є надзвичайно актуальними.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначення пріоритетних напрямів цифровізації операційних процесів для медичних закладів, що надають послуги лабораторної діагностики на ринку України.

Результати наукових досліджень. Ринок приватної лабораторної діагностики України активно розвивається. За 2021-2023 роки його обсяг зріс на 78% і досягнув 8,2 млрд грн. За останні 10 років обсяг лабораторних досліджень у грошовому вираженні збільшився в 4-5 разів, хоча вплив війни серйозно зашкодив розвитку лабораторного сегменту [3]. Також простежується скорочення частки державного сектора на ринку лабораторних досліджень щороку, на кінець 2020р. 76% належать до системи МОЗ, 17% – приватні установи, 7% – відомчі. При цьому змінюється структура ринку лабораторних послуг в сторону збільшення клініко-діагностичного сегменту.

Рис. 1. Структура лабораторних послуг в Україні в 2022 році [3]

Серед головних драйверів зростання сектору приватної лабораторної діагностики доцільно назвати наступні:

- Попри військові дії, підвищується обізнаність та турбота населення про власне здоров'я;
- Зручність, швидкість, якість сервісу приватних лабораторій порівняно з державними;
- Активний розвиток добровільного медичного страхування;
- Діджиталізація процесів супроводу клієнтів та надання послуг.

На сьогодні процеси цифровізації операційної діяльності виступають потужним драйвером розвитку, надаючи додаткові можливості компаніям щодо підвищення якості лабораторної діагностики, збільшення пропускної здатності та підвищення рівня клієнтського сервісу. Такі цифрові можливості, як здійснення онлайн-замовлень, ведення особистого кабінету та електронної медичної карти – є доволі поширеними в цьому сегменті. Також у 2023 році на новий рівень вийшло впровадженні телемедицини в Україні [2]. В секторі лабораторної діагностики ця тенденція знайшла відображення в розвитку мобільної медицини через широке застосування мобільних додатків. Системи дистанційного моніторингу та телемедицини дозволяють медичним лабораторіям здійснювати віддалений моніторинг та консультації з пацієнтами, що дозволяє покращити доступність та ефективність послуг.

Серед специфічних цифрових інструментів, які можуть бути корисними для медичних лабораторій на операційному рівні при виконанні різноманітних завдань, від керування даними до автоматизації процесів, можна визначити такі:

- Лабораторна інформаційна система (LIS). Це програмне забезпечення, яке дозволяє управляти всіма аспектами роботи лабораторії, включаючи обробку замовлень, керування даними, ведення журналів і результатів тестування, а також звітність.
- Системи автоматизації аналізів (AS) і системи автоматизації обробки проб (APS). Ці системи дозволяють автоматизувати процеси підготовки та аналізу проб, забезпечуючи точність та ефективність.
- Цифрові мікроскопи та зображувальне програмне забезпечення. Ці інструменти дозволяють лабораторіям зберігати та аналізувати зображення препаратів та інших матеріалів з високою роздільною здатністю [4].

Висновки. Цифровізація операційної діяльності через широке застосування цифрових інструментів може значно полегшити та покращити роботу медичних лабораторій, забезпечуючи точність, ефективність та безпеку даних. Саме завдяки цифровізації операційної діяльності створюються можливості для зниження операційних витрат при постійному підвищенні рівня якості сервісу та самої діагностики, що створює підґрунтя для покращення фінансових результатів і забезпечення високої ефективності діяльності.

Список використаних джерел:

1. Меліховець Г., Рожко З. Перспективи розвитку цифрової економіки в Україні. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Бізнес-аналітика: моделі, інструменти та технології»*. 5-6 бер. 2024. К.: НАУ, 2024. С. 557-561.

2. Цифровізація медицини: топ-10 проєктів 2023-го року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3806089-cifrovizacia-medicini-top10-proektiv-2023go-roku.html>.

3. Аналіз ринку лабораторних послуг України. 2023 рік. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-laboratornyh-uslug-v-ukraine-2023-god>.

4. Бобришева О. В. Ефективний розвиток та функціонування ринку медичних послуг в умовах глобалізації економіки та інтеграційних процесів в охороні здоров'я. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2014. Вип. 8–2. С. 12–18.

Отримано: 09.05.2024

Галина Плисенко,
кандидат економічних наук,
НТУУ «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ІНТЕГРОВАНА ЗВІТНІСТЬ ЗА КОМПОНЕНТАМИ ESG

Розбудова стійкої економіки, безперечно є глобальним пріоритетом для всіх країн світу. Останні події в Україні кидають виклик геополітичній стабільності та створюють нові потенційні економічні потрясіння для світової економіки, які розпочалися через кризу Covid-19. Країни, що розвиваються, стикаються з найбільшими проблемами за останнє десятиліття, оскільки вони прагнуть досягти рівня показника доходу на душу населення з подібним показником в розвинутих економіках, але при мають низькі фіскальні можливості підтримувати доходи домогосподарств після пандемії та карантинних обмеженнях пов'язаних з Covid-19. Наведені чинники впливають на світову ситуацію, щодо розбіжностей у зростанні економіки між розвиненими країн та країнами, що розвиваються; зростанням світової боргової кризи; майбутньою спроможністю урядів країн світу будувати стійку, інклюзивну, зелену економіку.

Звітність з питань навколишнього середовища, соціальної сфери та управління (ESG) є частиною інтегрованої звітності або звітності зі сталого розвитку. Звіти ESG мають на меті продемонструвати зважений підхід до операційної діяльності (управління), турботи про людей (соціальний вплив) та турботу про навколишнє середовище (екологічна складова).

Роль бізнесу в суспільстві змінюється, оскільки цифрові технології трансформують глобальну економіку. Нові вимоги зацікавлених сторін щодо корпоративної прозорості та підзвітності, політична нестабільність, проблеми в ланцюгах поставок, війни, трансформація робочої сили, зміна навичок та компетенцій – це неповний перелік перешкод, з якими доводиться справлятися організаціям.

Сталий розвиток та стійкість є основою надійних процесів управління продуктивністю, які повинні фіксувати та враховувати фінансові та нефінансові ризики, рішення, які приймають організації. Сучасні тенденції в управлінні ефективністю є важливими для вибудови гнучкої та трансформаційної бізнес-моделі. Ефективне управління продуктивністю має ключове значення в організації виробництва інноваційних продуктів та послуги, досліджуванні нових каналів виходу на ринок і реагування посилення екологічної складової [3].

Нині від організацій очікують формування стратегічного бачення компонентам ESG (environmental, social, governance) та реалізація проєктів у галузі захисту навколишнього середовища, запобігання кліматичним змінам, зниження викидів в атмосферу, безаварійної роботи, дотримання принципів корпоративного управління та прав людини.

Організації, які дотримуються сталої ділової практики, що створює довгострокову суспільну цінність, є основою майбутньої глобальної економіки. Але, проблеми, пов'язані з сталим розвитком є досить складними. Підготовка звітів зі сталого розвитку, які більш адекватно розкривають нефінансові наслідки,

допомагає змінити корпоративний діалог. В реаліях сьогодення, важливим елементом діяльності організацій є нефінансова інформація, яка також повинна бути незалежно оцінена та підтверджена. Надійна практика гарантування є життєво важливою для підтримки організацій у процесі створення цінності або забезпечення більшої довіри до стратегії організації. Активне запровадження таких звітів підкреслює той факт, що екологічні, соціальні та управлінські проблеми (ESG) становлять дедалі більший ризик для бізнесу [2].

Доцільно розглянути сім основоположних принципів, що лежать в основі підготовки та подання інтегрованого звіту, визначаючи зміст звіту та спосіб подання інформації [1].

1. Стратегічна спрямованість та орієнтація на майбутнє – забезпечення розуміння стратегії організації та того, як ця стратегія співвідноситься з процесом створення вартості у короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі, а також з використанням капіталів та впливом на них.

2. Пов'язаність інформації – представлення цілісної картини поєднання, взаємозв'язку між чинниками, що впливають на створення вартості з часом.

3. Відносини із зацікавленими сторонами – забезпечення якісної та суцільної взаємодії з ключовими зацікавленими сторонами (стейхолдерами), враховуючи їх потреби та інтереси.

4. Сутність – розкриття інформацію про чинники, що впливають на утворення вартості у короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періоді.

5. Стислість – конкретне вираження концепції через дотримання логічної структури та розкриття більш детальної інформації в переліку посилань.

6. Надійність та повнота – наведення збалансованих факторів (чинників) впливу.

7. Послідовність та співставність – подання інформації в часовій послідовності та в порівнянні з іншими організаціями, що призведе до збільшення вартості.

Інтегрований звіт передбачає розкриття інформації про принципово пов'язані, але не взаємозамінні елементи [3]:

- огляд організації та зовнішнього середовища: чим займається організація та які умови своєї діяльності;

- корпоративне управління: як структура корпоративного управління організації сприяє створенню вартості у короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періоді;

- бізнес модель – опис та вид бізнес-моделі організації;

- ризики та можливості – які конкретні ризики впливають на створення вартості у короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періоді і які організація використовує можливості;

- стратегія та розподіл ресурсів – планування перспектив діяльності та виокреслення шляхів їх досяжності;

- результати діяльності – міра досяжності стратегічних цілей за певний період та вплив результатів діяльності на капітали;

- погляди на майбутнє – з якими викликами та невизначеностями може зіткнутися організація в ході реалізації стратегії та які потенційні наслідки для її бізнес-моделі та майбутніх результатів діяльності;

– вибір напрямів звітування – визначення переліку чинників включення до інтегрованого звіту, та шкали їх оцінки.

Отже, ESG стає новим галузевим стандартом для комунікації цільового бізнесу. Це пов'язано зі специфікою вимог ESG, що характеризує більш комплексним і точним показником, який визначає ефективність організації в екологічній, соціальній та економічній площині. Звітність та розкриття ESG допомагає компаніям отримати доступ до ринків капіталу. Інвестори, а також інші зацікавлені сторони, такі як клієнти та співробітники, віддають перевагу підприємствам з високими показниками ESG. Хоча термін ESG, ототожнюється зі стійкістю, важливо розуміти певні грані відмінності та схожості.

Поступове впровадження інтегрованої звітності за рахунок переходу до інтегрованого мислення, сприяє застосуванню компонентів ESG (environmental, social, governance) та поєднується з системою звітності зі сталого розвитку. Ця система забезпечується стандартами, що регулюють питання вимірювання та розкриття інформації за певними видами капіталу. Інтегрована звітність узгоджується з результатами фінансової та іншої звітності, але при цьому вона відрізняється від інших звітів та повідомлень. Зокрема, особлива увага в ній приділяється можливостям організації створювати вартість у короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Безверхий К. В. Реалізація принципу зв'язаності інформації в інтегрованій звітності вітчизняних підприємств. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2019. №5(45). С. 26-31.
2. Голов С. Ф., Костюченко В. М., Кузіна Р. В. Інтегроване звітування: концепція, методологія та організація: Монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 252 с.
3. Implementing and delegated acts – SFDR. URL: https://finance.ec.europa.eu/regulation-and-supervision/financial-services-legislation/implementing-and-delegated-acts/sustainable-finance-disclosures-regulation_en.
4. The International Framework. URL: <https://bitly.su/lodC>.

Отримано: 07.05.2024

Валентин Попович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ І РОЗВИТОК БІЗНЕСУ В УМОВАХ ЗМІН

Стратегічне планування є необхідною складовою успішної стратегії розвитку підприємства, особливо в умовах постійної зміни бізнес-середовища. У сучасних умовах глобалізації, технологічних інновацій, зростаючої конкуренції та швидкого розвитку ринків, підприємствам необхідно бути гнучкими та готовими до змін, а стратегічне планування є ключовим інструментом для досягнення цього. Розглянемо важливість стратегічного планування для розвитку бізнесу в умовах змін, а також ключові аспекти та методи його реалізації.

Зміни у сучасному бізнес-середовищі вимагають від підприємств гнучкості, адаптивності та постійного оновлення стратегій для досягнення успіху. У цьому контексті роль стратегічного планування стає критичною, оскільки воно спрямоване на створення чіткої та гнучкої мапи шляхів для розвитку підприємства, що враховує непередбачуваність та динаміку зовнішнього середовища. Ключові аспекти ролі стратегічного планування в умовах змін такі.

Адаптація до змін. Стратегічне планування допомагає підприємствам адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі, таких як зміни в законодавстві, технологіях, конкуренції та смаках споживачів. Шляхом регулярного перегляду та оновлення стратегії, підприємства можуть вчасно реагувати на нові тенденції та виклики [1].

Створення конкурентних переваг. Стратегічне планування допомагає підприємствам визначити та використовувати свої конкурентні переваги в умовах змін. За допомогою аналізу внутрішніх ресурсів та зовнішнього середовища, підприємства можуть розробити стратегію, що дозволить їм виокремитися на ринку та привабити клієнтів.

Забезпечення стійкого розвитку. Стратегічне планування сприяє створенню стійких та стабільних стратегій розвитку, які дозволяють підприємствам пережити навіть найскладніші періоди змін у бізнес-середовищі. Замість реагування на зміни під впливом паніки, підприємства з можливістю стратегічного планування можуть працювати на рівні довгострокових цілей та стратегічних планів.

Реагування на загрози та можливості. Стратегічне планування допомагає підприємствам ідентифікувати та аналізувати загрози, які можуть вплинути на їхню діяльність, а також визначати можливості для розвитку. Це дозволяє підприємствам вчасно реагувати на виклики та використовувати можливості для розвитку своєї діяльності [1].

У підсумку, стратегічне планування в умовах змін відіграє важливу роль у забезпеченні успішного розвитку підприємств. Воно допомагає підприємствам залишатися гнучкими та адаптивними, реагувати на зміни та використовувати можливості для розвитку у непередбачуваному бізнес-середовищі.

Ключові аспекти стратегічного планування є визначальними для ефективного розвитку підприємства та досягнення його стратегічних цілей.

Визначення місії, візії та цілей підприємства: Ці аспекти визначають основні цілі та перспективи розвитку підприємства. Місія формулює його основне призначення, візія – бажане майбутнє, а стратегічні цілі – конкретні результати, яких підприємство прагне досягти [2].

Аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища. Підприємство вивчає зовнішні фактори, такі як тенденції ринку, конкуренція, технологічні інновації та законодавство, а також внутрішні ресурси, які воно може використовувати для досягнення своїх цілей.

Формулювання стратегії. На основі аналізу підприємство визначає стратегію, яка описує загальний план дій для досягнення своїх цілей. Ця стратегія може включати в себе різні підходи, такі як розвиток нових продуктів, розширення ринків або використання нових технологій.

Впровадження та контроль. Після розроблення планів дій підприємство впроваджує їх у життя та здійснює постійний контроль за їх виконанням. Цей процес включає в себе виявлення проблем та коригування планів відповідно до нових обставин.

Оцінювання результатів. Після виконання стратегії підприємство проводить оцінку її результатів. Цей аналіз дозволяє підприємству зрозуміти, наскільки ефективно була реалізована стратегія та які корективи можуть бути необхідні для майбутніх планів.

Ключові аспекти стратегічного планування допомагають підприємствам визначити свої цілі та напрямки розвитку, розробити стратегію для досягнення цих цілей та впровадити плани дій для її втілення [2].

Таким чином, сучасні підприємства повинні бути відкриті до нових ідей, технологій та підходів до управління, використання нових маркетингових ідей, щоб забезпечити свій успіх у майбутньому. Загальний висновок полягає в тому, що стратегічне планування є важливим елементом успішного розвитку бізнесу в умовах змін. Підприємства, які володіють ефективною стратегією та гнучкою системою управління, здатні досягати успіху навіть у найскладніших умовах.

Список використаних джерел

1. Гарнага В. В. Стратегічне планування як основа сталого розвитку підприємства. *Ефективна економіка*. 2016. №11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5283> (дата звернення: 18.03.2024).
2. Кононенко В.В, Соколов Д.В. Стратегічне планування функціонування та розвитку підприємств. *Ефективна економіка*. 2021. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/-pdf/5_2021/76.pdf (дата звернення: 18.03.2024).

Отримано: 05.04.2024

Іван Семенець,
кандидат економічних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КАЗНАЧЕЙСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Державна казначейська служба є ключовою ланкою в системі управління фінансовими в Україні. При цьому на органи Казначейства відповідно до Бюджетного кодексу України покладаються обов'язки по казначейському обслуговуванню державного та місцевого бюджетів, контролю за бюджетними повноваженнями та веденню бухгалтерського обліку і складання звітності про виконання бюджету [1].

Метою дослідження є вивчення стану казначейської служби України та перспектив її розвитку.

Традиції казначейства в нашій державі мають глибокі історичні корені і його праобразом можна вважати ще княжу казну за часів Київської Русі. Проте в сучасному розумінні казначейство України було о лише за часів незалежності Указом Президента України від 27 квітня 1995 р. [2].

В період свого існування казначейська система в країні постійно розвивається та вдосконалюється. Вагомою віхою при цьому можна відмітити 2004 р., з якого в Україні діє казначейська система виконання бюджетів, яка сформувалася з взяттям на казначейське обслуговування місцевих бюджетів [3, с.22].

В 2011 р. відбувся перехід до нині діючої Державної казначейської служби України Указом Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [4].

За даними звіту голови Казначейської служби України [5] на сьогоднішній день до структури Казначейства входить апарат Казначейства та 654 територіальних органа. Разом з тим, у зв'язку з тимчасовою окупацією російською федерацією територій функціонує лише 591, при цьому посадові особи 26 територіальних органів Казначейства переміщені та 28 не виконують функцій в штатному режимі.

Чисельний склад штатних працівників служби має виражену тенденцію до скорочення. Так станом на 01.01.2021 р. середньо облікова чисельність працівників складала 10430 чол. (при плинності кадрів 9 %), а станом на 01.01.2024 р. скоротилась до 8893 чол. (при плинності кадрів 14 %), таким чином скорочення склало 1537 чол. (14,7 %).

Процес скорочення штатної чисельності відбувається на фоні скорочення кількості обслуговуваних розпорядників та одержувачів бюджетних коштів (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка результатів діяльності Казначейської служби України

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. в % до 2021 р.
Клієнти казначейства, всього	70323	67191	64436	91,6
розпорядники ДБ	10415	9459	9161	88,0
одержувачі ДБ	1146	1155	1043	91,0
розпорядники МБ	36715	34623	33963	92,5
одержувачі МБ	22047	21954	20269	91,9
Кількість опрацьованих документів поданих через СДО, шт.	48276663	49374595	60436102	125,2
Доходи Державного бюджету, млрд.грн.	1296,9	1787,7	2672,5	206,1
Доходи місцевих бюджетів, млрд.грн.	580,7	555,2	652,6	112,4
Касові видатки ДБ, млрд.грн.	1491,2	2705,7	4014,8	269,2
Касові видатки МБ, млрд.грн.	569,4	484,4	646,8	113,6

Джерело: складено автором за даними [5]

Так в аналізований період спостерігається скорочення клієнтів Казначейства на 8,4 %, при цьому найбільше скорочення спостерігається серед розпорядників місцевих бюджетів на 2752 розпорядника.

Робота з клієнтами покращується завдяки запровадженню системи дистанційного обслуговування клієнтів, про щ свідчить позитивна динаміка опрацювання документів клієнтів поданих через СДО, якщо в 2021 р. вона складала 48276663 документ, то в 2023 р. сягнула 60436102 документів. При цьому в 2023 р. 94 % усіх клієнтів використовували систему дистанційного обслуговування.

Спостерігаємо суттєве збільшення сум платежів по доходній частині виконання бюджету, як по Державному бюджету так і по місцевих бюджетах відповідно в двічі та на 12,4відсотка. Аналогічна ситуація спостерігається і по виконанню бюджетів за видатками. Так касові видатки Державного бюджету зросли в 2,7 рази, а касові видатки місцевих бюджетів на 13,6 відсотка.

Одним із важливих завдань Казначейської служби України є здійснення контрольних повноважень (табл. 2).

Таблиця 2

Розпорядження складені органами Казначейської служби України про зупинення операцій з бюджетними коштами

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. в % до 2021 р.
Кількість складених розпоряджень	2262	1275	1432	63,3
Кількість складених попереджень	41840	32619	34911	83,4
Сума, на як складено попередження, млрд.грн.	45,1	16,6	26,8	59,4

Джерело: складено автором за даними [5]

Як свідчать наведені дані кількість фіксованих порушень з боку розпорядників та одержувачів бюджетних коштів суттєво знизилась, що може свідчити про ефективну попереджувальну та роз'яснювальну роботу, яку постійно здійснюють працівники Казначейства серед своїх клієнтів.

Таким чином, можемо говорити про те, що органи Державної казначейської служби України є частиною апарату фінансового управління, які пройшли складний еволюційний шлях свого становлення. Ефективність казначейської служби постійно підвищується не дивлячись на скорочення персоналу та збільшення грошових потоків як доходної так і видаткової частини зведеного бюджету. Не останню роль при цьому відіграє система дистанційного обслуговування клієнтів, яка і надалі повинна вдосконалюватися та розвиватися, що дозволить пришвидшити процес обробки інформації та прийняття відповідних ефективних рішень в плані управління державними фінансами.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України (із змінами). від 08.07.2021 р. № 2456-VI URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/kodeksi/print-73939.html> (дата звернення 09.05.2024).
2. Про Державне казначейство України. Указ Президента України від 27.04.1995 р. № 335/95 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/335/95#Text> (дата звернення 09.05.2024).
3. Казначейська система: підручник / за наук.ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого, д.е.н., проф. О. П. Кириленко, Т. Я. Слюз. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 364 с.
4. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади Указ Президента України від 09.12.2010 р. № 1085/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010#Text> (дата звернення 09.05.2024).
5. Державна казначейська служба України: офіційний сайт / публічні звіти. URL: <https://www.treasury.gov.ua/dlya-gromadskosti/publiczna-informaciya/publichni-zviti> (дата звернення 09.05.2024).

Отримано: 10.05.2024

Віталій Ткачук,
кандидат економічних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПОДАТКОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вагоме місце в розвитку економіки країни займає сектор приватного підприємництва а особливо важливим складовим елементом є мале підприємництво, оскільки воно є гарантом еластичності економіки і як результат її стійкості, що особливо важливо в умовах ведення військових дій які проходять в нашій державі. Але все-таки відмітимо, що головною умовою існування підприємства в Україні є отримання прибутку, це є запорукою розвитку ринкової економіки та її рушійною слою. Результативність діяльності підприємства – це складний процес, що потребує пошуку і прийняття найбільш ефективних управлінських рішень для досягнення бажаного результату з мінімальними витратами. Саме за допомогою ефективного податкового менеджменту підприємство може знизити свій рівень витрат і як результат максимізувати прибуток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ролі податкової системи присвячено чимало наукових праць, багато аспектів цієї теми вивчено науковцями. Серед сучасних українських науковців, які досліджували питання податкового менеджменту, варто назвати О. Балашова, З. Варналія, В. Геєця, А. Гречка, О. Гурнака, Т. Єфименко, Ю. Іванова, Т. Кощук, А. Крисоватого, О. Молдована, А. Поддєрьогіна, А. Соколовську, В. Суторміну, В. Федосова, Л. Шаблисту та багатьох інших.

Мета статті. Метою статті є поглиблення теоретико практичних засад сутності, складу та структури податкового менеджменту, його ролі у стратегічному управлінні підприємством.

Викладення основного матеріалу. Будь яка підприємницька діяльність пов'язана з впливом на неї системи оподаткування. Управління підприємством відповідають за взаємодію з податковими органами в ході відображення проведених господарських операції у податковій звітності, обчислення податкових зобов'язань, їх перерахунку до бюджету та відповідних цільових фондів. У частині випадків вони відстоюють інтереси підприємства під час здійснення податкових перевірок, визнання чи заперечення їх результатів та рішень податкових органів.

Даний податковий менеджмент можна охарактеризувати як пасивний. Це призводить до того, що спеціалісти відповідальні за розрахунки податкових платежів та їх здійснення, намагаються зайняти консервативну позицію, тобто мінімізувати ризик їх донарахування податковими органами, накладання штрафних санкцій. Наступною проблемою є те, що низьким рівнем є націленість на мінімізацію податкового навантаження та оцінки податкових наслідків проведення тих чи інших господарських операцій. Породжені дані негативні сторони діяльності підприємства відсутністю систематичного податкового

управління, таких його елементів як: податкове планування та контроль, організація взаємодії між структурними підрозділами, уніфікації методів нарахування податкових зобов'язань різними внутрішніми структурними одиницями, постійне інформаційне забезпечення, підвищення кваліфікації відповідних працівників та інші.

В рамках даної роботи розглянемо завдання, вимоги до організації податкового менеджменту алгоритм здійснення відповідних функцій в його системі.

Вимоги до податкового менеджменту, а також до організаційної структури в межах якої воно буде здійснюватись, відрізнятимуться в залежності від специфіки діяльності, стратегії розвитку підприємства та його організаційної структури. Проте можна виділити загальні (ключові) завдання та елементи, які потрібно включити в податкове управління будь-яким підприємством. Для цього слід здійснювати наступні заходи:

1. ідентифікувати цілі та завдання податкового менеджменту;
2. сформулювати організаційну структуру податкового відділу або визначити окремого працівника юридично-економічної служби, якому делегуватимуться відповідні управлінські функції;
3. визначити статус податкового відділу (працівника), його місце та повноваження в управлінській структурі підприємства та механізми їх взаємодії з іншими відділами, зовнішніми організаціями, зокрема податковими;
4. розробити регламент роботи податкового відділу (працівника), де визначити принципи їх роботи, методи здійснення податкових розрахунків, їх уніфікацію для різних організаційних підрозділів, порядок підготовки і подання зовнішньої та внутрішньої податкової звітності, представлення інтересів платника в взаємовідносинах з податковими органами;
5. порядок розробки та форму кошторису витрат на утримання відповідної служби, контролю його дотримання;
6. забезпечити методично-методологічну основу податкового планування і контролю, схеми їх реалізації, обґрунтувати критерії оцінки ефективності та якості роботи податкового відділу, визначити заходи підвищення професійної кваліфікації відповідних працівників.

Наголосимо що податковий менеджмент є найважливішою складовою фінансового планування на підприємстві. Крім того, фінансова стійкість, в першу чергу, залежить від належно організованого податкового менеджменту, адже він забезпечує узгодженість фінансово-господарської діяльності з оподаткуванням. Загалом, податковий менеджмент, як частину управлінського процесу суб'єкта господарювання є ключовим його елементом.

Рівень і набір задач податкового менеджменту визначатимуть вимоги до його організаційної структури, чисельності та рівня кваліфікації працівників. В залежності від організаційної структури, статусу підрозділів, розташування потрібно вирішувати завдання вибору моделі побудови відділу. В багатьох випадках обґрунтованим є розподіл працівників на дві групи, одна з яких займається інформаційним забезпеченням, постановкою обліку, обчисленням податків, підготовкою і здачею податкової звітності, податковим контролем в той час як інша забезпечує методичну підтримку та податкове планування, управління податковими кредитами та боргом, розрахунками. В невеликих

підприємствах чітко розмежування функцій не є економічно виправданим, тому одні і тіж люди займатимуться як звітністю так і плануванням, управлінням зобов'язаннями, а завдання податкового менеджменту вирішуються в процесі спільної роботи фінансового (комерційного) керуючого, юриста та бухгалтерії. В такому випадку фінансові та облікові працівники відповідають за фіскальну сторону операцій, рівень податкового навантаження, а юрист забезпечує правовий захист та договірне супроводження.

Основним завданням для підприємств є організація системи правильного й своєчасного застосування інструментів податкового планування, яке є інструментом податкового менеджменту. У рамках цієї системи повинні бути розроблені схеми оптимальної структури організації господарської діяльності з урахуванням вимог чинного податкового законодавства, одночасного використання наданих у рамках його дії можливостей. Тільки виконання повного спектра робіт дозволить найефективніше організувати податковий менеджмент на підприємствах.

Висновок. Проведенні дослідження відзначають загострення актуальності розробки системи управління податковими відносинами господарств, його адаптації до частих змін оподаткування. Основна направленість податкового менеджменту – це забезпечення максимальної керованості рівнем та структурою (видовою та часовою) податкових зобов'язань. Поряд з мінімізацією податкового тиску, податковий менеджмент має також орієнтуватись на прийняття управлінських рішень, що дають змогу ефективніше використовувати доступні (існуючі) методи податкової підтримки в процесі організації фінансування діяльності, виділяючи в особливий елемент управління податковим кредитом та боргом як можливий основний майбутній метод підтримки. Викладенні пропозиції щодо організації такого управління можна розглядати як його основу, з потрібною наступною індивідуалізацією у господарствах, відповідно умов, можливостей та планів розвитку їх діяльності.

Список використаних джерел:

1. Валеева Д. Р. Корпоративний податковий менеджмент у системі управління підприємством. URL: <http://intkonf.org/valeeva...emstvom>.
2. Вахновська Н. А. Корпоративний податковий менеджмент у системі управління підприємством. URL: <http://www.nbu.gov.ua/portal....38.pdf>.
3. Ромашова Я. В. Корпоративний податковий менеджмент як важіль економічного розвитку. URL: <http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc Gum/Bi/2009 11 2/77-78.pdf>.
4. Чмир Ю. В. Напрями організації корпоративного податкового менеджменту. URL: <http://www.rusnauka.com/4 SND 2009/Economics/40476.doc.htm>.
5. Інформація Державної податкової служби України. URL: <http://www.sta.gov.ua/control/>.

Отримано: 06.05.2024

Дар'я Харитонova,
здобувачка вищої освіти,
Київський національний економічний університет,
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Сьогодні конкурентні переваги отримують ті підприємства, які можуть передбачати та керувати ризиками, зосереджуючись на якості, інноваціях та продуктивності. Застосування більш ефективних процесів виробництва та реалізація превентивних стратегій протягом усього життєвого циклу продукції призводить до мінімізації витрат економічних ресурсів, що стає основою для розвитку [1, с. 291-292]. Мета роботи полягає у розкритті сутності сучасних інструментів організаційного розвитку та їх значимості для ефективної роботи підприємства та забезпечення його розвитку.

Виходячи з поставленої мети роботи, насамперед потрібно надати визначення поняттю «організаційний розвиток». Слід зазначити, що існує безліч підходів до трактування даного поняття, але пропоную зупинитись на одному із них. Отже, за визначенням Н. Маргуліса та А. Райяна організаційний розвиток – ціннісно-орієнтований процес самооцінки і планових змін, що включають специфічні стратегії і технології, націлені на посилення загальної ефективності організаційної системи [3, с. 34].

У сучасному динамічному бізнес-середовищі організаційний розвиток є необхідним. Це надзвичайно важливий процес формування культури постійного вдосконалення, що забезпечує адаптацію та процвітання організації незважаючи на постійні виклики. Хоча традиційні методи організаційного розвитку так і залишаються затребуваними, проте з'явилися сучасні інструменти, що дають змогу оптимізувати бізнес-процеси.

Ключову роль в побудові системи організаційного розвитку варто віднести стратегіям, які можна поділити на три групи – виживання, стабілізації та зростання. При цьому варто зазначити, що їх розподіл повинен бути зв'язаний з рівнем економічного потенціалу, стадією життєвого циклу та позицією підприємства на ринку. Стратегії виживання доцільно використовувати під час економічних криз або в тій фазі життєвого циклу підприємства, коли економічні показники мають тенденцію до зменшення. Така стратегія спрямована на пошук ефективних шляхів використання внутрішніх ресурсів підприємства.

Стратегії стабілізації мають зацікавленість у пошуку внутрішніх резервів та ринкових можливостей, мінімізуючи ризики для захисту своїх позицій на ринку. Таку стратегію застосовують підприємства, що задоволені своєю позицією на ринку. Стратегії зростання пов'язані з переходом підприємства з одного, менш ефективного стану в інший, більш ефективний, що забезпечує довгострокову конкурентоспроможність.

Слід зазначити, що незалежно від того яку стратегію обере компанія до впровадження, її інструментарій має бути максимально широким та сучасним. Зараз вже пройшли часи коли інформація була обмеженою, а комунікація забезпечувалася лише фрагментарними взаємодіями. Сучасні платформи (Slack, Microsoft Teams та Asana) активно сприяють співпраці між відділами. Вони полегшують спілкування в режимі реального часу, обмін знаннями та проектами,

дозволяють командам безперешкодно працювати разом для досягнення спільних цілей. Відповідно це сприяє створенню більш гнучкої та оперативної організації, здатної вирішувати проблеми та впроваджувати зміни більш ефективно.

Не менш важливим інструментом є опитування і аналіз персоналу та його настроїв. Сучасні інструменти опитування виходять за рамки базових показників задоволеності. Вони глибше досліджують залученість, мотивацію та сфери діяльності, що потребують покращення. Розширені аналітичні інструменти дозволяють проводити більш детальний аналіз даних, виявляючи тенденції та закономірності, які інакше можна було б пропустити. Ці дані дають цінну інформацію, яку можна використовувати для адаптації ініціатив з розвитку для досягнення максимального ефекту [2, с. 9].

Одним із ключових трендів нашої епохи є постійне навчання. Сучасні платформи LMS дають змогу створити гнучке та цікаве навчальне середовище для свого персоналу. Працівники отримують доступ до величезної бібліотеки навчальних матеріалів, онлайн-курсів та персоналізованих навчальних траєкторій, при цьому платформи LMS сприяють збереженню знань завдяки методам гейміфікації і функціям соціального навчання. Це дає змогу працівникам розвивати нові навички, адаптуватися до різних обставин та ефективніше сприяти досягненню цілей організації.

З роботи очевидно, що переважна більшість інструментів розвитку є цифровими, це і не дивно, враховуючи сучасний етап науково-технічного розвитку суспільства. Сучасні інструменти управління ефективністю відкривають необмежені можливості до комунікації та розвитку. Такі функції, як зворотний зв'язок у реальному часі, постановка цілей, відстеження прогресу, сприяють постійному спілкуванню між працівниками та керівниками, а отже це дозволяє коригувати курс і створювати можливості для цілеспрямованого розвитку, узгоджуючи індивідуальне зростання з організаційними цілями [3, с. 5].

Не варто забувати про такий тренд як аналіз даних. Прийняття рішень на основі даних має вирішальне значення для успішних ініціатив з розвитку підприємства. Інструменти аналізу допомагають збирати, а потім аналізувати дані з різних джерел, зокрема з проведених опитувань працівників, систем управління персоналом та програмного забезпечення управління ефективністю. Ці дані дають уявлення про прогалини в кадровому забезпеченні та сфери, де втручання є найбільш необхідним.

Отже, перераховані інструменти не є «чарівною паличкою» для розвитку організацій, адже їх ефективність залежить від системи організаційного розвитку, чітко визначених цілей і прагнення до постійного вдосконалення. Проте вони пропонують потужний арсенал для покращення комунікації, сприяння співпраці та стимулювання організаційних змін. Використовуючи ці інструменти, організації можуть сформувати гнучкий, адаптивний і перспективний колектив персоналу, що буде ефективним та працюватиме на благо організації.

Список використаних джерел:

1. Шевчук О. А. Сучасний інструментарій стратегічного управління розвитком та динамічною стійкістю підприємств. *Економічний вісник НТУУ*. 2018. №15.
2. Бабенко Г. Є. Організаційний розвиток підприємств: поняття та етапи проведення. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=41229> (дата звернення: 05.05.2024).
3. Дорошук Г.А. Управління організаційним розвитком: теоретичні та концептуальні основи: монографія / під ред. С.К. Харічкова Одеса: Бондаренко М. О., 2016. 196 с.

Отримано: 07.05.2024

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ 5.

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ЧИННИКА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

УДК 330.111(477)

Тетяна Боднарчук,
кандидат економічних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Україна

ІСТОРИЧНА ТРАЄКТОРІЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗМІЩЕННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Сучасні політико-економічні процеси в Україні відбивають траєкторію її розвитку у радянські часи, насамперед, що стосується питання просторового розміщення виробничого потенціалу та його наслідків. Вивчення історичних особливостей, характеру, закономірностей і тенденцій формування територіальної структури економіки України у 1920–2020-ті рр. є необхідним з точки зору виявлення детермінант цілісності, стійкості та життєздатності господарської системи сучасної України, її спроможності до ендогенного розвитку, протистояння зовнішнім загрозам і викликам. Історичний досвід є цінним для обґрунтування пріоритетів національного економічного розвитку в умовах війни та повоєнної відбудови та відповіді на виклики, які стоять перед українським суспільством і державою щодо необхідності зміцнення та захисту політико-економічної суб'єктності та національних інтересів.

Реалізація радянської політики просторового розвитку економіки відбувалася у контексті загальної ідеї побудови сильної наддержави та забезпечення її лідерських геополітичних позицій. Тому економічний та адміністративно-територіальний поділ кожної периферійної республіки здійснювався з точки зору її важливості у всесоюзному масштабі, а також ролі у забезпеченні загальнодержавних цілей та завдань, серед яких такі: зміцнення галузевої матеріально-технічної бази та нагромадження капіталу; формування сировинно-енергетичної основи індустріалізації; реалізація політики централізації та державного контролю; розбудова всесоюзного народногосподарського та військово-промислового комплексу тощо.

Процес просторового розміщення ресурсів в Україні здійснювався радянською владою під впливом низки історико-географічних та політико-економічних детермінант та передбачав тотальну інтеграцію республіки до єдиного народногосподарського комплексу, формування великих територіально-економічних частин зі спеціалізацією в межах загальнодержавного поділу праці. На різних історичних етапах Україна зі своїм потужним соціально-економічним потенціалом була цінною для російського центру. Ситуація не змінилася й з приходом радянської влади, яка «продовжила традицію» колоніально-експансіоністської політики щодо України: розміщення та розвиток сировинно-ресурсної бази та виробничих потужностей здійснювалися виключно з точки зору максимізації користі для російської метрополії. Стратегія економічного розвитку

України у радянські часи мала на меті забезпечити засобами виробництва не стільки весь Союз, скільки російський центр.

В умовах повоєнного загострення суперечностей між Радянським Союзом та капіталістичними державами сформована влада одним зі своїх стратегічних завдань бачила посилення обороноздатності країни, що вимагало розвитку потужного військово-промислового комплексу, неможливого без індустріалізації. Техніко-технологічна відсталість та нерозвиненість промислових центрів метрополії зміщувала увагу в бік України, де були найсприятливіші умови для форсованого індустріального розвитку. Саме тому здебільшого підтримувався промислово-економічний потенціал Донецько-Придніпрянського та Південного регіонів України, натомість не враховувалися інтереси західних областей.

Серед чинників економічного районування Радянської України варто виокремити природно-географічні умови, зокрема, кліматичні особливості районів, наявність запасів корисних копалин, якість землі та родючість ґрунтів, територіальне положення районів з точки зору транзитного потенціалу, чисельність, щільність та національний склад населення. Зосередженість уваги радянського уряду на господарському розвитку Південного та Донецько-Придніпрянського регіонів обумовлена їх цінністю у реалізації політики індустріалізації, яка вимагала концентрації величезних коштів і створення потужної промислово-енергетичної бази. Означеним районам з їх «багатими природними ресурсами була відведена роль випробувального полігону для економічних і соціальних експериментів небачених масштабів» [1, с. 88]. Донецький кам'яновугільний басейн ще за часів царської росії став сировинною базою для промислового перевороту в країні, а у радянські часи відіграв ключову роль в індустріалізації російської метрополії, перетворившись на «всесоюзну кочегарку». Донецько-Придніпрянський та Південний регіони мали величезні запаси корисних копалин, важливі з точки зору сировинного забезпечення промислових модернізацій. Наявні тут природні багатства були сприятливі для розбудови галузей важкої індустрії, які, з одного боку, забезпечували засобами виробництва російський центр, тим самим підсилюючи його розвиток; з іншого боку, виступали фундаментом обороноздатності Союзу.

Поряд з природними чинниками важливу роль відігравали географічні та економічні – близькість районів до російського центру та ринків збуту, напрями і характер шляхів сполучень. Ще за часів царської росії на території України було побудовано мережу залізниць, які з'єднували українські промислові центри із великоросійськими. Радянська влада продовжила розбудову транспортної інфраструктури за таким же принципом – додатковою павутиною колій були сполучені Одеса, Миколаїв, Маріуполь, Донбас, Сталінград, Ленінград, Харків тощо.

Поряд із концентрацією промислового виробництва на південному сході центр розвитку сільського господарства також штучно зміщується в бік Південного та Донецько-Придніпрянського регіонів. Тут уже посилюється вага соціально-економічних детермінант – близькість до портової інфраструктури, зручність залізничного сполучення, важливість забезпечення промислового Донбасу харчовою продукцією.

Радянська політика концентрації виробничих ресурсів і промислових потужностей Південного та Донецько-Придніпрянського регіонів була обумовлена й політико-ідеологічними чинниками – підготовкою Союзу до військового

зіткнення з капіталістичними державами, що стало аргументом на користь низки соціально-економічних перетворень в інтересах радянської тоталітарної влади. Ухваливши резолюцію «Про прийдешню імперіалістичну війну», радянська влада проголосила індустріалізацію інструментом посилення обороноздатності країни. При цьому, розбудова промисловості здійснювалася з такої точки зору, щоб у разі необхідності можна було перевести заводи і фабрики на воєнні рейки. «Кожний тракторний завод мав бути готовим негайно перевести основні потужності на випуск танків або тракторів для потреб армії» [2, с. 206].

Таким чином, радянська політика просторового розміщення ресурсів і виробництв, реалізована в Україні, підпорядковувалося низці умов та чинників, серед яких історичні, природно-географічні, соціально-економічні. Визначальним був вплив політико-ідеологічних детермінант, з огляду на які радянська влада акцентувала увагу на промислово-економічному розвитку здебільшого Південного та Донецько-Придніпрянського регіонів. Така державна політика зумовила просторову асиметрію розміщення ресурсів та виробництв у короткостроковому періоді, проте довгострокові наслідки виявилися катастрофічними.

У роки незалежності центром розвитку національних стратегічних виробництв інерційно продовжували залишатися південні та південно-східні території. Саме важка індустрія та аграрне виробництво складала основу економічної безпеки та формували конкурентні переваги країни на міжнародних ринках. В умовах військової агресії РФ – широкої лінії фронту, окупації, мінування територій, систематичних обстрілів – економіка України зазнала та продовжує зазнавати колосальних втрат.

Таким чином, історична траєкторія економічного розвитку має велике значення, тому що саме вона визначає безпекові основи сучасних економічних структур та процесів. Вивчення сформованого «ефекту колії» має велике значення щодо забезпечення процесів державотворення в умовах економічної інтеграції та зовнішніх загроз.

Список використаних джерел:

1. Верменич Я. В., Андрощук О. В. Зміни адміністративно-територіального устрою України ХХ-ХХІ ст. К.: Інститут історії України НАН України, 2014. С. 88.
2. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / відп. ред. В. А. Смолій ; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України. К.: Ніка-Центр, 2011. Т. 2. С. 206.

Отримано: 10.05.2024

Кароліна Гордіца,
кандидат економічних наук,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
НАН України», м. Київ, Україна

УРОКИ ПРИВАТИЗАЦІЇ У КРАЇНАХ ЦСЄ ТА БАЛТІЇ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Необхідною складовою процесу повоєнного відродження економіки України має стати реструктуризація її інституційних підвалин, зокрема у сфері відносин власності. Створення інституційного середовища, сприятливого для появи ефективного власника як рушійної сили економічного розвитку, вимагає відновлення процесу приватизації державних підприємств, більшість яких сьогодні є осередками корупції та генераторами збитків. З метою вдосконалення державної політики в цьому напрямі варто взяти до уваги досвід приватизації державного майна у країнах Балтії, Центральної та Східної Європи, що долали схожі проблеми постсоціалістичної економічної спадщини. Зокрема, пропонується наступне.

Маючи на меті створення в Україні конкурентного бізнес-середовища, трансформацію власності слід розглядати як провідну складову комплексної програми реформ, що включає заходи з макроекономічної стабілізації, мікроекономічної лібералізації та ґрунтовної інституційної перебудови. Приватизація державних підприємств не може бути самоціллю або засобом підвищення податкових надходжень до держбюджету як основи вирішення політичних або соціальних питань. Головною метою інституційних перетворень в Україні, подібно до країн ЦСЄ, повинно бути не лише формування структури власності з переважанням приватного сектору, але й створення правового середовища, сприятливого для розвитку ринкової економіки та ефективної діяльності підприємств. Провідну роль у цьому відіграє належне функціонування системи прав власності, що забезпечує відповідну мотивацію до економічної активності, гарантуючи винагороду за витрачені зусилля та ризик.

Виняткове значення для гарантування прав власників має забезпечення максимальної транспарентності процесів і результатів приватизації, зокрема шляхом застосування електронної системи реєстрації приватизаційних документів та механізмів широкого громадського контролю за приватизаційними процесами. Право власності на той чи інший актив повинно бути не лише закріплено юридично, але й визнано легітимним і неоскаржуваним суспільством і державою. Для цього всі закони щодо прав власності мають бути дуже чіткими, вільними від будь-якої непевності; всі деталі угод з власністю повинні бути прозорими, а імена їх учасників відомими для суспільства, що сприятиме легітимізації цих угод і визнанню справедливості відповідних прав власності.

Під час визначення стратегії приватизації бажано уникати прорахунків постсоціалістичних перетворень, зокрема таких як невиправдане затягування реформ, що знижує ділову активність і викликає соціальну «втому» від тривалого періоду невизначеності та зниження рівня життя. Небезпечним є також надмірний радикалізм окремих національних практик, що мав прояв у

проведенні політики жорсткого бінарного вибору між приватизацією та ліквідацією в ході приватизації великих промислових підприємств. Позбавлення їх державної підтримки у період пошуку інвестора може спричинити масове банкрутство цих підприємств, втрату значної кількості робочих місць, падіння обсягів промислового виробництва і прискорення деіндустріалізації економіки.

Враховуючи позитивний досвід проведення на першому етапі реформ так званої «малої приватизації», що дозволило в короткий термін досягти реальних зрушень в інституційному середовищі країн ЦСЄ, створити передумови для економічного зростання, поліпшення структури зайнятості та пом'якшення соціальних втрат трансформаційного періоду, необхідно приділити першочергову увагу розвитку в Україні малого й середнього бізнесу. Зростання малого підприємництва завдяки збільшенню самозайнятості населення здатне абсорбувати вивільнену в процесі реструктуризації державних підприємств робочу силу і стати важливим рушієм розвитку приватного сектора на власному ґрунті, що сприятиме зростанню податкових надходжень і зменшенню соціального навантаження на державний бюджет. Цілеспрямована державна підтримка МСП включає широкий спектр заходів, зокрема розроблення спеціальних фінансових програм, пільгове кредитування, податкові канікули тощо; за прикладом Чехії може бути створений спеціальний інвестиційний банк для надання позик дрібним підприємцям та ін.

Обираючи методи приватизації, необхідно враховувати специфіку інституційного середовища, стан підприємств, наявність потенційних інвесторів та інші обставини. Досвід проведення прискореної масової (купонної, ваучерної тощо) приватизації показав, що вона не є оптимальним способом формування питомо ринкових суб'єктів власності, оскільки зазвичай призводить до створення малоефективних форм колективної власності та систем корпоративного управління і відкриває шляхи для «номенклатурної приватизації» та формування олігархічно-кланової економіки. Значно більш успішною зарекомендувала себе ринкова (грошова, аукціонна) приватизація та практика стартової зорієнтованості реформування підприємств на залучення прямих іноземних інвестицій: виявлено безпосередній зв'язок між нагромадженням їхніх обсягів і темпами економічного зростання, а також початком подолання тенденції примітивізації структури економіки.

Неодмінною умовою успішного проведення приватизації та заохочення зарубіжних інвесторів є послідовне покращення ділового та інвестиційного клімату, на який впливають не лише такі чинники, як рівень податкових ставок або податкові пільги для бізнесу, але й рівень політичної стабільності, верховенство права, макроекономічні умови та рівень довіри до влади. У вирішенні цих завдань Україні може допомогти досвід успішного залучення іноземних інвестицій країнами Балтії, які посідають лідерські позиції у міжнародних рейтингах з найбільш сприятливих умов для ведення бізнесу завдяки таким заходам, як ефективне використання інструменту вільних економічних зон, низькі ставки податку на прибуток корпорацій, підтримка новітніх технологій та ІТ сектору, орієнтація на ринкову конкуренцію більшості галузей економіки, збалансована податково-бюджетна і кредитно-грошова політика.

Вдосконалення системи захисту прав іноземних інвесторів повинно супроводжуватися розробленням механізмів захисту національного виробника, з метою нівелювання можливого дисбалансу інтересів та можливостей на

користь іноземного бізнесу. Досвід країн ЦСЄ та Балтії свідчить, що недостатня увага до питань узгодження національних пріоритетів розвитку з комерційними інтересами інвесторів формує залежність економічного зростання від притоку прямих іноземних інвестицій, сприяє витисканню місцевих гравців з окремих секторів економіки, яка завдяки діяльності ТНК стає менш диверсифікованою та більш залежною від світової кон'юнктури. Отже, проведенню приватизації має передувати визначення її меж; збереження державою контрольних пакетів акцій підприємств у стратегічно значущих галузях за умови їхньої комерціалізації та реструктуризації є запорукою досягнення оптимального балансу приватного та державного секторів економіки і питанням національної безпеки.

Вирішення проблеми реституції власності шляхом відновлення прав колишніх власників або виплати їм компенсації є обов'язковим процесом для всіх країн, що претендують на вступ до Євросоюзу, тож вимагає своєчасного розроблення правових засад та інституційних механізмів, що дозволять врегулювати спірні майнові питання, враховуючи інтереси власників – резидентів та нерезидентів, визначити норми та умови компенсації втраченого майна тощо. При цьому слід зважити всі ризики цієї процедури, оскільки досвід її проведення у країнах ЦСЄ та Балтії свідчить, що повернення прав колишніх власників або їхніх спадкоємців на нерухоме майно шляхом реституції хоча загалом і сприяє відновленню історичної справедливості та зміцненню інституту приватної власності, але водночас гальмує приватизаційні процеси через виникнення правових колізій, зростання випадків розділеної власності та абсентеїзму завдяки збільшенню кількості приватних власників-нерезидентів, а реституція власності на земельні ділянки, що є можливою перспективою західноукраїнських регіонів, створює ризики надмірної фрагментації агросфери, що перешкоджає припливу інвестицій.

Таким чином, зважаючи на неоднозначні успіхи країн ЦСЄ та Балтії на шляху інституційної трансформації постсоціалістичної економіки та євроінтеграції, варто враховувати як їхні позитивні здобутки, так і помилкові рішення в ході подальших інституційних перетворень в економіці України.

Список використаних джерел:

1. Samonis V. Transforming the Lithuanian economy: from Moscow to Vilnius and from Plan to Market. Warsaw: CASE – Center for Social & Economic Research, 1995. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/140227/042.pdf>.
2. Данкевич В. Балтійські уроки земельної реформи. URL: <https://www.epravda.com.ua/-columns/2019/09/9/651332/>.
3. Хэйр П. Институциональные сдвиги и результаты экономической деятельности в странах с переходной экономикой. Обзор экономического положения Европы, 2001. № 2. С. 85-105.
4. Бялас М. Як відбувалася приватизація державних підприємств у Польщі. *Європейська правда*, 30 травня 2016. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/05/30/7049990/>.
5. Швіглікова І. Чеська Республіка: неоліберальна реформа та економічна криза. *Спільне*, 2014. № 7. <https://commons.com.ua/uk/cheska-respublika-neoliberalna-reforma-ta-ekonomichna-kriza/>.

Отримано: 04.05.2024

Назар Горін,
кандидат економічних наук,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
НАН України», м. Київ, Україна

КОРУПЦІЯ ЯК ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФЕНОМЕН ТА ЗАГРОЗА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА Й ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Корупція виступає як історично зумовлений феномен, присутній у багатьох суспільствах протягом тисячоліть. Джерела корупції мають досить глибоке історичне коріння. Перші писемні згадки про корупційні явища сягають часів Шумеру, Стародавніх Індії, Греції та Римської імперії. У Святому Письмі про корупційні діяння йдеться у контексті роботи судів, утиску слабших, збирання податків. Вони позначаються такими термінами, як викуп, підкуп, дарунки, гостинці, грошлюбство тощо. Корупція трактується не лише як переступ проти ближнього, а й як образа самого Бога, бо такі діяння є несправедливими.

Виникнення корупції дослідники пов'язують з появою держави, права, приватної власності, товарно-грошових відносин тощо. Поняття «корупція» походить від латинського слова «*corrumpere*» – ламати, нищити, псувати, шкодити тощо. З цього дієслова вже потім вийшов латинський іменник «*corruptio*», що означав зіпсуття, підкуп, хабар. Стародавні греки корупцію називали «*katalis*», тобто руйнування, руйнація. Аристотель у праці «Політика» застерігає, що корупція здатна привести державу до занепаду або зникнення. У середньовічному «Кодексі Юстиніана» – збірці законів «*Corpus Iuris Civilis*», зокрема у другій частині «*Digesta*», поняття «корупція» визначалось як розбещення, нанесення шкоди. В залежності від тяжкості корупційного злочину були передбачені різні покарання – від штрафу до страти. Попри те, що корупційні діяння в період Середньовіччя засуджувались та карались, воно все більше вкорінювалось та роз'їдало тодішні суспільства, зокрема через утвердження традиції «послуга за послугу» («*do ut des*» – «даю, щоб ти дав»). Н. Макіавеллі порівнював корупцію в державі з туберкульозом, який на ранній стадії важко розпізнати, але легше лікувати. Якщо ж хвороба запущена, то її легко розпізнати, алевилікувати вкрай складно. Т. Гоббс називав корупцію коренем, з якого випливає презирство до всіх законів.

На українських землях явище корупції відоме ще з часів Київської Русі. У «Руській правді» йшлося про те, щоб не виправдовувати нечестивого заради мзди і не віднімати від правдивого правду. Після втрати власної державності корупційні механізми стали важливим засобом фізичного виживання українців, кар'єрного просування та можливості займатися господарською діяльністю. На період Середньовіччя припадає поширення корупційних практик на території всієї Європи. Основними чинниками цього були централізація влади, швидкий розвиток грошових відносин та зростання чисельності державного апарату.

Інституційне середовище в державах, до складу яких входила Україна, часто підживлювало поширення корупційних практик, укорінювало їх в суспільній свідомості. З XV ст. у литовсько-українському праві серед видів злочинів виділяються посадові, зокрема хабар, розтрата, казнокрадство. У королівських судах Речі Посполитої чиновники могли уникнути покарання за умови наявності

покровителя та статків. Загалом в законодавстві, що діяло на території Речі Посполитої, не передбачалось відповідальності за хабарництво як злочин, а прояви корупції мали повсякденний характер. У Московському царстві в XIV–XVI ст. підґрунтям корупції стала система так званого місництва, коли чиновники не отримували грошових виплат від держави, а жили за рахунок коштів відвідувачів. Крім того, призначення на посаду відбувалося відповідно до ієрархії і без врахування особистих якостей майбутнього чиновника. Внаслідок цього утворився замкнутий прошарок населення, зацікавлений у використанні владних повноважень для досягнення корисливих власних або групових цілей, що в свою чергу, сприяло поширенню корупції. Попри те, що в середині XVI ст. були встановлені посадові оклади особам, що перебували на державній службі, корупційні практики й надалі процвітали. В Конституції П. Орлика наводиться перелік корупційних дій та наголошується на необхідності боротьби з ними. Траплялись випадки, коли козацькі старшини й отамани зловживали своїми посадовими можливостями, використовуючи на особисті потреби військову казну. Перебуваючи в складі Російської імперії протягом століть Україна набула чималого «досвіду» поширення корупції. Саме хабарництво було одним з найбільш поширених злочинів перед Першою світовою війною. Корупція та хабарництво в Австро-Угорщині стали однією з причин масової еміграції українців в Америку.

Корупційні практики чиновників Директорії підважили можливості відстояти незалежність під час Української революції 1917–1921 рр. За часів Радянського Союзу на корупційних засадах відбувалось управління країною партійною та чекістською елітою, а повсякденні соціально-економічні та культурно-побутові відносини міцно скріплювались корупційними практиками.

Перебування українських земель протягом століть у складі сусідніх державних утворень сформувало певні поведінкові моделі у взаєминах між владою та народом, владою та бізнесом, між простими громадянами. Корупція як соціальне явище є продуктом соціально-історичних процесів і суспільних відносин з усталеними закономірностями і тенденціями. Тому ідентифікація причин корупції є такою важливою у процесі боротьби з нею.

Після здобуття Україною незалежності у 1991 р., зміни влади та переходу до ринкової економіки, корупція за інерцією продовжувала просякати майже всі сфери життя українців, від народження і до відходу в засвіти. Найбільш пронизаними корупційними практиками в Україні на початку відновлення державності були сфери освіти, медицини, судова та правоохоронні системи, податкова та митна служби, армія, земельні відносини, житлово-комунальне господарство, державні закупівлі тощо. Через корупційні владні домовленості Україна не змогла швидко та ефективно провести постсоціалістичну ринкову трансформацію економіки та вступити разом з іншими східноєвропейськими країнами до ЄС. Корупційні діяння влади були серед причин Помаранчевої революції та Євромайдану (Революції гідності), а в часи російської агресії корупція відчутно підважує наші оборонні спроможності. Поширення корупційних практик в економіці негативно позначається на наповненні державного бюджету, змушує приватний бізнес переходити в тіньовий сектор, що тягне за собою порушення законодавства, спотворює систему оподаткування і правила підприємницької діяльності, підштовхує підприємців вирішувати свої питання поза правовим полем. Корупція призводить до нерівних умов

конкуренції, де перемагає не найкращий бізнес, а той, хто має найбільше можливостей для підкупу чиновників. Це не лише обмежує інновації та розвиток підприємництва, але також впливає на економічну стабільність та рівень життя суспільства в цілому.

У період повоєнного відновлення корупція може стати особливою загрозою, оскільки суспільство зазвичай зосереджене на відбудові та економічному зростанні. Недобросовісні практики можуть підривати зусилля у відновленні інфраструктури, соціальних послуг та економічного розвитку, затягуючи процес і викликаючи недовіру серед закордонних інвесторів.

Для боротьби з корупцією потрібні комплексні заходи, що включають у себе зміни в законодавстві, посилення контролю та прозорості в управлінні, розширення повноважень антикорупційних інституцій, зростання свідомості громадян та створення механізмів для забезпечення невідворотності покарання за корупційні дії. Такий підхід допоможе зменшити негативний вплив корупції на розвиток підприємництва та сприятиме успішному повоєнному відновленню України.

Отримано: 08.05.2024

Леся Дідківська,
кандидат економічних наук,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
НАН України», м. Київ, Україна

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК ЧИННИКА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Повномасштабна війна РФ проти України загострила давні системні проблеми у вітчизняному сільському господарстві, зокрема, такі як: високий рівень концентрації земельної власності, спеціалізація великих аграрних корпорацій на виробництві та експорті сільськогосподарської сировини, низький рівень переробки та, відповідно, доданої вартості в агропродовольчому секторі економіки, відсутність повноцінного конкурентного середовища та ін. Війна лише посилила боротьбу за ресурси та державну підтримку між агрохолдингами та селянськими фермерськими господарствами. Незважаючи на те, що дрібні приватновласницькі господарства виявилися більш гнучкими та ефективними у забезпеченні внутрішньої продовольчої безпеки, і сьогодні агрохолдинги у пріоритеті щодо надання урядових послуг у розмінуванні, бюджетній підтримці та збуті продукції зерновим коридором. Вирішення дилеми щодо посилення державного втручання чи лібералізації сільського господарства у процесі повоєнного відновлення та подальшого розвитку сільських територій та аграрного виробництва України потребує звернення до історичного досвіду.

Так, для виходу із глибокої економічної кризи, що виникла внаслідок Першої світової війни та нищівної політики «воєнного комунізму», радянська влада послабила державний тиск та частково відновила ринкові механізми господарювання в період непу (введення продподатку, допущення вільної роздрібної торгівлі, дозвіл на оренду засобів виробництва, у тому числі землі, сільськогосподарської техніки, переробних підприємств, дрібних фабрик та заводів, тощо), що сприяло відродженню приватної власності, активному розвитку приватної торгівлі та підприємництва в Україні. Потенціал приватної ініціативи було реалізовано не випадково. Адже підприємництво, хоч і було оголошено поза законом, функціонувало у тіньовому режимі навіть в умовах воєнного комунізму, демонструючи успішність та незламність. Так, існування приватної торгівлі підтверджують дані про те, що «...в 1918–1919 рр. із усього хліба, борошна та крупи, що споживалися міським населенням, більше половини доставлялось не Наркомпродом, а мішочниками» [1, с. 374]. Своєю чергою селянське господарство забезпечувала сільськогосподарським реманентом не державна промисловість, а місцеві ремісники (теслярі, ковалі, стельмахи тощо).

Приватними товарно-підприємницькими господарствами були господарства середняків та заможних селян, які мали робочу худобу, засівали значні площі полів, орендували селянську землю. У 1927 р. заможні селяни становили до 4%, тоді як середняки – 65,6% [2, с. 86]. За ефективністю господарювання середняки поступались заможним селянам, не витримували конкуренції, тому саме для них найбільш вигідною була сільськогосподарська кооперація. Користуючись її перевагами, сільські виробники «...не тільки збільшують міць своїх власних, індивідуаль-

них, самостійних господарств, але роблять їх вищою, з економічного і технологічного боку, господарчою формою сучасного хліборобства» [3, с. 55]. Послаблення регламентуючих функцій держави спричинило відновлення госпрозрахункових відносин, основоположних принципів добровільності членства та демократичного самоврядування в кооперативах, які об'єднали підприємливих селян.

Практично це були селяни-фермери, які займались землеробством, скотарством, садівництвом, переробкою сільськогосподарської продукції. Основний цикл сільськогосподарських робіт виконувався за рахунок власної праці, хоча могли залучатись і наймані працівники. Завдяки їхній підприємницькій ініціативі вдалось стабілізувати економіку країни, збалансувати її галузі, забезпечити розширене відтворення сільського господарства, наповнити державний бюджет. Значно зросла продуктивність сільськогосподарської праці, підвищився рівня технічного оснащення сільського господарства, налагодився експорт сільськогосподарської продукції, поліпшилася агрокультура селянських господарств, відбулося піднесення економічної активності селянства.

Держава використала організаційно-господарські можливості приватно-підприємницьких форм господарювання, їхній технічний апарат, мобілізовані кошти, підприємницьку активність селян для забезпечення споживчого ринку, проте так і не оцінила належним чином важливості цих самобутніх соціальних інститутів підприємницької діяльності. Однак під час Другої світової війни споживча кооперація як осередок, якому вдавалося хоча б у деяких питаннях реалізовувати свій підприємницький потенціал, активно взялася за заготівлю сільськогосподарської продукції для постачання армії й мирного населення, сировини для потреб оборонної промисловості. Кооперативи розгорнули підсобні господарства, які займались тваринництвом та рослинництвом, забезпечували роботу закладів громадського харчування. Вони заготовляли гриби, ягоди, лікарські рослини тощо. Споживча кооперація збільшила складську мережу системи, у якій були задіяні овочесховища та картоплесховища, керасиносховища, соляні склади, погребі й льодники. Активно створювались переробні пункти, забійні майданчики, сушарки, цементні ями тощо [4]. До кінця 1943 р. її торговельна мережа налічувала 5561 підприємство, 36 райунівермагів, а кількість працівників досягла понад 14 тисяч чоловік [1, с. 397].

У повоєнний період держава, належним чином оцінивши дієздатність споживчої кооперації під час війни, знову скористалась її підприємницьким потенціалом з метою переходу від нормованого постачання населення за картками до розгорнутої торгівлі. Згідно з Законом про п'ятирічний план відновлення та розвитку народного господарства СРСР на 1946–1950 рр. Постановою Ради Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) від 9 листопада 1946 р. сфера діяльності споживчої кооперації поширилась і на міські ринки, причому дозволено було торгувати сільськогосподарськими продуктами та товарами, виготовленими на підприємствах споживчої кооперації, за ринковими цінами, але не вище встановлених для державної комерційної торгівлі. Для стимулювання розвитку міської торгівлі держава впровадила податкові пільги. Внаслідок цього в 1946 р. роздрібний обіг торговельної мережі та закладів громадського харчування споживчої кооперації України сягнув 7,4 млрд руб [1, с. 398]. Подальшому розвитку торгівлі споживчої кооперації сприяла грошова реформа та відміна карток (грудень 1947 р.), а також опанування міського ринку. У міру відновлення економіки України та подолання товарного «голоду»

інтерес держави у питанні розвитку споживчої кооперації почав згасати, адже її результативність затьмарювала успіхи державної торгівлі.

Західноєвропейські уряди впроваджували більш системні аграрні реформи після Другої світової війни з метою відродження та соціально-економічного розвитку сільських територій, забезпечення національної продовольчої безпеки країн, ефективного використання природних ресурсів, зокрема земельного фонду. Концепція аграрних перетворень передбачала збереження та відновлення земель, регіональний розвиток сільського господарства з урахуванням особливостей місцевості, а також впровадження технічних інновацій у аграрне виробництво. Становленню продуктивних дрібнотоварних фермерських господарств сприяли численні протекціоністські урядові програми, що забезпечували: субсидування систем підтримки цін на сільськогосподарську продукцію; стимулювання капіталовкладень фермерів у власні господарства; соціальний захист фермерів і осіб, зайнятих у сільському господарстві; об'єднання фермерських і дрібних сімейних господарств у кооперативи; розширення ринків збуту сільськогосподарської продукції та формування організованого аграрного ринку на загальноєвропейському рівні. Реформи забезпечили ліквідацію системи великого землеволодіння в аграрному секторі економіки, перерозподіл земельної власності на користь дрібних сільськогосподарських товаровиробників, соціальний розвиток сільських територій та зміцнення продовольчої безпеки.

Як засвідчив історичний досвід відновлення сільських територій і розвитку аграрного сектору економіки у повоєнний період, відродження вітчизняних сімейних господарств в Україні є основою повоєнного відновлення громад, сталого розвитку сільських територій, продовольчого самозабезпечення громади якісними продуктами, посилення інклюзивності підприємництва та його соціального вектору. У зв'язку з цим метою аграрної політики держави є забезпечення рівноправних умов для всіх суб'єктів сільськогосподарського виробництва, прозорий і справедливий доступ до виробничих ресурсів і збуту сільськогосподарської продукції тощо.

Значний потенціал для відбудови сільських територій України мають традиційні форми громадської самоорганізації, притаманні національній господарській традиції (кооперація, толоки, волонтерство, добродійність). Перспективним для розвитку сільських територій України є запозичення та впровадження локальних екологічних, енергозберігаючих, соціальних та освітніх громадських ініціатив, що втілюються завдяки синергії міжнародних і вітчизняних неурядових організацій та органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Підприємництво в Україні: історико-інституційний аналіз: монографія / [В.В. Небрат, Н.А. Супрун та ін.]; за ред. В.В. Небрат; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2019. 532 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/314.pdf>.
2. Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Випуск II. Харків: «Господарство України», 1930. 111 с.
3. Коваль В. Суспільно-економічна природа сільськогосподарської кооперації. *Українська сільськогосподарська кооперація*. Подєбради, 1926. Збірник 1. (З нагоди 10-ї річниці заснування «Централу»). С. 43–58.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 296, оп. 8, спр. 97, 68 арк.

Отримано: 07.05.2024

Ольга Кудласевич,
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІЙНОГО АНАЛІЗУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Проблема тіньової економіки актуалізується завданнями зміцнення макроекономічної стійкості в умовах війни та лібералізації підприємницького середовища для повоєнного відновлення. Історія тіньової економічної діяльності є елементом історії товарно-грошових відносин і віддзеркалює загальні закономірності історичної еволюції соціально-економічних систем. Ретроспективний аналіз доводить багатомікову історію тіньової економіки, так усвідомлення гносеологічних коренів тіньової економіки відображені ще у працях таких філософів, як Ксенофонт, Платон, Аристотель. Згадані давньогрецькі мислителі вважали, що економіка, ґрунтуючись на морально-етичні та релігійні стримуваннях, поділяється на добросовісну та недобросовісну, перетворюється на хрематистику під деструктивним впливом грошей. У сучасному розумінні трактування мислителів можна трактувати як поняття «тіньова економіка» [1].

Першим західним дослідником, який звернув увагу на існування явища тіньової економіки, прийнято вважати К. Харта [8]. На думку К. Харта, економічні індикатори, які використовуються для аналізу стану господарства, є недосконалыми і не відповідають реальному стану речей, оскільки ігнорують виробничу діяльність, яка знаходиться поза межами організованого ринку праці і охоплює половину міської робочої сили. Одним з основних висновків дослідження К. Харта є теза про те, що неформальна зайнятість є наслідком бідності, злиднів і відсталості країн, відтак притаманна тільки країнам третього світу.

Перуанський вчений Е. де Сото у своїй роботі «Інший шлях» (1989 р.) [13] змінив підхід до пояснення виникнення та існування явища тіньової економіки. Він визначив, що основною причиною існування тіньової економіки є бюрократичні перепони, що заважають нормальному розвитку економічних відносин.

В середині 70-х років ХХ ст. західні вчені звернули увагу на те, що до офіційного ВВП не включається значна частка продукту, який створюється в тіньовому секторі економіки. Так американський економіст П. Гутман [7] доводить, що тіньова економіка функціонує як й легальна, маючи власні правила та обмеження. Тіньова економіка існує, так як забезпечує суспільство товарами і послугами, що відсутні або в наявності за вищими цінами, а також забезпечує зайнятість для безробітних в офіційній економіці. Американський економіст висловив тезу щодо неможливості нехтування неврахованої діяльності в розвинених країнах (інакше кажучи реальна економічна діяльність більша за офіційно зареєстровану) [7].

У науковій літературі теоретики використовують багато тлумачень, які у деталях мають розбіжності, але в загальному дозволяють виокремити межі тіньової економіки, визначити її специфіку. Розуміння тіньової економіки

різними вченими багато в чому залежить і від вибору основного критерію віднесення економічних відносин до цієї сфери. Так у науці сформувалось декілька теоретичних підходів до визначення поняття «тіньова економіка»: юридичний (головним критерієм віднесення до тіньової економіки є незаконний характер діяльності, тобто поза межами офіційного законодавства); економічний (тіньова економіка визначається як виробництво приховане від податків); статистичний (критерієм віднесення до тіньової економіки є неврахування господарської діяльності органами статистики); соціологічний (характерною особливістю цього підходу є підвищена увага до соціальних моментів, неекономічної мотивації, до соціального статусу учасників тіньової економіки); комплексний (враховує всі вищезазначені підходи).

У зарубіжних дослідників тіньової економіки нема єдиного визначення цього поняття (табл. 1), проблема полягає не лише в трактуванні, а й у використанні термінів.

Таблиця 1

**Підходи до трактування поняття «тіньова економіка»
у зарубіжній науковій літературі**

Автор, джерело	Трактування поняття «тіньова економіка»
Ареззо М.Ф.	частина економіки, яка не декларується задля уникнення оподаткування і яка, як правило, включає обмін товарами та послугами, які оплачуються готівкою.
Зукаукас В.	економічна діяльність, яка здійснюється без дотримання законодавства та уникнення податків та / або нормативних актів.
Кіані М., Ахмед А., Заман К.	у вузькому значенні – приховане господарство, яке можна охарактеризувати як сукупність легальних ринкових операцій, які не включаються до розрахунку валового внутрішнього продукту, а у широкому значенні – сукупність як легальних, так і нелегальних ринкових операцій, які не включаються до розрахунку ВВП.
Шнейдер Ф., Вільямс К.	тіньова економіка включає все ринкове виробництво легальних товарів та послуг, які є свідомо прихованими від органів державної влади з таких причин: уникнення сплати податків на дохід, на додану вартість чи інших податків; уникнення сплати внесків на соціальне страхування; уникнення дотримання певних законних стандартів на ринку праці, таких як мінімальна заробітна плата, максимальний робочий час, безпека тощо; уникнення дотримання певних адміністративних зобов'язань.
Флемінг М.	тіньова економіка є незафіксованими економічними діями.
Фейг Е.	економічні дії і дохід, отриманий від них, які обходять або ухиляються від урядового регулювання, оподаткування, або спостереження.
Танзі В.	до тіньової економіки відносять виробництво (або дохід), не врахований в офіційній статистиці.
Сміт Ф.	визначає як виробництво на ринку товарів і послуг, законне чи незаконне, яке не виявляється в офіційних оцінках валового внутрішнього продукту

Джерело: складено автором за [3, 15, 9, 11,6, 4,5,14,12].

У зарубіжній економічній літературі немає єдиного терміну, який позначає категорію «тіньова економіка», відсутність комплексного універсального визначення цього явища породило безліч термінів: англомовні економісти зазвичай використовують – «неофіційна», «підпільна», «прихована» економіка; французькі економісти – «підземна», «неформальна» економіка; німецькі економісти – «тіньова» економіка.

Зарубіжні дослідники надають перевагу так званому операційному визначенню, для якого характерне трактування тіньової економіки через види

тіньової діяльності та дії щодо її виміру. Цей підхід застосовується під час вирішення реальних статистичних завдань, формулюванні рекомендацій щодо вдосконалення законодавства і коригуванні соціально-економічної політики.

В економічній літературі існують різні погляди на визначення складових частин тіньової економічної діяльності. Наприклад, Е. Фейг розробив дві складові тіньової економіки:

1. Економічна діяльність, що є легальною, не прихованою, але й такою, що не підлягає оподаткуванню і не враховується офіційною статистикою. В наукових дослідженнях ця складова тіньової економіки називається «неформальною економікою».

2. Протизаконна – свідомо прихована економічна діяльність, що включає заборонену в державі економічну діяльність, кримінальні діяння, а також всі інші види діяльності, які повинні враховуватися і контролюватися державою, але суб'єкти такої діяльності умисно її приховують з метою ухилення від сплати податків або в інших протиправних діях [5, Р. 5–13].

Схожу структуру тіньової діяльності розробили економісти Ф. Шнайдер та Д. Енст: незаконна (нелегальна) діяльність та законна (легальна) діяльність [10]. Щодо складових елементів тіньової економіки в дечому відрізняється концепція Д. Блейдса, до тіньової економіки належать, згідно з його розробками, виробництво цілком легальної продукції, що приховується від влади через небажання сплачувати податки; виробництво заборонених товарів і надання послуг; приховувані доходи в натуральній формі [10, с. 78].

Термін «тіньова економіка» досить складний й багатоплановий, саме формування тіньової економіки пов'язане з виникненням держави. Тіньова економіка існує в будь-яких економічних системах з державною формою організації суспільного життя, але в різних системах вона має свою специфіку. Тіньова економіка, як частина офіційної економіки, займає об'єктивне положення в системі суспільного відтворення. Зарубіжні дослідники розглядають тіньову економіку через її вимір, що більше стосується практичних завдань: формулювання рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та коригування соціально-економічної політики. Всі вищенаведені підходи розуміння тіньової економіки підтверджують, що тіньова економіка є складною економічною категорією, тому жодне визначення не може з цілковитою повнотою і точністю розкрити її суть.

Список використаних джерел:

1. Мазур І. І. Детінізація економіки України: теорія та практика: монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. 239 с.
2. Предборський В. А. Детінізація економіки в контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: монографія. К.: Кондор, 2005. 614 с.
3. Arezzo M. F. Social Capital & Undeclared Work: An Empirical Analysis in Italy from 1998 to 2008. *Social Indicators Research*. 2014. №118(2). P. 695–709.
4. Feige E. L. The Underground economies. Tax evasion and information distortion. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 389 p.
5. Feige E. How big is the irregular economy? *Challenge*. 1979. №22(5). P. 5–13.
6. Fleming M. H. The Shadow Economy / M.H. Fleming, J. Roman, G. Farrel. *Journal of International Affairs*. 2000. №532 (Spring). P. 64–89.
7. Gutmann P. The Subterranean Economy. *Financial Analyst Journal*. 1977. №34(1). P. 26–34.
8. Hart K. Informal Urban Income Opportunities and Urban Employment in Ghana. *Journal of Modern African Studies*. 1973. №11. P. 61–90.

9. Kiani M., Ahmed A., Zaman K. Combining qualitative & quantitative approaches for measuring underground economy of Pakistan. *Quality & Quantity*. 2015. №49(1). P. 295–317.
10. Schneider F., Enste D. Hiding in the Shadows. The growth of the underground economy. *Economic Issues*. 2002. P. 24.
11. Schneider F., Williams C.C. The Shadow Economy. The Institute of Economic Affairs, London, U.K. 2013. 189 p.
12. Smith Ph. Assessing the Size of underground economy: the Canadian statistical perspectives / Ph. Smith. Ottawa, Canada. 2006. URL: <http://www.statcan.gc.ca/pub/13-604-m/13-604-m1994028-eng.pdf>.
13. Soto H. de. The other path: the economic answer to terrorism. New York: Basic Books. 2002. 352 p. URL: <https://mind.ua/books/233-inshij-shlyah-nevidima-revolyuciya-u-tretomu-sviti>.
14. Tanzi V. Uses and Abuses of Estimates of the Underground Economy. *The Economic Journal*, 1999. №109. P. 338–347.
15. Zukauskas V. Lithuanian Shadow Economy, Lithuanian Free Market Institute, Lithuania. 2013.

Отримано: 03.05.2024

Вікторія Небрат,
доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ, Україна

ЕТАТИЗАЦІЯ VS ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ВІДБУДОВИ

Війна змінює співвідношення між державою та ринком у регулюванні економічного життя. Потреба в різкому нарощуванні мобілізаційної спроможності та централізованому розпорядженні ресурсами підвищує роль держави. Тому збільшення її масштабів, етатизація економіки зазвичай є характерними ознаками переходу суспільного життя в країні «на воєнні рейки». В усі часи й для всіх народів збройна боротьба з ворогом вимагала централізації, координації, регламентації, які забезпечуються ефективною системою державного управління. Проте, якщо розглядати економічну історію як здійснений суспільний експеримент, його результати засвідчать істотні відмінності характеру і наслідків етатизації та лібералізації економіки в різних країнах. Для ретроспективного розгляду змін економічної політики можна прийняти як робочу гіпотезу таку думку: у воєнній економіці роль держави зростає, у повоєнній – зберігається, але якщо через 10-15 років після війни економіку не лібералізувати, то через 45-50 років така система зазнає повного краху.

Найвищий рівень одержавлення економіки напередодні та під час II Світової війни був у СРСР та нацистській Німеччині. Радянська система й до війни мала всі ознаки мобілізаційної моделі, що ґрунтувалася на тотальній державній монополії. Відчуження працівників від розпорядження власністю, централізоване планування замість конкуренції, позаекономічний примус замість заінтересованості, мінімізація рівня споживання до фізіологічного рівня відтворення робочої сили – це риси етатизації, доведеної до абсолюту, коли людина не належить сама собі, а є державним ресурсом. Радянська стратегія повоєнної відбудови економіки призвела до її остаточного одержавлення, утвердження командно-адміністративної системи управління та посилення фінансового централізму. Бюджет, кредит, оподаткування, ціноутворення, грошовий обіг, заощадження населення та інші фінансові інститути були підпорядковані мобілізації ресурсів на потреби важкої промисловості та військово-промислового комплексу, закріпленню автаркічної моделі економічного розвитку. Спроби у 1950-1960-х роках модернізувати і зміцнити державне управління лише поглиблювали проблеми. А намагання лібералізації економіки через відродження приватно-трудої ініціативи у 1980-х роках без докорінної зміни всієї суспільно-політичної системи, зрештою призвели до її колапсу.

Натомість у Німеччині, яка до початку II Світової війни була лідером західного світу за рівнем етатизації та мілітаризації економіки, характер змін був радикальним. Повоєнна модернізація економіки відбувалася під наглядом американської військової окупації. Головною умовою економічної лібералізації була демократизація держави і соціального життя. Німецький уряд одночасно вирішував завдання деконструкції нацистської командно-адміністративної економічної системи та розбудови принципово нової моделі господарювання – соціальної ринкової економіки [1, с. 48]. Заходи економічної політики уряду

спрямовувалися на досягнення макроекономічної стабілізації та забезпечення економічної незалежності держави. Таким чином німецьке «економічне диво» стало не лише результатом послідовної та комплексної політики лібералізації у 1950-х роках, а й основою для подальшої перебудови суспільної свідомості, подолання спадщини нацизму, розвитку євроінтеграційних процесів у другій половині ХХ ст.

Країни англосаксонської моделі ринкового господарства – США та Велика Британія – традиційно характеризувалися високим ступенем економічного лібералізму [2, с. 29-30]. Проте напередодні II Світової війни й вони були змушені розширювати державне втручання в економіку під впливом Великої депресії. Зокрема, широко використовувалися неринкові механізми регулювання виробництва та розподілу продукції, державна організація громадських робіт тощо.

Повоєнний період для всіх країн, незалежно від масштабів державного сектора до війни, характеризується змінами співвідношення регулюючої ролі держави і ринку. Потреби відбудови зруйнованих міст, виробничих потужностей, інфраструктури, загострення соціальних проблем, а також необхідність потужних вливань у пріоритетні перспективні галузі для модернізації економіки вимагали концентрації коштів і ресурсів та централізованого розпорядження ними. Конкурентні механізми міжгалузевого переливу капіталу, вільне ціноутворення як автоматичний регулятор попиту і пропозиції не могли забезпечити потреб повоєнного відновлення. Продовженням мілітаризації як економічної політики воєнного часу в багатьох країнах стала політика націоналізації.

Зокрема, у Великій Британії у власність держави впродовж 1940-х – 1960-х років перейшли підприємства вугільної та металургійної галузей, енергетика, значна частина електротехнічної та автомобільної промисловості. Практично була націоналізована банківська система. Досвід урядової політики християнських демократів у повоєнній Італії засвідчує ефективність розширення державного втручання в умовах гострого дефіциту капіталу та нагальної потреби в інвестиціях [3, с. 168], консолідації фінансових ресурсів для розвитку промисловості, а також доцільність поступового проведення реформ для переходу до ліберальної економіки.

Франція стала на шлях розвитку реального сектора економіки шляхом націоналізації та урядових інвестицій у розвиток паливно-енергетичного комплексу, авіаційної та автотранспортної промисловості, залізничного транспорту. Розширення державного сектора економіки не було самоціллю – це забезпечувало можливість реалізувати переваги централізованого загальнонаціонального планування. Впродовж 1947-1980 рр. було виконано сім загальнонаціональних планів. Щоправда принципи їх розроблення та механізми реалізації істотно відрізнялися від тих директивних планів, що існували в радянській економіці. Для державних підприємств планові завдання були обов'язковими для виконання, але здійснювалося їх відповідне забезпечення ресурсами. Натомість у приватному секторі планування мало індикативний, рекомендаційний характер, а для виконання планів застосовувався широкий спектр стимулюючих заходів – фіксування цін, надання сировини і кредитів, нормування іноземної валюти тощо. Тож індикативне планування довело свою ефективність як інструмент реалізації довгострокової стратегії відбудови та розвитку економіки.

Значний потенціал для використання в Україні має німецький повоєнний досвід взаємодії уряду з великими корпораціями. Саме великі промислові концерни стали технологічною основою німецького «економічного дива» [4, с. 43]. Проте цьому сприяли заходи та механізми, застосовані державою для пріоритезації напрямів інвестицій, урядове стимулювання інноваційної діяльності корпорацій, розбудова на цій основі високотехнологічних виробничих мереж, здатних швидко реагувати на зміни глобальної ринкової кон'юнктури.

Динамізм глобальної економіки та виклики технологічної революції стали основною причиною більш радикальної лібералізації економік у 1970-х роках, коли почалося зниження темпів економічного зростання та підвищення темпів інфляції. Приватизація державних активів та корпоратизація змінили інституційний ландшафт підприємницького середовища, відкрили простір для формування інноваційної економіки, що базується на знаннях (knowledge based economy). Наслідком лібералізації стало зміцнення малого та середнього бізнесу, формування численного середнього класу, який слугує соціальною основою стабільності та розвитку.

В останній третині ХХ ст. істотно змінилося трактування ідеологами ліберальної політико-економічної доктрини функцій держави, що забезпечило наукове підґрунтя для розвитку соціальної держави [5]. Таким чином, теоретична модель соціального ринкового господарства, запропонована представниками Фрайбурзької школи неолібералізму (В. Ойкен, Л. Ерхард, В. Рьопке та ін.) і покладена в основу стратегії післявоєнної відбудови Німеччини, дістала не лише практичне втілення, а й теоретичний розвиток. Ідея державного забезпечення свободи приватної ініціативи та сприятливих умов для підприємництва стала системоутворюючою для формування соціальної парадигми економічного розвитку. Критеріями розвиненості економік тепер слугують не обсяг ВВП, а насамперед соціальні показники рівня добробуту, якості життя, стану довкілля.

Отже, історичний досвід засвідчує, що для реалізації стратегії воєнного часу «вистояти й перемогти» важливо збалансувати державне регулювання та ринкові стимули, а щоб забезпечити успішну повоєнну відбудову – вчасно перейти до лібералізації економіки.

Список використаних джерел:

1. Супрун Н. А. Ресурси та механізми повоєнного відновлення Західної Німеччини (1945–1962 рр.). *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2022. № 55. С. 39–62. <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.039>.
2. Дідківська Л. Еволюція англосаксонської моделі економіки: соціальний вимір. *Grail of Science*, 2023. №25. С. 29–33. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.03.2023.001>.
3. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи: монографія / [редколегія, голова – д.е.н. В.В. Небрат]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. дані. К., 2023. 571 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf>.
4. Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 квітня 2023 р.) / ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», Інститут вищої освіти НАПН України. К., 2023. 125 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Mizhnar-istor-dosvid-povojen-rekonstrukcii-uroky-dla-Ukrainy.pdf>.
5. Небрат В. Теоретичні джерела соціальної держави. *Український соціум*. 2023. №3. С. 87–109. URL: <https://doi.org/10.15407/socium2023.03.087>.

Отримано: 07.05.2024

Тетяна Новик,

головний економіст відділу економічної історії,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ, Україна

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ В КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Однією з передумов успішного вирішення завдань відбудови економіки України є лібералізація підприємницького середовища. Проте історична траєкторія попереднього розвитку господарства визначила домінування централізовано-розподільчих відносин, основою яких є державний монополізм. Приватизація 90-х рр. ХХ ст. стала характерною ознакою трансформаційних процесів у всіх постсоціалістичних країнах, у тому числі і в Україні. Зміни у структурі власності, роздержавлення економіки, розкріпачення економічної ініціативи та інноваційності уможливають розвиток підприємництва, що, своєю чергою, формує потенціалоутворюючий простір [5, р. 342–343] на місцевому, регіональному та національному рівнях. Проте в Україні процеси лібералізації економіки в 1990-х – 2000 рр. проходили суперечливо. Приватизаційний процес фактично сформував корпоративний сектор економіки, проте акціонування колишніх державних підприємств через формальну сертифікатну приватизацію та реальну – номенклатурну – не призвело до лібералізації господарського середовища.

Кооперативи, які займали домінуюче становище серед інших форм організації підприємництва в 1987–1991 рр., поступилися місцем малим та спільним підприємствам. Упродовж 1991–1994 рр. відбувається формування законодавчої бази, регламентуючої активізацію діяльності малого та середнього бізнесу. Збільшувалася кількість приватних власників у сфері послуг, торгівлі, харчування, легкій промисловості (рис.1).

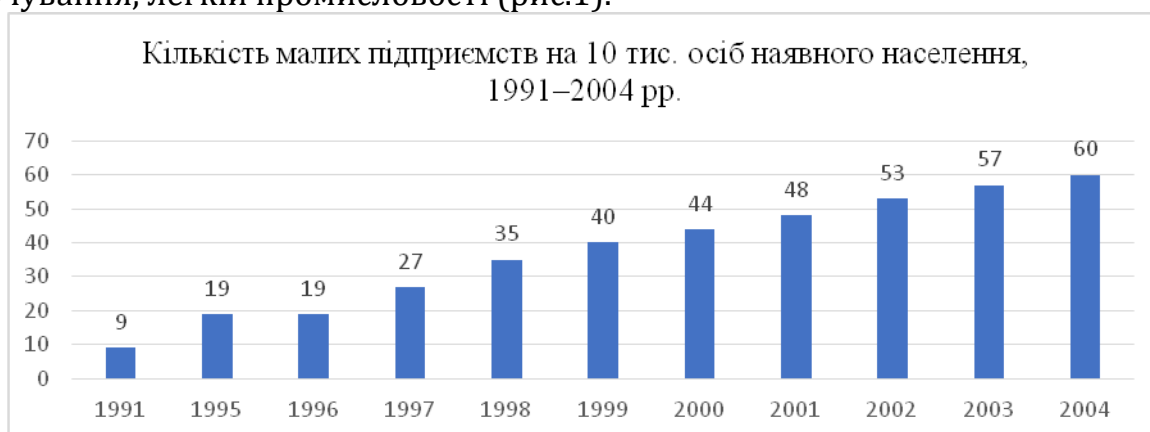

Рис.1. Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення,
1991–2004 рр.

Джерело: складено автором за [1].

Період 1995–1998 рр. характеризується стрімким спадом виробництва – Україна за цей період втратила 60% ВВП. Цей період визначається тенденцією до концентрації і спеціалізації капіталу в секторі малого та середнього бізнесу.

Найактивніше розвиваються такі форми підприємництва як торговельне, посередницьке, консультаційні послуги тощо. Тобто процес лібералізації з перших років державної незалежності України та ринкових реформ супроводжувався концентрацією власності та занепадом реального сектора економіки. Перехід до ринкових відносин в Україні визначався такими шляхами становлення малих підприємств: у процесі приватизації державних підприємств; у процесі демонополізації, роздрібнення державних підприємств; через створення нових малих підприємств (майже не реалізовувався, через ряд факторів, серед яких найскладнішими були: пасивна державна політика, відсутність у бюджеті фінансових ресурсів, відсутність необхідних для їх забезпечення відповідних економічних, нормативно- законодавчих умов). Упродовж 1998–2006 рр. постійні коливання і зміни у складі уряду України негативно вплинули на розвиток лібералізаційних процесів. Незначні стабілізаційні заходи не мали успіху. Період характеризується різкими коливаннями та нестабільністю цін, зниженням життєвого рівня населення. Тобто ринкова трансформація супроводжувалася негативними соціальними наслідками, що зменшувало соціальний потенціал реформ, знижувало рівень довіри населення до уряду, держави та її інститутів.

Розроблена у 2004–2006 рр. стратегія економічного розвитку України містила цілу низку завдань та антикризових заходів, виконання яких мало би наблизити країну до європейської спільноти, сприяти її вступу до ЄС (табл. 1).

Таблиця 1

Етапи розвитку ринкової економіки та малого й середнього підприємництва в Україні

Роки	Характерні риси	Особливості розвитку
Етап економічних коливань та ринкові трансформації		
1999–2004 рр.	Повільне зростання обсягів виробництва; Етап урядових змін; Нестабільність та коливання цін; Зниження життєвого рівня населення; Енергетичні кризи.	Активізація державної підтримки малого та середнього бізнесу; Стійке зростання кількості підприємств малого та середнього бізнесу; Пріоритетний розвиток малого та середнього бізнесу у сфері послуг.
Підготовчий етап до вступу у СОТ та ЄС		
2005–2006 рр.	Розробка стратегії економічного розвитку України. Антикризова політики уряду. Підготовчі політичні та економічні заходи до вступу у СОТ та ЄС.	Зростання конкуренції у сфері малого та середнього бізнесу Здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємствами малого та середнього бізнесу.

Джерело: складено автором за [3]

Характер лібералізаційних процесів визначався прийняттям значної кількості законодавчих документів, спрямованих на державну підтримку розвитку підприємництва та формування конкурентного середовища для бізнесу. Проте реальні тенденції розвитку МСБ, зміни кількості мікропідприємств за 2010–2022 рр. були негативними. Найбільш високими

темпами йшло скорочення середніх підприємств (рис. 2). Це можна пояснити недостатніми фінансовими можливостями підприємців. Якщо ліквідація малих та мікропідприємств де-якою мірою компенсується створенням незначної кількості нових підприємств, то для створення нових підприємств середнього розміру необхідні більш значні фінансові ресурси. У підприємців – фізичних осіб в наявності протилежна картина. Кількість підприємств – фізичних осіб, які мають бізнес середнього розміру поступово збільшується, а підприємці з малим та мікробізнесом згортають свою діяльність.

Кількість діючих суб'єктів господарювання,
2010–2022 рр.

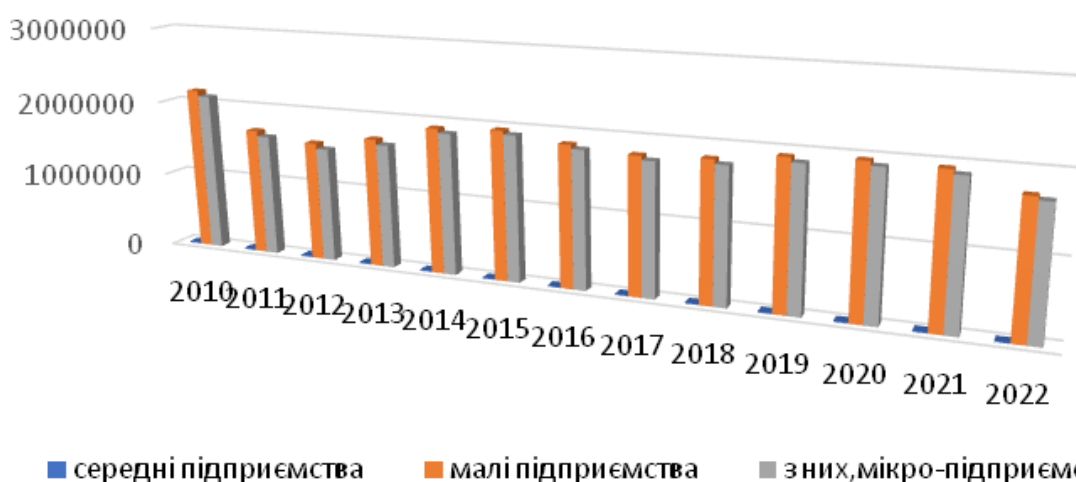

Рис. 2. Динаміка кількості діючих суб'єктів господарювання, 2010–2022 рр.
Джерело: складено автором за [4].

Російсько-українська війна, крім втрат і руйнувань, спричинила релокацію підприємств, їх перепрофілювання на потреби оборони. Як свідчить історичний досвід, економіка воєнного стану вимагає «напівручного» управління підприємствами, планування виробництва, які є в країні, розподілу товарів, контроль за цінами з метою недопущення їхнього зростання та можливих спекуляцій в умовах обмеження постачання товарів. В Україні додатковим викликом переходу до воєнної економіки стала концентрація провідних корпорацій реального сектору на виробництві аграрної та промислової сировини [6], окупація індустріальних районів Донбасу та частини південно-східних областей, руйнування енергетичної інфраструктури. Тому зворотної етатизації економіки, зміцнення державно-директивного управління, націоналізації підприємств упродовж майже десяти років війни так і не відбулося. З одного боку, це зменшує мобілізаційні спроможності національного господарства, а з іншого, – залишає простір для реалізації економічної свободи як запоруки резильєнтності та головного рушія відбудови.

З урахуванням власного досвіду ринкових реформ в Україні та зарубіжного досвіду лібералізації економіки як основи її відбудови [2, с.131–132], пріоритетними завданнями є зміцнення механізмів інституційного регулювання економіки; забезпечення прозорих та обов'язкових для виконання «правил гри» для всіх економічних суб'єктів; формування цивілізованої моделі взаємодії правової держави, підприємницького середовища та громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С. Становлення та розвиток малого і середнього підприємництва в Україні у 1991-2004 рр.: історичний аспект. *СХІД*. 2010. №7(91).
2. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи: міжнародна колективна монографія / [редколегія, голова – д.е.н. В.В.Небрат] ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Електрон. дані. К., 2023. 571 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf>.
3. Карпенко Н. В. Генезис малого та середнього бізнесу в Україні. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. №103. С. 79–84.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Khanin S., Derhaliuk M., Stavroyany S., Kudlasevych O., Didkivska L. Paradigm of the Transformation of Potential-Forming Space Under the Impact of Intellectual-Innovation Determinants. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. №22(1). P. 340–346. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202201/20220148.pdf.
6. Slyvka T., Nebrat V., Bodnarchuk T. The role of joint stock companies in the structural change of Ukraine's economy. *Economics and Law*. 2023. №22(1). P. 191–205. URL: <https://apcz.umk.pl/EiP/article/view/41100>.

Отримано: 07.05.2024

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ІНДУСТРІАЛЬНИХ РЕВОЛЮЦІЙ

Бізнес-моделювання вже давно стало невід'ємною частиною стратегічного планування в сучасному бізнесі, дозволяючи підприємствам адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі та внутрішніх умовах.

Поняття бізнес-моделі, яке ми знаємо сьогодні, бере свій початок з глибинної історії економічних відносин та управлінських теорій. Перші згадки про раціональне господарювання з'явилися у творах давньогрецького мислителя Ксенофонта у його трактаті «Ойкономія», який розглядав господарство як систему, яка повинна бути організована раціонально, щоб забезпечити збагачення і ефективно управління ресурсами. У Римській імперії Катон Старший та Варрон в своїх роботах підкреслювали важливість інтеграції землеробства та тваринництва, а також необхідність використання найманої праці для підвищення продуктивності.

Під час першої індустріальної революції (приблизно 1760-1840) відбулись значні зміни у підходах до бізнесу. Адам Сміт та інші представники класичної школи політекономії формулювали основи капіталізму, акцентуючи на ролі ринкових механізмів у формуванні бізнес-структур. Розуміння земельної ренти, диференціації продукції та розподілу ресурсів стали основою для розвитку бізнес-моделей, орієнтованих на ринкові умови.

В цей період значні зміни відбулися в існуючих на той час бізнес-моделях завдяки таким технологічним новаціям, як паровий двигун (1776 рік), механізація виробництва (ткацький станок 1785 рік) та створення (1825 рік) та розвиток залізничного транспорту.

Якщо на початку 18 століття було поширене кустарне виробництво (putting-out system), коли підприємець видавав сировину кустарям, які обробляли його в себе вдома, та повертали підприємцю готову продукцію, то перша індустріальна революція призвела до створення фабрик, де виробництво було централізоване, та з'явилася можливість виробляти стандартизовано продукцію з плановою якістю.

Іншим прикладом впливу першої індустріальної революції на бізнес моделювання є значне збільшення підприємств у розмірах завдяки створенню акціонерних товариств як форми господарювання. Це дозволило підприємцям отримати доступ до більшого капіталу та економію на масштабі, значно знизити собівартість, що призвело вперше до стандартизованого виробництва.

Створення та розвиток залізничного транспорту радикальним чином вплинуло не лише на логістику як окрему галузь, але й на багато інших галузей виробництва. На порядок збільшилася пропускна здатність логістичного ланцюга та географія продажів. Все це призвело до перерозподілу ресурсів підприємств з логістики у виробництво та технології, що стало каталізатором для укрупнення капіталу та створення нових бізнес-моделей.

Проте, залишилися цілі галузі, на які індустріальна революція мала незначний вплив і їх бізнес-моделі майже не змінилися. Наприклад, сільське

господарство, незважаючи на часткове впровадження машин (наприклад, механічні жатки), залишалось децентралізованим і залежало від малих фермерських господарств, особливо в Європі. Також окремі види ремесла, наприклад – виготовлення меблів, ювелірна справа, будівництво, художні та декоративні предмети, тощо – залишилися зі старими бізнес моделями.

Під час другої промислової революції (приблизно 1870-1914 роки) відбулися подальші значні зміни у бізнес-моделях, які визначили сучасну форму капіталістичної економіки. На зміну традиційним виробничим процесам прийшли новітні технології та методи управління.

Завдяки винаходу електроенергії та вдосконаленню двигунів внутрішнього згорання з'явилась можливість масового виробництва. Так, наприклад, введення конвеєрної лінії Генрі Фордом у 1913 році революціонізувало виробництво автомобілів, значно знизивши їх вартість і зробивши доступними для широкого кола споживачів.

Впровадження нових технологій дозволило підприємствам домогтися небувалої економії на масштабі. Завдяки подальшому розвитку форм господарювання як акціонерне товариство і збільшенню обсягів доступного капіталу, компанії могли розширювати виробництво, залучаючи все більшу кількість ресурсів і технологій.

Розвиток телеграфу та телефону, а пізніше радіо та інших засобів комунікації, а також удосконалення транспортних систем, зокрема залізничного та морського транспорту, сприяли глобалізації. Це дало змогу компаніям оперувати на міжнародних ринках, координувати виробництво та логістику на новому рівні, створюючи глобальні ланцюжки постачань.

Незважаючи на масштабні зміни, деякі галузі, такі як дрібне ремесло, виробництво предметів розкоші та деякі види сільськогосподарської продукції, зберегли свої традиційні бізнес-моделі. Ці сектори продовжували покладатися на майстерність і ручну працю, що не піддається автоматизації.

Таким чином, друга промислова революція привнесла новітні підходи до ведення бізнесу, що змінило не тільки технічну основу виробництва, але й загальну структуру глобальної економіки.

Третя промислова революція, відома також як цифрова революція, змінила підходи до бізнесу ще більш радикально, ніж попередні періоди. Вона ознаменувалась масовим впровадженням цифрових технологій, які стали основою для нових видів економічної діяльності.

З появою персональних комп'ютерів, інтернету та мобільних технологій бізнес отримав доступ до нових інструментів для управління виробництвом, логістикою, продажами та обслуговуванням клієнтів. Це призвело до створення цілком нових бізнес-моделей, таких як електронна комерція, цифрові платформи для спільного користування активами (наприклад, Airbnb та Uber) та автоматизовані виробничі лінії. Значний розвиток інформаційних технологій дозволив підприємствам збирати, обробляти та аналізувати великі обсяги даних (big data), що стало основою для прийняття рішень, прогнозування трендів та персоналізації продукції.

Цифрові технології сприяли подальшій глобалізації, дозволяючи навіть маленьким компаніям виходити на міжнародні ринки. Водночас з'явилися можливості для децентралізації виробництва за рахунок таких технологій, як 3D-друк, який дозволяє виробляти товари на місці споживання.

Автоматизація та роботизація привели до змін у структурі робочих місць, де багато традиційних професій зникло або зазнали значних змін. З'явилася потреба в нових навичках, особливо в сферах управління даними та програмування.

Попри значні зміни, деякі традиційні галузі, такі як виробництво продуктів харчування та будівництво, продовжували зберігати свої основні бізнес-моделі, хоча й інтегрували деякі нові технології для підвищення продуктивності та зниження витрат.

Таким чином, третя промислова революція стала періодом значних перетворень, які зачепили майже всі аспекти бізнесу та економічної діяльності, що призвело до розквіту нових технологій і моделей ведення бізнесу.

Висновки. Проведений аналіз показує, що еволюція бізнес-моделей відбувається під впливом змін у суспільстві, економіці та технологіях. Від давньогрецьких і римських понять про господарювання до сучасних теорій управління змінами і відкритих інновацій – кожен історичний період вносив свої корективи у розуміння та формування бізнес-моделей, що сприяло оптимізації ведення бізнесу та пошуку нових можливостей для розвитку.

Список використаних джерел

1. Піменов С. Історичний та економічний аналіз бізнес-моделей. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2018. №1(36). С. 214-228.
2. Smith A. *Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Chicago: University of Chicago Press, 1977. 1152 p.

Отримано: 10.05.2024

Тетяна Сливка,
кандидат економічних наук,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
НАН України», м. Київ, Україна

ІСТОРИЧНА ЗАЛЕЖНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Все більшої актуальності набуває питання пошуку моделі повоєнного економічного розвитку України. Водночас, така модель має ґрунтуватися на забезпеченні національних інтересів та виконанні міжнародних зобов'язань України щодо переходу до сталого розвитку. Зокрема, забезпечення сталого розвитку включає й формування високотехнологічних видів діяльності та галузей економіки, підвищення енергоефективності виробництва тощо.

Економіка України впродовж тривалого історичного періоду розвивалась в особливих умовах, в яких і була сформована її галузева структура. Водночас тривалий вплив цих умов забезпечив потрапляння економіки України до «колії розвитку» (*path dependence*), що зумовило її відставання від держав із більш доскональними інститутами в подальшому. Причому, сформовані інститути визначили вибір траєкторії, а сталість цієї колії була закріплена в сформованій культурі суспільства.

Формування галузевої структури економіки України за часів СРСР було обумовлене зовнішньоекономічними зв'язками, що розбудовувалися з врахуванням інтересів центрального керівництва. Зовнішньоекономічна політика СРСР надавала перевагу торгівлі з країнами РЕВ, в той час як товарообіг з капіталістичними країнами зменшувався [1, с. 266]. Це негативно впливало на зацікавленість виробників у підвищенні конкурентоспроможності експортної продукції та обумовило в подальшому складнощі зовнішньоекономічної діяльності підприємств, оскільки вони не мали досвіду ведення експортно-імпортних операцій, пошуку партнерів, заключення угод тощо. Така безальтернативність шляхів розвитку господарства України стала передумовою низького рівня конкурентоспроможності вітчизняних товарів у майбутньому.

У роки енергетичної кризи (1970–1980-ті рр.) відбулося викривлення структури економіки України з орієнтацією на енерго- і фондоемні галузі важкої промисловості у бік прискореного розвитку видобування енергетичних ресурсів. Водночас посилювалась невідповідність структурних змін в економіці УРСР тенденціям розвитку провідних держав світу з орієнтацією на впровадження досягнень НТП в паливно-енергетичній галузі та розвиток альтернативних відновлювальних джерел енергії. Радянська політика експорту енергоносіїв та індустріальна науково-технічна парадигма розвитку енергетики стали ключовим чинником, що визначав структуру економіки та структуру зовнішньої торгівлі [2, с. 319]. Таким чином, ще у 1970-х роках було закладено траєкторію формування залежності економіки України, насамперед, від зовнішніх джерел енергетичних ресурсів, світових цін на сировину та високотехнологічного імпорту. Сформована галузева структура економіки була закріплена «культурною інерцією», зокрема культурою споживання за умов дешевої ресурсів (зокрема і насамперед, – енергетичних).

Водночас з підприємств УРСР до інших радянських республік та за кордон активно вивозили металургійне, енергетичне та гірничошахтне обладнання, турбіни, електродвигуни, станки, дизелі, трактори, екскаватори, автобуси, сільськогосподарські машини, літаки та авіаційне обладнання, телевізори, радіоприймачі, вироби оптичної та приладобудівної промисловості, медичне обладнання та фармацевтичні препарати тощо. Таким чином, відбувався експорт продукції машинобудування українських підприємств на Схід – до середньоазіатських республік СРСР, Монголії, Кореї, В'єтнаму, Індії, Іраку, Ірану, Сирії, Афганістану, Пакистану та ін. Окрім того, українські машинобудівні підприємства забезпечували близько 20% всіх загальносоюзних поставок комплектного устаткування до європейських соціалістичних країн (рис. 1).

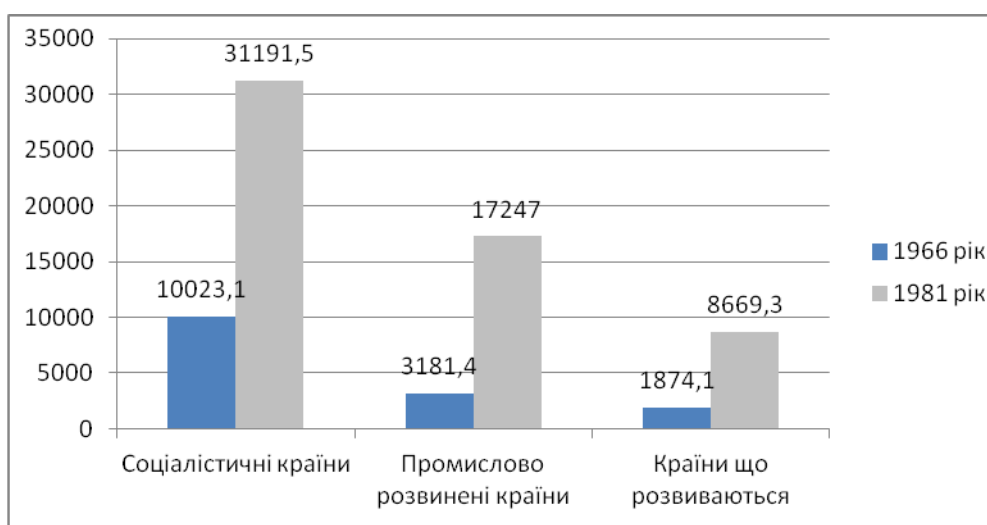

Рис. 1. Обсяг експорту СРСР за групами країн, млн руб.

Таким чином, Україна в ланцюгах поставок займала проміжне положення між Заходом і Сходом та слугувала своєрідною механічною майстернею для країн і регіонів, менш технологічно розвинених.

Після розпаду народногосподарського комплексу СРСР та розриву коопераційних зв'язків з колишніми внутрішньодержавними партнерами з'явилась необхідність пошуку шляхів взаємодії зі світовим ринком. В результаті українські підприємства не змогли зберегти налагоджені торговельно-економічні зв'язки та були здебільшого витіснені з ринку ТНК та експортерами з найбільш розвинених держав.

Проте Україна тривалий час зберігала потенціал у таких високотехнологічних галузях як авіаційне і ракетно-космічне машинобудування, ВПК, транспортне машинобудування, сільськогосподарське машинобудування, верстатобудування тощо. Однак, потенційні можливості розвитку цих виробництв із урахуванням НТП та нової кон'юнктури ринку були здебільшого втрачені за одночасної аграризації економіки, починаючи з 1990-х років, що призвело до структурного спрощення від виробництва машин до виробництва продовольства. Результатом структурного спрощення економіки стала відсутність потужних національних корпорацій, здатних сформувати ланцюги створення вартості на інноваційній основі та вибудувати навколо себе мережу виробничих зв'язків шляхом залучення дрібного і середнього бізнесу. Найбільшими корпораціями у вітчизняній економіці є переважно сировинні

підприємства, насамперед нафтогазової, металургійної, хімічної галузей, а також підприємства АПК [4, с. 197-198]. Саме вони залучені до міжнародних ланцюгів постачання сировини та товарів низької технологічної обробки.

У той же час Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу досягнення Цілей сталого розвитку. Завдання національного розвитку, індикатори для моніторингу їх виконання та цільові орієнтири для досягнення до 2030 року було відображено в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [3]. Відповідно, розвиток інноваційної екосистеми, інформаційно-телекомунікаційних технологій та їх застосування в АПК, енергетиці, транспорті та промисловості, розвиток високотехнологічного машинобудування тощо стали одними з основних завдань сталого розвитку промисловості. Повномасштабне вторгнення держави-агресора на територію України у 2022 році ще більше актуалізувало необхідність розвитку й використання новітніх технологій передусім у ВПК.

Таким чином, сучасна галузева структура економіки України обумовлена історично закладеною траєкторією розвитку. Неможливість залучення до світової економічної інтеграції на конкурентних засадах, індустріальна науково-технічна парадигма розвитку енергетики та продовження руху за тією ж траєкторією в часи незалежності сформували залежність від зовнішніх джерел енергетичних ресурсів, світових цін на сировину та високотехнологічного імпорту.

Для забезпечення сталого розвитку з формуванням високотехнологічних видів діяльності та галузей економіки необхідним є пошук можливості «сходження» з колії, тобто, переходу з однієї траєкторії розвитку на іншу. Надзвичайно важливим в цьому контексті є вибір між відновленням вже традиційної для нас аграрно-сировинної економіки та створенням високотехнологічного виробництва в процесі повоєнної відбудови.

Список використаних джерел:

1. Сливка Т. О. Вплив науково-технічної революції на зовнішньо-економічні зв'язки та міжнародну економічну інтеграцію у другій половині ХХ ст. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2019. № 52. С. 255-275.
2. Сливка, Т. О. Світова енергетична криза та структурні зрушення господарства України (1960–80-і роки). *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2020. № 53. С. 305-323. <https://doi.org/10.15407/ingedu2020.53.305>.
3. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf>.
4. Slyvka T., Nebrat V., Bodnarchuk T. The role of joint stock companies in the structural change of Ukraine's economy. *Ekonomia I Prawo. Economics and Law*. 2023. 22(1). P. 191–205. <https://doi.org/10.12775/EiP.2023.011>.

Отримано: 08.05.2024

Наталія Супрун,
доктор економічних наук, професор,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
НАН України», м. Київ, Україна

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ЧИННИК УСПІХУ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ЗАХІДНОЇ НІМЕЧЧИНИ

Розроблення національної стратегії повоєнної відбудови України актуалізує вивчення історичного досвіду країн, які успішно вирішували аналогічні завдання. Одним із найбільш яскравих прикладів у цьому контексті є програма реконструкції Німеччини після Другої світової війни, успішний досвід якої актуалізує вивчення основних механізмів, що виявили найбільшу ефективність для вирішення завдань повоєнної відбудови і які можуть бути застосовані для реконструкції України.

Дана проблема розглядається у контексті дослідження взаємовпливу антагоністичних економічних доктрин – планово-директивної та неоліберальної, протиборство яких визначило провідні напрями повоєнної реконструкції Німеччини.

Слід зауважити, що довоєнна економіка Німеччини розвивалась у рамках системи тотальної державної монополії та централізованого управління, в якій ринок перестав слугувати регулятором економіки. Основними характеристиками економіки були: централізований розподіл ресурсів; протекціоністська політика, повністю підконтрольна одній політичній силі; централізована мобілізація економічних ресурсів та повний державний контроль над цінами і заробітними платами; значна кількість державних асигнувань до галузей, що випускали військову техніку, що спричинило деформацію структури національної економіки (переважали галузі ВПК, а також – металургійна, гірничодобувна, вугільна, паливна промисловості).

Одним із інституційних бар'єрів відновлення економіки на початковому етапі було збереження елементів нацистської централізованої системи регулювання ринку, запроваджене ще у 1936 р. для забезпечення державних закупівель матеріалів військового виробництва за штучно заниженими цінами [1]. Контроль за цінами був настільки важливим елементом нацистської планово-керованої економіки, що під час війни, навіть, була запроваджена смертна кара за грубі порушення у ціноутворенні [2, с. 34].

У повоєнний час в умовах тотального дефіциту низькі регульовані ціни стали бар'єром товарно-грошового обміну, що призвело до колосального зростання бартерних операцій. Бартер витіснив традиційні ринкові зв'язки і був настільки поширений, навіть, у транзакціях між підприємствами, що часто «компанії наймали спеціаліста, т.зв. компенсатора, який обмінював продукцію своєї фірми на необхідні виробничі ресурси [3, с. 42]. Часто для отримання необхідного ресурсу були потрібні кілька ітерацій бартерного обміну, що істотно послаблювало ринкову мобільність та відновлення виробничих зв'язків між підприємствами.

Незважаючи на складні економічні обставини, німецький уряд вирішив розпочати відновні процеси з деконструкції нацистської командно-

адміністративної економічної системи та розбудови принципово нової моделі господарювання – соціальної ринкової економіки (Soziale Marktwirtschaft), сформовану на засадах методології ордолібералізму.

Реалізуючи ордоліберальну доктрину соціально-орієнтованої ринкової економіки, стратегічними пріоритетами економічної політики уряд під керівництвом Людвіга Ерхарда визначив лібералізацію та дерегуляцію всіх сфер економічного життя, що передбачало забезпечення державою свободи реалізації приватної ініціативи в рамках природного конкурентного порядку та сприятливих правових норм для розвитку конкуренції.

Вже на першому етапі відбудови уряд розпочав ліквідацію адміністративно-керованої системи управління економікою, що передбачало скасування адміністративного розподілу ресурсів та державного контролю за цінами, а також значної кількості адміністративних норм, що регулювали кредитно-грошові операції. Попри те, що контроль за цінами був скасований, держава для запобігання їх істотному підвищенню запровадила механізм суспільного контролю за ціноутворенням, для чого були випущені каталоги «бажаних» цін на товари.

Скасування адміністративного розподілу ресурсів та регулювання цін було цілковито ініціативою національного уряду. Деретуляція впроваджувалось, незважаючи на опір окупаційної влади, яка не бажала втратити контроль над економікою внаслідок надто швидкого переходу від командно-адміністративної системи до саморегульованого ринку. Водночас, реформа викликала і значний суспільний спротив – її не підтримав ні великий бізнес, що звик працювати у рамках чітко налагодженої системи державного регулювання та стабільних державних замовлень, ні німецькі профспілки, що прагнули зберегти націонал-соціалістичну модель розподілу. В таких умовах, дерегуляція цін потребувала непопулярних і жорстких, далеко не ліберальних, а радше волюнтаристських заходів.

Основним механізмом стимулювання конкуренції, яку Л.Ерхард вважав найбільш ефективним засобом для досягнення економічного зростання та забезпечення добробуту, стала лібералізація бізнес-середовища. Реформа, на думку її ініціаторів, мала не лише приборкати інфляцію, а й створити сприятливі умови для заохочення приватної ініціативи та відновлення ефективних виробничих та логістичних зв'язків між підприємствами та галузями, і таким чином – прокласти шлях до нової моделі ринкової економіки. Разом з валютною реформою та скасуванням контролю над цінами уряд також знизив ставки податків. Так, ставку податку на прибуток підприємств, що раніше коливалася від 35 до 65%, було зафіксовано на рівні 50%.

Ініційована урядом і підтримана американською владою лібералізація бізнесу передбачала відміну більшості блокуючих і створення стимулюючих норм для розвитку приватного підприємництва, зокрема щодо: прискореної амортизації нерухомості (1950) через списання 50% вартості в перший рік експлуатації майна; зниження граничних податкових ставок у 1948-1949 роках та податків на заробітну плату (1954-1957); пільгового оподаткування бізнесу, зокрема зменшення оподаткування на суму реінвестованого прибутку, зниження ставок податку та відшкодування частини вже сплачених податків задля поживлення попиту та як запобіжний захід проти дефляції (як, це наприклад, було зроблено у 1950 р.); демократизації управління через представництво інтересів працівників та власників у раді директорів (1951) [3, с. 52].

Водночас, уряд послідовно впроваджував заходи для формування сприятливого інвестиційного клімату шляхом надання «дешевих» кредитів, субсидій та інших преференцій для бізнесу. Ці заходи спричинили стрімке зростання підприємницької активності, збільшення частки самозайнятого населення та зменшення безробіття.

У 1958 р. на основі положень американського антитрестівського законодавства був прийнятий «Закон про боротьбу з обмеженням конкуренції» (GWB) і розпочало свою роботу Федеральне антимонопольне відомство. Закон охоплював три основні сфери, т. зв. опори конкурентного права: заборона антиконкурентних угод, контроль за зловживанням домінантним становищем та за процесом злиття. Згідно з законом частка однієї компанії не повинна була перевищувати третини, а двох-трьох компаній – половини обсягу конкретного ринку. При цьому закон містив заохочувальні норми для стимулювання співпраці монополій із дрібними і середніми компаніями, що обмежувало рівень монополістичної конкуренції.

Важливою запорукою успіху реформ стала їх стабільність і послідовність. Л.Ерхард вважав, що антимонопольна політика мала бути незалежною від політичних наративів уряду та ґрунтуватися на чіткому дотриманні правих норм, що забезпечують ефективну конкуренцію. Прийняття цих норм уможливило стрімкий розвиток малого і середнього бізнесу, який Л.Ерхард назвав «основою добробуту для всіх» і який став найбільш чисельним економічним суб'єктом, що забезпечив зростання зайнятості, насичення локальних товарних ринків та економічне піднесення.

Важливими інституційними механізмами економічного піднесення Німеччини стали такі: 1) лібералізація грошово-товарного ринку, податкових та кредитних інструментів; 2) забезпечення монетарної, макроекономічної та політичної стабільності та послідовність впроваджуваних реформ; 3) дерегуляція бізнес-середовища через відміну більшості блокуючих і створення стимулюючих норм для розвитку приватного підприємництва; 4) системна урядова політика структурно-технологічної модернізації економіки, скерована на підтримку розвитку стратегічно-важливих галузей промисловості, реновацію промислових об'єктів та впровадження прогресивних технологій виробництва задля найповнішої реалізації економічного, природнього та людського потенціалу та конкурентних переваг національної економіки.

З огляду на успішний досвід Німеччини, повоєнне відновлення України має бути спрямоване не просто на відновлення довоєнної структури та інфраструктури економіки, а на її докорінну модернізацію задля найповнішої реалізації економічного, природнього та людського потенціалу та конкурентних переваг національної економіки. Найбільш сприятливим тлом для модернізації економіки має стати лібералізація економічного простору та підтримка розвитку бізнесу через дерегуляцію підприємницького процесу.

Список використаних джерел:

1. David R. Henderson, German Economic Miracle. URL: https://www.econlib.org/library/Enc/GermanEconomicMiracle.html#lfHendersonCEE2-071_footnote_nt196.
2. Hazlett Thomas W. The German Non-Miracle. Reason 9 (April), 1978.
3. Супрун Н. А. Ресурси та механізми повоєнного відновлення Західної Німеччини (1945–1962 рр.). *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2022. Вип. 55. С.39-62.

Отримано: 10.05.2024

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ 6.
ІНДУСТРІЯ ТУРИЗМУ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС:
ІСТОРИЧНИЙ, ЕКОЛОГІЧНИЙ, ГЕОГРАФІЧНИЙ
ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ПІДХОДИ

УДК 338.48:659.1

Natalia Kozubova,
PhD in Economics,
Simon Kuznets Kharkiv National University
of Economics, Kharkiv, Ukraine
Diana Khyzhniak,
student,
Simon Kuznets Kharkiv National University
of Economics, Kharkiv, Ukraine

**THE PECULIARITIES OF FORMING
THE IMAGE OF A TOURIST DESTINATION**

In the modern context of increasing globalization and regionalization, where borders are considered less significant, the issue of preserving unique cultural characteristics and diversity of countries arises. Forming a positive tourism image, spreading the idea of a country as a safe travel destination, and an attractive tourist direction are of great importance in this context. The country's image influences tourists' decisions to visit, determining the level of attractiveness for international tourism flows [1].

The problem arises in the need to take into account various factors that affect the perception and attractiveness of this location for tourists. To achieve a successful image of a tourist destination, it is necessary to fulfill such aspects as the presence of unique natural beauties and cultural monuments is a key factor in the formation of a positive image. It is important to identify and highlight the features of natural and cultural attributes that create destination attractiveness for visitors. The quality and variety of infrastructure, such as hotels, restaurants, transport links and entertainment facilities, also influence image formation. The availability of convenient and modern infrastructure can make a destination more attractive to visitors. Effective marketing strategies and promotions play an important role in creating a positive image of a tourist destination. It is possible to develop and implement promotion strategies aimed at raising awareness of the destination and attracting the attention of tourists. Providing high quality services and meeting the needs of visitors is a source for creating a positive image of a tourist destination. Effective management as a service supports the maintenance of a positive tourist experience and the development of a good image.

The formation of tourism directions becomes a crucial process, requiring a comprehensive approach and attention to various aspects, from natural resources and cultural heritage to infrastructure and marketing strategies.

The alignment between the destination's image and tourists' values and lifestyle is also identified as an important factor in choosing a tourism direction. Natural and cultural resources play a key role in forming the tourism image of a region and

attracting tourists. Diverse and attractive natural landscapes, historical landmarks, cultural heritage, and recreational areas contribute to creating a positive image of the region and providing a unique experience for visitors, reflecting its character and identity. Furthermore, the development and enhancement of these resources through effective branding and marketing help increase the attractiveness of the region to potential tourists. Attention in research is focused on understanding the essence of tourism image and its impact on branding. By analyzing the factors influencing the formation of the tourism destination image, significant influence of this image on tourists' behavior before, during, and after the journey can be noted. The concept of self-identification plays a crucial role in how tourists perceive the destination and how it affects their attitudes and purchases [2].

It is evident that successful tourism destinations skillfully utilize their natural and cultural resources to create a strong tourism image and attract visitors. Below are a few examples of destinations that have achieved this goal:

1. **Bali, Indonesia:** Bali is renowned for its captivating natural landscapes, such as beautiful beaches, luxurious rice terraces, and volcanic mountains. Additionally, the island is rich in cultural heritage, including vibrant traditional arts, music, and dance. Bali successfully positions itself as a tropical paradise offering a unique blend of natural beauty and cultural experience.

2. **Machu Picchu, Peru:** Machu Picchu is an ancient Incan citadel located on the high mountain slopes of the Andes. This UNESCO World Heritage Site is famous for its breathtaking scenery and well-preserved ruins. Its combination of historical significance, stunning mountain landscapes, and mystical atmosphere has made Machu Picchu a popular destination for tourists seeking both cultural and natural impressions.

3. **Santorini, Greece:** Santorini is a picturesque island in the Aegean Sea, known for its characteristic white buildings with blue domes, stunning sunsets, and crystal-clear waters. The island's unique architecture, volcanic landscapes, and romantic atmosphere have made it a popular destination for travelers seeking a combination of natural beauty and cultural charm.

The methods and mechanisms for correcting the tourism image of a region encompass several key aspects: firstly, it is necessary to identify the main factors influencing the formation of the region's image. This may include analyzing the region's natural and cultural resources, its historical heritage, infrastructure, and other factors that affect how tourists perceive the place.

The next step is to conduct an analysis of the main marketing tools that can be applied in the process of shaping a positive image of tourist territories. This may involve advertising campaigns, the use of social media, cooperation with tourist agencies, and other promotion strategies [3].

Furthermore, it is important to substantiate the importance and practical significance of the tourist territory as an object of promotion. This may involve arguing its unique characteristics, tourist attractions, and potential impact on regional development. It is also important to develop a program for the formation and promotion of the regional tourism product. This can be a complex process involving the development of specific measures aimed at improving the region's image and attracting tourists. These methods and mechanisms are crucial for effectively shaping and correcting the tourism image of a region. They allow for a better understanding of

the factors influencing the image and the development of strategies aimed at improving the region's perception by tourists. Key factors influencing the formation of the tourism destination image include understanding the place of the tourist destination in the global tourism market. This involves analyzing competitors, the unique features of the region, and its perception in the context of global tourism.

The second important aspect is identifying the main motives and preferences of potential consumers. This includes researching tourist preferences, interests, and expectations of the target audience.

The third factor is aligning the region's reputation with the philosophy of active entrepreneurial activity. This involves developing the region's image in the context of entrepreneurial values and stimulating tourist entrepreneurship. Analyzing the main marketing tools that can be applied in the process of shaping a positive image of tourist territories. This means determining effective promotion strategies, advertising campaigns, and attracting the target audience. Substantiating the importance and practical significance of shaping the tourism image: this involves arguing the impact of the image on tourism potential, regional development, and increasing competitiveness [4]. Therefore, in shaping the image of a tourist destination, it is important to consider the uniqueness of cultural and natural heritage, develop infrastructure, apply effective marketing strategies, and collaborate with tourist agencies and organizations. The alignment of the destination's image with tourists' expectations is also a key aspect. These efforts contribute to the attractiveness and competitiveness of the destination in the international tourism market, as well as to the socio-economic development and investment opportunities of the region.

References:

1. Echtner C. M., Ritchie J. R. B. The meaning and measurement of destination image. *The Journal of Tourism Studies*. 2003. Vol. 14. №1. P. 37-48.
2. Zayachkovska H. Tourist image of the country: essence and formation problems. *Bulletin of Ternopil National Economic University*. 2011.
3. Obolentseva L. V., Kostina K. M. Tourist image of the territory: formation, management, and development issues. *Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University*. Issue 52. P. 56-64.
4. Ritchie J. R. B. *Destination marketing*. Cambridge: Marketing Science Institute, 1998.

Отримано: 06.05.2024

Олена Ахмедова,
доктор наук з державного управління, доцент,
Харківський національний економічний університет
імені С. Кузнеця, м. Харків, Україна
Олександра Вельма,
здобувачка вищої освіти,
Харківський національний економічний університет
імені С. Кузнеця, м. Харків, Україна

ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Подієвий туризм стає все більш важливим напрямком для розвитку туристичної індустрії у багатьох країнах світу. Сьогодні, події, фестивалі та культурні заходи стають ключовими моментами у виборі туристичних напрямків для подорожей. Україна, яка багата на культурні та історичні надбання, має великий потенціал для розвитку подієвого туризму.

Розмаїття культурних подій, від традиційних фольклорних фестивалів до масштабних міжнародних музичних заходів, пропонує туристам унікальну можливість пізнати і насолодитися багатством української культури та історії. Проте, для того щоб цей потенціал став реальністю і привів до успішного розвитку туризму в Україні, необхідно детально проаналізувати поточний стан справ та визначити шляхи для подальшого розвитку.

Подієвий туризм представляє собою вибірковий спосіб подорожей, які відбуваються у контексті конкретних подій чи заходів. Це можуть бути різноманітні події зі сфери спорту, культури, бізнесу, а також світського чи політичного життя. У цьому типі туризму основна мета поїздки зазвичай пов'язана з участю у конкретному заході, що нерозривно пов'язаний з певною локацією або місцем. Хоча подієвий туризм не відмовляється від традиційних аспектів, таких як огляд визначних місць, дегустація місцевих страв чи відвідування музеїв, його особливість полягає в тому, що ці традиційні аспекти «упаковуються» у новий туристичний продукт. Цей підхід поєднує звичні форми відпочинку з атмосферою свята та можливістю активної участі у ньому, що робить подієвий туризм особливо привабливим для подорожуючих, поглиблюючи їхні враження від подорожі [1].

Подієвий туризм – це не тільки спосіб подорожувати, але й відмінна можливість зануритися в неповторний світ культури, спорту, мистецтва та розваг. Цей вид туризму включає у себе широкий спектр заходів, від великих світових фестивалів до місцевих культурних подій. Головна особливість подієвого туризму полягає у тому, що кожна подія є унікальним експериментом, що запам'ятовується. Відвідуючи такі заходи, туристи отримують можливість насолодитися атмосферою свята, взяти участь у різноманітних заходах та спілкуватися з людьми з різних країн та культур.

Крім того, подієвий туризм має великий економічний потенціал. Організація великих подій, таких як Олімпійські ігри або світові фестивалі, сприяє розвитку туристичного бізнесу, готельного господарства, ресторанного та розважального секторів. Такі заходи привертають мільйони туристів з усього світу, що стимулює економіку та створює нові робочі місця.

Завдяки подієвому туризму країни мають можливість продемонструвати свою культурну спадщину, традиції та досягнення світу. Такі події сприяють популяризації місцевої культури та привертають увагу до різноманітних аспектів життя країни. Вони допомагають підтримувати національну ідентичність та сприяють розвитку міжнародного співробітництва і розуміння між народами [2].

Україна відома своєю багатою культурною спадщиною та різноманітністю подій, які привертають увагу як внутрішніх, так і зарубіжних туристів. Наприклад, «Фестиваль Терен» у Львові є одним із найбільших фестивалів сучасного мистецтва в Україні, де представлені різноманітні види мистецтва від живопису до музики та театральних вистав. «Фестиваль Червоних Маків» у Кам'янці-Подільському є унікальним заходом, який приваблює туристів своєю аутентичністю та неповторністю. Ці та подібні заходи створюють унікальний туристичний досвід та привертають увагу міжнародної аудиторії.

Деякі події в Україні вже мають міжнародний вплив та привертають увагу туристів з усього світу. Наприклад, «Фестиваль Живої Музики» у Києві є одним з найбільших музичних заходів у Європі, що привертає виконавців та шанувальників музики з усього світу. «Фестиваль Спекотного Фонтану» у Одесі відомий своєю масштабністю та унікальними виступами артистів, що привертають увагу міжнародних туристів.

Україна володіє різноманітним спектром культурних та розважальних подій, які привертають увагу як внутрішніх, так і зарубіжних туристів. Такі заходи як музичні фестивалі, театральні вистави, культурні фестивалі та спортивні заходи відображають багатство та різноманітність української культури. Ці події створюють можливості для туристів досліджувати різні аспекти життя та традиції різних регіонів України. Деякі події в Україні набули міжнародного визнання та привертають увагу міжнародної аудиторії. Наприклад, «Київський Міжнародний Кінофестиваль» є одним з найбільших кінофестивалів в Центральній та Східній Європі. Ця подія привертає увагу кінематографістів з усього світу. Ці події роблять Україну привабливим напрямком для культурного туризму.

Суть подієвого туризму полягає у відвідуванні різноманітних заходів, що відбуваються як у власній країні, так і за кордоном. Основна мета подорожі полягає в участі в конкретній події, де турист може бути активним учасником або спостерігачем.

Подієвий туризм можна класифікувати за масштабом подій, виокремлюючи національні та міжнародні заходи. Різноманітність подій, які становлять основу подієвого туризму, вражає своєю широтою. Серед них можна виокремити такі види заходів, як паради, аукціони, ярмарки та виставки, карнавали, музичні фестивалі, кінофестивалі, освітні заходи, модні покази, театралізовані шоу, національні свята, спортивні події, конференції та симпозіуми. Кожен із цих видів подій має свою неповторну атмосферу та привабливість, притягуючи туристів з усього світу, щоб вони могли насолодитися враженнями та отримати новий досвід (рис. 1).

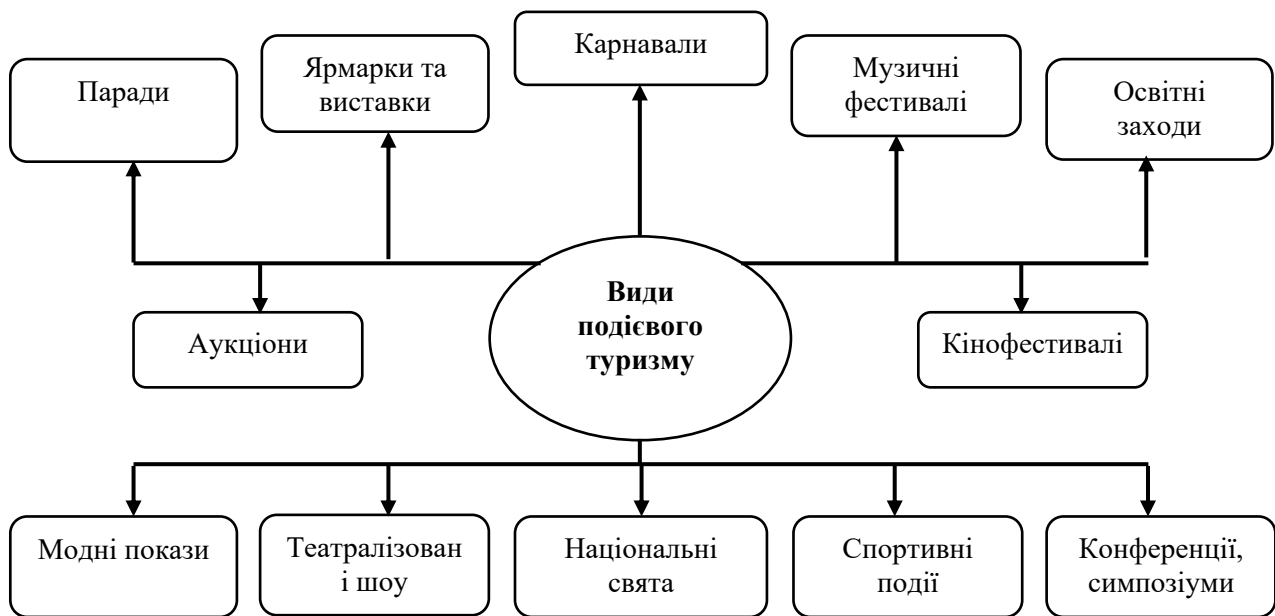

Рис. 1. Види подієвого туризму

Джерело: сформовано автором на основі [3]

Україна, з її багатою культурною спадщиною та розмаїттям подій, має потенціал стати провідним напрямком для подієвого туризму. Проте, не дивлячись на свій потенціал, існують певні виклики та недоліки, які обмежують розвиток цієї галузі в країні. Детальний аналіз недоліків подієвого туризму в Україні на сьогоднішній день допоможе зрозуміти перспективи його подальшого розвитку та визначити шляхи подолання цих перешкод. Варто розглянути більш детально проблеми з якими зтикається сфера туризму:

1. Низький інтерес інвесторів до туристичної галузі пов'язаний з перевагами будівництва житлових комплексів порівняно з готелями, особливо в мегаполісах через високу вартість землі.

2. Недостатнє обслуговування туристів в Україні обумовлене історичними факторами, коли головною метою було виконання державних планів, а не задоволення потреб гостей.

3. Обмежений просування туристичного продукту в межах країни виникає через недостатню рекламу та не використання сучасних технологій для підтримки туристичних послуг.

4. Нерівномірний розвиток туризму в Україні вимагає стимулювання інтересу до різноманітних регіонів та подій, щоб забезпечити комбінований туристичний досвід [4].

Тому варто розглянути ті чинники, які слід врахувати при розгляді та аналізі подієвого туризму (рис. 2).

Для стимулювання прогресу в сфері подієвого туризму важливо провести докладний аналіз різноманітних подій та класифікувати їх відповідно до їх привабливості для туристів. Крім того, варто дослідити можливості подієвого франчайзингу, які можна впровадити, наприклад, у Чернівецькій області або на Закарпатті, де існують видатні свята, такі як три свята вина на Закарпатті або свята Маланки на Буковині чи Покутті.

Чинники, які потрібно врахувати у процесі формування подієвого туру

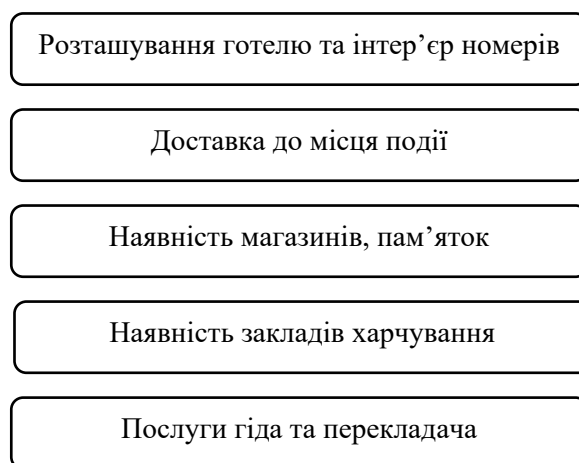

Рис. 2. Чинники, які слід врахувати при розгляді та аналізі подієвого туризму
Джерело: сформовано автором

Також слід розглянути можливість виділення релігійного напрямку подієвого туризму та скласти перелік релігійних свят, які можуть слугувати основою для розвитку цього напрямку. З огляду на ці пріоритети, слід звернути увагу на те, що подієвому туризму досі не відводиться достатня увага, та його потенціал для розвитку туризму та економіки країни залишається невикористаним. Багато заходів сприймаються лише у вузькому контексті, як культурні, спортивні чи ділові події, тоді як їх можна розглядати як ключові елементи подієвого туризму. Однією з основних причин повільного розвитку цього напрямку є специфіка організаційних процесів, поєднана з відсутністю належного рівня державного регулювання.

Висновки. Розвиток подієвого туризму в Україні обіцяє бути перспективним напрямком для туристичної індустрії. Країна має великий потенціал завдяки своєму культурному спадку, традиціям і можливостям для організації різноманітних заходів і фестивалів. Ефективне просування подій, які відбуваються в Україні, та забезпечення якості їх організації є ключовими аспектами успішного розвитку цього сектора. Співпраця між громадським сектором, бізнесом та владою також грає важливу роль у забезпеченні стабільного зростання подієвого туризму. Розвиток цього напрямку може стати значущим джерелом доходу для країни та сприяти її економічному зростанню.

Список використаних джерел:

1. Мальська М. П., Грицишин А. Т., Білоус С. В., Топорницька М. Я. Фестивальний туризм: теорія та практика: навч. посібник. Київ: Видавець ФОП Піча Ю. В., 2022. 232 с.
2. Щука Г. П., Ковальська Л. В., Безрученков Ю. В. Подієвий туризм: уточнення базових характеристик. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2022. №7. С. 70–76.
3. Власенко І. В. Особливості подієвого туризму та її інноваційна складова на Вінниччині. *Економіка і організація управління*. 2022. № 1(45). С. 5–12.
4. Сіра Е. О., Голубець І. М., Безрученков Ю. В. Післявоєнне відновлення туризму в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2022. Вип. 68. С. 155–158.

Отримано: 08.05.2024

Таїсія Веселовська,
кандидат технічних наук,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ ХАРЧОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЗАКЛАДАМИ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ

Українська кухня завжди славилася смачною і корисною їжею, однак маємо дбати, щоб їжа була безпечною. Харчові продукти можуть стати причиною багатьох хвороб через наявність хвороботворних мікроорганізмів, паразитів чи шкідливих хімічних речовин. Тому на часі завжди має бути проблема безпечності їжі.

Законодавство України на сьогодні гармонізоване з законодавством Європейського Союзу і передбачені процедури та заходи, спрямовані на виготовлення безпечних харчових продуктів. Для випуску безпечної їжі, оператори ринку харчових продуктів, зокрема заклади готельно-ресторанної сфери повинні керуватися вимогами харчового законодавства, а персонал, який обробляє, готує та подає страви, також повинен мати достатній рівень знань.

Відповідно до частини третьої статті 42 Конституції України держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів [1].

Для розвитку підприємств готельно-ресторанного бізнесу необхідно створити сприятливий клімат економічної безпеки та фінансової стабільності. Адміністративні важелі державного регулювання є складовою системи сфери гостинності, які формують цілісний механізм функціонування закладів готельно-ресторанного господарства. Нормативно-правова документація, що регулює діяльність підприємств сфери гостинності включає: Закони України; Постанови Кабінету Міністрів України; Національні стандарти України; Міжнародні стандарти і інші нормативно-правові акти.

Серед Законів України, що забезпечують регулювання основних аспектів господарської діяльності підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу є Цивільний і Господарський кодекси України – кодифіковані нормативні акти (закони), які регулюють основні відносини учасників ринку готельно-ресторанних послуг [2; 3]. Функціонування підприємств готельно-ресторанного бізнесу визначають Закон України «Про стандартизацію», Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», Закон України «Про захист прав споживачів» [4–8].

Вимоги до функціонування закладів готельно-ресторанного і туристичного бізнесу встановлюють національні стандарти України – ДСТУ 4268:2003 «Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги», ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні. Класифікація готелів», ДСТУ 4281:2004 «Заклади ресторанного господарства», ДСТУ 4527:2006 «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення» [9–12].

Крім державних стандартів, обов'язковими є державні будівельні норми ДБН В.2.2-9:2018, ДБН В.2.2-20:2008, ДБН В.2.2-25:2009, які поширюються на

проектування нових і реконструкцію існуючих будинків, споруд та комплексів громадського призначення, зокрема готельно-ресторанних підприємств [13].

Важливими є інші нормативно-правові акти – накази Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, санітарні правила.

СанПін 42-123-5777-91. Санітарні правила для підприємств громадського харчування, включаючи кондитерські цехи і підприємства, що виробляють м'яке морозиво [14], Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про затвердження Рекомендованих норм технічного оснащення закладів громадського харчування» [15], Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР)» [16].

Програмою-передумовою системи харчової безпеки є система НАССР, яка базується на аналізі ризиків і контролю критичних точок. 20 вересня 2016 року набув чинності розділ VII Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», де зазначено, що у всіх операторів ринку харчових продуктів мають бути впроваджені програми-передумови системи НАССР протягом наступних 3-х років і кінцевий термін впровадження вимог законодавства – 20 вересня 2019 року. Окрім впровадження системи НАССР, суб'єкт господарювання, який надає послуги з харчування має бути внесений у Державний реєстр потужностей операторів ринку (або, у разі необхідності, отримати експлуатаційний дозвіл). Оператор ринку повинен мати можливість встановити інших операторів ринку, які постачають йому харчові продукти, тобто забезпечити простежуваність. НАССР це важливий інструмент для контролю безпеки харчування. Головним завданням системи НАССР є аналіз небезпек і проведення поетапного контролю за всіма етапами приготування страв і харчових продуктів, починаючи від прийому продуктів на склад і до моменту подачі готової страви.

Контроль за виконанням вимог законодавства покладено на Державну Службу України з Питань Безпечності Харчових Продуктів та Захисту Споживачів (Держпродспоживслужбу). Програма передумов системи НАССР охоплює такі вимоги згідно Наказу №446 від 08.08.2019: належне планування виробничих, допоміжних та побутових приміщень для уникнення перехресного забруднення; вимоги до стану приміщень, обладнання, проведення ремонтних робіт, технічного обслуговування обладнання, калібрування тощо, а також заходи щодо захисту харчових продуктів від забруднення та сторонніх домішок; вимоги до планування та стану комунікацій – вентиляції, водопроводів, електро- та газопостачання, освітлення тощо; безпечність води, льоду, пари, допоміжних матеріалів для переробки (обробки) харчових продуктів, предметів та матеріалів, що контактують із харчовими продуктами; чистота поверхонь (процедури прибирання, миття і дезінфекції виробничих, допоміжних та побутових приміщень та інших поверхонь); здоров'я та гігієна персоналу; поводження з відходами виробництва та сміттям, їхній збір і видалення з потужності; контроль за шкідниками, визначення виду, запобігання їхній появі, засоби профілактики та боротьби; зберігання та використання токсичних сполук і речовин; специфікації (вимоги) до сировини та контроль за постачальниками; зберігання та транспортування; контроль за технологічними процесами; маркування харчових продуктів та інформування споживачів [16].

У сфері харчового законодавства відповідно до вимог ЄС міністерством аграрної політики внесені євроінтеграційні зміни. 3 листопада 2022 року у Верховній Раді України прийнято Закон України «Про матеріали і предмети, призначені для контакту з харчовими продуктами» (№ 2718-IX), яким передбачено комплексний підхід до врегулювання питання безпеки матеріалів і предметів, що контактують з харчовими продуктами. В редакції Закону враховано вимоги понад десяти актів Європейського Союзу, що створює законодавче підґрунтя для подальшої реалізації Угоди про асоціацію з ЄС. Йдеться про такі матеріали і предмети, як папір і картон, пластик, друкарські фарби, регеновану целюлозу, силікон, текстиль, лаки і покриття, віск, деревину, клеї, кераміку, корок, гуму, скло, іонообмінні смоли, метали і їх сплави, активні та інтелектуальні матеріали і предмети, а також інші [17].

17 жовтня 2022 року Міністерство юстиції України зареєструвало наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 14 вересня 2022 року № 682, яким затверджено гігієнічні вимоги до швидкозаморожених харчових продуктів, призначених для споживання людиною. Ці вимоги регламентують: загальні принципи, що їм мають відповідати швидкозаморожені харчові продукти; рівень температури, що її необхідно підтримувати на потужностях, що здійснюють поводження, зберігання, складування, транспортування та/або обіг швидкозаморожених харчових продуктів; вимоги до морозильного обладнання та перелік кріогенних середовищ (рідин), що дозволено використовувати для швидкого заморожування харчових продуктів; особливості маркування швидкозаморожених харчових продуктів; здійснення моніторингу температури під час транспортування, складування та зберігання швидкозаморожених харчових продуктів.

29 вересня 2022 року Міністерство юстиції України зареєструвало наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 14 вересня 2022 року № 684, яким затверджено вимоги до ідентифікаційної позначки та порядку її нанесення. Норми передбачають дієвий механізм щодо забезпечення простежуваності, передбачений законодавством, та забезпечують реалізацію прав споживачів стосовно отримання інформації про харчові продукти в повному обсязі.

15 листопада 2022 року Міністерство юстиції України зареєструвало наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 20 жовтня 2022 року № 813 (із змінами), яким затверджено гігієнічні вимоги до виробництва та обігу харчових продуктів тваринного походження. Документ імплементує вимоги Регламенту Європейського Парламенту та Ради ЄС (№ 853/2004 від 29 квітня 2004 року) та дає змогу виконати норми ЗУ «Про основні принципи та вимоги до безпеки та якості харчових продуктів». Гігієнічні вимоги поширюються на виробництво та обіг продуктів тваринного походження: м'ясо свійських копитних тварин, зайцеподібних, диких тварин та диких тварин, вирощених на фермі; подрібнене (січене або рублене) м'ясо (м'ясний фарш), м'ясні напівфабрикати та м'ясо механічного обвалювання; м'ясні продукти; живі двостулкові молюски, живі голкошкірі, живі кишковопорожнинні та живі морські черевоногі; рибні продукти; яйця та яєчні продукти; жаб'ячі лапки та равлики; топлені тваринні жири та шкварки; оброблені шлунки, міхури та кишки; високоочищені продукти тваринного походження; желатин та колаген.

23 березня 2023 року Міністерство юстиції України зареєструвало наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 07 березня 2023 року № 360, яким затверджено вимоги до курячих яєць. Документ

імплементує вимоги п'яти актів ЄС та встановлює детальні вимоги у частині стандартів реалізації яєць.

5 квітня 2023 року Міністерство юстиції України зареєструвало наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 27 березня 2023 року № 625, яким, серед іншого, затверджено вимоги до окремих показників якості для м'яса свійської птиці. Документ імплементує вимоги трьох актів ЄС та встановлює детальні вимоги щодо маркетингових стандартів для м'яса птиці [17].

Таким чином, інтенсифікація сфери гостинності як джерела наповнення бюджету і фактору поліпшення іміджу України на міжнародному ринку потребує проведення державними органами постійного оновлення та удосконалення нормативно-правової бази, що неможливо без державної підтримки галузі. Наближення законодавства України до вимог законодавства ЄС забезпечить захист здоров'я громадян та інтересів споживачів; умови добросовісного та конкурентного середовища в сфері виробництва та обігу харчових продуктів рослинного і тваринного походження; обіг на території України стандартизованих за якістю товарів; рівні умови торгівлі товарами для усіх операторів ринку; виконання Україною зобов'язань щодо наближення законодавства України до вимог законодавства ЄС; вихід товарів національного виробництва на ринок ЄС.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний. Редакція від 01.01.2020.
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 04.05.2024).
3. Господарський кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/436-15> (дата звернення: 04.05.2024).
4. Про стандартизацію: Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1315-18> (дата звернення: 04.05.2024).
5. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 № 124-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/124-19> (дата звернення: 04.05.2024).
6. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 71/97-ВР. URL: <https://bit.ly/3uvRiwz> (дата звернення: 30.04.2024).
7. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994 № 4004-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4004-12> (дата звернення: 30.04.2024).
8. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1023-12> (дата звернення: 06.05.2024).
9. ДСТУ 4268:2003. «Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги».
10. ДСТУ 4269:2003. «Послуги туристичні. Класифікація готелів».
11. ДСТУ 4281:2004 «Заклади ресторанного господарства. Класифікація».
12. ДСТУ 4527:2006. «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення».
13. ДБН В.2.2-9:2018. «Громадські будинки та споруди. Основні положення».
14. Санітарні правила для підприємств громадського харчування, включаючи кондитерські цехи і підприємства, що виробляють м'яке морозиво (СанПін 42-123-5777-91) від 19.03.1991. URL: <https://bit.ly/3euUWRV> (дата звернення: 06.05.2024).
15. Про затвердження Рекомендованих норм технічного оснащення закладів громадського харчування: Наказ Мінекономіки, європ. інтеграції від 03.01.2003 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0002569-03> (дата звернення: 06.05.2024).
16. Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпеністю харчових продуктів (НАССР): Наказ Мінагрополітики України від 01.10.2012 № 590. URL: <https://bit.ly/2R3JNhS> (дата звернення: 30.04.2024).
17. Огляд останніх змін українського законодавства відповідно до вимог ЄС у харчовій сфері. URL: <https://business.dija.gov.ua/cases/novini/oglad-ostannih-zmin-ukrainskogo-zakonodavstva-vidpovidno-do-vimog-es-u-harcovij-sferi> (дата звернення 30.04.2024).

Отримано: 10.05.2024

Максим Дарчик,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК РЕСУРСУ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Україна є країною з багатою та різноманітною історією, яка сягає тисячоліття. Наша країна пройшла довгий шлях, протягом якого формувалася унікальна культурна спадщина, що включає в себе безцінні історичні пам'ятки, традиції та культурні особливості різних регіонів.

Історико-культурна спадщина України являє собою скарбницю, яка включає в себе стародавні замки та фортеці, історичні міста з унікальною архітектурою, музеї під відкритим небом, традиційні народні ремесла та фестивалі, а також численні пам'ятники та меморіали, що нагадують про важливі події в історії країни. Ці ресурси мають власний потенціал для розвитку туризму, створення нових робочих місць і стимулювання економічного зростання регіонів.

Вивчення історико-культурної спадщини може мати різні підходи, одним з яких є історичний. Історичний підхід такий підхід, який вимагає (передбачає) вивчення будь-якого об'єкту чи проблеми дослідження, як такого, в якого є минуле, сьогодення і майбутнє. Отже, сутність цього підходу як раз в тому, що якщо дослідник бажає зрозуміти сучасний стан будь-якого об'єкту, він повинен врахувати, що цей самий сучасний стан визначається минулим цього об'єкту, його сучасними характеристиками (доступними для пізнання у певних формах), та його – об'єкту – майбутнім [1].

Відповідно, історичний підхід до вивчення історико-культурної спадщини дозволяє дослідити та визначити туристичні можливості використання історії пам'ятки або явища, їх сучасного стану та проектування можливостей використання, враховуючи потенційне значення у майбутньому.

Один з ключових аспектів історичного підходу до вивчення спадщини полягає у розумінні того, що кожна пам'ятка, кожна традиція і культурна практика є частиною живої історії, яка може бути представлена туристам у цікавій і захоплюючій формі. Наприклад, відвідування стародавніх замків може бути доповнене реконструкціями історичних подій, костюмованими екскурсіями або фестивалями середньовічної культури. Такий підхід дозволяє туристам не просто спостерігати за пам'ятками, а зануритися в історію, відчути себе її частиною і отримати незабутні враження.

Розвиток історико-культурного туризму в Україні також сприяє збереженню та відновленню культурної спадщини. Інвестуючи в реставрацію історичних пам'яток, створення інфраструктури для туристів і просування туристичних маршрутів, місцеві громади і бізнес отримують можливість зберегти свою спадщину для майбутніх поколінь.

Крім того, історичний підхід дозволяє розкрити унікальні особливості різних регіонів України. Кожен регіон країни має свою власну історію та культурні традиції, які формувалися під впливом історичних подій, етнічного складу населення та географічних особливостей місцевості. Відвідуючи різні регіони,

туристи можуть відкрити для себе різноманіття української культури, скуштувати місцеві страви, взяти участь у традиційних святах і зануритися в атмосферу минулого. Так, наприклад, історико-етнографічний регіон Галичини має відчутну присутність архітектурних пам'яток Австрійської доби, тоді як Наддніпрянська Україна має пам'ятки стилю Українського (Мазепинського або Козацького) бароко, походження яких відносить до часів існування Гетьманщини, а їх характерні особливості – поєднання українських та європейських традицій та рис. Така відмінність пояснюється різними умовами та історичними обставинами, які можуть бути представлена туристам з різних регіонів під час екскурсій відповідними пам'ятками, що тільки підтверджує важливість історичної складової.

Важливим аспектом історичного підходу є також інтерпретація історії та культурної спадщини для сучасної аудиторії. Це включає в себе використання сучасних технологій, таких як віртуальна реальність, інтерактивні експозиції та мультимедійні презентації, які допомагають зробити історію більш доступною і цікавою для молодих людей. Так, наприклад, інтерактивна 3D-модель стародавнього Києва [2] може використовуватись як додатковий інтерактивний елемент під час проведення екскурсій історичним центром Києва.

Україна має великий потенціал для розвитку історико-культурного туризму, і реалізація цього потенціалу може принести значні переваги для країни. По-перше, це сприятиме економічному зростанню регіонів, створенню нових робочих місць у сфері туризму та суміжних галузях. По-друге, розвиток історичного туризму допоможе зберегти і популяризувати українську культуру, зміцнити національну ідентичність і підвищити інтерес до історії серед жителів країни, що особливо актуально в умовах повномасштабного російського вторгнення та може стати важливою складовою, наприклад, національно-патріотичного виховання молоді в якості історичної складової екскурсій історико-культурними пам'ятками України. Нарешті, це дозволить представити Україну як країну з багатою історією і культурою, привабивши туристів і зміцнивши позитивний імідж країни на міжнародній арені.

Список використаних джерел:

1. Польовий М. А. Особливості історичного підходу та методу в гуманітарних науках. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/39_2010/14.pdf (08.05.2024).
2. Інтерактивна 3D-модель стародавнього Києва. Сайт Національного заповідника «Софія Київська». URL: <https://st-sophia.org.ua/uk/3d-model-starodavnogo-kiyeva/> (10.05.2025).

Отримано: 12.05.2024

Інна Ковтуник,
кандидат географічних наук,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

КЛІМАТ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС ТА ОСНОВА ДЛЯ РОЗВИТКУ КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА В РЕГІОНІ

Постановка проблеми. Одним із найперспективніших регіонів, з точки зору розвитку рекреації та туризму в нашій країні є Хмельницька область. Це пояснюється вигідними особливостями її географічного розташування та багатством рекреаційно-туристичного потенціалу. Важливе значення для рекреації та для формування рекреаційних потоків мають погода та клімат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням ресурсів Хмельниччини присвячені ряд публікацій, з них монографія «Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку», де автор даної статті досліджує природно-географічні ресурси Хмельницької обл. [3].

Мета та завдання. Метою статті є вивчити клімат Хмельницької області як туристичний ресурс та основу для розвитку курортного господарства в регіоні. Досягнення поставленої мети здійснюється через постановку і вирішення наступних завдань:

1. Вивчити загальну характеристику клімату Хмельницької області;
2. Дослідити показники клімату в різних кліматичних районах Хмельницької обл.;
3. Визначити передумови використання мікроклімату Хмельниччини в рекреації та туризмі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Клімат, погода, їх комфортність і вплив на самопочуття людини є визначальними чинниками розвитку для більшості функціональних типів територіальних рекреаційних систем, туристичних комплексів і масових видів туризму.

Вся територія Хмельницької обл. знаходиться в смузі кліматичного комфорту. Клімат Хмельниччини зумовлений її географічним положенням в центральній частині Правобережної України та впливом Подільської і Волинської височин. Мікроклімат регіону формується на фоні загальних кліматичних умов під впливом особливостей рельєфу Товтрового кряжу, тому особливо теплий мікроклімат спостерігається в долині Дністра й гирлових ділянках його лівих приток. Отже, Товтри відіграють кліматично-регулююче значення для регіону Придністров'я.

Територія Хмельницької області має помірно-континентальний клімат з теплим літом (середня температура липня – +19 С°), м'якою зимою (середня температура січня – -5 С°) і достатньою кількістю опадів (70 % з яких припадає на теплий період і становить 500–640 мм. на рік). Температурний режим області формується, головним чином, під дією сонячної радіації. Неоднакові показники висоти Сонця над горизонтом та зміни хмарності протягом року впливають на зміну сонячної радіації від 130 кал/см² в грудні до 530 кал/см² в червні, досягаючи за рік 101 ккал/см² [1, с. 256].

Хмельниччина розташована вглибині материка і тому на її клімат мають вплив континентальні повітряні маси, які приносять суху погоду. Влітку на клімат впливає Азорський максимум, взимку сюди доходить повітря Сибірського антициклону, яке приносить холодну погоду. Навесні і на початку осені на територію області проникає арктичне повітря, яке приносить помітне похолодання. В усі пори року територія області перебуває під впливом циклонів, які формуються над Атлантичним океаном: влітку вони зумовлюють значну хмарність, опади, зниження температури повітря, а взимку – потепління, відлиги, снігопади.

Значна протяжність області з півночі на південь зумовлює деякі відмінності клімату між північними та південними районами. На території Хмельницької обл. прийнято виділяти три кліматичні (агрокліматичні) райони – Північний, Центральний та Південний (Таблиця 1). Північний кліматичний район займає територію Славутського, Полонського і північну частину Шепетівського району, тут випадає найбільша кількість опадів в області (650-700 мм. на рік) та спостерігається найбільша тривалість снігового покриву (90-95 днів). Центральний район займає ту частину області, яка розташована на Верхньобузській і Случ-Хоморській височинах, відзначається підвищенням суми активних температур із півночі на південь. Південний кліматичний район об'єднує південні райони області, які прилягають до Дністра – Дунаєвецький, Новоушицький, Кам'янець-Подільський, він є найтеплішим районом області (середньорічна температура +7,3 С°), опадів випадає найменше в області 600 мм.; особливо теплий клімат спостерігається у долині Дністра.

Таблиця 1

Середньомісячні і середньорічні температури повітря в кліматичних районах Хмельницької обл. (в °С)

Кліматичні райони	Місяці року												За рік
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Північний	-5,5	-4,7	-0,2	+6,8	+13,6	+16,5	+18,5	+17,4	+13,1	+7,3	+1,5	-3,1	+6,8
Центральний	-5,6	-4,6	0,0	+7,0	+13,6	+16,8	+18,6	+17,6	+13,0	+7,0	+1,6	-3,0	+6,8
Південний	-5,0	-3,8	+1,2	+8,2	+14,5	+17,4	+19,3	+18,8	+14,4	+8,6	+2,4	-2,5	+7,8

Складено за даними: [2].

Одним із методів комплексної оцінки кліматичних умов для будь-якої сфери життєдіяльності людини є такий показник як ефективна температура (ЕТ) – це один з біометеорологічних індексів, який характеризує ефект впливу на людину комплексу метеоелементів (температури, вологості повітря, вітру) через єдиний показник.

Згідно даного показника, Хмельниччина знаходиться в зоні комфорту. Переважна більшість рекреантів надають перевагу літнім видам відпочинку, тому комфортність кліматичних умов області в теплий сезон року відіграє важливе значення. В цілому, за малої хмарності, комфортні температури та

основні метеорологічні показники характерні для червня, липня, серпня по всій Хмельницькій області.

Середні багаторічні показники також дають можливість оцінити зимовий сезон для рекреаційно-туристичної діяльності як субкомфортний. В оцінках зимового сезону, окрім температурних показників слід враховувати також хмарність і мінливість погодних умов залежно від проходження фронтів, циклонів і зміни тиску. Це має значення при організації відпочинку для людей похилого віку і хворих.

Також потрібно пам'ятати, що комфортність погодно-кліматичних параметрів – поняття відносне, оскільки залежить від індивідуальних особливостей організму людини і від того, в яких погодно-кліматичних умовах він розвивався.

Висновки. Таким чином, кліматичні умови і ресурси Хмельницької області є досить сприятливими для розвитку курортного господарства на її території. В цілому, Хмельницька обл. має високий рівень концентрації природно-географічних рекреаційних ресурсів, у тому числі тих, які мають лікувальні, оздоровчі, рекреаційні властивості та широко використовуються в курортному господарстві, тому їх аналіз є надзвичайно актуальним, оскільки розкриваються значні перспективи розвитку курортного господарства і рекреаційної діяльності та туризму в цілому на теренах області.

Список використаних джерел:

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. 395 с.
2. Геренчук К. И. Природа Хмельницької області. Львов: Вища школа, 1980. 152 с.
3. Ковтуник І. І. Рекреаційні ресурси Хмельниччини. *Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку*: колект. монографія. Випуск 1. Кам'янець-Подільський, 2015. С. 98-119.

Отримано: 10.05.2024

Наталія Козубова,
кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний економічний університет
імені С. Кузнеця, м. Харків, Україна

Лілія Калугіна,
здобувачка вищої освіти,
Харківський національний економічний університет
імені С. Кузнеця, м. Харків, Україна

ЯКІСТЬ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ ЯК ФІЛОСОФСЬКА КАТЕГОРІЯ

Серед усіх напрямків діяльності будь-якого підприємства одним з найважливіших пріоритетів є задоволення потреб споживачів у сфері якості. Сама категорія «якість» має багатогранну природу походження та існування, що застосовується в різних сферах діяльності суспільства, тому може розглядатися як філософська, суспільна, економічна категорія тощо.

З філософської точки зору розуміння категорії «якість» означає сутнісну визначеність розглянутого об'єкта, завдяки якій він стає специфічним і відрізняється від іншого об'єкта [1]. Разом з тим якість об'єднує багато об'єктів в єдину сукупність, тобто робить їх однорідними. Категорія якості висловлює відповідну ступінь пізнання людиною об'єктивної реальності. На початковому етапі дослідження об'єкт виступає окремим своїм властивістю або рядом властивостей.

З філософської точки зору, властивість розуміється як спосіб прояву певної сторони якості об'єкта але відношенню до інших, з якими він може вступати у взаємодію. Надалі якість виступає як деяка безліч властивостей. Оскільки кожен об'єкт взаємопов'язаний з іншими речами і явищами, він може володіти незліченною кількістю властивостей [2].

Отже, спроби визначити якість як повну сукупність властивостей відведуть в нескінченність. Це повною мірою відноситься до матеріальних об'єктів. Однак, наприклад, при розгляді конкретних виробів категорія якості не може звестися тільки до вивчення їх окремих властивостей. Вона повинна виражати цілісну характеристику функціонального єдності істотних властивостей об'єкта. Таким чином, при філософському підході якість визначається усім тим, що об'єктивно становить відносно стійку, внутрішньо певну сутність об'єкта.

У таблиці 1. систематизовані підходи до трактування категорії «якість» відповідно до філософського підходу.

Таблиця 1

Трактування категорії «якість» відповідно до філософського підходу

Джерело	Змістовне наповнення категорії
Г. Гегель (XIX ст. н.е.)	Якість є насамперед тотожна з буттям визначеність, щось перестає бути там, що воно є, коли воно втрачає свою якість.
Е. Кант	Трактував як вимогу і ознаку істинної церкви: «її суттєва властивість (якість) – тобто чистота, єднання на основі тільки моральних, а не будь-яких інших спонукань. Вона очищена від слабоумства забобон і від безумства фантазії».
Підхід китайських дослідників	Ієрогліф, що позначає якість, складається з двох елементів. «рівновага» і «гроші» (якість = рівновага + гроші), отже, якість тотожна поняттям «висококласний», «дорогий».

Продовження таблиці 1

Ж.Б. Сей (1803 р.)	Джерелом цін є не праця, і міра вартості не є витратами виробництва, скоріш це є користь, яку вони приносять
У. Шухарт (1931 р.)	Якість має два аспекти: об'єктивні – фізичні характеристики і суб'єктивні – наскільки річ «хороша».
К. Ісикава (1950 р.)	Властивість, що реально задовольняє споживачів.
Дж. Джуран (1979 р.)	Об'єктивний бік – придатність для використання (відповідність призначенню). Суб'єктивний бік – ступінь задоволення споживача (для реалізації якості виробник повинен знати вимоги споживача і зробити свою продукцію такою, щоб вона задовольняла ці потреби).

На підставі наведених підходів до визначення категорії «якість» можна зробити висновок, що в філософії якість визначається як характеристика об'єкта (речі, предмету, явища, процесу), що має свої властивості, які і визначають її якість та за допомогою яких річ може відрізнитися від інших об'єктів.

Поняття «якість» в індустрії гостинності має низку своїх суттєвих особливостей. Є ціла низка критеріїв оцінки якості готельних послуг:

компетентність – виявляється у тому, що персонал має необхідні знаннями, навичками та вміннями, а також рівнем професіоналізму для надання певних послуг;

надійність – визначається стабільністю діяльності готелю та тривалістю його існування на ринку послуг;

чуйність – прагнення персоналу максимально задовольнити все потреби своїх клієнтів, навіть якщо необхідно забезпечити виконання невластивих послуг;

доступність – персонал повинен бути доступний для зв'язку, а у споживача готельних послуг не повинно виникати потреби пошуку відповідного співробітника по всій території готелю;

розуміння – один із основних елементів гостинності, який заснований на сприйнятті конкретних потреб клієнтів та їх подальшого задоволення;

зв'язок – персонал повинен бути максимально відкритим для клієнта та сприяти забезпеченню доступу до необхідної інформації;

довіра – це показник якості, що виражається задоволенням потреб клієнта в рамках обслуговування, з чого випливає перевагу з боку споживача вибору даного готелю в майбутньому, або ж пропозиція послуг своїм родичам, друзям, знайомим, тим самим сприяючи підвищенню репутації готельного комплексу;

безпека – основна властивість готельних послуг, що відображає будь-які потреби клієнта, наприклад, потреба у фізичній безпеці та моралі;

ввічливість – наявність ввічливого, привітного, дружелюбного та уважного персоналу;

відчутність – клієнт повинен не тільки споживати, а й відчувати послуги, що надаються йому, що досягається за рахунок проектування та будівництва готельних номерів, оформлення приміщень, а також наявності уніформи персоналу.

Таким чином, ключовим фактором у формуванні концепції якості є повне задоволення потреб клієнтів, які представлені різними вимогами та своєрідним розумінням комфорту.

Наприклад, вітчизняні туристи, вважають, що комфортним буде той готель, в якому є зручне ліжко, гаряча вода, ситний сніданок, а також така система обслуговування, що передбачає наявність різноманітних напоїв та закусок на будь-який смак [2].

Американці, у свою чергу, вважають, що комфортним визнається той готель, де в номерах у будь-який час є можливість приготувати коктейль або отримати лід, а також існує ефективна система безпеки. Європейці звертають особливу увагу на ванну кімнату та на ряд підприємств громадського харчування, а японці на можливість отримання своєчасної інформації, наявність системних піктограм (спеціальних графічних малюнків та символів), за допомогою яких стає можливим добре орієнтуватися на території готелю за відсутності знань місцевої мови.

Без якісного обслуговування готель не здатний досягти своїх основних цілей. Світова практика розвитку різних готелів та готельних ланцюгів, як правило, свідчить, що отримання прибутку є результатом найвищої якості обслуговування. Дослідження показують, що визначальним фактором вибору клієнтом готелю ще раз є якість наданого йому обслуговування. Якщо нового гостя можна залучити вдалою рекламою або розкішним інтер'єром, то вдруге він прийде лише завдяки професійній роботі персоналу та високій якості обслуговування.

Список використаних джерел:

1. Вакуленко А. В., Гарафонова О. І., Гарбуз Н. А. Управління якістю: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2010. 551 с.
2. Офіційний сайт мережі готелей «Оптіма». URL: <https://optimahotels.com.ua>.

Отримано: 09.05.2024

Тетяна Марусей,
кандидат економічних наук, доцент
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

ДОСТУПНІСТЬ В СФЕРІ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ

На сьогодні організація доступності у сфері туризму і гостинності є важливим інструментом вирішення соціальних проблем, адже надається мотивація особам з інвалідністю до співпраці, можливість жити повноцінним та необмеженим життям. Зміна акцентів у трактуванні концепції інвалідності призводить до необхідності забезпечення комплексного підходу у створенні умов, які б сприяли реалізації прав осіб з інвалідністю на рівні з іншими громадянами країни. Доступність потрібна не лише людям з інвалідністю та іншим представникам так званих маломобільних груп населення. Інклюзивний, позбавлений бар'єрів простір є зручним та комфортним для всіх і кожного. Важливо, щоб до впровадження безбар'єрних практик у громадах були долучені не лише органи державної влади та місцевого самоврядування, але й представники бізнес-середовища. Інвестування в інклюзивні трансформації не повинні відбуватися примусово, а мають стати результатом свідомої позиції підприємців, що поєднує елементи соціальної відповідальності та економічної доцільності.

Поняття «маломобільні групи» часто плутають, вважаючи синонімом до поняття «люди з інвалідністю». Втім, це не зовсім так. Кожен з нас в певні періоди життя належить або може належати до таких людей, так як маломобільними в тій чи іншій мірі може вважатися від 30 до 50 відсотків українців. До маломобільних груп відносяться особи, які відчувають труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуг, сприйнятті необхідної інформації або при орієнтуванні у просторі. Це можуть бути люди літнього віку, особи з тимчасовими погіршеннями здоров'я (через травму чи хворобу), вагітні жінки, діти до 7 років, люди з нестандартними розмірами тіла та інші. Функціональні обмеження можуть бути пов'язані з фізичними особливостями людини (інвалідність, літній вік, нестандартні розміри тіла), або її тимчасовими станами (травма, стрес, вагітність). Робити маломобільними нас можуть невдало сконструйовані простори та приміщення. Наприклад, коли особам, які пересуваються на кріслі колісному, або дітям складно спілкуватися з фахівцями за високою реєстраційною стійкою. Або коли батьки не можуть спустити дитячий візочок сходами в багатоквартирному будинку через відсутність ліфту та пандусів. Важливим на шляху до створення безбар'єрного простору в Україні є облаштування об'єктів фізичного оточення та навколишнього середовища за принципами універсального дизайну, який враховує потреби всіх груп у суспільстві, у тому числі маломобільних [1].

Міжнародний досвід свідчить про те, що розбудова безбар'єрного простору – це нагальна вимога часу та потужна рушійна сила для розвитку країни. Адже безбар'єрність створює можливості для залучення до активного суспільного життя величезної кількості людей, чий потенціал раніше не використовувався повною мірою. В першу чергу це стосується маломобільних груп населення. Адже вони стикаються з бар'єрами більше за інших.

Люди з обмеженими можливостями мають ті самі мотиви подорожувати як і решта населення. Однак, хоча багато туристів можуть зазнати перешкод для участі в туризмі, встановлено, що ці бар'єри непропорційно впливають на людей з обмеженими можливостями. Люди з обмеженими можливостями некомфортно почувають себе в Україні через зіткнення з бар'єрами, з якими вони зустрічаються. Для успішного туризму ключовим фактором є наявність безпечного, зручного та економічного транспорту, та інших туристичних послуг. Інфраструктура, яка не може задовольнити потреби людей з інвалідністю, людей похилого віку, батьків з дітьми, виключає багато міст і регіонів з цього багатообіцяючого сегмента ринку. Так, через специфіку середовища, системи транспорту і послуг, люди з інвалідністю, які відчують труднощі з пересуванням або доступом до інформації, не можуть насолоджуватися свободою подорожей в тій же мірі, як інші громадяни. Найрозповсюдженіші бар'єри, які існують у сфері гостинності у закладах громадського харчування це високі бордюри, сходи, вузький прохід в дверях та між столами та необлаштовані вбиральні. У готелях найчастіші проблеми – відсутні пандуси, вузькі коридори, якими важко пересуватися на колісному кріслі. А також відсутня та необлаштована вбиральня чи ванна для потреб людей з інвалідністю.

Виклики для людей з обмеженими можливостями включають:

- некваліфікований професійний персонал, здатний інформувати та консультувати про проблеми доступу;
- відсутність доступних аеропортів;
- недоступність адаптованих та доступних готельних номерів, ресторанів, магазинів, туалетів та громадських місць;
- недоступні вулиці та транспортні послуги;
- недоступна інформація про доступні об'єкти, послуги, оренду обладнання та туристичні визначні пам'ятки.

14 квітня 2021 року Кабінетом міністрів України було схвалено «Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року». Стратегія розрахована до 2030 року і передбачає усунення бар'єрів у різних напрямках. Метою Стратегії є створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги нарівні з іншими [3].

Ратифікація Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю й затверджена у 2015 році Національна стратегія у сфері прав людини сприяла активізації в містах України програм адаптації міського середовища доступного для людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. З 1 квітня 2019 року набули чинності нові державні будівельні норми ДБН В.2.2-40:2018 «Будинки і споруди. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення» [2], в основу яких закладено концепцію універсального дизайну, тобто доступність для мало мобільних груп населення повинна забезпечуватися:

- фізичною можливістю і зручністю потрапляння та пересування об'єктом, прилеглою територією, отриманням послуг;
- фізичною безпекою при потрапленні на об'єкт та пересуванні в ньому, прилеглою територією, отриманням послуг;
- можливістю вільного отримання інформації про об'єкт та послуги, що надаються; вільної навігації (орієнтування) по об'єкту та прилеглою територією.

Отже, важливо щоб простір навколо був облаштований таким чином, щоб будь-якій людині було зручно і комфортно. В Україні, незважаючи на певні законодавчі зусилля влади щодо забезпечення архітектурної доступності і безбар'єрності простору для маломобільних груп населення, практична реалізація означеної проблеми є недостатньою і її вирішення вимагатиме значних ресурсів і зусиль усіх гілок влади на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях. Безбар'єрність створить можливості для залучення до активного суспільного життя різних людей, чий потенціал раніше не використовувався повною мірою.

Список використаних джерел:

1. Гостинність без бар'єрів. Довідник зі створення безбар'єрного середовища у закладах HoReCa. Київ, 2023. 180 с.
2. ДБН В.2.2-40:2018 «Будинки і споруди. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення». Видання офіційне. Чинний від 01.04.19. Київ: Мінрегіон. 2018. 64 с.
3. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: <https://kmu.gov.ua>.

Отримано: 24.04.2024

Ольга Олійник,
кандидат економічних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

МАРКЕТИНГ САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ В ПЕРІОД СЬОГОДЕННОСТІ

Ринок санаторно-курортних послуг є вагомим для соціально-економічного піднесення країни. Ринок санаторно-курортних послуг в Україні з початку ХХІ століття зберігає заперечливі тенденції щодо скорочення як кількості санаторно-курортних закладів, так і кількості споживачів, що зумовлено низкою ринкових та неринкових факторів. До факторів, що спонукають до спаду розвитку ринку санаторно-курортних послуг в Україні, слід віднести недостатнє маркетингове забезпечення діяльності санаторно-курортних закладів, в тому числі і недосконалу систему маркетингових комунікацій та просування послуг. В даному випадку виникає потреба у першочерговому залученню клієнтів, які придбають санаторно-курортні путівки за власні кошти, порівняно з тими, що отримують путівки через Пенсійний Фонд. Клієнт санаторію, який придбав путівку за власні кошти, є активним користувачем Інтернет і соціальних мереж. Тому необхідно запроваджувати цифрові технології просування в систему інтегрованих маркетингових комунікацій санаторіїв України, поширювати взаємодію санаторно-курортних закладів з ринковими посередниками (туристичні фірми, online-отельєри) з метою залучення клієнтів, які придбають путівки за власні кошти.

Всупереч зазначеного зменшення, наразі в Україні ринок санаторно-курортних послуг представлений широким спектром закладів, що обумовлено постійною потребою населення в санаторному лікуванні та оздоровленні. Високе значення санаторно-курортного оздоровлення обумовлене скороченням тривалості життя, високим рівнем захворюваності населення з причини несприятливих екологічних обставин, економічної нестабільності, військових дій на території країни та іншими несприятливими факторами. За даними ВОЗ середня тривалість життя в Україні становить 71,3 роки, що на 5-6 років менше за аналогічного показника в країнах Східної Європи, на 8-10 років менше, ніж в країнах Західної Європи, і на 12 років менше, ніж в країнах, які лідирують у світі за цим показником – серед них Японія, Сінгапур і Австралія, Швейцарія, Іспанія, Ісландія, де середня тривалість життя дорівнює 83 рокам [3]. Середня тривалість життя є відображенням показників захворюваності населення України. Найбільшу питому вагу (45,2%) мають хвороби органів дихання, рівень захворюваності з яких невпинно зростає. Відповідно ринок санаторно-курортних послуг поділяється на сегменти за діагнозом захворювань. Здійснюється санаторно-курортне лікування захворювань органів дихання, травлення, серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату, порушення обміну речовин, ендокринної системи; неврологічних захворювань тощо.

Природно-кліматичні умови в Україні сприяють піднесенню ринку санаторно-курортних послуг, водночас на них наявний сезонний попит. За напрямками оздоровлення населення та географічним розташуванням ринок санаторно-курортних послуг України представлений різноманітними закладами з різними формами власності та умовами проживання, харчування та лікування чи оздоровлення. Санаторно-курортні заклади України надають послуги з

врахуванням своїх спеціалізацій, які залежать від тих чи інших захворювань, а саме: органів дихання, системи кровообігу, сечостатевої системи, травми, отруєння, шкіри, ока, кістково-м'язової системи, органів травлення, вуха, нервової системи, ендокринної системи [4]. Поряд з цією послугою, санаторно-курортними закладами надаються супутні послуги, які взаємопов'язані і реалізуються паралельно з оздоровленням, тобто це послуги, які стосуються задоволення побутових потреб споживача, культурно-розважальні заходи та послуги з надання якісного дієтичного харчування. З метою розвитку діяльності санаторно-курортних закладів необхідно впроваджувати ефективну систему маркетингу, яка сприятиме підвищенню якості надання санаторно-курортних послуг. Дана система включає низку заходів: аналіз ринкових можливостей; дослідження ринку послуг; вивчення середовища; оцінку кон'юнктури ринку; оцінку рівня конкуренції; відбір цільового ринку санаторно-курортних послуг; сегментацію ринку і вибір цільового сегмента; позиціонування послуг на цільовому сегменті ринку; розробку стратегії маркетингу санаторно-курортних послуг; розробку тактики маркетингу; розробка комплексу маркетингових послуг; розробку асортиментної політики; цінової політики; розробку каналів розподілу послуг; стимулювання попиту на послуги, які надаються; організацію маркетингу послуг; розробку плану маркетингу; організацію служби маркетингу санаторно-курортної установи; організацію маркетингового контролю; проведення маркетингової ревізії й аудиту; забезпечення задоволення попиту на послуги.

Важливим фактором впливу на розвиток ринку санаторно-курортних послуг є ефективне фінансове забезпечення закладів на основі різноманітних джерел і форм залучення, розподілу і використання грошових коштів. Тому слід приділити увагу залученню клієнтів, які придбають санаторно-курортні путівки за власні кошти, порівняно з тими, що отримують путівки через Пенсійний Фонд в результаті чого виникла необхідність запроваджувати цифрові технології просування в систему інтегрованих маркетингових комунікацій санаторіїв України та формування цифрової (digital) стратегії просування з метою залучення клієнтів, які придбають путівки за власні кошти. Також доцільно поширювати взаємодію санаторно-курортних закладів з ринковими посередниками, що сприятиме більш активному залученню індивідуальних клієнтів. Ринок санаторно-курортних послуг України є потенційно привабливим, тому для його подальшого ефективного розвитку та максимального використання потенційних можливостей необхідним є системне впровадження цифрових технологій просування та розробка маркетингових цифрових стратегій.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>.
2. Про курорти: Закон України від 5 жовтня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 50. Ст. 435.
3. Вбиваємо себе. Чому українці живуть менше ніж європейці? Спецпроект. Новое время: веб-портал. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/zn/vbivajemo-sebe-chomuukrajintsi-zhivut-menshenizh-jevropejtsi-936450.html>.
4. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України в 2017 р.: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 109 с.
5. Реабілітація військовослужбовців з наслідками легкої черепно-мозкової травми в умовах санаторно-курортних і реабілітаційних закладів. Бабов К.Д. та інші. Одеса: ДУ «УкрНДІ МР та К МОЗ України». 2022. С. 22.

Отримано: 12.05.2024

Богдана Опря,
кандидат історичних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

АНАЛІЗ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ: ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Туризм є ключовою складовою сучасного глобального розвитку, що впливає на соціоекономічні аспекти країн та регіонів. Одним із важливих елементів туристичної індустрії є туристичні маршрути, які визначають напрямок подорожей, відкривають культурні та природні багатства, а також сприяють економічному зростанню відповідних територій. Проте в умовах світу, що постійно змінюється та зростаючої конкуренції у сфері туризму, аналіз та оптимізація туристичних маршрутів стають надзвичайно актуальним завданням. Ця стаття присвячена дослідженню поточного стану туристичних маршрутів, їх аналізу та можливостям їх оптимізації для забезпечення їх відновлення та подальшого розвитку.

Для досягнення цієї мети, в статті розглянемо найновіші наукові дослідження та практичні розробки в галузі туристичних маршрутів, включаючи методи аналізу популярності маршрутів, вивчення впливу туристичних потоків на природне та культурне середовище, а також використання інноваційних технологій для покращення управління маршрутами та залучення туристів. Також розглянемо можливості розвитку нових туристичних маршрутів з урахуванням сучасних тенденцій у споживанні туристичних послуг та побажань подорожуючих. Окрім того, будуть висвітлені проблеми, які виникають у процесі організації та впровадження туристичних маршрутів, а також запропоновані практичні рекомендації щодо їх вирішення.

Російсько-українська війна 2022 року суттєво вплинула на формування туристичних маршрутів в Україні. Конфлікт призвів до змін у популярних туристичних напрямках та вплинув на безпеку туристичних маршрутів у прикордонних районах. Багато раніше популярних туристичних об'єктів на території України стали недоступними для туристів через загрозу військових дій та небезпеку для життя. Також було обмежено рух через кордон, що призвело до скорочення туристичних потоків.

Ця ситуація змусила туристичні компанії переглянути свої маршрути та пропозиції, шукати альтернативні напрямки та забезпечувати безпеку для своїх клієнтів. Внаслідок цього, більше уваги було приділено іншим регіонам, які не мали проблем з воєнним конфліктом, таким як північна Європа, країни Центральної та Східної Європи.

Військова агресія Росії суттєво вплинула на формування туристичних маршрутів, примусивши туристичну індустрію адаптуватися до нових умов і шукати нові можливості для приваблення клієнтів.

Російсько-українська війна, котра триває сильно вплинула на розвиток внутрішнього туризму в Україні. Конфлікт призвів до зміни туристичних пріоритетів, збільшення зацікавленості українців у відвідуванні українських дестинацій та пошуку альтернативних місць відпочинку в безпечних регіонах.

Українці стали активніше досліджувати свою країну, відвідувати історичні пам'ятки, заповідники, національні парки, міста з унікальною архітектурою та культурним спадком.

Також спостерігається збільшення попиту на місця відпочинку поблизу водойм, гірських курортів та еко-туристичних маршрутів. Люди обирають місця, де можуть насолодитися природою, провести активний відпочинок та відновити здоров'я.

У нашій статті розглянемо пропозиції «Discover» – це інноваційна туристична компанія, яка пропонує унікальні маршрути та вражаючі подорожі для своїх клієнтів. Дана компанія позиціонує себе на ринку як суб'єкт туристичної діяльності, що пропонує унікальні тури, лояльні ціни, перевірені та якісні тури.

Найцікавіші сучасні туристичні маршрути, які пропонує «Discover»:

Культурний іммерсивний тур: цей маршрут дозволяє мандрівникам заглибитися в культуру та традиції різних регіонів. Він включає відвідування музеїв, галерей, історичних пам'яток, а також участь у майстер-класах та традиційних святкуваннях.

Пригодницький еко-тур: цей маршрут призначений для любителів природи та активного відпочинку. Він включає в себе відвідування національних парків, гірських походів, каякінгу, сплавів по річках та зустрічі з місцевими жителями.

Кулінарний тур: цей маршрут дозволяє туристам насолодитися місцевою кухнею та культурою готування. Він включає відвідування місцевих ринків, кулінарних майстерень, дегустації страв та уроки приготування традиційних страв.

Історичний тур: цей маршрут призначений для любителів історії та архітектури. Він включає відвідування старовинних міст, замків, палаців, музеїв і археологічних пам'яток.

Відпочинковий тур: цей маршрут призначений для тих, хто шукає спокій та релаксацію. Він включає відвідування курортів, санаторіїв, спа-центрів та пляжів, а також заняття медитацією та йогою [1].

Ці туристичні маршрути надають можливість подорожувати не лише для відпочинку, а й для отримання нових знань, досвіду та емоційної насолоди, що робить їх особливо цікавими для сучасних мандрівників.

Зокрема, на сайті даної компанії на туристичній карті України позначено 2282 локації, котрі турист може відвідати, якщо у нього з'явиться бажання.

У категорії «цікаві місця» пропонуються наступні варіанти туристичних маршрутів: природні об'єкти; церкви, костели, монастирі; палаци, замки; визначні пам'ятки архітектури; музеї; курортні території; об'єкти національно-визвольного руху; центри етнотуризму; пам'ятники; розваги; закинуті місця; мурали; ферми; виноробні тощо [1].

Інша туристична компанія «Travels-Ukraine.com» пропонує великий перелік пропозицій туристичних маршрутів та позиціонує Україну, як країну з багатою історією, яка пов'язана з численними війнами, розбратами та революціями. Однак, на протязі історії, Україна завжди зберігала своє «Місце Сили» – території, де проживали наймужніші та найвідданіші люди, які готові були захищати свою землю та волю.

Серед варіантів туристичних маршрутів Україною пропонуються такі рубрики: водойми; гори та скелі; замки і фортеці; заповідники; зоопарки; каньйони і кратери; комплекси і розваги; музеї; пам'ятники та скульптури; парки та сади; печери; релігійні об'єкти; фонтани [2].

Туристична компанія «UA-TRAVELS» позиціонує себе як проєкт про подорожі і мандрівки Україною, внутрішній туризм і любов до країни. Рекомендації,

маршрути, корисна інформація – все, що допоможе відповісти на запитання «Куди поїхати в Україні?».

На сайті компанії пропонуються путівники – готові маршрути подорожей Україною від авторів UA-TRAVELS. До кожного путівника є чек-лист з коментарями на що звернути увагу у цьому місці і чому необхідно потрапити в інше, а також розклад роботи музею, посилання на сайт готелю та інше. Наприклад, пропонуються такі путівники: «Десять причин зробити довгу зупинку в Сколе», «Топ -3 причини обов'язково завітати до Рахова», «Що обов'язково треба зробити в Ворохті», «Арт-паломництво Тернопіллям», «Українська Бессарабія: шлях вина та смаку», «6 безлюдних місць у Львові» тощо [3].

Цікаву роботу здійснює компанія по популяризації та розвитку туристичних маршрутів «Greenways. Ukraine», а саме: планування мереж туристичних шляхів, облаштування екостежок, маркування і знакування туристичних маршрутів, оцифрування і промоція туристичних маршрутів, віртуальні тури панорами 360, навчання, тренінги, менторство.

Реалізуючи проекти, компанія обов'язково розглядає їх в контексті розвитку туристичної інфраструктури загалом, проводить інвентаризацію і картування, формує туристичні продукти та пропонує найоптимальніші туристичні маршрути України. Багатолітній досвід роботи в туризмі та сфері гостинності, а також міжнародне партнерство і вивчення закордонного досвіду допомагають втілювати їх сучасним та інноваційним способом. Приклади реалізованих проєктів представлені на сайті «Greenways. Ukraine»: «Львівське Опілля», «Поворскля, Опішня», «Карпати, Явірник», «Геостежка в Кам'янці - Поїдльському», «Парк темного неба на Закарпатті» та багато інших [4].

Незважаючи на війну між Росією та Україною, внутрішній туризм в Україні продовжує розвиватися та функціонувати. Це свідчить про стійкість галузі та зацікавленість місцевого населення у подорожах в межах країни.

Навіть у складний час війни, Україна залишається привабливою для туристів завдяки своїй багатогранній культурі, історії, природним ресурсам та гостинним місцевим жителям. У зв'язку з обмеженнями на міжнародний туризм через війну та глобальну пандемію, українці все більше обирають відпочинок в межах власної країни. Це призводить до зростання популярності внутрішніх туристичних напрямків та розвитку внутрішнього туризму.

Збільшення попиту на внутрішні туристичні послуги стимулює розвиток місцевого господарства та підприємництва, зокрема готельно-ресторанного бізнесу, транспортних послуг, майданчиків для відпочинку та розваг. Функціонування туристичної галузі сприяє розквіту місцевих економік, оскільки туристи витрачають кошти на проживання, харчування, розваги та подарунки, що сприяє підтримці місцевих підприємств та створенню нових робочих місць.

Отже, незважаючи на виклики, які з'явилися перед українцями у зв'язку з війною, внутрішній туризм та розробка нових туристичних маршрутів в Україні продовжує розвиватися, відіграючи важливу роль у підтримці місцевих економік та підвищенні якості життя місцевого населення.

Список використаних джерел:

1. Discover Ukraine. URL: <https://discover.ua/locations>.
2. Travels-Ukraine.com. URL: <https://travels-ukraine.com/category/marshruti/>.
3. UA-TRAVELS. URL: <https://ua-travels.in.ua/category/routes/page/2/>.
4. Greenways. Ukraine. URL: <https://greenways.com.ua/#>.

Отримано: 25.04.2024

Ігор Смирнов,
доктор географічних наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Ольга Любіцева,
доктор географічних наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Діана Гринюк,
кандидат географічних наук,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ ФАСАД М. КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО ТА ЙОГО ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦАЛ

Унікальною рисою туристичних ресурсів древнього міста Кам'янця-Подільського є т.зв. «Католицький мур», що зведений за середньовіччя і складається з оборонних та сакральних споруд XVI-XVIII ст. Ці споруди (башти, бастіони, брами, католицькі костели, собори, монастирі та їхні дзвіниці, бувший мусульманський мінарет з фігурою Матері Божої) сформували західний фасад Старого міста, який зустрічав подорожніх, що в'їжджали до міста через Замковий міст. Оборонні та сакральні споруди були, власне, маркером державної належності міста або території, тому що кожна держава мала, особливо за середньовіччя, свою панівну релігію, відповідно і будувала відповідні оборонно-сакральні об'єкти. Таке твердження повністю витримується, приміром, щодо сакральних об'єктів Київського Подолу, оскільки за польської влади (у першій половині XVII ст.) там ще існували католицькі орденські монастирі-кляштори (домініканський, бернардинський, єзуїтський, францисканський) та Латинський костел, але усі вони зникли за Хмельниччини і більше не відновлювалися. В результаті домінуючим стилем церковного будівництва Києво-Подолу стало і залишається нині українське (мазепинське або козацьке) бароко [1].

Для порівняння у м.Кам'янці-Подільському, який у середньовіччі (XIV-XVIII ст.) знаходився під владою Речі Посполитої, офіційною релігією якої було римсько-католицьке християнство, домінантними спорудами Старого міста і нині залишаються католицькі собори, костели, монастирі з дзвіницями [2, 25]. Вони і створили «католицький мур», який став своєрідною візитною карткою міста і його католицьким «фасадом», якщо в'їжджати до нього з західного напрямку через Замковий міст (з Кракова, Варшави, Львова), що складався із зведених над глибоким каньйоном р. Смотрич ланцюжку католицьких монастирів та костелів: монастиря дів-домініканок (на цьому місті зараз Вірменський бастіон), Францисканського, Тринітарського, Єзуїтського, Кафедрального Петропавлівського (з дзвіницею оборонного типу – той, до якого прибудований мусульманський мінарет, що існує і нині), Кармелітського костелів, палацу Потоцьких (куди був перенесений з попереднього місця кляштор домініканок) – на цьому місці зараз Турецький бастіон. Крім того, до сакральньо-оборонних домінант Старого міста відносяться Домініканський

монастир з костелом і дзвіницею; дзвіниця оборонного типу Вірменського костелу (або церкви, останню було зруйновано у 1930-ті рр.); нарешті, вежа будівлі самого міського магістрату м. Кам'янця-Подільського, якому було надане Магдебурзьке право ще у XV ст. На спорудах «Католицького муру» залишились до нашого часу написи латинською мовою, прочитавши які, можна взяти багато цікавого і повідомити про це туристів. Але написи починаються ще з башт Старого замку [3, с.52]. Так, у зовнішню стіну Нової східної башти вмонтована пам'ятна дошка з написом латиною, що залишив королівський архітектор Іов Претфес, котрий у XVI ст. перебудував та посилив старі башти та мури замку у 1544 р. Це унікальний випадок, коли архітектор за середньовіччя залишив свій «автограф»: 1544. DEVS TIBI SOLI GLORIA IOB PRAETFEVES ARCHITECTOR (Боже, тобі одному слава. Архітектор Іов Претфес). Ще одна башта на котрій зберігся латинський напис має назву Рожанка, побудована на початку XVI ст. коштом єпископа Креслава. Напис, розташований під вікном башти, зроблений готичним шрифтом: TURRIS KRESLAI EPI VLADISLAVENSSIS HVIVS CASTRI FUNDATORIS IMENSIS EST FINITA 1505 (Башта Креслава, єпископа Владиславського, цього укріплення засновника, на його кошти закінчена 1505 р.).

Латинські написи продовжуються в оборонних та сакральних спорудах Католицького муру Старого міста. Так, укріплення Високого ронделя (нині Вірменський бастион) мали плиту з написом (у перекладі): «За правління Найсвітлішого і Наймогутнішого Августа III, короля польського, князя Великого князівства Литовського, спадкоємного електора Саксонії Найясніший пан Юзеф на Потоку Потоцький, воєвода Познанський, головний полководець військ, староста лежайський і снятинський це укріплення наказав збудувати за участю полковника і військового архітектора Християна Дальке. Року Божого 1766». Ця плита пізніше була вмонтована в стіну монастирської галереї Домініканського монастиря, отже у місті виникла цікава практика порятунку меморіальних плит, знаходячи їм нове місцеперебування [3, с.26]. Напроти Вірменського бастиону знаходиться Тринітарський костел (друга половина XVIII ст.), у якому тепер знаходиться греко-католицька церква св. Йосафата. Костел збудували монахи католицького ордену тринітарів, метою яких був викуп невільників із татарської та турецької, тобто мусульманської, неволі. На фронтоні костелу стоїть статуя Ісуса Христа, обабіч якої знаходяться фігури невільників зі зв'язаними руками. В ліпному оздобленні інтер'єру можна бачити зображення кайданів. І фігури невільників, і кайдани нагадують про мету ордену тринітарів – викуп людей із неволі. Девіз тринітарів: GLORIA TIBI TRINITAS ET CAPTIVIS LIBERTAS (Слава тобі, Трійце, а невільникам – воля). На захід від Тринітарського костелу знаходиться колишній Францисканський костел Діви Марії (тепер православна церква Успіння Богородиці). На її східному фасаді над входом вміщена плита з латинським написом: OMNIBUS IN OMNIBUS (Всім для всіх). На стіні Францисканського костелу донедавна зберігався герб цього ордену: дві схрещені руки (одна оголена – Ісуса Христа, друга у рукаві – св. Франциска) з написом під ним: PAX ET BONUM (Мир і добро).

Найпотужнішою спорудою «Католицького фасаду» середньовічного Кам'янця-Подільського був і нині є Кафедральний костел св. Апостолів Петра і Павла з дзвіницею оборонного типу (XVI-XVIII ст.), де зберіглося багато латинських написів. Згадаємо тільки деякі з них. Так, коли увійти у двір костелу

з боку Польського ринку через Триумфальну браму, споруджену в кінці XVIII ст. у стилі пізнього бароко на честь польського короля Станіслава Августа Понятовського, котрий у 1781 р. відвідав Кам'янець (архітектор Ян Вітт), то на фризі східного фасаду брами можна і нині побачити напис HAC INTRABAT STANISLAUS AUGUSTUS REX DIE XI 9 – BRIS 1781 ANNO (Тут входив король Станіслав Август 11 листопада 1781 року). А у західній частині двору костелу знаходиться хвіртка або брамка св. Яцека, яка веде на вул. Ковальську. Вона споруджена на згадку про монаха-домінікана св.Яцека (Гіацинта Одровонжа), котрий у XIII ст. пропагував католицьку віру на теренах Руси – України. На брамці є напис польською мовою «Furta Swietego Jaseka» і латинський девіз AVORUM RESPICE MORES (Предків шануйте звичаї) [3, с. 13].

На подвір'ї костелу знаходяться пам'ятники, на яких теж є латинські інскрипції. Перший – пам'ятник папі римському Павлу Івану II, авторкою якого є польська скульпторка М. Карват. На п'єдесталі пам'ятника вміщено девіз святійшого отця: TOTUS TUUS (Я весь Твій). Так папа звертався до кожної людини незалежно від її раси, національності, віросповідання: «я весь твій, я молюся за тебе, я бажаю тобі добра і щастя». Другий – пам'ятник Юрію Володичевському, герою оборони Кам'янця від турків у XVII ст., що має вигляд кам'яного дерева зі зрубаними гілками. На його стовбурі вміщено кам'яну плиту у вигляді розгорнутої книги. На сторінках книги вирізблені написи польською та латинською мовами. Ліворуч у польському тексті Володичевський названий Гектором Кам'янецьким, а на правій сторінці кам'яної книги викарбовані два написи: вгорі –польською мовою «Zycie to szereg poswiecen» (Життя це низка жертв), внизу – латинською RESURGAM (Воскресну). Біля підніжжя пам'ятника Володичевському на постаменті знаходиться кам'яне гарматне ядро з написом: MAGNA RES LIBERTAS (Велика річ свобода). Здобуття турками Кам'янця, цього форпосту християнства на південно-східних кордонах тогочасної Польщі, стало шоком для всієї Європи і великим святом для Османської імперії (в Стамбулі було оголошено свято на три дні, а польський король Ян Казимир зрікся корони). Невідомий поет того часу у своєму вірші сумував [3, с. 12]:

*Поділля ревно вздыхає, Україна тяжко ридає
О тім Кам'янці давнім, що був на весь світ славним.
Тепер в тобі зростають турки с татари,
Де ж твоя слава, Кам'янче старий?*

Ліворуч від головного входу костелу здійсмається мусульманський мінарет – слід турецької окупації міста. Здобувши Кам'янець у 1673 р., турки перетворили костел на мечеть, а до його західного фасаду прибудували мінарет. Після виходу турків з міста у 1699 р. мінарет не був зруйнований, натомість на його вершечку була встановлена спочатку дерев'яна фігура Діви Марії, а в 1756 р. стараннями кам'янецького єпископа М.Дембовського замість дерев'яної статуї була поставлена мідна. Діва Марія стоїть на півмісяці, півмісяць на кулі – символі вічності, а навколо кулі обвився змії. Встановлення фігури Діви Марії на мінареті за кам'янецькими традиціями відбулося під гарматні сальви у фортеці, місто було прикрашене ілюмінацією. На честь цієї події в стіну мінарету вмонтована плита з латинським написом (у перекладі «Діви Марії Богородиці Непорочній, покровительці міста цю статую своїм коштом і за допомогою своєї пастви

Миколай герба «Єліта» Дембовський, єпископ Кам'янець-Подільський, настоятель Меховський, кавалер ордену Білого Орла поставив у Рік Спасіння 1756»). Католицький фасад середньовічного Кам'янця-Подільського продовжували Єзуїтський та Кармелітський костели, які розміщувались на північ від Кафедрального костелу св. Петра і Павла. Вони не збереглися до нашого часу, але згадка про них живе в давніх назвах теперішньої вул.Татарської. Католицький мур далі включає Турецький бастіон, на якому написів немає, зате вони є на його сусідові – Кушнірській башті, або башті Стефана Баторія. Мармурова плита з латинським написом збереглася на її південному фасаді – це унікальний зразок автографів двох польських королів, аналогу якого немає і в самій Польщі: A.D. 1585 PER STEPH. BATORY R.P. CONDITVM STANISLAO AVGVSTO REGNANTE POLONIS RESTAVRATVM ET ACTVM A.D. 1785 (Року Божого 1585 збудована Стефаном Баторієм, королем польським, відреставрована і збільшена Станіславом Августом, королем польським 1785 р.) [3, 6].

Отже, «Католицький фасад» середньовічного Кам'янця-Подільського складався з низки оборонних та оборонно-сакральних споруд, які були зведені на стрімких схилах каньйону місцевої річки Смотрич – притоки Дністра, і зустрічали гостей при в'їзді до нього через Замковий міст. Для Речі Посполитої XVI-XVIII ст., під владою якої тоді знаходилося українське Поділля і саме м. Кам'янець-Подільський, це була гарна пропаганда на користь польської влади і римсько-католицької церкви. Для розвитку сучасного українського туризму Католицький фасад (або Мур) є унікальною збіркою об'єктів середньовічного фортечно-сакрального будівництва, які у більшості досить непогано збереглися, та до цього ще мають пояснення у вигляді історичних таблиць з написами латинською мовою. А це, своєю чергою, вимагає від місцевих фахівців туризму вміння прочитати та перекласти туристам під час екскурсій ці написи, отже, знання латини, хоча б приблизно. Але туризмологам в українських вишах латину не викладають, навіть факультативно. Є над чим подумати... Тим часом латинські написи на мурах старого Кам'янця можна використати для диверсифікації туристичного бізнесу в місті, створивши Центр вивчення латинської мови для початківців (з видачею сертифікатів), практичні заняття в якому можна було б проводити біля написів латиною на кам'янецьких середньовічних пам'ятках.

Список використаних джерел:

1. Смирнов І. Г., Любіцева О. О., Гринюк Д. Ю. Києво-Поділ як осередок української середньовічної сакральної архітектури: невикористаний туристичний потенціал. *Актуальні проблеми освіти і науки в умовах війни: матеріали Першої наук.-практ. онлайн-конф. з міжн. участю*/ за заг. ред. С. Табачнікова, НАН ВО України. Київ: ДП «Експрес-об'ява», 2023. С. 147-163.
2. Пلامеницька О. Сакральна архітектура Кам'янця на Поділлі. Кам.-Поділ.: АБЕТКА, 2005. 388 с.
3. Осетрова Г. О. Латинські написи в пам'ятках архітектури Кам'янця. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2014. 54 с.

Отримано: 04.05.2024

Олена Стрижак,
кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний економічний університет
імені С. Кузнеця, м. Харків, Україна
Альона Собакарь,
здобувачка вищої освіти,
Харківський національний економічний університет
імені С. Кузнеця, м. Харків, Україна

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА РЕСТОРАННУ ГАЛУЗЬ

Пандемія, спричинена поширенням COVID-19, що розпочалась з грудня 2019 р., з надзвичайною швидкістю охопила весь світ та спровокувала незворотні політичні, економічні, соціальні наслідки, викликала глобальні зміни в світовій економіці, повну зупинку діяльності як окремих підприємств так і цілих галузей бізнесу, цьому сприяло значне поширення захворювання, нездатність систем охорони здоров'я багатьох країн швидко відреагувати на загрозу.

Світ і раніше переживав спалахи різноманітних захворювань, проте саме пандемія COVID-19 здійснила безпрецедентний вплив на всі аспекти суспільства. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) оголосила глобальну пандемію, і станом на липень 2020 року було зафіксовано приблизно 12 мільйонів випадків і кількість смертей досягла позначки 549 533 в 195 країнах,

Індустрія туризму та гостинності після десятків років безпрецедентного зростання, становлення як третьої за величиною експортною галуззю світової економіки, що забезпечує засобами для існування мільйонів людей, суттєво постраждала від пандемії COVID-19, через обмеження можливостей до подорожей на всіх континентах.

Заходи самопрофілактики, такі як соціальне дистанціювання, масковий режим, використання рукавичок та дезінфекція рук, призвели до швидкого та масштабного закриття закладів харчування та розміщення, й відповідно ізоляції в багатьох містах і країнах, що зрештою мало руйнівний вплив на індустрію галузь.

Ресторанна галузь є однією з найбільш постраждалих сфер економіки в період пандемії, оскільки такі заходи, як заборона на масові скупчення людей, обмеження в роботі чи навіть закриття закладів громадського харчування були запроваджені в першу чергу з метою зменшення поширення вірусу COVID-19.

Однак завдяки своєчасним щепленням та заходам щодо припинення поширення хвороби суспільство повернулося до «довірусного» життя, але в умовах появи нового «виду» коронавірусу ресторанна галузь вже не може працювати у допандемічному режимі. COVID-19 суттєво змінив стандарти життя та організації бізнесу в ресторанній сфері, створивши «нову нормальність», яка змушує змінювати економічну та соціальну поведінку споживачів, зростає тенденція до уникання відвідувань закладів громадського харчування, які передбачають фізичний контакт з людьми.

До початку пандемії COVID-19 експерти ринку ресторанних послуг оцінювали розмір ринку приблизно в 1,15 мільярда доларів. Водночас загальна кількість закладів харчування у країні оцінювалась у 15–16 тис. закладів.

Проаналізувавши статистичні дані, можна зробити висновок, що після кризи у 2020 році, починаючи з 2-го кварталу 2021 року, обсяг послуг, які надавалися закладами харчування населенню, демонструє певне зростання, що представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл обсягу за кварталами реалізованих послуг за видами економічної діяльності у 2020-2021 рр. в Україні, у млн грн.*

Вид послуг	2020 рік				2021 рік			
	1	2	3	4	1	2	3	4
Діяльність із забезпечення стравами та напоями, у тому числі:	3651,2	1826,9	3571,7	3761,4	4044,81	4934,9	5874,9	5802,4
Діяльність ресторанів, надання послуг мобільного харчування	2636,3	1466,9	2805,1	2696,1	2655,27	3240,9	4185,0	3924,0
Постачання готових страв	942,0	335,5	685,5	1008,7	1338,58	1620,5	1598,1	1799,8
Обслуговування напоями	73,0	24,4	81,1	56,6	50,96	73,5	91,8	78,6

Узагальнено на основі: [1]

Цікавим також є географічний розподіл, за даними компанії CID Consulting Group [2], у 2020 році такі міста, як Київ (28,7%) та Одеса (15,3%) сумарно зосередили 44% усіх закладів харчування.

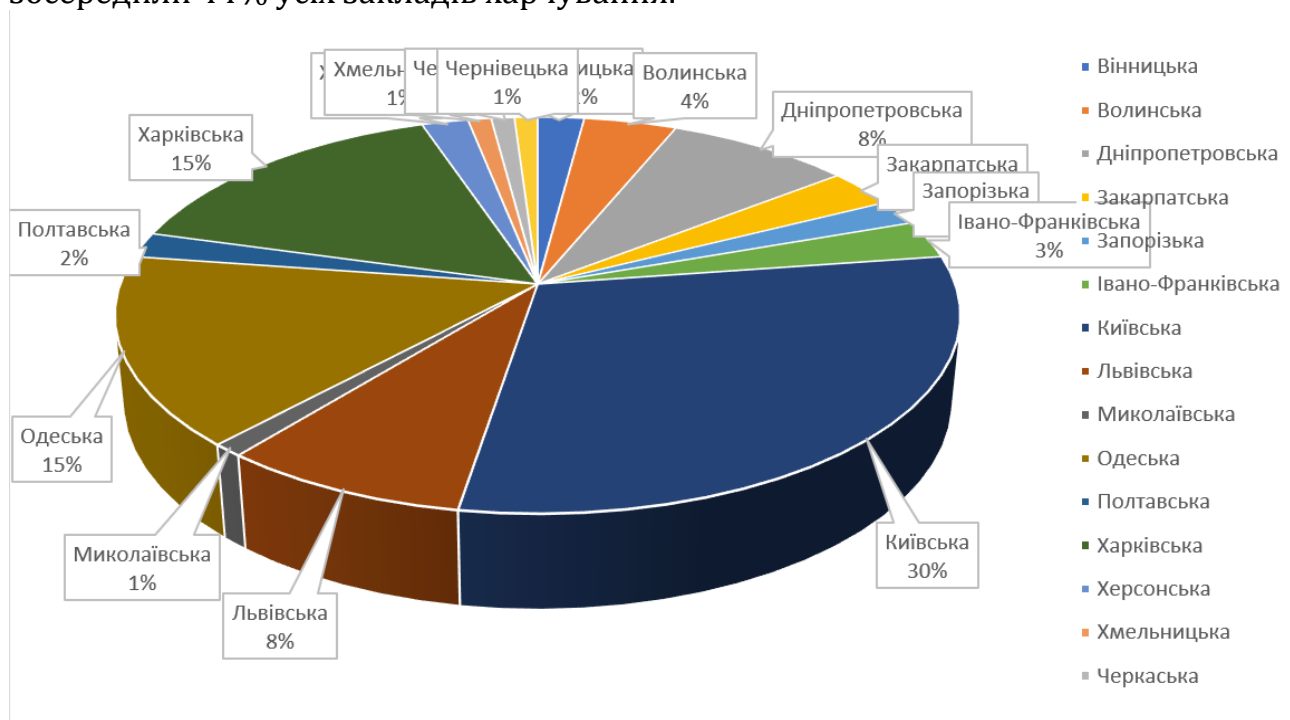

Рис. 1. Структура розподілу кількості закладів громадського харчування

Таким чином, оціночна структура розподілу кількості кафе, барів, ресторанів та закладів харчування з усіма формами обслуговування за територіальними одиницями України (без урахування Донецької та Луганської областей) на кінець 2020 року представлена на рисунку 1. На рисунку згруповані шість областей України з часткою менше 1% від кількості закладів, а саме Житомирська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Тернопільська та Чернігівська, на які разом припадає приблизно 4,4% усіх закладів в Україні.

У 2021 році ситуація в ресторанному бізнесі не лише в Україні, а й у світі не досягла докоронавірусних показників (кількість закладів харчування в Україні наприкінці 2021 року була значно меншою, ніж у 2019 році). Передбачалося, що відновлення ресторанного бізнесу України після пандемічних обмежень займе більше року [3]. Проте, з початком повномасштабного вторгнення в Україну близько 7000 закладів харчування припинило свою роботу, а відкрилося не більше 2000 нових закладів. Ці цифри надають ресторанны консалтингові компанії, оскільки актуальна статистика від держави відсутня [2].

Слід зазначити, що значна частина закладів харчування не змогли пристосуватися до нових умов та припинили свою діяльність. Проте, підприємства, яким вдалось адаптувати бізнес-процеси до карантинних обмежень, втрималися на ринку ресторанних послуг.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Ресторанны консалтинг. URL: <https://restaurant-consulting.com.ua/uk/category/statti-ta-analitika>.
3. Балацька Н. Ю. Ресторанны бізнес в умовах пандемії коронавірусу: проблеми та напрями трансформації моделей розвитку. *Економіка та управління підприємствами*. 2020. Вип. 42. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/42_2020_ukr/22.pdf.

Отримано: 09.05.2024

Олександр Теплюк,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ПАЛАЦОВО-ЗАМКОВИХ КОМПЛЕКСІВ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

Хмельниччина, що розташована на заході України, відома своєю різноманітною культурно-історичною спадщиною та природною красою, що робить її привабливим напрямком для туристів. Цей регіон відзначається багатою історією, унікальною архітектурою, традиціями та культурою, які привертають палких шанувальників історії та любителів відкривати нові форми туризму.

Значна кількість палацово-замкових комплексів, старовинних міст, церков та монастирів створюють особливу атмосферу минулого, яка зачаровує гостей з перших митей їх перебування на цих землях. Водночас, Хмельниччина славиться своєю величезною кількістю природних заповідників, лісів, річок та озер, які надають чудові можливості для активного відпочинку на природі.

Туристична привабливість території – це властивість території приваблювати туристів та задовольняти їх потреби. Найвагомішими чинниками, які визначають привабливість території для туристів, є наявність на ній туристичних ресурсів та туристичної інфраструктури [2].

Туристична привабливість Хмельниччини полягає не лише в її історичних та культурних скарбах, але й у теплому гостинному прийомі, розвиненій інфраструктурі та можливостях для різноманітних видів відпочинку. Туристи можуть насолодитися місцевими стравами, відвідати різноманітні фестивалі та заходи, екскурсії по історичних місцях та природних парках, а також занурюватись в аутентичну культуру регіону.

У цій статті ми розглянемо ближче туристичний потенціал Хмельниччини, вивчимо її основні палацові та замкові пам'ятки, визначивши привабливість цього регіону, як для українців, так і для іноземних туристів.

Знайомство з палацово-замковими комплексами розпочнемо з Шепетівського району. Тут, у місті Старокостянтинів зберігся замок князів Острозьких. Це резиденція князів Острозьких, збудована на мисоподібній ділянці при злитті річок Случі та Ікопоті як органічна частина міської інфраструктури Старокостянтинова в останній чверті XVI століття. Унікальність замку в Старокостянтиніві полягає передусім у тому, що закладено і побудовано його було разом з усім містом в цілому. Тож місто Старокостянтинів є ровесником замку Острозьких [5].

В Хмельницькому районі Хмельницької області серед пам'яток палацово-замкового туризму слід виділити: історико-культурний заповідник Меджибіж, Летичівський замково-монастирський комплекс, Сутківецький замок та Сатанівський замок [3].

Історико-культурний заповідник Меджибіж – це замковий ансамбль XIV – XVI століття, який знаходиться у селищі Меджибіж колишнього Летичівського району. У 2001 році на базі комплексу пам'яток фортеці було створено

заповідник. У відреставрованих залах представлена експозиція, що висвітлює теми з історії, етнографії, ікономалярства. У 2008 році в каретному корпусі замку було відкрито Музей Голодомору, який створений художником та скульптором Миколою Мазуром. В самому Летичеві туристів увагу туристів може привернути Летичівський замково-монастирський комплекс. До наших днів збереглися замкові стіни по всьому периметру та одна башта, залишки якої можна спостерігати, прямуючи трасою Вінниця – Хмельницький. Відпочатку велике прямокутне подвір'я оточували високі кам'яні стіни з амбразурами, чотирма круглими по кутах та чотирикутною в'їздною вежами. У 1606 році кам'янецький єпископ католицької церкви Павло Волицький побудував на території замку домініканський монастир. Зараз на території комплексу є діючий санктуарій Летичівської Божої Матері [3].

Від Сутківецькому замку з у селі Сутківці колишнього Ярмолинецького району на Хмельниччині залишились тільки руїни, але і вони зможуть привернути увагу невибагливого туриста. Цей замок був зведений у першій половині XV ст. за сприяння тогочасного дворянина Федора Сутківецького і знаходився на березі річки Ушиця, на подовженому пологому мисі, що відокремлений від височини долиною струмка. Донині замок зберігся лише фрагментарно, зокрема, залишки східної вежі. Однак, колишня оборонна споруда відноситься до типу ранніх регулярних замків і належить до пам'яток архітектури національного значення [4].

Сатанівський замок – фортифікаційна споруда в селищі міського типу Сатанів колишнього Городоцького району. Розташований у північній частині селища, на високому пагорбі біля річки Збруч. Вся площа замку займала приблизно 1,5 га. На всіх рогах п'ятикутника були башти, а між баштами – мури. На сьогодні збереглася східна башта та рештки двох башт, розташованих безпосередньо над Збручем. Дві башти з боку містечка зруйновано [5]. В Кам'янець-Подільському районі туристам слід оглянути візитівку всієї Хмельниччини – Кам'янець-Подільську фортецю, а також Жванецький замок.

Кам'янець-Подільська фортеця, яка знаходиться у місті Кам'янці-Подільському, відома з XIV століття як частина оборонної системи міста Кам'янець, колишньої столиці Подільського князівства XIV-XV сторіччя, Подільського воеводства XV-XVIII сторіччя, а далі Подільської губернії (1793-1924 рр). Є складовою частиною Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець», що належить до «Семи чудес України» [4].

Менш відомою пам'яткою Кам'янець-Подільського району є Жванецький замок, який було споруджено у XV столітті, неодноразово перебудовано у XVI-XVII століттях. Значно зруйнований протягом XX століття. Розташований на березі річки Жванчик між Кам'янцем-Подільським і Хотиним у селі Жванець Кам'янець-Подільського району. Найкраще збережена північна п'ятигранна вежа. Її чотири сторони стоять на крутому схилі, п'ята – виходить на майданчик двору. На території замку є своя цікавинка – ДОТ так званої «Лінії Сталіна», системи вузлових оборонних споруд на кордоні СРСР (до 1939 року) [4].

Отже, розглянувши основні комплекси палацово-замкового туризму Хмельниччини можна зробити висновки, що їхня туристична привабливість володіє значним потенціалом для розвитку туризму завдяки своїй різноманітній культурно-історичній спадщині та природним ресурсам. Проте, для подальшого

збільшення привабливості регіону для туристів, необхідно звернути увагу на деякі аспекти. Важливо покращити інфраструктуру та сервіс для туристів, зокрема, розвинути готельну базу та ресторанно-готельні комплекси у непосредній близькості від пам'яток. Також важливо збільшити рекламну активність та використання цифрових технологій для просування туристичних маршрутів та подій у соціальних мережах. Організація екскурсій та подорожей, забезпечення доступності пам'яток для туристів з обмеженими можливостями, також є важливими аспектами для подальшого розвитку туризму в регіоні. Покращення системи збереження історичної спадщини, зокрема, проведення реставраційних робіт та збереження пам'яток архітектури, також є необхідним для збільшення привабливості регіону для культурного туризму. Включення місцевої громади у розвиток туризму, створення для них нових можливостей для розвитку підприємництва та культурного життя, також може сприяти підвищенню рівня задоволення від відвідування Хмельниччини. Всі ці заходи спрямовані на збільшення конкурентоспроможності регіону як туристичного напрямку та покращення якості туристичних послуг.

Список використаних джерел:

1. Баженова С. Е. Сучасний стан туристичної галузі в Хмельницькій області. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету*. 2013. С. 314-315.
2. Зелінська Г. В. Поняття туристичної привабливості території та чинники, які на неї впливають. *Матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. «Гостинність, сервіс, туризм: досвід, проблеми, інновації» (м. Київ, 14-15 квітня 2022 р.)*. К.: КНУКІМ, 2022. С. 113-115.
3. Ковтун І. Б., Юричина І. А., Актуальні виклики та перспективи розвитку туристичної галузі Хмельницької області. *Університетські наукові записки*. 2021, №3(81). С. 120-129.
4. Туристичні ресурси і розробка туру Хмельницькою областю. URL: <http://tourism-book.com/books/book-42/chapter-1448/>.
5. Хмельницька обласна військова адміністрація. Туризм. URL: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=1562.

Отримано: 10.05.2024

Андрій Хоптяр,
кандидат історичних наук,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

СВІТОВА ГОТЕЛЬНА ТА ТУРИСТИЧНА ІНДУСТРІЯ: ВИЗНАЧАЛЬНІ ТРЕНДИ У РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

У наш час світова готельна індустрія є одним із системотворчих гравців на світовому економічному ринку. У 2022-23 рр. туристичний сегмент продовжив бурхливе відновлення після руйнівної для галузі пандемії COVID-19, відзначивши зростання міжнародних туристичних прибуттів до 963 млн., що позитивно відбилосся і на показниках готельної індустрії. Станом 2023 р. у світі нараховується понад 187 тис. готелів та аналогічних підприємств, сумарна кількість номерів у яких перевищує 17,5 млн. Такий показник дозволяє готелям у всьому світі приймати понад 1,2 млрд. туристів на рік. Загальна вартість індустрії у 2022 р. перевищила 4,54 трлн. долларів, а обсяг ринку склав рекордні майже 899 млрд. долларів [1, 5, 6].

Світовий ринок готельних послуг на сучасному етапі розвитку є доволі мінливим середовищем, що формується під впливом численних факторів і чинників, найвизначнішими з яких є наслідки подолання пандемії COVID-19, автоматизація і роботизація процесів обслуговування, інтеграція інноваційних технологій, глобалізація, екологічні тренди тощо. Тому висвітлення проблем і перспектив розвитку готельного ринку у світовому вимірі є актуальним. Даний ринок потребує постійного моніторингу трендів (тенденцій чи напрямів розвитку) для формування релевантного аналізу сучасного стану і створення можливостей для прогнозування його майбутнього розвитку як в короткостроковій, так і в середньостроковій перспективі.

Дослідженням питання розвитку міжнародного ринку готельних послуг, аналізом статистичних даних, еволюцією готельної індустрії займаються багато вчених, серед них Михайличенко К.І., Шевченко Є.І., Гарбера О.Є., Посохов С.І. Зарубіжні науковці також також зробили внесок в аналіз функціонування ринку, ними є Дж. Уокер, Ед. Коен, К. Енертон-Томас, Тахірі А, Лекікі Б.

Аналізуючи все розмаїття напрямів розвитку індустрії, варто спочатку зупинитись на трендах, релевантних уже тривалий час. Так, протягом десятиліть головними гравцями ринку гостинності продовжують залишатись великі готельні корпорації. Близько 50 інтернаціональних готельних компаній займають понад 35% Світового готельного ринку. Серед лідерів за кількістю готельних номерів у світі є корпорації Marriott International (США) з 7349 готелів та 1,38 млн. номерів, Hilton Worldwide (США) з 6478 готелів та 1,019 млн. номерів, IHG Hotels & Resorts (Велика Британія) з 6028 готелів та 884 тис. номерів, Wyndham Hotels and Resorts (США) з 9280 готелів та 810 тис. номерів, Accor (Франція) з 5300 готелів та 778 тис. номерів. За останніх 10 років у топ-10 готельних корпорацій також увійшли «новачки», які активно поглинають менших гравців ринку: китайські Huazhu Hotels Group з 5953 готелів та 575,5 тис. номерів, BTG Homeinn hotel group 4450 готелів та 415 тис. номерів та індійська OYO з 20000 готелів та 450 тис. номерів. Саме великі корпорації сьогодні

диктують умови розвитку індустрії, однак вони й першими мають реагувати на зміну кон'юнктури трендів та потенційні великі і малі виклики [3, 9, 11].

Інший тривалий тренд – глобальна конкуренція готельної індустрії з ринком шерингу (винаймання частини житла з туристичною, бізнесовою чи іншою метою за межами місця проживання). Найбільший сервіс з туристичного шерингу Airbnb у 2022 р. налічував понад 150 млн. користувачів та 2,9 млн. орендодавців, а загальна кількість ночей, проведених клієнтами у таких помешканнях, перевищила 393 млн. Однак, як BlaBlacar та Uber не стали «вбивцями» ринку комерційних пасажирських перевезень і таксі, так і туристичний шеринг не став вироком для готельної індустрії, яка, в цілому, надає значно більший спектр послуг та забезпечує вищий рівень комфорту для клієнтів. Слід відзначити, що, вочевидь, конкуренція за вподобання туриста між цими сегментами буде лише зростати у майбутні роки [6].

Закриває перелік тривалих трендів глобальний запит на онлайн тревел агенції та соціальні мережі, який на сьогодні є основоположним фактором при виборі та бронюванні готелю клієнтом. Понад 80% бронювань у всьому світі здійснювалось через онлайн тревел агенції, такі як Booking.com, Hotels.com, Trip.com та ін. Найбільша онлайн агенція Booking.com (Нідерланди) за 2022 р. забезпечила понад 565 млн. бронювань у 226 країнах світу. Соціальні мережі ж у наш час є найефективнішою платформою для реклами та просування готельного продукту. У наш час важко знайти навіть окремо взятий успішний готель без штатного SMM¹-менеджера, чи відповідної служби, які забезпечують його рекламу у численних соціальних мережах – від Facebook та Twitter (X) до Instagram та TikTok. Великі готельні корпорації сьогодні мають SMM відділи, що часто налічують десятки і навіть сотні працівників. Винятковість та важливість соціальних мереж для готельної індустрії обумовлюється ще й тим, що велику долю контенту там створюють самі відвідувачі готелів. Таким чином, готелі з хорошим сервісом чи унікальними послугами можуть стати популярними завдяки відгукам вдячних клієнтів в соціальних мережах, не витрачаючи надмірних коштів на рекламу. Інша перевага соціальних мереж при комунікації готелів з клієнтами полягає в наявності чат-ботів, готових відповісти на найбільш популярні питання потенційного відвідувача в будь-який час доби, навіть за відсутності менеджера [4].

Переходимо до трендів, що закріпились у готельній індустрії в останні роки. Одним із найвизначніших стала цифровізація готельного середовища та безконтактна система надання послуг. Останнє, на нашу думку, є дуже важливим у світлі нещодавньої пандемії COVID-19, зумовленої вірусною інфекцією, яка передавалась, в тому числі, через контакт із зараженими поверхнями. В обслуговування готелів у всьому світі інтегруються безконтактні системи оплати, оповіщення про послуги та доступні номери, передачі ключів від номеру, користування туалетом, замовлення харчування та додаткових послуг тощо. Зокрема, усі вищезгадані дії та послуги можуть бути зосереджені в спеціальному додатку у смартфоні клієнта, який дає змогу безконтактно оплачувати послуги готелю, відчиняти і зачиняти номер, отримувати доступ до платних приміщень (наприклад, спортзалу) тощо. Частина готелів пішли іще далі і пропонують

¹ Social media marketing – маркетинг у соціальних мережах.

цифрові технології розпізнавання обличчя і голосу під час користування їхніми послугами, що також спрощує безконтактну комунікацію з клієнтами [6].

Іншим важливим трендом став запит на суміщення відпочинку і роботи. Цей світовий тренд також є особливо важливим і для України, яка живе в умовах повномасштабної російської агресії. З 24 лютого 2022 р. сотні українських компаній були вимушені релокуватись, повністю чи частково, подалі від районів активних бойових дій. Таким чином, в готелях центральних і західних регіонів України з'явилася численна група клієнтів, вимушених поєднувати проживання, відпочинок і роботу в стінах готелю. Закладам розміщення у пригоді в цей час стала велика кількість розеток, безкоштовний високошвидкісний Wi-Fi, Zoom-кімнати, які також можуть використовуватись як простори для проведення вебінарів, онлайн-лекцій тощо. Слід також зауважити, що в Україні такі клієнти часто переселялись у готелі цілими сім'ями, тож готелі почали розширяти спектр послуг для більш комфортного проживання разом з дітьми – від облаштування дитячих клубів до створення анімаційних служб [2; 6].

Глобальним трендом останніх років стала також оновлена концепція «eco-friendly» та «зелених» готелів. Світ швидко стає екологічно свідомішим, аж до того, що це починає впливати на вибір мандрівників щодо місця, де вони зупиняються. Так, зокрема, на онлайн сервісі з бронювання Booking.com останніми роками з'явився і постійно розширюється такий аспект, як ековідповідальність готелів. Готелі реагують на запит клієнтів, використовуючи сонячну енергію, зберігаючи воду, зменшуючи кількість пластику, встановлюючи датчики руху та додаючи в меню м'ясні альтернативи. Це те, чого зараз очікує більшість гостей, тому готельні компанії, передусім, міжнародного рівня, розширюють власні ініціативи щодо екологічного руху [6; 10].

Загалом, перелік визначних напрямів розвитку готельного ринку рухається у фарватері кількох десятків більших і менших трендів. Окрім вищезазначених, слід також згадати глобальні запити на персоналізацію клієнта, мультикультуралізм, «велнесс-туризм», «економіку вражень» та подальше впровадження цифрових технологій і штучного інтелекту в діяльність готелів. Усі вони формують багатогранний вектор руху готельної індустрії в майбутнє, але чи всі вони закріпляться межах ринку надовго, покаже час.

Таким чином, Світова готельна індустрія у 2022-2023 рр. продовжила розвиватись під впливом низки як довготривалих (лідерство великих готельних корпорацій, конкуренція з суміжними ринками, бурхливий ріст SMM-маркетингу) так і нещодавно сформованих трендів (оновлена «зелена» концепція готелів, формула «робота+відпочинок», безконтактне обслуговування). Подальший успішний розвиток ринку буде залежати від того, наскільки швидко готельна індустрія буде адаптуватись під мінливі запити цільової аудиторії та глобальні світові виклики в цілому.

Список використаних джерел:

1. Гарбера О. Є. Світове господарство і міжнародні економічні відносини. *Економічний часопис*. 2010. XXI (11 груд.). С. 37-41.
2. Косенко Ю. П. Готельна індустрія: тренди якісного сервісу у 2023 році. URL: <https://business.dia.gov.ua/cases/antikrizovi-risenna/gotelna-industria-trendi-akisnogo-servisu-u-2023-roci>.
3. Посохов І. С. Сучасний стан і структура європейського ринку готельних послуг. *Сучасні тенденції розвитку готельно-ресторанного бізнесу: міжнародний та національний досвід*: колективна монографія; за заг. ред. А. Ю. Парфіненка. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 77-79.

4. Despite challenges, OTA bookings continue to climb in Europe. URL: <https://www.phocuswright.com/Travel-Research/Research-pdates/2019/Despite-challenges-OTA-bookings-continuetoclimb-in-Europe>.
5. Explore Hotel Industry Statistics & Trends including Average Occupancy, Rates, Global Hotel Industry Trends & More. URL: <https://www.condorferries.co.uk/hotel-industry-statistics>.
6. Hotel industry trends to watch out for this year. URL: <https://www.siteminder.com/r/hotel-trends-hotel-hospitality-industry/#hotel-industry-trends>.
7. Nights spent at tourist accommodation establishments. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tour_occ_ninatr.
8. Public opinion on how to improve customer comfort levels in hotels after the coronavirus (COVID-19) pandemic worldwide as of May 2020. URL: <https://www.statista.com/statistics/1155082/coronavirus-hotelslevel-of-comfort-improvement/>.
9. Top 10 largest hotel groups of the world. URL: <https://www.tourism-review.com/top-10-worldlargest-hotel-groups-news1988>.
10. Top 30 mobile marketing stats for hotels. URL: <https://www.criton.com/news-hub/30-mobilemarketing-stats-for-hotels-in-2019/>.
11. Top publicly traded hotel companies by earnings. URL: <https://companiesmarketcap.com/hotels/most-profitable-hotel-companies/>.

Отримано: 29.04.2024

Андрій Чагайда,
кандидат технічних наук, доцент,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир, Україна
Михайло Бутик,
старший викладач,
Київський міжнародний університет, м. Київ, Україна

РОЛЬ ПРОЕКТУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ГОТЕЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ У СТІЙКОМУ РОЗВИТКУ СЕКТОРУ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

За останні 50 років біосфера зазнала радикальних змін і нинішня економічна модель, яка ґрунтується на використанні викопних ресурсів та орієнтована на зростанні за будь-яку ціну, ставить під загрозу не лише світову економіку, а і життя на нашій планеті. Тому ставлення споживачів послуг індустрії гостинності поступово еволюціонує від модного і приємного до екологічного та соціально свідомого.

Більше, ніж півстоліття тому, Лоуренс Дурелл (Lawrence Durell) зазначив, що знайомство з різними місцями є одним із головних людських інтересів, адже коли мандрівники повільно починають дізнаватися про Європу, куштуючи її вина, сири та пізнають особливості характеру різних країн, то приходиться усвідомлення, що визначальним елементом будь-якої культури є дух місця [1]. Орієнтований на споживача підхід у проектуванні закладів розміщення дозволяє глибше зрозуміти потреби усіх зацікавлених сторін і створити унікальні індивідуальні рішення з урахуванням особливостей кожного регіону. В наш час безпосереднє усвідомлення клієнтами екологічності об'єкта індустрії гостинності впливає на їх вибір, а отже готельні комплекси змушені вживати відповідних заходів для того, щоб залишитись в центрі уваги споживачів. При цьому необхідно враховувати, що підтримка готелем власного соціально відповідального іміджу вимагає значних фінансових витрат і не може одночасно вплинути на споживачів, а вимагає часу для усвідомлення і зростання екологічної свідомості клієнтів.

Екологічна (не)стійкість індустрії туризму обговорюється багато десятиліть. Ця дискусія породила численні емпіричні докази шкоди навколишньому середовищу, спричиненої людською діяльністю, пов'язаною з туризмом. Однак це підкріплюється також пасивною позицією: здебільшого прийняття індустрії туризму такою, як вона є, і нарікання на її негативні наслідки. Альтернативним, більш активним підходом є навмисне проектування для екологічної стійкості [2]. Індустрія гостинності, яка включає готелі, курорти, ресторани та інші заклади розміщення, відіграє значну роль у глобальних викидах вуглекислого газу через свою енергоємну діяльність і залежність від природних ресурсів. Різкий контраст між витратами на електроенергію в одному готельному номері та середньостатистичному житловому будинку підкреслює значне споживання енергії готельною індустрією. Деякі дослідження стверджують, що корпоративна соціальна відповідальність є важливою для пом'якшення проблем зміни клімату. Готелі співпрацюють з місцевими підприємствами, зміцнюючи здатність громади адаптуватися до зміни клімату та підтримуючи потребу в освітніх і навчальних програмах для кращого розуміння ризиків зміни клімату [3].

Збільшення споживання енергії в усьому світі, особливо в останні десятиліття, викликало занепокоєння через виснаження наявних енергетичних ресурсів. Досі основними джерелами опалення у світі є обладнання, що використовує викопне паливо, однак останніми роками їх частка постійно зменшується та відбувається заміна на більш екологічно чисті. З огляду на значно більший коефіцієнт корисної дії теплових насосів, порівняно з котлами, що працюють на викопному паливі, проектування і запровадження цих технологій в готельно-ресторанному бізнесі є не лише доцільною, а і необхідною дією.

Відновлювані джерела енергії можна інтегрувати з тепловими насосами, щоб покращити ці системи з точки зору споживання викопного палива та зменшення викидів парникових газів. Грунтові теплові насоси, що використовують як джерело тепла геотермальну енергію, можуть забезпечити опалення та охолодження приміщень чистим і стійким способом з мінімальними навантаженням на навколишнє середовище [4]. Разом з тим, опалювальна потужність і робочі характеристики системи теплового насоса швидко знижуються при різких змінах температури навколишнього середовища. Коли потреба користувачів в опаленні швидко зростає, що відповідає раптовому падінню зовнішньої температури навколишнього середовища взимку, потужність системи опалення не може задовольнити потреби житлового приміщення, що ускладнює управління температурою [5].

Тепловий комфорт у готельних комплексах є причиною значного споживання енергії. Проектування закладів індустрії гостинності з інтегрованими системами енергопостачання, що поєднують теплові насоси і відновлювані джерела енергії, дозволить значно знизити споживання електричної енергії та зменшити вуглецевий слід.

Список використаних джерел:

1. Durell L. *Spirit of Place: Letters and Essays on Travel*. Faber & Faber: London, 1969. 430 p.
2. Dolnicar S. Designing for more environmentally friendly tourism. *Annals of Tourism Research*. 2020. №84, 102933. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102933>.
3. Mota L., Leite E., Ghasemi V. Exploring the impact of climate change on lodging establishments: a systematic literature review. *Qual Quant*. 2024. <https://doi.org/10.1007/s11135-024-01834-9>.
4. Liu R., Salem M., Rungamornrat J., Al-Bahrani M. A comprehensive and updated review on the exergy analysis of ground source heat pumps. *Sustainable Energy Technologies and Assessments*. 2023. №55, 102906. <https://doi.org/10.1016/j.seta.2022.102906>.
5. Panigrahi B., Chang C. W., Hsieh W. C., Luo W. J. Heating and defrosting performance assessment of dual-source heat pump operational modes under various ambient conditions. *Journal of Building Engineering*. 2024. №89, 109359. <https://doi.org/10.1016/j.jobbe.2024.109359>.

Отримано: 10.05.2024

ЗМІСТ

Тематичний напрям 1. Інноваційні пріоритети сучасного економічного розвитку в умовах військової агресії

Биченков Олексій ЦИФРОВІ РІШЕННЯ ТА ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНОГО ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	4
Внукова Наталія ІННОВАЦІЙНІ ПРІОРИТЕТИ КЛАСТЕРНОГО ПРОЦЕСУ ВОЄННОГО СТАНУ	8
Воробйова Людмила ЗНАЧЕННЯ ІДЕЙ ФІЗИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ.....	10
Головатюк Василь УКРАЇНІ ПОТРІБНА НОВА НАУКОВО-ЦЕНТРИЧНА МОДЕЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	13
Данилова Ірина, Капінус Юлія ЩОДО ЗМІН СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У ПИТАННІ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ З ПОЧАТКУ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ З КРАЇНОЮ АГРЕСОРОМ.....	16
Данкеєва Оксана ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ MILITARY-TECH СТАРТАПІВ.....	18
Єременко Андрій ОЦІНЮВАННЯ НАЙДОРОЖЧИХ СВІТОВИХ БРЕНДІВ	21
Кушнір Оксана ЦИФРОВА БІЗНЕС-АНАЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ	23
Майдан В'ячеслав ВПЛИВ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЇ НА ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ.....	26
Матвейчук Людмила ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....	29
Мех Олег, Бублик Сергій, Бобровник Лариса АКТУАЛІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ НАУКОВОЇ ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	33
Мудрак Віталій ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ПОСЛУГ ЯК РУШІЙ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	36
Мушеник Ірина АНАЛІЗ РУЙНІВНОГО ВПЛИВУ ВОЄННИХ ДІЙ НА ТРАНСПОРТНУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ.....	39
Охримчук Ярослав ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	41
Удова Людмила БІОЕНЕРГЕТИКА: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ЗАМІЩЕННЯ ІМПОРТНИХ ЕНЕРГОНОСІЇВ В УКРАЇНІ	44
Шовкун Інна ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА: АКТИВНЕ ЗДІЙСНЕННЯ VS ДЕМОНТАЖ	47

Тематичний напрям 2.
**Сталий розвиток України та регіонів: соціальний, економічний,
еколого-технологічний та природно-ресурсний аспекти**

Strashynska Larysa, Strashynskiy Volodymyr PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE DAIRY INDUSTRY OF UKRAINE: INVESTMENT ASPECT	50
Бистряков Ігор, Клиновий Дмитро, Петровська Ірина КОНЦЕПЦІЯ РЕКОНСТРУКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПРИРОДНО- ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ У ПОВОЄННОМУ ПЕРІОДІ.....	52
Гордій Наталія, Свиненко В'ячеслав ІНВАЗИВНИЙ ВИД ПАВЛОВНІЯ ПОВСТИСТА (PAULOWNIA TOMENTOSA) В УМОВАХ МІСТА.....	56
Григорчук Інна ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ.....	59
Іваницька Ольга ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФЕРТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ У ЛАНЦЮГАХ ПОСТАЧАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН	62
Кириєнко Олександр ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ТВЕРДИМИ ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ	65
Клименко Катерина, Ухналь Наталія РЕКОМЕНДАЦІЇ ОЕСР ЩОДО ТРАНСФЕРТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ У ЛАНЦЮГАХ ПОСТАЧАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН	68
Ладонько Людмила, Барсук Поліна СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	71
Лиценко Михайло НЕФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	73
Любинський Олександр СТРАТЕГІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО МІСТА.....	75
Матуз Ольга, Сопурко Андрій ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АВІАЦІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	80
Молдаван Любов, Piemenowa Olena СПЕЦИФІКА МОДЕЛІ ІНДИКАТИВНОГО ОЦІНЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ФЕРМ НІМЕЧЧИНИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ SPECIFICS OF THE MODEL OF INDICATIVE ASSESSMENT OF SUSTAINABLE AGRICULTURE IN GERMANY: LESSONS FOR UKRAINE.....	83
Решетняк Богдан ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЗЕЛЕНОГО ЛАНЦЮГА ПОСТАЧАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	86
Савченко Вадим ПОТЕНЦІАЛ ФОНДОВОЇ БІРЖИ У ВІДБУДОВІ ТА РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ	89
Тютюнник Оксана СТАЛИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ ТА РЕГІОНІВ У КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....	91
Чернюк Ганна, Логінов Володимир РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В РАЙОНІ СМТ ЗАРІЧНЕ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	94

Шостак Інна ВПЛИВ ІНФЛЯЦІЇ НАВИЧОК НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ	97
Ящишина Ірина СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЄС: ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ	99

Тематичний напрям 3.
Збереження людського та трудового потенціалу України
в умовах національних та глобальних викликів

Agaciński Kajetan ANALYSIS OF PROFESSED VALUES IN TERMS OF THEIR IMPACT ON WORK USING GENERATION Z AS AN EXAMPLE	102
Андрейцева Ірина ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ	106
Антонюк Валентина ПРОБЛЕМИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЇХ ЕКОНОМІКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	109
Горбатюк Олександр МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	112
Зелена Марія УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ	114
Кавуненко Лідія МЕРЕЖЕВІ АКАДЕМІЧНІ СТРУКТУРИ ЯК ФАКТОР ІНТЕГРАЦІЇ У СВІТОВИЙ НАУКОВИЙ ПРОСТІР.....	117
Касперович Олександр ООНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	120
Кліменкова Віталія КАДРОВИЙ НАУКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ	123
Лаврук Оксана КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	126
Лисак Володимир РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ	128
Мазур Наталія, Лічев Олександр, Новак Даріуш ПОКОЛІННЯ Z НА РИНКУ ПРАЦІ – ПЕРЕВАГИ: БОЛГАРСЬКИЙ, ПОЛЬСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД.....	131
Новікова Ольга, Панькова Оксана ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ УМОВ ДЛЯ СТІЙКОГО СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОГО РОЗВИТКУ НА ЗАСАДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЦІННІСНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ	135
Олійник Надія БАГАТОГРАННА РІЗНОМАНІТНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ	140
Селіванова Ірина ПРО КОНЦЕПЦІЮ ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ДЕОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ.....	144
Чернушкіна Оксана КОУЧІНГ ЯК СТИЛЬ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	146

Тематичний напрям 4.
Проблеми і перспективи розвитку підприємств
і підприємництва в умовах трансформації бізнес-середовища

Napierała Marlena CONTRACTING COMPANIES IN POLAND AND WORLDWIDE.....	149
Szyszka Jarosław TREATING INFORMATION AS AN ECONOMIC GOOD	153
Білоус Світлана, Єльцова Анна ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ З КЛІЄНТАМИ НА СУЧАСНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ	156
Бурда Анастасія ІНТЕГРОВАНА ЗВІТНІСТЬ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ БІЗНЕС-ОРГАНІЗАЦІЙ.....	158
Волянська-Савчук Леся СУЧАСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ HR-СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА.....	160
Гайбура Юлія УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВА: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ	163
Ганага Кіріл НАПРЯМИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА	165
Гріга Юлія ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ІТ-КОМПАНІЙ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО ЧАСУ	167
Зацеркляний Вадим ОСНОВНІ ВИДИ РИЗИКІВ НА СУЧАСНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	169
Кічурчак Маріанна СТАЛІЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА У СЕКТОРІ ІНФОРМАЦІЯ ТА КОМУНІКАЦІЯ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	171
Корват Олена АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	174
Любченко Андрій ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ МІЖНАРОДНИХ ЛАНЦЮГІВ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ.....	177
Мінішев Дмитрій СУЧАСНІ ВИКЛИКИ МАРКЕТИНГУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ АКТИВНОСТІ	179
Музичук Юлія УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ОРГАНІЗАЦІЇ З УРАХУВАННЯМ ГАЛУЗЕВИХ, ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ, РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ	182
Носань Наталія ІННОВАЦІЙНІ МАРКЕТИНГОВІ СТРАТЕГІЇ НА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	185
Осокіна Алла, Юречко Марія НАПРЯМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЙ ЛАБОРАТОРНОГО СЕГМЕНТУ	187

Плисенко Галина	
СТАЛИЙ РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ІНТЕГРОВАНА	
ЗВІТНІСТЬ ЗА КОМПОНЕНТАМИ ESG	190
Попович Валентин	
СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ І РОЗВИТОК БІЗНЕСУ В УМОВАХ ЗМІН	193
Семенець Іван	
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	
КАЗНАЧЕЙСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	195
Ткачук Віталій	
ПОДАТКОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В СИСТЕМІ	
СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	198
Харитонов Дар'я	
СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО	
РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА	201

Тематичний напрям 5.
Історичний досвід лібералізації підприємницького
середовища як чинника повоєнного відновлення

Боднарчук Тетяна	
ІСТОРИЧНА ТРАЄКТОРІЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗМІЩЕННЯ ВИРОБНИЧОГО	
ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	203
Гордіца Кароліна	
УРОКИ ПРИВАТИЗАЦІЇ У КРАЇНАХ ЦСЄ ТА БАЛТІЇ	
ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ.....	206
Горін Назар	
КОРУПЦІЯ ЯК ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФЕНОМЕН ТА ЗАГРОЗА	
РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА Й ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	209
Дідківська Леся	
ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО	
ГОСПОДАРСТВА ЯК ЧИННИКА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	212
Кудласевич Ольга	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІЙНОГО АНАЛІЗУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	215
Небрат Вікторія	
ЕТАТИЗАЦІЯ VS ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ	
В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ВІДБУДОВИ	219
Новик Тетяна	
ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ	
ЗАВДАННЯ В КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	222
Піменов Сергій	
ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ	
ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ІНДУСТРІАЛЬНИХ РЕВОЛЮЦІЙ.....	226
Сливка Тетяна	
ІСТОРИЧНА ЗАЛЕЖНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ	
УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	229
Супрун Наталія	
ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ЧИННИК УСПІХУ	
ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ЗАХІДНОЇ НІМЕЧЧИНИ.....	232

Тематичний напрям 6.
**Індустрія туризму та готельно-ресторанний бізнес: історичний,
екологічний, географічний та економічний підходи**

Kozubova Natalia, Khyzhniak Diana THE PECULIARITIES OF FORMING THE IMAGE OF A TOURIST DESTINATION.....	235
Ахмедова Олена, Вельма Олександра ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	238
Веселовська Таїсія ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ ХАРЧОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЗАКЛАДАМИ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ	242
Дарчик Максим ІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК РЕСУРСУ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ	246
Ковтунік Інна КЛІМАТ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС ТА ОСНОВА ДЛЯ РОЗВИТКУ КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА В РЕГІОНІ	248
Козубова Наталія, Калугіна Лілія ЯКІСТЬ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ ЯК ФІЛОСОФСЬКА КАТЕГОРІЯ	251
Марусей Тетяна ДОСТУПНІСТЬ В СФЕРІ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ.....	254
Олійник Ольга МАРКЕТИНГ САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ В ПЕРІОД СЬОГОДЕННОСТІ.....	257
Опря Богдана АНАЛІЗ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ: ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК.....	259
Смирнов Ігор, Любіцева Ольга, Гринюк Діана СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ ФАСАД М. КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО ТА ЙОГО ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦАЛ	262
Стрижак Олена, Собакарь Альона ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА РЕСТОРАННУ ГАЛУЗЬ.....	266
Теплюк Олександр ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ПАЛАЦОВО-ЗАМКОВИХ КОМПЛЕКСІВ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ.....	269
Хоптяр Андрій СВІТОВА ГОТЕЛЬНА ТА ТУРИСТИЧНА ІНДУСТРІЯ: ВИЗНАЧАЛЬНІ ТРЕНДИ У РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ.....	272
Чагайда Андрій, Бутик Михайло РОЛЬ ПРОЕКТУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ГОТЕЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ У СТІЙКОМУ РОЗВИТКУ СЕКТОРУ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ	276

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ПРОБЛЕМИ, ПРІОРИТЕТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ХХІ СТОЛІТТІ

Матеріали ХVІ міжнародної науково-практичної конференції

16 травня 2024 р.

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

Підписано 28.05.2024. Гарнітура "Cambria".
Об'єм даних 3,16 Мб. Обл.-вид. арк. 19,5. Зам. № 1106.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.

Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Виготовлено в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.